

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE BASINDA
ETİK BAĞLAMDA ORTAYA KONULAN
UYGULAMALAR VE BİR MESLEK ÖRGÜTÜ:
BASIN KONSEYİ**

**İBRAHİM SENA ARVAS
2502060280**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. Murat ÖZGEN**

İSTANBUL, 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **GAZETECİLİK ANABİLİM DALI 2502060280** numaralı **İBRAHİM SENA ARVAS'IN** hazırladığı konulu "**CUMHURİYET DÖNEMİNDE BASINDA ETİK BAĞLAMDA ORTAYA KONULAN UYGULAMALAR VE BİR MESLEK ÖRGÜTÜ: BASIN KONSEYİ**" ~~YÜKSEK LİSANS~~ / **DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca **26.06.2010 CUMA** günü saat **Saat :16.30 DA** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin~~konu...~~ ne* **OYBİRLİĞİ -OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR. SUAT GEZGİN	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.ATILLA GİRGİN	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.MURAT ÖZGEN	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
DOÇ.DR.ASLI YAPAR GÖNENÇ	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>
YRD.DOÇ.DR. GÜVEN BÜYÜKBAYKAL	<i>Kabulü</i>	<i>[Signature]</i>

ÖZ

Cumhuriyet Döneminde Basında Etik Bağlamda Ortaya Konulan

Uygulamalar ve Bir Meslek Örgütü: Basın Konseyi

İbrahim Sena ARVAS

Tez çalışmamızın amacı, basının sorumluluklarını belirlemek, bunların yerine getirilebilmesi için gerekli olan özdenetim olgusunu tanımlayarak, özdenetim uygulamalarının dünyadaki ve Türkiye’deki gelişimini araştırmak, bu çerçevede ülkemizdeki tek özdenetim mekanizması olan Basın Konseyi’nin tarihini, işleyişini ve çalışmalarını incelemektir.

Çalışmanın amacını oluşturan varsayımlardan en önemlisi; sosyal anlamda demokratik bir yapının oluşturulabilmesi için basındaki özdenetim mekanizmasını işleten kuruluşların gerekli olduğudur.

Çalışmamızda veri toplama tekniği olarak, kaynak tarama ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Dolayısıyla tez çalışmamız, gerek basında özdenetim kavramı, gerekse bu kavramın dünyada ve Türkiye’deki uygulandığı üzerine yapılmış çeşitli çalışmaları toparlayıcı bir niteliğe sahiptir.

Birinci bölümde; basın alanında özdenetimin oluşma ve kurumsallaşma süreci araştırılmıştır. Bu bağlamda önce bir mesleki etik tanımı yapılmış ve meslek etiğinin basın alanındaki özgürlük kavramı ile etkileşiminden söz edilmiştir. Daha sonra söz konusu özgürlüklerin, farklı siyasal rejimlerdeki pratiklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, özdenetim uygulamalarının Türkiye’deki gelişimine değinilmiştir. Dolayısıyla özdenetimin tarihsel süreç içerisinde, Türkiye’deki siyasal gelişmelerin etkisi ile oluşan “denetim” uygulamalarından kurtularak, hangi şartlarda ve nasıl ortaya çıktığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde, ikinci bölümde söz edilen özdenetim uygulamalarının en önemli temsilcisi ve Türkiye’deki tek özdenetim mekanizması olma özelliğini elinde bulunduran Türk Basın Konseyi ele alınmıştır. Basın Konseyi, oluşumuna zemin hazırlayan gelişmelerden, tarihçesi, amaçları ve yapısına kadar birçok özelliğiyle incelenmiştir.

ÖNSÖZ

Basın, toplumu etkilemedeki gücü, yöneten erki denetleme görevi, toplumsal çıkarları savunma özellikleri ile bilimsel çalışmalarda sürekli inceleme konusu olmuştur. Gelişmiş çağdaş toplumlarda çok önemli bir role sahip olan basının günümüzde hedef kitlesine, devlete ve temsil ettiği gazetecilik mesleğine karşı çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır.

Tez çalışmamızın amacı da, basının söz konusu sorumluluklarını belirlemek, bunların yerine getirilebilmesi için gerekli olan özdenetim olgusunu tanımlayarak özdenetim uygulamalarının dünyadaki ve Türkiye’deki gelişimini araştırmak, bu çerçevede ülkemizdeki tek özdenetim mekanizması olan Basın Konseyi’nin tarihini, işleyişini ve çalışmalarını incelemektir. Bu amaçlar doğrultusunda tezimin, geçmişte söz konusu konularla ilgili yapılan çalışmaları toparlayıcı bir çalışma olarak gelecekteki örneklerine kaynak teşkil etmesi benim için gurur kaynağı olacaktır.

Doktora öğrenimim boyunca bana yardımcı olan, özellikle tezimin oluşmasında; konunun seçimi aşamasından kaynaklara ulaşmamda, yazım dilimin ve şeklinin düzeltilmesinden imla hatalarımın belirlenmesine kadar, her aşamada yakın ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Murat ÖZGEN’e şükranlarımı sunarım.

Lisans öğrenimimden bu güne, hedeflerime ulaşmam için bana yol gösteren ve desteğini hiçbir zaman esirgememiş olan meslekte üstadım, akademide hocam sayın Prof. Dr. Atilla GİRĞİN’e, ayrıca idarecilik görevini öğrencilerinin sorunlarını dinlemek ve onlara çözüm üretmek temeline dayandıran ve bana birçok konuda yardımcı olan sayın dekanımız Prof. Dr. Suat GEZGİN’e de teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak tüm yaşamım boyunca her konuda bana sabırla destek olan ve inanan sevgili annem Vildan ve babam Mehmet Sıddık ARVAS’a, en içten minnet ve şükranlarımı sunarım.

İbrahim Sena ARVAS

Maltepe, Mayıs 2010

ABSTRACT

The Introduced Practices On Press Ethics In The Republican Era And A Professional Organization: Press Council

İbrahim Sena ARVAS

The aim of this thesis is; to condition the responsibilities of the press, defining the self control fact that is needed to fulfill the responsibilities of the press, to quest the development of self control executions in the world and in Turkey, to analyse the Press Council's history, process and work which is the only self control contrivance in our country in this context.

The most important assumption that initiates the aim of this work is; the need of the establishments which operates the self control executions in press in order to form a democratic structure in the social field.

Source scanning and interview methods were used as the data gathering of this study. Consequently this thesis has a gathering nature of the various studies on both self control in press and of its execution in the world and Turkey.

In the first chapter, the coming into being of self control in press and its institutionalization is researched. In this context, first of all professional ethics is described and the interaction between professional ethics and the freedom of press is mentioned. Followingly it aims to condition the practices of the freedoms on different political systems.

On the second chapter of the study, the development of self control in Turkey is mentioned. Accordingly it is tried to express how and in which conditions did, the "control" that has been formed by the political developments in Turkey, came in to being.

On the third and last chapter of the study, the most important representative of self control executions and The Turkish Press Council that holds the features to be the only self control mechanism, that is mentioned on the second chapter, is paraprased. The press council is analysed according to many of its features including the evolution of its groundwork to its history, aims and structure.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Öz	i
Önsöz	ii
Abstract	iii
Tablolar	vii
Kısaltmalar	viii
GİRİŞ	1
1. BASINDA ÖZDENETİMİN OLUŞMASI VE KURUMSALLAŞMASI	4
1.1. Mesleki Etik ve Basın Özgürlüğü	5
1.1.1. Temel Kuramlar Bağlamında Basın Özgürlüğü	9
1.1.1.1. Otoriter Kuram	12
1.1.1.2. Liberal Kuram	14
1.1.1.3. Sovyet Sosyalist Kuram	18
1.1.1.4. Sosyal (Toplumsal) Sorumluluk Kuramı	21
1.1.1.4.1. Hutchins Komisyonu Raporu	25
1.1.1.4.2. Sosyal Sorumluluk Anlayışı ve Özdenetim Kavramı	27
1.2. Basında Özdenetimin Kurumsallaşması	31
1.2.1. Yapıları Bakımından Basında Denetim Mekanizmaları	33
1.2.1.1. Yasal Temele Dayanan Denetim Uygulamaları	34
1.2.1.2. Gönüllülük Temelli Denetim (Özdenetim) Uygulamaları	36
1.2.1.2.1. Ulusal ve Uluslararası Boyutta Basın Ahlak Kuralları	38
1.2.1.2.1.1. Çeşitli Ülkelerde Ulusal Nitelikli Basın Ahlak Kuralları	39
1.2.1.2.1.2. Başlıca Uluslararası Basın Ahlak Kuralları	42
1.2.1.2.2. Konseyler	46

1.2.1.2.2.1. Dünya Basın Konseyleri Birliği (WAPC)	51
1.2.1.2.3. Kurumsal Özdenetim (Kurum İçi Denetim)	54
1.2.1.2.4. Okur Temsilcisi (Ombudsman)	56
1.2.1.2.4.1. ONO (Haber Ombudsmanları Örgütü)	60
1.2.1.2.5.Yurttaş Gazeteciliği	62
 2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DEKİ SİYASAL DEĞİŞİMLER BAĞLAMINDA BASINDA DENETİM VE ÖZDENETİM	 65
2.1. Tek Partili Dönemde Basın Rejimi ve Denetimi	65
2.1.1. İstanbul Matbuat Cemiyeti	69
2.1.2. Türk Gazeteciler Birliği	70
2.1.3. Birinci Türk Basın Kurultayı	71
2.1.4. Türk Basın Birliği	73
2.2. Çok Partili Dönemde Basın Rejimi ve Özdenetim	76
2.2.1. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve 1946–1960 Dönemi	79
2.2.2. Basın Ahlak Yasası, Basın Şeref Divanı (1960–1980 Dönemi)	90
2.2.3. 1968 İstanbul Toplantısı	96
2.2.4. 1971 Ankara Toplantısı ve 12 Mart 1971 Muhtırası	97
2.2.5. Basın ve Basının Karşılaştığı Sorunlar Semineri ve Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları Belgesi	100
2.2.6. İkinci Türk Basın Kongresi	101
2.3. 1980’li Yıllarda Basın Rejimi ve Özdenetim	104
2.3.1. Dünyada Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemleri ve Uygulamaları Semineri	109
2.3.2. Türk Basınının Sorunları Sempozyumu	111
2.3.3. Basın Konseyi ve Basının Sorunları Oturumu	112
2.4. 1990 Sonrası Basın Rejimi ve Özdenetim	114
2.4.1. Basın İlan Kurumu Basın Ahlak Esasları	117

2.4.2. Um:ag (Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı)	120
2.4.3. Gazeteciler Meclisi Girişimi	121
2.4.4. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi	124
2.4.5. Bazı Tematik Basın Meslek Örgütlerinin ve Basın Kuruluşlarının Özdenetim Çabaları (Kurumsal Ahlak Kuralları) ...	124
3. BİR MESLEKİ ÖZDENETİM MEKANİZMASI OLARAK TÜRK BASIN KONSEYİ	128
3.1. Basın Konseyi'nin Kuruluşuna Zemin Hazırlayan Olaylar ve Kuruluş Çalışmaları	129
3.1.1. Basın Konseyi'nin Kuruluşu	133
3.2. Basın Meslek İlkeleri	137
3.3. Basın Konseyi'nin Amaçları	140
3.4. Basın Konseyi'nin Yapısı	142
3.5. Basın Konseyi'ne Üyelik	147
3.6. Basın Konseyi'ne Başvuru (Şikayet Etme) Yöntemleri	148
3.7. Basın Konseyi Kararları	152
3.7.1. Basın Konseyi'nin 1988 - 2009 Yılları Arasında Verdiği Kararlar..	154
3.7.1.1. 2004 Yılı İtibariyle Son Beş Yılda Basın Konseyi'nin Gazeteler Hakkındaki Kararları	157
3.7.2. Basın Konseyi 2009 Yılı Kararları	159
3.8. Basın Konseyi'nin Diğer Faaliyetleri	160
3.8.1. Türk Basınında Uzlaşma Deklarasyonu	163
3.8.2. Basın Konseyi ve WAPC	166
SONUÇ	170
EKLER	175
ÖZGEÇMİŞ	219

TABLÖLAR

	<u>Sayfa</u>
Tablo I : Basının Dört Teorisi	11
Tablo II : 1988-2009 Yılları Arasında Basın Konseyi Kararları	154
Tablo III : Basın Konseyi 2009 Yılı Kararları	159

KISALTMALAR

a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.m.	: aynı makale
ASNE	: American Society of Newspaper Editors
BBC	: British Broadcasting Corporation
BKÜK	: Basın Konseyi Üyeler Kurulu
BKYK	: Basın Konseyi Yüksek Kurulu
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CAJ	: Confederation of Asean Journalists
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DMG	: Doğan Medya Grubu
EMD	: Ekonomi Muhabirleri Derneği
FAJ	: Federation of Arab Journalists
IFJ	: International Federation of Journalists
IOJ	: International Organization of Journalists
IPI	: International Press Institute
IUPA	: International Union of Press Associations
MBK	: Milli Birlik Komitesi
ONO	: Organization of News Ombudsmen
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SPJ	: The Society of Professional Journalists
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TGC	: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
UAJ	: Union of African Journalists
UCIP	: International Catholic Union of the Press
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WAPC	: World Association of Press Councils
YEHİD	: Yeni Evrensel Habercilik ve İletişim Düzeni

GİRİŞ

Sürekli değişen ve gelişen iletişim olgusu, temel görevi halkın bilgi edinmesini sağlamak olan gazetelere çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Yeni dünya düzeninde gazetelerin okuyucularına yani kamuoyuna, devlete ve temsil ettikleri mesleğe karşı çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Tez çalışmamızın amacı da, basın söz konusu sorumluluklarını belirlemek, bunların yerine getirilebilmesi için gerekli olan özdenetim olgusunu tanımlayarak, özdenetim uygulamalarının dünyadaki ve Türkiye’deki gelişimini araştırmak, bu çerçevede ülkemizdeki tek özdenetim mekanizması olan Basın Konseyi’nin tarihini, işleyişini ve çalışmalarını incelemektir.

Çalışmanın amacını oluşturan varsayımlardan en önemlisi; sosyal anlamda demokratik bir yapının oluşturulabilmesi için basındaki özdenetim mekanizmasını işleten kuruluşların gerekli olduğudur. Bu doğrultuda Türk Basın Konseyi’nin çalışmaları da, Türkiye’deki demokratik yapının işleyişinde önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Çalışmanın hareket noktasını oluşturan bir diğer varsayım ise, basın alanında “denetim” ile “özdenetim”in birbirlerinden farklı özelliklere sahip iki ayrı kavram olduğudur. Bu düşünceden hareketle basında özdenetim, gazeteleri ve gazetecileri denetim uygulamalarından korumak amacıyla geliştirilmiş bir reflekstir.

Bu varsayımlar doğrultusunda basında özdenetimi gerçekleştirmek amacıyla başvurulmuş üç farklı uygulama olduğu tespit edilmiştir.

Bunlardan birincisi; basın alanında meslek ahlak kurallarının belirlenmesi ve bu kuralların gazetecilik mesleğinde eksiksiz bir şekilde uygulanmasını amaçlayan girişimlerdir. (Basın meslek örgütlerince düzenlenen seminerler, yayımlanan kitapçıklar, basın kuruluşlarınca verilen meslek içi eğitimleri gibi...) Bunlar, özdenetime hizmet eden uygulamalardır.

İkincisi, kurum içinde işletilen denetim mekanizmaları yoluyla gerçekleştirilen özdenetim uygulamalarıdır. (Ombudsmanlık, kurumsal ahlak kurallarının uygulanması, bazı durumlarda de eşik bekçiliği gibi...)

Üçüncü ve son uygulama ise, yapısı, işleyişi ve uygulamaları bakımından basında özdenetimi gerçekleştiren mekanizmalardır. (Basın Konseyleri) Bunlar da Özdenetim mekanizmalarıdır.

Gelişmiş çağdaş toplumlarda çok önemli bir role sahip olan basın, özellikleri itibariyle birçok araştırmaya konu olmuştur. Toplumu etkilemedeki gücü, yöneten erki denetleme görevi, toplumsal çıkarları savunma özelliği ile basın, bilimsel çalışmalarda da sürekli inceleme konusu olmuştur. Basının toplum ve yönetim üzerindeki etkisini konu alan araştırmalar, zaman zaman kuramlar, modeller, çıkarımlar ve sınıflandırmalar geliştirmiştir. Sonuç olarak basın, üzerine bilimsel araştırmalar yapılan, yeni teoriler üretilen bir disiplin haline gelmiş ve akademik alanda kendisine geniş bir yer bulmuştur. Bu gelişmelere dayanarak basınla ilgili herhangi bir çalışma yaparken, söz konusu çalışmaya ilişkin daha önce bilimsel anlamda ortaya konmuş ve genel olarak kabul görmüş olgulardan yararlanılması gerekmektedir.

Yukarıdaki esaslar itibariyle çalışmamızın tüm bölümleri ve başlıkları içerisinde yer alan belirlemeler, konuyla ilgili daha önce yapılmış birçok bilimsel araştırma referans alınarak oluşturulmuş, bu bağlamda veri toplama tekniği olarak, kaynak tarama ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Dolayısıyla tez çalışmamız, gerek basında özdenetim kavramı, gerekse bu kavramın dünyada ve Türkiye'deki uygulanışı üzerine yapılmış çeşitli çalışmaları toparlayıcı bir niteliğe sahiptir.

Söz konusu amaç ve varsayımlara dayanan tez çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; basın alanında özdenetimin oluşma ve kurumsallaşma süreci araştırılmıştır. Bu bağlamda önce bir mesleki etik tanımı yapılmış ve meslek etiğinin basın alanındaki özgürlük kavramı ile etkileşiminden söz edilmiştir. Daha sonra söz konusu özgürlüklerin, farklı siyasi rejimlerdeki pratiklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, basın rejiminin siyasi sistemler içerisinde aldığı farklı biçimleri ortaya koyan dört kuram referans alınmıştır. Kuramlar otoriter, liberal, Sovyet sosyalist ve sosyal sorumluluk başlıkları ile, kronolojik olarak sıralanmış ve açıklanmıştır. Birinci bölümün ana başlığında yer alan “özdenetim”

kavramına ise, söz konusu kuramlardan sonuncusu olan “sosyal sorumluluk kuramı” çerçevesinde değinilmiştir. Böylece birinci bölümün ana başlığında yer alan “basında özdenetimin oluşması” süreci ortaya konmuştur. Bunun ardından, özdenetimin kurumsallaşması sürecinde yer alan gelişmeler ve özdenetimi bizzat gerçekleştiren mekanizmalar ile özdenetimin sağlanmasına yardımcı olan uygulamalar sıralanmıştır. Söz konusu sıralama yapılırken, dünyadaki özdenetim uygulamaları ve mekanizmalarından çeşitli örnekler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, özdenetim uygulamalarının Türkiye’deki gelişimine değinilmiştir. Dolayısıyla özdenetimin tarihsel süreç içerisinde, Türkiye’deki siyasal gelişmelerin etkisi ile oluşan “denetim” uygulamalarından kurtularak, hangi şartlarda ve nasıl ortaya çıktığı anlatılmaya çalışılmıştır. Burada karşımıza çıkan denetimden özdenetime geçiş süreci, Türkiye’nin siyasal yapısındaki köklü değişiklikler bağlamında incelenmiştir. Söz konusu süreç araştırılırken, Türkiye’de özdenetime hizmet eden uygulamaların ve oluşumların da belirlenmesine çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde, ikinci bölümde söz edilen özdenetim uygulamalarının en önemli temsilcisi ve Türkiye’deki tek özdenetim mekanizması olma özelliğini elinde bulunduran Türk Basın Konseyi ele alınmıştır. Basın Konseyi, oluşumuna zemin hazırlayan gelişmelerden, tarihçesi, amaçları ve yapısına kadar birçok özelliğiyle incelenmiştir. Bütün bunlara ek olarak Konseyin kuruluşu itibarıyla verdiği kararlara genel olarak, son beş yıla ve özellikle 2009 ve 2010 yılına ait kararlarına ise detaylı olarak yer verilmiştir. Bu bölümde Basın Konseyi, zaman zaman dünyadaki örnekleri ile karşılaştırılmış, bununla birlikte bir özdenetim mekanizmasının sahip olması gereken özellikleri taşıyıp taşımadığı da belirlenmeye çalışılmıştır.

Sonuç başlığı altında bulunan son kısımda ise, tezde yer alan konular hakkında değerlendirmelerimiz ve düşüncelerimiz yer almaktadır.

1. BASINDA ÖZDENETİMİN OLUŞMASI VE KURUMSALLAŞMASI

İletişim teknolojilerinin ve tekniklerinin hızla gelişmesi sonucu, iletişimin temel teşkil ettiği yeni meslekler ortaya çıkmış, geçmişten gelenlerin ise tanımları ve sorumlulukları değişmiştir. Toplumsal iletişimin en eski ve en bilinen aracı olarak kabul edilen gazeteler de bu gelişmeler sonucunda yeni özellikler kazanmıştır. Özetle görevi “halka haber vermek” olan gazetelere ve gazetecilere tarihsel süreç içerisinde yeni görevler hatta yeni tanımlamalar getirilmiştir. Bu değişimler bağlamında yeni dünya düzeninde gazetecilik mesleğine, dolayısıyla basın alanına “sosyal sorumluluk” ve “özdenetim” gibi kavramlar girmiş, hatta bunlar zamanla demokratik düzenin gereklilikleri haline gelmişlerdir.

Gazeteciler kamuoyunun bağımsız temsilcileri olma görevini yüklenmiş insanlardır. Bu özellikleri nedeniyle sık sık mesleki sorunlarla karşılaşmakta, meslek dışı müdahaleler olmadan çözüme ulaşma çabası içinde bir takım kurallar ve yöntemler geliştirmektedirler. Basında özdenetim diye tanımlanan konu, işte bu kuralların, yöntemlerin bütünüdür. Başka bir deyişle, gazetecilerin hiçbir yasal yaptırım söz konusu olmadan mesleki açıdan bir takım ahlak kuralları çerçevesinde kendi kendilerini denetlemesidir. Resmi çevrelerin dayatmak istediği biçimde sansürün “ülke yararları” söz konusu olduğunda kabul edilebilecek bir türü hiç, ama hiç değildir.¹

Kendi kendini kontrol mekanizması olarak tanımlanan özdenetimin basın alanındaki oluşumuna zemin hazırlayan faktörler incelendiğinde, gazetecilik mesleğinin tarihsel gelişimine ilişkin bir fotoğrafı da çekilmektedir. Gazetecilik mesleği, mesleğe ait etik kodların değişmesi ile sürekli yeniden tanımlanmıştır. Dolayısıyla bir dönem meslek ahlakına uygun olan uygulamalar kendisini takip eden diğer dönemde “yapılmaması gerekenler” olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle basın alanında özdenetimin oluşması, gelişmesi ve kurumsallaşması süreci gazetecilik mesleğinin güncel tanımı konusuna da yeni açılımlar getirmektedir.

¹ Zeynep Alemdar, **Oyunun Kuralı “Basında Özdenetim”**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.13.

Basında özdenetim kavramı, topluma karşı duyulan sorumluluk hissi ile ortaya çıkmaktadır. Bu sorumluluk zamanla belirli kodlar haline dönüşmüş ve genel olarak kabul gören metinler ortaya çıkmıştır. Basın (iletişim) ahlak kuralları ya da yasaları olarak tanımlanan bu metinler, özdenetim kavramını bireysellikten alarak yazılı mesleki veriler haline getirmişlerdir. Söz konusu bu metinler ve veriler, mesleki ve toplumsal kaygıları olan (sosyal sorumluluk sahibi) gazeteciler tarafından bazen çalıştıkları kurum bazen de bir özdenetim kuruluşu çatısı altında kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu gelişme özdenetim uygulamalarına kurumsal bir kimlik kazandırmaktadır.

1.1. Mesleki Etik ve Basın Özgürlüğü

Belli bir dönemde belli insan topluluklarında benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamına ahlak denir.²

Etik ise, ahlak alanında düşünme, felsefe yapma sürecinin insana kazandırmış olduğu bir etkinliktir. Etiğin konusu ahlaktır ve onun sorunsalını, ahlakın açıklaması, buna bağlı olarak ilkelerin saptanması oluşturmaktadır. Yani etik, ahlakın belli bir disiplin altında çözümlemesinin yapılması ve bu çözümleme sonucunda elde edilenden çeşitli veriler ışığında bir senteze varılarak, ahlaki bir disiplin ya da yaklaşımın elde edilmesi çabasıdır.³

Tanımlarından da anlaşılacağı gibi ahlak ve etik, toplumsal düzen içerisinde anlam kazanan kavramlardır. Ahlaki ve etik değerler sosyal yaşamın tüm alanlarında etkilidirler. Bu bağlamda yukarıda sözü edilen ahlak ve etik tanımlamaları, sosyal yaşamın temel taşlarından biri olan meslek kavramı içerisinde, tercih edilen mesleğin özelliklerine göre özgün olarak şekillenirler.

Meslek grubu ahlakları, genel ahlaki ilkeye, mesleğinde olabildiğince iyi olabilme ilkesine dayanmaktadır. O halde çalışmanın ve emeğin kendisine burada bir

² Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları:408, Ankara, 1975, s.13.

³ Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, Set-systems Tercümanlık Reklamcılık Yayıncılık Ltd., İstanbul, 2006, s.25.

değer yüklenmektedir ya da bir diğer deyişle insanları doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren ahlaki kurallar temelinde icra edilecek bir faaliyet olarak tanımlanır.⁴

“Bu ilkelerin en eskisi ve belki de en ünlüsü, doktorların mesleklerine başlarken ettikleri “Hipokrat Yemini” dir. M.Ö. 460-377 yılları arasında yaşamış bir yunanlı olan Hipokrates, geleneksel tıbbın babası sayılmaktadır. Söz konusu yemin de hekimlik mesleğinde uyulması gereken ahlaki ilkeleri belirleyen ve çağlar boyunca hekimlere yol gösteren bir kurallar bütünüdür.”⁵

Doktorluk, örneğindeki gibi, her mesleğin kendine özgü etik kodları bulunmaktadır. Bu kodlar kimi zaman sadece yapıla geliş esasına dayanan tecrübeler, kimi zaman da yine aynı esasa dayanan yazıya dökülmüş belgeler olarak karşımıza çıkarlar.

Özet olarak, bir mesleğin üyelerinin uyacağı standartları belirten kurallar bütününe meslek ahlaki ilkeleri denilmektedir.⁶

Mesleki etik ve meslek ahlaki kavramları, büyük kitlelerle doğrudan etkileşim halindeki mesleklerde diğerlerine nazaran daha ön plandadır. Örneğin, doktorluk, polislik, öğretmenlik ve gazetecilik gibi toplumla etkileşiminin yanı sıra toplumsal sorumluluğu da fazla olan mesleklerde (kamusal çıkarlara hizmet eden meslekler) etik değerlerin sorgulanması durumuna sıklıkla rastlanılır.

İş sosyolojisinin bir işin meslek sayılabilmesi için koyduğu bütün kuralları karşılamasa da gazetecilik de dünyada ve Türkiye’de meslek olarak anılmaktadır. Gazetecilik mesleği hak, yükümlülük, özgürlük ve sorumluluk gibi birçok kavramı içinde barındırmaktadır. Gazeteciliği bir meslek olarak tanımlayanlar, basının toplumsal yaşam bakımından önemi, basının sorumluluğu ve gazetecilerin toplum hizmetinde bir kamu görevlisi oldukları noktasından hareket etmektedirler.⁷

Basının kamu görevlisi olarak tanımlanmasındaki en önemli neden, toplumsal çıkarları savunma özelliğidir. Basın, çalışanı olan gazeteciler aracılığıyla, yerine

⁴ Annemarie Pieper, **Etîğe Giriş**, Çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.39.

⁵ Atilla Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2008, s.231.

⁶ Mahmut Arslan, **İş ve Meslek Ahlakı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s.77.

⁷ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi Yayınları, (Üçüncü Baskı), Ankara, 1994, s.52.

getirmesi gereken kamusal (sosyal) sorumluluklara sahiptir. Bu sorumluluklarının biçimi, basını diğer mesleklerden ayırmaktadır. Yukarıda söz edildiği gibi, sosyal sorumluluk taşıyan birçok meslek kolu bulunmaktadır. Ancak güncel anlamda basın için, “sosyal sorumluluğun kendisinin bir meslek olarak icra edildiği alan” tanımı yapılabilir. Basının genel olarak kabul gören diğer bir görevi de, işleyişleri denetlemektir. Basının denetime dayalı olan söz konusu sorumluluğunu yerine getirebilmesi için temel gereksinimi ise özgürlüktür. Bu bağlamda basın, hareket alanının genişliği oranında sorumluluklarını yerine getirebilir. Hareket alanının genişliği yani basının özgürlüğü, bir bakıma mesleki sorumluluğunu ne derece yerine getirebildiğinin de ölçüsüdür.

Demokratik işleyişi sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek için basın halk adına çalışan bir kurum niteliği taşımalıdır. Bir yandan devlet ya da hükümet tarafından halka duyurulması istenen haberleri aktarırken bir yandan da halk tarafından bilinmesi gereken devlet ya da hükümet icraatlarını araştırmalı ve yayımlamalıdır. Bu araştırmalar basının denetleme görevinin gereğidir. Bu durum da ancak basının sahip olduğu özgürlükler çerçevesinde gerçekleşebilir.

Basının özgür olması, halkın haber almada özgür olması demektir. Eğer yayın organları görüşlerini, ülkede olup bitenleri ve bu konudaki yorumlarını halka açıkça ve net olarak bildiremiyorsa, o ülkede basın özgürlüğü yoktur. Basın özgürlüğü olmayınca da, kamuoyu serbestçe oluşmaz.⁸

Yukarıdaki açıklamaya bağlı olarak, müdahalelerden arındırılmamış bir kamuoyunun tercihlerinin de meşru olması beklenemez. Halkın özgür iradesinin devlet yönetiminde etken olabilmesi için basın en önemli araçtır. Özgürlük, basın ve kamuoyu ilişkisini doğrudan etkileyen bir olgudur.

“Basın ve kamuoyu, toplumsal yaşamın demokratik yapılanmasını, gelişme, düzey ve biçimini önemli oranda belirleyen öğelerdir. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki uyumda ve toplumda sağlıklı duygu, düşünce ve kanaatlerin oluşmasında basın çok önemli bir iletişim kurumu olarak görev yapmaktadır. Basının işlevlerine uygun olarak kullanılması, sağlıklı ve etkin bir kamuoyunun oluşmasındaki süreyi ve

⁸ Emin Çölaşan, “Basın Özgürlüğü”, **Demokrasi Özgürlük ve Basın (Ödül Alan Yazılar)**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, Mayıs 1997, s.75.

gücünü de belirlemektedir. Doğru biçimde bilgilendirilmiş, düşünsel altyapısına katkıda bulunulmuş, özgür bir biçimde oluşması sağlanmış bir kamuoyunun, ilkeleri ve işlevleri çerçevesinde, sesi ve tepkisi sayılan bir basın kurumu o ülkenin demokratik kalkınmasının da baş mimarı niteliğine kavuşabilir.”⁹

Yukarıda da görüldüğü gibi basın bir yandan kamuoyu oluşumundaki etkenliğiyle bir yandan da devlet ve hükümetin işleyişindeki rolüyle, son derece güçlü bir araçtır. Söz konusu güç beraberinde basına yönelik, denetleme ve sınırlama gibi müdahaleleri getirmiştir. Bu denli güçlü ve stratejik bir kurumun sınırsız özgürlüklere sahip olması, devlet ve hükümet açısından olduğu kadar kamuoyu açısından da tehlikeler taşımaktadır. Dolayısıyla bütün özgürlükler gibi basın özgürlüğü de sınırlıdır. Bu sınırlar kimi zaman devlet eliyle kanunlar koyularak çizilirken kimi zaman da demokratik yönetimlerde kurulan meslek örgütleri tarafından belirlenmektedir. Devlet tarafından yapılan sınırlamaya, yasal sınırlama, mesleki örgütler tarafından yapılan ise ahlaki ya da etik sınırlama denilebilir.

Konuya genel olarak bakıldığında, ahlakın ilgisiz kaldığı insani davranışlar alanı da yoktur. Mesleklerin de toplum içinde bir görevi vardır. Sağlıklı bir toplumda ancak topluma yararlı meslek erbabı bulunur. Topluma yararı olan mesleklerin amaçlarından saptırılmaması gerekir. Bu meslekler ancak toplum için yararlı oldukları ölçü ve alanda meşru olurlar. Topluma zarar verildiği anda, sınırın aşıldığı anda toplumun kendisini savunma hakkı ve görevi doğmuş olur. Basın mesleği de bu kuralların dışında kalmaz.¹⁰

Basın sağlıklı bir kamuoyu oluşumu için özgür olmak zorundadır. Buna bağlı olarak basının özgürlüğü basının kendisi için olduğu kadar, kamunun yararı için gereklidir. Ancak basın için, temel insan haklarına saygı göstermeyen, sağlıklı bir kamuoyu oluşumuna engel olan, yayımlandığı ülkenin güvenliğini ve barışını tehlikeye atan bir özgürlük modeli hiçbir zaman kabul edilebilir değildir.

⁹ Atilla Girgin, **Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik’i**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, Ekim 2000, s.132.

¹⁰ Hüseyin Hatemi, **Basın Ahlakı**, Çığır Yayınları, İstanbul, 1976, s.31.

Yasal sınırlamaların etkisi olmadan özgür irade ile kabul edilen meslek etiği, basın özgürlüğünün sınırlarını belirlediği kadar, bu özgürlüğün devamına da katkıda bulunmaktadır.

1.1.1. Temel Kuramlar Bağlamında Basın Özgürlüğü

Demokrasiye dayalı yönetim biçimlerinde yasama, yürütme ve yargının yeterli olmadığı ve bu sebeple birilerinin gücü elinde bulunduranları denetlemeleri gerektiği fikrinden, bu üç kuvvete alternatif olarak basın yayın organları da dördüncü kuvvet olarak adlandırılmışlardır. Basın, devlet ve hükümetle ilgili haberleri halka ulaştırarak, ülkede olup bitenle ilgili bilgi verir. Devlet içinde yaşanan olumsuzluklar ve hükümetlerin politikaları basının öncelikleridir. Basın, ülkenin yönetimiyle ilgili konuları halka ulaştırarak, halkın gerekli demokratik tepkileri vermesine yardımcı olur. Böylelikle devlet basın yoluyla halk tarafından denetlenmiş olur. Bütün bunlara dayanarak basın için 4. kuvvet ya da karşı güç tanımı yapılmaktadır.

Diğer taraftan dünya üzerinde siyasi iktidarla basının çıkar ilişkisi içerisinde bulunmadığı bir yönetim biçimi yoktur. Basın, monarşi, diktatörlük, demokrasi ve bunlar gibi tarih boyunca devlet yönetimlerine egemen olmuş yönetim biçimlerinin tümü için vazgeçilmez bir araç olmuştur. Krallardan, cumhurbaşkanlarına, diktatörlerden başbakanlara kadar tüm devlet yöneticileri, ortaya çıktığı günden bu yana basına ihtiyaç duymuşlardır. Siyasal ideoloji, kurumsallaşmak ve egemen olabilmek için temel gereksinimi propagandadır. Bu doğrultuda basın, halka haber verme özelliğiyle yönetim kavramının vazgeçilmezi olan propagandanın da en temel gerecidir. Hemen hemen tüm siyasi ideolojiler, yayılmak ve kabul görmek için basını kullanırlar. Ancak bu ihtiyaç sadece tek taraflı değildir. Yönetim erki ile yakın ilişkiler kuran basın organı, yakınlık kurduğu söz konusu gücün taraftarlarını okuyucu kitlesi olarak kazanmanın yanı sıra maddi manevi desteklerden de mahrum kalmaz. (ihaleler ve teşvikler gibi...) Kısacası burada karşılıklı bir çıkar ilişkisinden söz edilebilir.

Demokratik olmayan yönetim biçimlerinde ise yönetenle basın arasındaki ilişki dengeli değildir. Bu yönetim biçimleri yapıları gereği kendilerine has hukuksal

düzenlemeler veya şiddet, baskı gibi çeşitli yöntemlerle, muhalif basın organlarını saf dışı bırakırlar. Bu tarz sistemlerde sadece kendi politikaları doğrultusunda yayın yapan basın kuruluşlarının yaşamalarına izin verdikleri için basının siyasi ideolojiyle pazarlık şansı yok denecek kadar azdır.

Devletlerin içerisinde yer alan kurumlar ve hatta sosyal yaşam bile, söz konusu devletin idare diliş biçimine yani siyasal rejimine göre yapılandırılır. Eğitim, sağlık, güvenlik ve hukuk gibi sosyal yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan tüm yapılar, ait oldukları devletin siyasal rejiminin özelliklerini taşırlar. Sosyal yaşamdaki etkisi tartışılmaz derecede büyük olan basın da, söz konusu yapıların ilk sırada yer alanlarındanr.

Yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkide köprü niteliğı taşıyan basın, yapısı itibariyle de homojen bir özelliğı sahiptir. Basın, genellikle yayımlandığı bölgenin siyasal, ekonomik, kültürel ve dinsel yapısının içinde biçimlenir.

İletişim kuramcıları olarak tanınan, Fred S. Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schram, “Basının Dört Teorisi” adlı çalışmalarında, basın rejimlerinin, yayımlandıkları ülkelere göre sınıflandırılması gerektiğini savunmuşlardır.¹¹ Kuramcılara göre basın, “Otoriter, Liberal, Sovyet Sosyalist ve Sosyal Sorumluluk” modellerine ayrılarak incelenmelidir. Burada vurgulanmak istenen gerçek, basının yayımlandığı ülkenin rejiminin özelliklerine göre şekil aldığıdır.¹²

Bütün siyasal sistemler kendi özellikleri içerisinde şekillendirilmiş bir basın rejimi barındırırlar. Basın özgürlüğünün sınırları, ait olduğu ülkenin siyasal rejiminin özellikleriyle sabittir. Mesleki etik kavramı da oluşumu itibariyle basın özgürlüğü kavramıyla paralellik gösterir ve siyasal rejimden doğrudan etkilenir. Neticede basın özgürlüğü ve basın alanındaki ahlaki yapı değerlendirilirken, söz konusu siyasal yapının göz önünde bulundurulması gerekir. Yukarıda sözü edilen çalışmada ortaya konan temel kuramlar (modeller), siyasal rejim ile basın rejimi arasındaki paralelliğı örnekler vererek açıklamaktadırlar.

¹¹ Fred S. Siebert, Theodore Peterson, Wilbur Schramm, **Four Theories of The Pres**, University of Illinois Press, Urbana & Chicago, 1963, ss.1-2.

¹² İbrahim Sena Arvas, “II. Meşrutiyet’ten Bugüne Merkez Sağ Partileri Merkez Sağ Gazeteleri ve Yeni Şafak Örneğı” Yayımlanmamış Y.Lisans Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul, 2006, s.1.

Basının Dört Teorisi

	Otoriter	Liberal	Sosyal Sorumluluk	Sovyet Totaliter
Gelişmesi	İngiltere'de 16. ve 17. yüzyılda oldukça benimsendi ve hala çoğu yerde kullanımda	1688'den sonra İngiltere ve Amerika tarafından benimsendi; birçok ülkede etkili oldu	Amerika'da 20. yüzyılda	Zamanında İtalyanlar ve Naziler tarafından uygulanmasma rağmen, SSCB'de gelişmiştir
Kaynağı	Hükümdarın sınırsız güç felsefesi, onun hükümeti, ya da her ikisi de.	Milton, Mill, Locke'un yazıları, rasyonalizm ve doğal hakların genel felsefesi	W.E. Hocking yazıları, basın özgürlüğü kurulu ve pratisyenler, medya şifreleri/yönetmelikleri	Marksist, Leninist, Stalinist düşünce ile Hegelin birleşimi ve 19. yüzyıl Rus düşünceci
Temel amaç	İktidardaki devletin politikasını desteklemek, ilerletmek ve devlete hizmet etmek	Bildirmek, eğlendirmek ve satmak fakat genellikle doğruyu ortaya çıkarmak ve devleti denetlemek	Bildirmek, eğlendirmek, satmak fakat genellikle fikir ayrılıklarını müzakere etmek	Başarıya katkıda bulunmak, özellikle parti diktatörlüğünü ve Sovyet Sosyalist sistemini devam ettirmek
Medyayı kullanma hakkı	Kraliyet patentli veya benzeri izni alan herkes	Ekonomik ortalamaya sahip herkes	Söyleyecek bir şeyi olan herkes	Sadık ve Ortodoks parti üyeleri
Medya nasıl kontrol ediliyor?	Devlet patentleri, esnaf cemiyeti, lisanslar ve sansür.	Serbest fikirler pazarındaki kişisel gerçekler ve mahkemeler	Topluluk düşüncesi, tüketici etkisi, profesyonel etik kodlar.	Devletin gözetimi ve ekonomik, ya da politik hareketi
Yasak olan ne?	İktidardaki yetkililerin ve Politik sistemin eleştirisi	Hakaret, müstehcenlik, savaş zamanı kışkırtma ve ahlaksızlık	Tanrıman özel hakların ve yaşamsal sosyal ilgilerin işgal edilmesi	Takrüklerden ayırt edilen parti hedeflerinin eleştirilmesi
Sahiplik/Özgünlük	Özel veya kamusal	Genellikle özel	Devlet kamu hizmetini sigortalamak için devralmadığı surece özel	Kamusal
Diğerlerinden temel farklılıkları	Devletin ait olması şart olmamasına rağmen, hükümet politikası işleyen araç	Toplumsal ihtiyaçları karşılayan ve devleti denetleyen araç	Medya sosyal sorumluluğu bir mecburiyet olarak kabul eder, etmez ise mutlaka fark edilir.	Devlet malı olan ve yakından kontrol edilen medya, sadece devletin otoritesi olarak vardır

Tablo I. Basının Dört Teorisi¹³

¹³ F. Siebert, T. Peterson, W. Schramm, a.g.e., s.7.

1.1.1.1. Otoriter Kuram

Otoriter kuram, aşağıda sözü edilen ve otoritenin mutlak hakimiyetine dayanan yönetimlerde uygulanan basın rejimini tanımlamaktadır.

Basının Dört Teorisi isimli kitapta otoriter kuram için şu belirleme yapılmıştır:

“Dört kuram içinde toplum ve devletle bağlantısı bakımından, hem tarihsel hem de coğrafi olarak en yaygın olanıdır ve bu gün “kitle iletişim araçları” olarak tanımladığımız evreye gelene kadar geçen teknolojik gelişmeler süresince otoriter kuram birçok ülkede benimsenmiştir.”¹⁴

Fred S. Siebert’e göre otoriter kuramın uygulaması 16. ve 17. yüzyıllar ile sınırlı kalmıştır. Yine Siebert, birbirini takip eden bu yüzyıllarda söz konusu kuramın yerküredeki geniş alanların temel doktrini olduğunu belirtmiştir. Şöyle ki:

“İngiltere’de Tudor Hanedanı, Fransa’da Bourbon Hanedanı, İspanya’da Hapsburg Hanedanı, bir fiil tüm Batı Avrupa, pratikte otoriterizmin temel prensiplerini kendilerine ait olan basını kontrol etme sistemleri içerisinde kuramsal olarak kurmuşlardır.”¹⁵

Otoriter felsefeye göre her toplum kendi huzur ve kaderini kendisine göre çizmekte hürdür. Hürdür ama bu hürriyet anlamını tarif eden ve uygulayan siyasi kudret, kendi anlayışının dışındaki tatbikata izin vermemiştir. İngiltere’de 1. Elizabeth basın organlarının, taht ve tacın selametini müdafaa ve fikriyatını temsil etmesi gerektiğine, hep aynı halk huzuru düşüncesine inanmıştır.¹⁶

Otoriter yapıdaki hürriyet kavramının sınırları yukarıda sözü edildiği biçimde çizilmiştir. Burada hürriyet; otoriteye hizmet edildiği sürece izin verilen bir hareket alanı olarak tanımlanmıştır

Otoriter yapıda, basın tam anlamıyla edilgen konumdadır. Devlet tarafından idare edilir. Otoriter kuramda basın devletin halk ile kurduğu iletişimi sağlamakla görevli resmi bir aygıttır.

¹⁴ A.e., s.9.

¹⁵ A.e., s.9.

¹⁶ İlhan Bardakçı, **Gazetecilik, Rejimleri, Tarihi, Tekniği**, Töyko Matbaası, Ankara, 1968, s.19.

Otoriter kurama göre; basın organları, tek bir kelime ile, hududu siyasi iktidar tarafından çizilen hürriyetin dışına çıktıkları vakit, hanedana değil devlete ihanet etmiş oluyorlardı. Mademki devlet doğru düşünen ve tutumu tartışılmayacak olan kudretti, o halde basın, halkın huzurunu sağlamakla görevli olan bu kudrete karşı gelememeliydi.¹⁷

Otoriter yapılarda basının yapısının ve içeriğinin devletten bağımsız oluşması değilim yerinde ise imkansızdır. Zira basına tanınan en küçük bir özgürlük, devletin kontrolü dışında tartışma alanları oluşturabilir ki, bunun ihtimali bile kabul edilebilir değildir.

Otoriter kuramın temel prensipleri şunlardır:

- Medya, kanunları ya da kurulu düzeni bozucu şeyler yapmaktan kaçınmalıdır.
- Medya yönetimdeki otoriteye bağlı olmalıdır.
- Sansür bu kuralları uygulamak için kullanılabilir.
- Otoriteye karşı olma, kabullenilene saldırma, resmi politikaya sataşma veya moral değerlere saldırma, suç değerlendirmesi içindedir.¹⁸

“Otoriter devlet yapısı” ibaresi, Anglosakson kültürde genel olarak siyasal alana ve dolayısıyla basına hakim olan devlet yönetimlerini tanımlarken kullanılmaktadır. Ancak bu ibare birçok kaynaktan genellikle otoriter ve totaliter rejimler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aynı yaklaşımla totaliter devlet yapısı ise, devletin hayatın bütün alanlarında hakimiyet kurması ve denetlemesi olarak kabul edilmektedir.

Otoriter rejimler genellikle, 1789 Fransız İhtilaline kadar, monarşi ve teokrasi şeklinde, Totaliter rejimlere ise 1. Dünya Savaşı'ndan sonra faşizm ve Nazizm şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla tüm bu ideolojiler ve yönetim biçimleri üst başlık olarak otoriter ve totaliter rejimler içerisinde sınıflandırılabilir. Otoriter kuramın özellikleri, totaliter rejimlerin basın üzerinde kurdukları hakimiyeti tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bu nedenle birçok çalışmada bu yönetim

¹⁷ A.e., s.19.

¹⁸ Denis McQuail, **Kitle İletişim Kuramı**, Çev. A. Haluk Yüksel, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994, ss.121-122.

sitemleri uygulamada ortaya koydukları benzerlikler sebebiyle “otoriter ve totaliter” rejimler olarak tek başlık altında ele alınmışlardır. Bu yönetimlerde basın düşüncedeki ve uygulamadaki yapısı hemen hemen aynıdır.

“Totaliter ve otoriter rejimlerin basına verdikleri önem, kendi görüşlerini halk kitlelerine benimsetebilmek için ondan yararlanma amacına yöneliktir. Onlar için ideal olan, tek sesli basındır. Çoğulculuğa izin verilmeyen bu tür yönetimlerde basının böyle olması doğaldır. Onların isteği, bu güdümlü basın aracılığıyla görüş ve isteklerini halk kitlelerine yaymak ve onlara benimsetmektir.”¹⁹

Bu bağlamda Sovyet Sosyalist yapının da söz konusu rejimlere dahil edilmesi bir bakıma mümkündür. Ancak Sovyet sosyalist anlayış, bir liberalizm eleştirisi olarak kabul edilmesi ve kronolojik sıralamanın sağlanması amacıyla ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

1.1.1.2. Liberal Kuram

Genellikle otoriter devlet yapısının hakim olduğu ve karanlık çağ olarak nitelendirilen ortaçağın egemenliği yaklaşık bin yıl sürmüştür. Ortaçağ Avrupa’sının kabuk değiştirmesi ise, kendi içinden çıkardığı burjuva sınıfının etkenliği sonucu gerçekleşmiştir. Bu etkenlik ile feodal yapı dağılmış ve burjuva sınıfının temelini attığı liberal görüş doğmuştur.

Liberal görüş, batıda 16. ve 17. yüzyıllarda eski feodal yapılanmanın üzerinde oluşturduğu baskılardan kurtulmak isteyen ve ekonomik dolayısıyla da siyasi bakımdan giderek güçlenmeye başlayan burjuva sınıfının ortak söylemi olmuştur. O dönemde ortaya çıkan gelişmeler ile bunların kökeni, daha sonraları batılı düşünce tarzının en önemli dayanak noktalarını oluşturacak olan öğeleri de içinde barındırması bakımından, dikkat çekicidir. Kapitalizm, demokrasi, pozitivist bilim anlayışı ve dinde reformasyon hareketleri gibi gelişmeler o çağlardaki gelişme ve

¹⁹ M. Özgen, **a.g.e.**, s.124.

düşünce ortamında filizlenmiş öğeler olup, batı toplumları üzerindeki etkinliklerini bugün de hissettirmektedir.²⁰

Fred S. Siebert, liberal kuramın gelişimini, geçmiş tarihlerde yapılan, coğrafi keşifler ve burjuvazinin oluşumu ile açıklarken şu cümleyi kullanmaktadır;

“16. Yüzyıl insanlara bazı tecrübeler sağladı, 17. Yüzyıl felsefi prensiplerin gelişimine şahitlik etti, 18. Yüzyıl ise söz konusu bu felsefeleri pratiğe döktü.”²¹

Liberalizm, her türlü devlet müdahalesine karşı çıkmakta, iktisadi anlamda en fazla özgürlüğün bireyin kendisine tanınması gerektiği savunmaktadır. Fransız ihtilali ile ortaya çıkan bu fikir sistemi Fransızca’da iktisadi girişimciler hedef alınarak; “laissez faire, laissez passer” (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) cümlesiyle anlatılmış ve sağ ideolojinin tanımlanmasında popüler olmuştur.

Liberal görüşte birey siyasal ve sosyal anlamda özgürlüğe sahiptir. Bunlar; bireyin istediği dini yaşaması, serbestçe düşünme ve bunları ifade edebilmesi, mülkiyet ve iktisadi özgürlüğe sahip olmasıdır. Siyasal ve sosyal anlamda özgürlük kişinin hiçbir şeyin etkisi altında kalmadan istediğini yapabilmesidir.²²

Feodal düzenin baskılarına tepki olarak ortaya çıkan liberal düşünce bireysel özgürlükleri temel almıştır. Bireyin ekonomik özgürlüğü üzerine inşa edilmiş olsa da zamanla sosyal hayatın tamamına egemen olacak kadar genişleyen bir ideoloji haline gelmiştir. Söz konusu genişleme ise 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkmıştır.

Fransız İhtilali’nin ardından siyasal alanda egemen olmaya başlayan liberalizmin içerisinde bulunan bireysel özgürlük kavramı, zamanla sosyal hayata ait kurumlara da etki etmiş ve kurumsal alanlarda da kabul görmüştür. Dolayısıyla bireysel özgürlükler, liberal düşüncenin siyasal hayatta egemen olmaya başlamasıyla birlikte basın alanında da etkilerini göstermiştir. Kısacası bireysel özgürlüklerin temel taşı olan düşünce özgürlüğü çok kısa bir sürede basın alanına da ulaşmıştır. Zira basın düşünce özgürlüğünün en aktif hareket alanlarından biridir. Bu durumda, liberal görüş, gerek kurumsal gerekse bireysel olarak basının hareket alanını

²⁰ A.e., s.103.

²¹ F. Siebert, T. Peterson, W. Schramm, a.g.e., s.41.

²² Ayferi Göze, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1987, s.246.

belirlemiştir. Sonuç olarak liberal düşünceyle birlikte basın üzerinde feodal yapının ürünü olan mutlak egemenlik ortadan kaybolmuştur.

“18. asır tarihe gözlerini açarken, otoriter basın sistemi tam anlamı ile can çekişmektedir. Taç ve taht sahibinin basını kontrol ve idare usulü terk edilmiş, bunun yerine kanunlar ve anayasalarda basın hürriyetini yaratmaya eğilimli görüşler yer almaya başlamıştır.”²³

Bu süreçte yönetim erki, liberal düşüncenin temeli olan özgürlük kavramını kanunlar oluşturmak suretiyle teminat altına almıştır. Dolayısıyla geçmişte basını egemenliği altında tutan devlet yapısı bu, liberal düşüncenin kabul görmesi ile onun özgürlüğünü korumaya soyunmuştur.

Liberalizm akımının basın ve haberleşme özgürlüğü alanındaki ilk önemli temsilcisi John Milton olmuştur. Milton, 1644 yılı Kasım ayında yayınladığı ünlü “Areopagitica”sında her çeşit sansürden uzak basın özgürlüğünü savunmuştur. Milton’un bütün çabalarına karşın kendi döneminde sağlanamayan sansürsüz basın özgürlüğü 1776 yılında Amerika’da “Virginia Bill of Rights” da açıkça belirtmiş ve her çeşit istibdat rejimine karşı tek güvence olarak nitelendirmiştir. 1789 tarihli “Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”nin 11.maddesinde de, fikir ve düşüncelerin serbestçe yayınlanmasının ve nakledilmesinin insanın en değerli haklarından biri olduğu açıklanmıştır.²⁴

Bu metinler liberal düşüncenin pratiğine kaynaklık ederken, ortaya çıkış tarihlerini takip eden yıllarda, liberal anlayışın basın alanında uygulanışını konu alan farklı kaynaklara da rastlanmaktadır.

William Goodwin’in Enquiry Concerning Political Justice (Siyasal Adalaet Üzerine, 1798) adlı yapıtı ile James Mill’in Liberty of Press (Basın Özgürlüğü, 1811) adlı yapıtında da basın alanında liberal yaklaşıma dair birçok öğeye rastlanmaktadır. Basın özgürlüğü ve sözlü tartışma özgürlüğü aracılığı ile “iyi yönetim” tezi en gelişkin düzeyine Jeremy Bentham’ın İspanyol okurlara yazılmış mektuplarından oluşan On the Liberty of the Press and Public Discussion (Basın ve Tartışma

²³ İ. Bardakçı, **a,g,e.**, s.21.

²⁴ Kayıhan İçel, **Kitle Haberleşme Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2001, ss.23-24.

Özgürlüğü Üzerine, 1820-21) adlı yapıtında ulaşılmıştır. Bentham en iyi hükümetin ve en iyi yasaların, en fazla insan için en fazla mutluluk sağlayanlar olduğunu savunmuştur.²⁵

İlhan Bardakçı ise liberal düşüncenin basın alanında egemen olma serüveniyle ilgili şunları belirtmektedir;

“Basın hürriyetinin otoriter sistemden serbest düzene geçişi elbette bir gece içinde başarılmış iş değildir. 1689 İngiliz Haklar Beyannamesi içinde basınla ilgili tek bir ibare yoktur. Ama basın hürriyetinin asıl mücadelesini gazeteciler vermişlerdir. İngiltere de 1694 yılında izinli gazete çıkarma sisteminin kaldırılmasından sonra ortaya çıkan boşluk tarafları ister istemez şaşırtmıştır. Bu boşluk basınla ilgili parlamentonun getirdiği kanunların üstünlüğünün kabul edilmesiyle aşılmıştır.”²⁶

Basın alanında liberal kuram genellikle düşünce özgürlüğü ile bağdaştırılmaktadır. Ancak yukarıda da söz edildiği gibi liberal akımın temelinde ekonomik özgürlük vardır. Söz konusu ekonomik özgürlük, basının bir ticari kurum olduğu düşünüldüğünde, düşünce özgürlüğünün yanı sıra ona ticari anlamda da geniş bir hareket alanı sunmaktadır.

Wall Street Journal’dan William Peter Hamilton’a göre gazete, kendisine hiçbir durumda ayrıcalık tanımayan kamuya karşı, herhangi bir şekilde borçlu olmayan bir özel girişimdir. İşte bu nedenle kamu yararı onu etkilemez. Gazete, sahibinin riskleri göze alarak piyasaya çıkardığı üründür.²⁷

Sonuç olarak Liberal kuram, basına neredeyse sınırsız özgürlükler getirirken diğer bir taraftan da basın yoluyla ekonomik, siyasal ve sosyal hayata daha derinlemesine etki etme fırsatını bulmuştur.

Özellikle 1. Dünya Savaşı’ndan sonra liberalizme getirilen eleştiriler gelişerek yayılmıştır. Yukarıda otoriter kuram başlığı altında söz edilen, örneğin; Almanya’da Hitler, İtalya’da Mussolini faşizmi ve Sovyetler Birliğinde Lenin Marksizm’i gibi

²⁵ John Keane, **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, ss.31-32.

²⁶ İ. Bardakçı, **a.g.e.**, s.22-23.

²⁷ F. Siebert, T. Peterson, W. Schramm, **a.g.e.**, s.73.

totaliter rejimler liberal basın anlayışına şiddetle karşı çıkarak, basın başta olmak üzere kamusal hizmet veren tüm kurumları iktidarın hizmetçisi olacak şekilde düzenlemişlerdir.

1.1.1.3. Sovyet Sosyalist Kuram

17. Yüzyıl'ın zemin hazırladığı liberal kuram 19. Yüzyıl'da oldukça gelişerek yaygınlaşmıştır. Bu üçyüz yıl süresince batıda birçok toplumsal olaya liberal anlayışa dayanan çözümler üretilmiştir. Batılı devletler arasında yer almayan Çarlık Rusya'sında ise 1917 yılında Bolşevik Devrimi gerçekleşmiş ve liberal, kapitalist ve burjuva düzene karşı geliştirilen Marksist eleştiriler, devrimin lideri olan Lenin tarafından değim yerinde ise pratiğe dökülmüştür.

Bu bağlamda Sovyet basını, 1920'li yıllarda Sovyet iktidarı ile birlikte Marksist öğretiyeye dayalı olarak Lenin'in koyduğu ilkeler çerçevesinde yeni bir normatif yaklaşımla örgütlenmiştir. Marksist öğretiyeye, ya da tarihsel maddecilik ve diyalektik maddecilik, devletin resmi ideolojisidir. Medya, kültür ve ideoloji üreten bir araç olarak toplumda, egemen sınıfın dünya görüşü uyarınca düşünceyi aktaracağı ve bunun diğer kurumlarca üretilen ve aktarılan bilgi ya da ideoloji ile genel bir uyum içinde olacağı, Marksist düşüncenin bütününe uyumlu bir yaklaşımdır. Kuramın temel varsayımları çerçevesinde sansürün kabul edildiği ve devlete karşı işlenen suçlardan dolayı basın mensuplarının cezai sorumluluk taşımaları meşru görülmektedir.²⁸

Gerek Marx'a gerekse Lenin'e göre, toplumun bireyden önce gelmesi ve bireyin bağlı olduğu toplum dışında ayrı bir önemi bulunmaması nedeni ile insanlara kapitalist düzendeki biçimde özgürlüklerin tanınması anlamsızdır ve kitle haberleşme araçları komünist parti ile kitleler arasındaki ilişkiyi sağlayan, halkın siyasal eğitimini gerçekleştiren propaganda araçları olarak kullanılmalıdır.

²⁸ Necla Mora, "Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2008, s.10.

Marx ve Lenin'in bu görüşleri uygulamada aynen izlenmiştir. Örneğin, 5 Aralık 1936 tarihli Sovyet Rusya Anayasası'nın 125. maddesinin 1. Fıkrasında söz ve basın özgürlüğünden söz edilmiş olmasına karşın, bu özgürlüğün sosyalist düzeni desteklemek amacı içinde söz konusu olabileceği kabul edilmiş ve toplumun bireylere ancak Komünist Parti aracılığı ile tanıtılabileceği görüşü benimsenmiştir. Bunun sonucu olarak, *Pravda* ve *İzvestia* gibi ulusal basın organlarının yürütecekleri kişisel politika komünist parti merkez komitesince saptanmış ve sansür yine parti tarafından konulmuştur.²⁹

Sovyet sosyalist yapıda basın, tıpkı otoriter yapıda olduğu gibi devlet aygıtına hizmet etmesi gereken bir kurumdur. Otoriter yapıda söz konusu olan "otorite" kavramının yerini Sovyet sosyalist yapıda "parti" almıştır.

Sovyet sosyalist yapıda bütün kitle iletişim için olan temel sorumluluk, parti yönetimindeki küçük bir grubun eline bırakılmıştır.³⁰

Parti kendisini düşünür, bu nedenle parti çalışanlar kitlesi için bir çeşit kurmay sınıftır. O temel doktrinin muhafızıdır, kitlenin gözü kulağıdır. 1920'lerden sonra partinin rolünün gittikçe daha fazla önem kazanacağına ve kitlenin (halkın) rolünün ise giderek pasifleşeceğine hiç şüphe yoktur.³¹

Konuya genel olarak bakıldığında, Sovyet sosyalist kuramda her ne kadar bireyin yerini toplum almışsa da, basın alanındaki hareket alanı söz konusu olduğunda bireyin yerini halkın değil partinin aldığı görülmektedir. Bu durumda basının halka hizmet etmediği ortadadır. Sovyet sosyalist yapıda basının sorumlu olduğu yegane otorite partidir.

Sovyetler Birliğinde gazete çıkartmak için, gazetenin ve gazetecinin mutlak şekilde, kolektif güdücü, propagandacı ve kitleyi sosyalizm açısından örgütleyici olması gerekir.³²

²⁹ K. İcel, **a.g.e.**, ss.24-25.

³⁰ F. Siebert, T. Peterson, W. Schramm **a.g.e.**, s.119.

³¹ **A.e.**, s.117.

³² İ. Bardakçı, **a.g.e.**, s.29.

Bu düzende söz konusu özelliği itibariyle de gazetecinin amacı, doğası gereği bir kamu hizmeti yapmak değil bir devlet görevlisi gibi çalışmaktır. Bu görüşten hareketle Sovyet sosyalist yapıda gazeteciye yüklenen yukarıdaki bu sorumluluklar onu zoraki bir parti sözcüsü haline dönüştürmüştür.

“Sovyetler Birliği’nin belli başlı kuramcılarında biri olan Kuzmiçef konuyla ilgili olarak şunları söylüyor: Basın ve yayının amacı hareketleri ticarileştirmek değil de, çalışanlar kitlesini eğitmek, onları açıkça belirtilmiş hedefler için partinin tekelci yönetimi altında örgütlemektir.”³³

Sovyet sosyalist kuram, söz konusu ideolojinin hakim olduğu ülkelerde basının özelliklerini ve yükümlülüklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Kitle iletişimi bir araçtır, partinin ve devletin enstrümanıdır (aracıdır).
- Onlar (Söz konusu kitle iletişim araçları), devlet gücü ve parti etkinliğinin diğer enstrümanlarıyla çok yakın bir bütünlük içerisindeyler.
- Onlar; devlet ve partinin birliğini sağlayan araçlardır.
- Onlar, devletin ve Parti’nin “açıklama yapma” aracı olarak kullanılırlar.
- Onlar, özellikle propaganda ve kışkırtma aracı olarak kullanılırlar.
- Onlar, keskin bir biçimde kendilerine yüklenmiş sorumlulukla şekillenirler.³⁴

Wilbur Schramm ise, Sovyetler birliği ve Amerika Birleşik Devletleri’nin ülkelerindeki medya yapılanması arasındaki farkı şu şekilde sorgulamaktadır:

Bize göre Sovyet medyası devlet enstrümanlarınca sıkıca kontrol ediliyor gibi. Sovyet düşüncesine göre de, bizim medyamız kapitalist sınıf tarafından sıkıca kontrol ediliyor. Bizim görüşümüz Sovyet medyasının özgürlükten uzak olduğu yönünde fakat Sovyetlerin resmi duruşu, onların dünyanın en özgürü olduğu yönünde. Bu temel fikir çatışmasının arkasındaki yalanlar neler.³⁵

Bu düşünceden yola çıkarak, her fikir akımı ve kuram kendisi dışında kalanları ötekileştirdiği için söz konusu bakış açılarının nesnel olması beklenemez, tespiti yapılabilir.

³³ M. Özgen, **a.g.e.**, s.67.

³⁴ F. Siebert, T. Peterson, W. Schramm, **a.g.e.**, s.121.

³⁵ **A.e.**, s.125.

1.1.1.4. Sosyal (Toplumsal) Sorumluluk Kuramı

Basın özgürlüğü ve ahlak konusu üzerinde pek çok düşünür kafa yormuştur. John Milton, John Erskine, Thomas Jefferson ve John Stuart Mill'in bu konuda savundukları liberal (özgürlükçü) kurama göre basın ve öteki kitle iletişim araçları tamamen bağımsız ellerde olarak, resmi çevrelerle maddi ilişkileri olmadan, gerçeğin izleyicisi olmalı ve bu yolla hükümeti denetlemelidir. Fakat bu kuramda sorumluluk gazetecilerden çok okuyuculara yöneltilmiş ve basın bu olanaklar altında doğru ve yanlış bildiklerini, gördüklerini haber verir; okuyucu ise içinden doğruyu ayırt etmesini bilir diyerek bir anlamda sorumsuz bir basın özgürlüğü savunulmuştur. Buna karşılık Theodore Peterson, 1956'da kendisinden önce tartışılmaya başlanmış olan yeni bir kuram geliştirmiştir. Peterson toplumsal sorumluluk kuramı adı altında, basının topluma karşı sorumlu olduğu görüşünü geliştirmiştir. Bu kuram genel olarak bir felsefi altyapıdan yoksun olmakla birlikte, sorumluluk ilkesi büyük kabul görmüştür ve bugün de geçerliliğini korumaktadır.³⁶

Sosyal sorumluluk anlayışı, liberal düzenin sınır tanımaz akışının toplumsal düzende neden olduğu adaletsizliklere ve sömürüye karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu sosyal sorumluluğun düşünce aşamasından uygulama aşamasına geçişi 1940'lı yıllarda gerçekleşmiştir.

Sosyal sorumluluk kuramı, tıpkı yerini aldığı ve kendisinden önce gelen liberal kuram gibi bir Anglo-Amerikan konseptinde gelişmektedir.³⁷

Toplumsal sorumluluk kuramında ortaya konulan basın ve söz özgürlüğünün amacı ve işlevi toplumun gereksinimleri ve çıkarları doğrultusunda hareket edilmesi koşulunu taşımaktadır. Oysa geleneksel liberal kuramda bunlardan söz etmek olası değildir. Toplumsal sorumluluk kuramında anlatım özgürlüğü, sorumluluk boyutu olan ahlaki bir haktır. Bu yanı sıra toplumsal sorumluluk kuramı, liberal kuramdan farklılık göstermektedir. Liberal kurama göre anlatım özgürlüğü, insanın dünyaya gelmekle elde ettiği, hiç kimsenin elinden alamayacağı, geçici olarak da olsa uygulama aşamasında korunması gereken doğal bir haktır. Bu hakka hiçbir sorumluluk

³⁶ Z. Alemdar, **a.g.e.**, ss.19-20.

³⁷ F. Siebert, T. Peterson, W. Schramm, **a.g.e.**, s.75.

verilmemiştir... Toplumsal sorumluluk kuramında ise, anlatım özgürlüğü, liberal kuramda olduğu gibi mutlak bir hak değildir. Kişinin anlatım özgürlüğü, diğer insanların kendi özel yaşamları konusunda sahip oldukları haklar ve yaşamasal öneme sahip toplumsal çıkarlarla dengelenmelidir.³⁸

Sosyal sorumluluk kuramı bir başka deyişle özgürlükleri, diğer insanların özgürlüklerini kısıtlamadığı ölçüde tanımlar. Dolayısıyla, hareket alanları belirlenirken iletişimde etken olan kadar, edilgen olan tarafın özgürlükleri ve hakları da dikkatte alınmıştır.

“Geleneksel liberal kuramda, bireyin topluma karşı kendini sorumlu hissetmesi söz konusu değildir. Çünkü zaten kişi ortaya koymuş olduğu etkinliklerin doğası gereği, toplumsal kalkınmaya kaçınılmaz biçimde katkıda bulunmaktadır. Buna göre, bireyin refahı toplumun önünde yer alır ve temelde önemli olan kişidir. Birey kendi refahını sağladığında toplumunki de bundan doğrudan etkilenmekte ve yükselmektedir. Geleneksel liberal anlayış, bu yaklaşımıyla bireyin ve toplumun çıkarlarının aynı doğrultuda geliştiğini ya da başka bir deyişle ortak olduğu görüşünü savunmaktadır.”³⁹

Sosyal sorumluluk anlayışında ise toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesi ancak toplumdaki tüm bireylerin özgürlüklerinin güvence altına alınmasıyla mümkündür. Gelişen dünya düzeninde özellikle iletişim alanında oluşan denetimsiz enformasyon toplumsal kalkınma açısından tehlike arz etmektedir. Ancak kalkınmanın toplumsal olabilmesi için de basın alanında çok sesliliğin saplanması gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal sorumluluk anlayışının temel ülküsü bu çok sesliliği, toplumun çıkarlarını koruyacak şekilde sağlamaktır.

Liberal görüş, basın alanındaki üretimi ve denetimi neredeyse tamamen sermayenin kontrolüne bırakmıştır. Dolayısıyla bu düzende etik değerler de söz konusu sermaye tarafından belirlenmektedir. Sosyal sorumluluk kuramı, liberal yapının söz konusu özelliklerinden doğan eşitsizliklere çare bulma ihtiyacının ürünüdür. Sosyal sorumluluk anlayışında, liberal düzende belirleyici olan sermayenin kontrolü de hedeflenmiştir.

³⁸ M. Özgen, **a.g.e.**, s.145.

³⁹ **A.e.**, s115.

Liberal kuram soldan aldığı ağır eleştiriler sonucu hızla kendinden çıkma ama yepyeni bir kurama (aslında bu liberal kuramın modern Marksist düşüncenin de etkisiyle değişmesidir) yol verdi: Toplumsal Sorumluluk Kuramı. Çünkü liberal kuramda ideal olan “serbest piyasa” fikir düzeyinde yeterince etkili olamadı. Basın sermayesi çok az sayıda kişinin elinde toplanmaya ve bu az sayıdaki medya sahibi bu gücü kendi ekonomik ve siyasal çıkarları için kullanmaya başladılar. Güçsüzlerin sesi “fikirlerin serbest pazarı” gerçekleşmediğinden hiç duyulmaz oldu. Biraz farklı olan bu az farkını bile söyleyemedi. Özetle basın, tamamen denetimden çıktı. İşte meslek “etik” inden ilk kez, toplumsal (sosyal) sorumluluk kavramına geçiş aşamasında ağırlıklı olarak söz edilmeye başlandı. Bu kurama göre medyayı yasaların yanı sıra kamuoyu ve meslek “etik”i denetleyecekti.⁴⁰

Söz konusu belirlemelere ek olarak Atilla Girgin de, aslında sosyal sorumluluk kuramının, liberal kuramın modern Marksist düşüncenin etkisi altında kalarak uğradığı değişim olarak açıklamaktadır.⁴¹

Bu görüşü, Liberal Kuram = Tez, Sovyet Sosyalist Kuram = Anti Tez, Sosyal Sorumluluk Kuramı = Sentez, şeklinde de desteklemek mümkündür. Nitekim tarihsel gelişimleri göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu kuramlar birbirlerine tepki olarak ortaya çıktıkları görülmektedir.

Sosyal sorumluluk kuramının ortaya çıkışı yukarıda söz edildiği gibi tepkiseldir, Temelleri Anglo-Amerikan kültürüne dayansa da, sosyal sorumluluk kısa sürede Avrupa’da da kabul görmüştür.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin 428 sayılı (1970) çözüm önerisine göre "Basın ve medya görevlerini yerine getirirken, halka ve topluma karşı sorumlu oldukları konusunda duyarlı olmalıdır." Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun 10.2. maddesinde de; "Bu sorumluluk ve görevlerin yerine getirilmesi için bazı kurallarla cezalar uygulanır. Bu, demokratik toplumlar için gereklidir." denir.⁴²

⁴⁰ Tuğrul Eryılmaz, “Gazeteci Kendine de Sormalı”, **Birikim**, Sayı.117, Ocak 1999, ss.21-25.

⁴¹ A.Girgin, **Gazeteciliğin Temel...**, s.199.

⁴² Hüseyin Gülerce, “Medya Bindiği Dalı Kesme”, **Zaman Gazetesi**, 6 Ocak 1997.

Sosyal sorumluluk anlayışının demokratik yönetimlerin refahı açısından oynadığı önemli rol, onun kanun koyucu tarafından teminat altına alınmasına neden olmuştur. Günümüzde Sosyal sorumluluk düşüncesi basın yanı sıra birçok alanda geçerliliğini korumaktadır. Nitekim modern toplumlarda bireylerin bir kısım hak ve özgürlükleri sosyal sorumluluk kuramını temel alan uygulamalar ile korunmaktadır.

Aslında, liberal anlayış gücünü serbest piyasa koşullarından aldığı için tanımış olduğu kimi özgürlüklere sınırlar koymuştur, söyle ki; liberalizmdeki özgürlüklerin sınırsızlığı, aslında özgürlüklerin pasifleşmesine neden olmaktadır. Sosyal sorumluluk anlayışı devlete düzenleyicilik görevi attığından, bireye, topluma ve dolayısıyla basına pozitif, aktif hak ve özgürlükler sunmaktadır. Buradaki hak ve özgürlüklerin sınırı, özgür olmak isteyenler tarafından, başkalarının özgürlüklerine zarar vermeden düzenlendiği için pozitiflik, aktiflik ve süreklilik kavramlarından söz edilebilir.

Raşit Kaya, söz konusu özellikleri itibariyle medya alanındaki sosyal sorumluk düşüncesiyle ilgili şu saptamayı yapmıştır:

“Sosyal Sorumluluk Medya Görüşü: Liberal medya görüşü basın özgürlüğünü güvence altına almadı. Bu yüzden sosyal sorumluluk görüşü tepki olarak ortaya atılmıştır.”⁴³

Yukarıdaki cümlede, basın özgürlüğünün güvence altına alınması vurgulanmaktadır. Oysaki bilinen anlamında liberal basın kuramı, basına sınırsız özgürlükler tanımaktaydı. Ancak söz konusu bu basın özgürlüğünün güvence altına alınması durumu, sosyal sorumluluk yaklaşımının basın alanına kazandırdığı değerlerden birisidir. Şöyle ki; liberal kuramın sağladığı sınırsız özgürlükler, güçlü olanın ötekiler karşısındaki üstünlüğüne yol açmaktadır. Bu haksız rekabetin yanı sıra, özgürlüklerin sınırsız ve kuralsız kullanımı, basının devlet müdahalelerine maruz kalmasına da neden olabilir. Bu durumda liberal kuramın basına sağladığı özgürlüklerin sürekliliğinden söz etmek mümkün değildir. İşte sosyal sorumluluk anlayışının basın tarafından benimsenmesi, söz konusu özgürlüklerin sürekliliğinin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu özellikleri itibariyle sosyal sorumluluk

⁴³ Raşit Kaya, **Kitle İletişim Sistemleri**, Teori Yayınları, Ankara, 1985, s.52.

kuramı, basın özgürlüğünün güvence altına alınması yolunda atılmış önemli bir adımdır.

Toplumsal sorumluluk yaklaşımının temel görüşleri 1947 yılında basın özgürlüğünün uygulamadaki durumu konusunda inceleme yapan Hutchins Komisyonu raporunda ortaya konmuştur. Komisyon raporu, basının bir kamu hizmeti yerine getirmekte olduğunu belirtir.⁴⁴

1.1.1.4.1. Hutchins Komisyonu Raporu

Hutchins Komisyonu Raporu, sosyal sorumluluk kavramının oluşumuna temel teşkil eden gelişmeler içerisinde en somut ve bilinen olanlardandır.

“1942 Yılıının Aralık Ayı’nda Britannica Ansiklopedisi müdürleri toplantısında Time Dergisi sorumlusu Henry R. Luce, Chicago Üniversitesi Rektörü Robert Maynard Hutchins’e Amerikan basını hakkında bir inceleme yapması konusunda öneride bulunmuştur. Rektör Hutchins öneriye olumlu yaklaşmakla birlikte, H.R. Luce’a maddi destek koşuluyla bu öneriyi kabul edeceğini bildirmiştir. Time’ın 200.000 Amerikan dolarıyla desteklediği bu araştırma projesine Britannica Ansiklopedisi de 15.000 Amerikan dolarıyla destek sağlamış ve daha yaygın bir biçimde Hutchins Komisyonu olarak da bilinen Basın Özgürlüğü Komisyonu, araştırmasını yapmaya başladı. Hutchins’in başkanlık ettiği onüç üyeli komisyonda, çoğunlukla akademisyenler bulunmaktadır.”⁴⁵

Asıl görevi Amerikan basınına incelemek olan ve bu talep doğrultusunda oluşturulan komisyon, çalışmalarını raporlar halinde sunmuş, bu raporlardaki öncelikli başlıklar ise, “basının özgürlüğü” ve “sorumluluğu” olmuştur.

“Sosyal sorumluluk” 1947’de ABD’de Robert M. Hutchins başkanlığında kurulan Hutchins Komisyonunun “Özgür ve Sorumlu Basın” adlı raporunda ortaya konmaktadır. Komisyon, basında yer alan haberlerin adil olup olmadığını, çarpıtılıp çarpıtılmadığını, gerçekleri ne ölçüde yansıttığını soruşturmak üzere çalışmalarını

⁴⁴ A.e., s.52.

⁴⁵ M. Özgen, a.g.e., s.130.

sürdürmüştür. Özgürlükçü ortamın yarattığı sorumsuz gazeteciliğin gerçekte olup olmadığını araştıran Komisyon 1947’de yayınladığı bir raporda, basının beş temel hizmeti eksiksiz olarak vermesi konusunda ısrarla durulmuştur.

“Bu hizmetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Günün haberlerinin doğru ve kapsamlı olarak derlenmesi.
2. Bir yorum ve fikir alış-verişinde bulunma ortamı yaratılması.
3. Özgür bir basın tüm düşünceleri yansıtabilmelidir. Basın canlı, günü gününe, saati saatine yasayan bir tarihin aynasıdır. Bu ayna gerçeklere uygun olmalıdır ve bu gerçekleri halka gösterebilmesi için Basının Özgür olması şarttır.
4. Toplumun hedef ve değerleri açıklığa kavuşturulması ve bu alanda tanıtım metotları saptanması.
5. Toplumun her üyesine ulaşma yolları araştırılması ve oluşturulması.”⁴⁶

Yukarıdaki maddelerde özgürlük vurgusu açıkça görülmektedir. Ancak söz konusu rapor, basını özgürlükten ziyade sorumluluk alanına yönlendirmeyi hedeflemiştir. Rapor, özgürlüklerin kullanımını sosyal sorumluluk şartının yerine getirilmesine bağlamıştır.

Rapora göre, eğer bir yanlış varsa, doğrusunu araştırıp bulmak ve yayınlamak gazetecinin görevidir. Gazetecilerin ideolojisi özgür ifade üzerinedir. Sosyal sorumluluk doktrini kapsamındaki ifade özgürlüğü, bireyin düşüncesi ve vicdanı üzerine kuruludur.⁴⁷

Hutchins komisyonu raporuna göre,

Geleneksel basın özgürlüğünün uygulanmasında, basın özgürlüğü ile basının sorumluluğu arasında bir çelişki vardır.

Basının yanlışları ve tutkuları, özel alan dışına taşıp, kamusal tehlike haline gelmiştir. Basın özgürdür, fakat aynı zamanda bir kamu hizmeti yerine getirmektedir.

Basın alanında gerçekleşen ticari ve teknolojik yenilikler nedeniyle bazı bireylerin ve grupların basından yararlanma olanağı azalmıştır.

⁴⁶ Mehmet Göral, “Spor Basın Ahlakı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.8, Haziran 2003, s.366.

⁴⁷ **A.m.**, s.366.

Hutchins komisyonu raporu sonucunda ortaya çıkan yeni yaklaşımda, basının bağımsızlığı ilkesi ile topluma karşı görevlerinin bağdaştırılması amaçlanmaktadır. Özellikle demokrasinin varlığını sürdürebilmesi açısından basının yerine getirmesi gereken görevleri vardır. Medyayı elinde bulunduranlar, bunlarla iletişim sağlama görevini üstlenenler, toplumun beklentilerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Buna göre medya, kamu yararı gözeten müdahaleler olabileceğini kabul etmeli, toplumun çeşitliliğini yansıtan ve bunların görüşlerine yer veren, çoğulcu bir yapıyı, bir bütün olarak aktarmanın temel görevi olduğunu benimsemeli ve bunları yerine getirmelidir. Bilgi ve haber aktarımında gerçeklik, doğruluk, kesinlik, nesnellik ve dengelilik ilkelerini göz ardı etmemeli ve bunları sağlayacak mesleki standartları geliştirmelidir. Haber aktarımının yanında kültür ve sanatın yayılması ve geliştirilmesine yönelik çaba göstermelidir. Toplumda, demokrasinin sağlıklı olarak işleyebilmesi için şiddet, toplumsal karmaşa, suç unsurlarına, medyada, mümkün olduğunca az yer verilmelidir.⁴⁸

Hutchins Komisyonu Raporu için basının, sosyal sorumluluk anlayışı çerçevesinde edinmesi gereken yeni görevlerinin açık bir şekilde tanımlandığı, bu bağlamda özgürlüklerinin sınırlarının çizildiği bir metindir denilebilir.

1.1.1.4.2. Sosyal Sorumluluk Anlayışı ve Özdenetim Kavramı

Sosyal sorumluluk kavramı özellikle 1960'lerden sonra sıklıkla gündeme gelmeye başlanmıştır. Avrupa'da bu kavram "kamusal çalışma-hizmet" olarak dile getirilirken, sosyal sorumluluk olarak sıklıkla kullandığımız tanımlama Anglosakson kökenlidir.

Genel hatlarıyla sosyal sorumluluk, demokrasi düşüncesi içerisinde şekillenen ve demokrasinin işleyişine katkıda bulunan bir kavramdır. Sosyal sorumluluğun demokrasiye ve toplumsal adalete hizmet etmesi için basın alanında da benimsenmiş olması gerekmektedir. Burada basından beklenen; bir yandan demokrasinin sağlıklı işleyişi için ihtiyaç duyduğu sosyal sorumluluk anlayışını benimsemesi, diğer

⁴⁸ R. Kaya, **a.g.m.**, ss.52-55.

yandan, bu anlayışı kullanarak demokrasi sürecinin sürdürülmesine katkıda bulunmasıdır.

Özellikle demokrasinin yaygınlaşması, tabana yayılmasına yönelik olarak yapılan tartışmalar ve kavramlaştırma çabalarının içerisinde basın başrolü oynamaktadır. Genel olarak şu söylenebilir: “Basın:

1) Demokrasinin kurumsallaşıp kökleşmesine yardımcı olur.

2) Yurttaşlık bilincinin artmasına da benzer şekilde yardımcı olur.”⁴⁹

Basın ve kamuoyu, toplumsal yaşamın demokratik yapılanmasını, gelişme, düzey ve biçimini önemli oranda belirleyen öğelerdir. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki uyumda ve toplumda sağlıklı duygu, düşünce ve kanaatlerin oluşmasında, basın çok önemli bir iletişim kurumu olarak görev yapmaktadır. Basının işlevlerine uygun olarak kullanılması, sağlıklı ve etkin bir kamuoyunun oluşmasındaki süreci ve gücünü de belirlemektedir. Doğru biçimde bilgilendirilmiş, düşünsel altyapısına katkıda bulunulmuş, özgür bir biçimde oluşması sağlanmış kamuoyunun, ilkeleri ve işlevleri çerçevesinde, sesi ve tepkisi sayılan bir basın kurumu o ülkenin demokratik kalkınmasının da baş mimarı niteliğine kavuşabilir.⁵⁰

Şüphesiz demokratik kalkınma da, toplumsal algı düzeyi ile doğrudan bağlantılıdır. Böyle bakıldığında toplumsal farkındalığın ileri düzeylere taşınmasında en önemli rolü oynayan basının, söz konusu kalkınmanın sağlanması için iki önemli özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bunlardan birincisi özgürlük, diğeri ise söz konusu özgürlüğün sosyal sorumluluk bilinci ile kendisi tarafından korunmasıdır.

“Çağımızda basının “hürriyet” ve “görev” den oluşan unsurları vardır. Kitle haberleşmesi gibi önemli bir görevi yüklenen hürriyetin, bir başıbozukluk değil, amacına uygun ve sorumlu bir şekilde kullanılmasının gerekli bir görev olduğu ortadadır. Basın hürriyeti kötüye kullanılmaya, amacından saptırılmaya başlarsa, devlet basın üzerindeki denetimi ve baskıyı arttırmaya kalkışır. Oysa bu, basın

⁴⁹ Mete Belovacıklı, “Yerel Medya ve Demokrasi” Seminer Konuşmaları CNN Türk, (Çevrimiçi) http://www.byegm.gov.tr/seminerler/tunceli_ix/tunceli_8.htm, 12 Ekim 2005.

⁵⁰ A. Girgin, **Yazılı Basında Haber...**, s.132.

özgürlüğü bakımından tehlike arz eder. İşte bu tehlikeyi önlemenin önemli şartı, devletin müdahalesini lüzumsuz kılacak bir denetim yolunun bulunmasıdır.”⁵¹

Basın ve onun içinde bulunduğu iletişim dünyası tüm bu özellikleri itibariyle kolektif yaşam için hayati öneme sahiptir.

Tüm bunların yanı sıra iletişimle ilgili kurumların aynı zamanda ticari kimliğe sahip olmaları da, kendilerinden beklenen sorumlulukları eksiksiz yerine getirmeleri aşamasında endişelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

“İletişim araçları girişimcileriyle büyük şirketlerin ortaya çıkışları ve gösterdikleri etki pek çok kişiyi kaygılandırmaktadır. Bunun nedeni, bu şirketlerin yalnızca mal satmak yerine düşünceleri de etkileyebilme güçlerinin bulunmasıdır. Bu tür şirket sahipleri, kendi politik görüşlerini saklamaya gerek duymamaktadırlar. Bu durum da kaçınılmaz olarak farklı politik konumlarda yer alan politik partiler ya da öteki grupları düşündürmektedir.”⁵²

Böyle bir durumda kimi zaman sadece sosyal sorumluluğa dayalı bir denetleme yeterli olamamaktadır. Bu gibi adaletsizliklerin oluşmaması için kanun koyucuya “düzenleme” görevi düşmektedir. Bu bağlamda, sosyal sorumluluk sadece basın organlarının uygulamaları ile işleyecek bir sistem değildir. Düzenleyici görevi olan kanun koyucu da, basına tanıdığı hareket alanını belirlerken sosyal sorumluluk prensibiyle hareket etmek zorundadır. Ancak bu şekilde basının demokratik işleyişi teminat altına alınabilir. Dolayısıyla özellikle demokratik sistemlerde basının denetimi, oldukça hassas ve adaletli bir biçimde gerçekleştirilmesi zor bir iştir. Uluslararası platformlarda 90’lı yıllarda bile, konu “basının denetimi” olduğunda somut çözümlere ulaşılamamıştır.

Yıllar boyu söz konusu denetleme sorununu açıklığa kavuşturmak için gösterilen çabalar başarısızlığa uğramıştır. Örneğin Avrupa Birliği ülkeleri iletişim araçlarının denetimi için getirilen farklı önlemler içerisinde batağa saplanmışlardır. Avrupa Konseyi, 1991’de yapılan bir kitle iletişim araçları konferansında, iletişim araçlarının denetimi konusunda birkaç yıldır yapılan tartışmaları bir sonuca

⁵¹ M. Özgen, **a.g.e.**, s.74.

⁵² Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s.413.

bağlamak istemiştir. Bu konferansta üzerinde anlaşma sağlanmış bir sonuca varılamamıştır.⁵³

Nitekim basın alanındaki denetim çabaları, basın dışı bir güç tarafından gerçekleştirildiğinde, basının saygınlığı ve güvenilirliğine de gölge düşmektedir.

Yukarıda söz edilen nedenler de göz önünde bulundurulduğunda, basının kendi ahlaki değerlerini belirlediği, bu belirleme sonucu kendi özgürlük alanını kendisinin oluşturduğu, dış müdahalelerden bağımsız işleyen bir uygulamaya ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu noktada basın alanındaki söz konusu gereksinimleri karşılaması amacıyla “özdenetim” uygulamaları ortaya çıkmıştır.

Sosyal sorumluluk kavramı içerisinde oluşan özdenetim, adından anlaşılacağı gibi, kişinin ya da kurumun kendisi dışında herhangi bir yönlendirmeye ya da baskıya maruz kalmadan gerçekleştirdiği denetimdir. Özdenetimin diğer bir adı da otokontroldür.

“Özgürlük yararına olan bu davranış düzenlemesinin mesleğin saygınlığını korumak, mesleki ayrıcalıkların kötüye kullanılmasını önlemek, hükümetlerin müdahale nedenlerini ortadan kaldırmak ve ahlak ile sağduyu kurallarına uyulup uyulmadığını denetlemek gibi faydaları vardır.”⁵⁴

Basın özellikleri itibariyle özdenetimin en fazla önem kazandığı alanlardan birisidir. İnsanların kendi ülkeleri ve dünya ile bağlarını kurma görevi taşıyan basın, bireysel yaşamdan, sosyal ve siyasal alanlara kadar hayata dair birçok tercihte de belirleyici unsurdur.

Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra basının uyması gereken mesleki kurallar saptanarak, bu kuralara uygunluğun basın tarafından kontrolü ile ortaya çıkan özdenetim; mesleğin saygınlığını sağlamak, doğru güvenilir haber vermek,

⁵³ A.e., s.414.

⁵⁴ M. Özgen, a.g.e., s.80.

yorumları inanılır kılmak, okuyucunun güvenini sürdürmek için yapılması ve yapılmaması gerekenlerin bütünüdür.⁵⁵

“Basında özdenetim mekanizması, iki yönde işlemektedir. Bir yandan gazetecilerin olaylar karşısındaki hareket ve tutumlarının genel hatlarını çizerek onlara yol göstericilik yapmakta, öte yandan da mesleki etkinliklerinin dış baskılardan korunmasını sağlamaktadır. Gazetecilerin bu baskılardan en az biçimde etkilenecek toplum adına, yöneten erki “denetleme” ve “haber verme” görevini, göreceli olarak rahat koşullarda yapmaları için gerekli ortamı oluşturmaktır.”⁵⁶

Özdenetim kavramı sosyal sorumluluk anlayışı içerisinde oluşmuş, sosyal sorumluluk anlayışı da yapısını, kendi içerisinde oluşan özdenetim kavramına dayandırmıştır.

1.2. Basında Özdenetimin Kurumsallaşması

Özdenetim, temel tanımındaki kişisel yapısının yanı sıra kurumsal olarak da gerçekleşebilen bir eylemdir. Özdenetim için, kurumsallaşabilen bir bireysel olgudur tanımı yapılabilir. Örneğin bir gazeteci haberini oluştururken nasıl bir özdenetime başvuruyorsa, gazetenin genel yayın yönetmeni de gazeteyi yayımlamadan tüm haberleri inceleyerek ve sorumlu oluğu gazetenin içeriğine müdahale ederek özdenetimi gerçekleştirir. Böyle bir özdenetim uygulaması ise, gazetenin kurumsal kişiliği için geçerli olmaktadır. Bunun yanı sıra gazetelerin ve gazetecilerin üye oldukları mesleki bir kurum da, (oda, cemiyet konsey gibi) basın alanında üyelerinin bir özdenetim eylemi gerçekleştirebilir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere basın alanındaki özdenetim, basın çalışanının (gazetecinin) özdenetimi (otokontrolü) yani bireysel özdenetim, basının özdenetimi yani kurumsal özdenetim olarak ikiye ayrılabilir. Söz konusu ayrım için, basında özdenetim bireysel olarak başlar, kurumsal olarak da devam eder, saptaması yapılabilir.

⁵⁵ Filiz Aydoğan, “Basının Otokontrolünde Basın Konseylerinin İşlevi”, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı.3, Temmuz 1993, s.107.

⁵⁶ M. Özgen, **a.g.e.**, s.74.

“Gerek basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasını, gerekse devletin basın alanına müdahalesini önlemek (başka bir deyimle özgür ve sorumlu bir basın yaratmak) için sağlanmak istenen denetim “basının kendi kendini denetimi – otokontrol” müessesesini doğurmuştur.”⁵⁷

Kendi kendini kontrol kavramı birbirinden farklı iki anlam taşımaktadır. Şöyle ki, kavram, basın alanında çalışan bir kimsenin bir olay karşısında ilerideki sorumluluğunu düşünerek, kendi kendini kontrol etmesini ve olay karşısındaki tutumunu ifade ettiği gibi, basın organlarının yine bu organlar tarafından meydana getirilmiş kurullar tarafından denetlenmesini de içerir. Uygulamada kendi kendini kontrol kavramı; basın organlarının kendilerinin meydana getirdiği kurullar tarafından denetlenmesini, yani yukarıdaki ikinci tanımı ifade eder.⁵⁸

Basında özdenetim yukarıda sözünü ettiğimiz gibi hem bireysel hem de kurumsal olarak gerçekleşmektedir. Özdenetimin basın çalışanlarının dahil olduğu bir kurum tarafından gerçekleştirilmesi için, söz konusu denetime referans teşkil edecek metinler oluşturulmuştur. Genellemek gerekirse, daha önce de belirtildiği gibi kurumsal özdenetimin temelini oluşturan metinlere “mesleki ahlak yasaları” denilebilir.

Ahlak yasaları, farklı isimler altında birçok ülkede mevcuttur. Onur yasaları, basın yasaları, gazetecilerin haklarına ve yükümlülüklerine ilişkin bildireler, mesleki yükümlülükler bildirgesi, gazetecilik kuralları v.b.. Hangi başlık altında olursa olsun, bu yasalardaki kuralların içerikleri çok çeşitlidir. Fakat yasaların büyük bir kısmının, özellikle basının bilgi verme ve doğru bilgi verme temel işlevlerine ilişkin olarak belirli ortak noktaları vardır. Bu bağlamda, gazetecinin enformasyon ve yorum serbestisini ve özgürlüğünü koruma yükümlülüğü mevcuttur.⁵⁹

Bu yükümlülük bireysel girişimlerin yanı sıra bir mesleki endişe özelliği de taşımaktadır. Bu sebeple gazeteciler mesleki deformasyonu önlemek amacıyla bireysel özdenetimin yanı sıra, aktif olarak söz sahibi oldukları, meslektaşlarınca

⁵⁷ A.e., s.80.

⁵⁸ Özkan Tikveş, “Basında Kendi Kendini Kontrol Sistemi Hukuki Yönü” *İ.H.F.M.*, Cilt:34, Sayı:1-4, 1969, s.186.

⁵⁹ G. Bohère, **Gazetecilik Mesleği – Gazetecilerin Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme**, Çev. N. Süral, Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları, Ankara, 1986, s.63.

kabul görmüş kurumsal özdenetim mekanizmalarına ihtiyaç duymuşlardır. Basının kendi çalışanlarınca kontrol altında tutulması, bir yandan mesleğin korunmasına diğer bir taraftan tüketici konumundaki vatandaşın korunmasına yardımcı olur.

“Basının otokontrolü Batı dünyasında vatandaş basına karşı korumak için düzenlenmektedir. Genellikle vatandaş bu tür anlayışa sahip ülkelerde bir tüketicidir. Basın da tüketmektedir. Basın bu sırada vatandaşa bir takım zararlar ıka edebilir. Basın eğer kendi kurallarını, kendi iç kurallarını bu sırada koyabilirse, devletin müdahalesine gerek kalmadan ve yargı organının denetimine tabi olma gereği olmadan vatandaşa daha az zarar verebilir.”⁶⁰

Söz konusu denetimin basın tarafından yapılması basını, kendi özgürlüklerine kendi sınırlarını koyma yolunda tetiklemektedir.

1.2.1. Yapıları Bakımından Basında Denetim Mekanizmaları

“Denetim”den “özdenetim”e geçiş sürecinde sosyal sorumluluk anlayışının etkisinden yukarıda söz edilmiştir. Ancak basın alanındaki düzenlemenin ve denetimin sadece özdenetim uygulamalarına ve mekanizmalarına bırakıldığı bir modele en özgürlükçü yönetimlerde bile rastlanamaz. Devletler temel insan haklarını, toplumsal düzeni ve milli çıkarları kanunlar ile teminat altına alırlar. Dolayısıyla kanun koyucu bu önceliklerini göz önünde bulundurarak, basına doğrudan ya da dolaylı sınırlar belirler. Basın ile doğrudan ilgili yasal düzenlemeler ise “basın kanunu/yasası” şeklinde özel olarak belirlenir ve basının hareket alanı bu düzenleme çerçevesinde şekillenir. Bu hareket alanının genişliği, tanındığı ülkenin ne derece özgürlükçü bir yapıya sahip olduğuyula orantılıdır. Bu bağlamda “ifade özgürlüğü”ne getirilen tüm sınırlamalar da doğrudan basını ilgilendirmektedir. Nitekim basın ifade özgürlüğünün icra edilmesinde kullanılan bir araçtır.

Basına, söz konusu yasal düzenlemeler çerçevesinde çeşitli yaptırımlar uygulanırken, devlet kimi zaman basının denetlenmesi için kanuna dayalı kuruluşlar

⁶⁰ Yasemin Giritli İnceoğlu, “ABD’de Basın Özgürlüğü ve Otokontrol”, **Yeni Forum**, Sayı. 282, Kasım 1992, s.45.

da kurabilir. Bu kuruluşlar yetkilerini yasalardan alarak basını denetler ve gerektiğinde ona yaptırımlar uygularlar. Ancak bu durum ifade ve basın özgürlüğü kavramları ile bağdaşmayacağından, demokratik yönetimlerde genellikle basının yasal yaptırımlardan korunması için önce kendi kendini kontrol etmesi beklenir ve yasalardan gücünü alan bir denetleme mekanizması oluşturulmaz.

Bazı durumlarda devlet eliyle kurulan denetim kuruluşları da “özdenetim kuruluşu” olarak adlandırılmaktadır. Ancak bir özdenetim kuruluşunun kamu tüzel kişiliği taşıması “özdenetim” kavramının anlamı ile bağdaşmamaktadır. Özdenetim ya da kendi kendini denetim ilkesi, yapısı itibariyle gönüllülük esasına dayandığı için herhangi bir dayatma veya teşvik ile kurulmuş, ya da yasal temele dayandırılmış bir kuruluş ancak, “denetim” kuruluşu olmaktadır. Geçmişte Türkiye’de kurulmuş olan Basın Şeref Divanı bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Bu esaslar göz önünde bulundurulduğunda basının denetimi / kontrolü iki yolla gerçekleşmektedir. Bunlar şu şekilde ayrılmaktadır;

- a) Yasal temele dayanan denetim uygulamaları,
- b) Gönüllülük temeline dayanan denetim, (özdenetim) uygulamaları.

1.2.1.1. Yasal Temele Dayanan Denetim Uygulamaları

Yasal temele dayanan kuruluşlar, yasalar ile kurular ve yasalara dayanan yetkileri kullanıp, onların içerdiği müeyyideleri uygulayan yapılardır. Bunlar, barolar, tabip odaları, mühendis odaları gibi kamu tüzel kişiliğine sahiptirler. Ayrıca bu tür kuruluşların müeyyidesi, cezai müeyyidelerdir ve bu müeyyideler basın alanında uygulandıkları takdirde gazeteciyi meslekten men etmeye kadar uzanabilmektedir.

Yasal kuruluşların faydaları ise, kanuna dayanmaları ve yetkilerini kanundan almaları sebebiyle etkili müeyyidelerini kolaylıkla uygulayabilmeleridir. Bu kuruluşların başlıca sakıncası, basın üzerinde siyasal nitelikte baskıların doğmasına sebep olabilmesidir. Basın üzerinde bu derece etkili olan bir kuruluşu ele geçirmek

siyasal partilerin amacı olabilmektedir. Ayrıca bunların basın üzerinde “vesayet kurma” eğilimi göstermesi, özgür basına ters düşmektedir. Her şeyden özgür çalışması gereken basının böyle bir vesayet altına sokulması hoş karşılanmayarak, yine basının kendisi tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır.⁶¹

Basın yukarıda sözü edilen diğer mesleklere benzemediği ve demokratik sistem içindeki kamu görevini gereği şekilde yerine getirebilmesi için siyasi baskıdan uzak kalması gerektiğinden, kanuna dayanarak kurulan denetim kuruluşlarının çeşitli sakıncaları bulunmaktadır. Bu sakıncalar şu şekilde ifade edilmektedir;

“Basındaki denetimin, barolar ve tabip odalarıyla olan karşılaştırmanın pek gerçekçi olmadığı görülmektedir. Kanuna dayanan bir kuruluşun hükümetin diğer bir organı olduğu iddia edilebilir. Avukatlar ve diğer meslek sahipleri için belirli bir yetişme yolu vardır. Basında ise belirli bir yetişme yolunu zorunlu kılmak tehlikeler doğurur. Böyle bir durumda gazetecilik mesleğinin belli bir formasyon aşamasından geçenerlere tahsis edilmesi zorunlu olur. Bu ise basın özgürlüğüyle bağdaşmaz. Diğer mesleklerden basın mesleğine geçilebilmesini önler ve bu da doğrudan basının aleyhine olur. Avukatlık, doktorluk gibi meslekleri yapmakla gazetecilik yapmak, yani fikir ve düşünceleri yayımlamak hakları arasında sosyal yönden çok büyük farklar bulunmaktadır. Söz konusu meslekleri birbirleriyle kıyaslayarak kanunla kurulan basın kuruluşlarını savunmak zorlaşır. Ayrıca anayasalardaki kamu tüzel kişiliklerini düzenleyen maddeler de bu kuruluşlar açısından önemlidir. Kamu tüzel kişiliklerini devletin ve yargının sıkı denetiminde tutan ülkelerde bu tür kuruluşların sağlıklı çalışması çok zordur.”⁶²

Basının fikir ve düşünceleri yayma, yöneten erki denetleme özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, gücünü yasalardan alan bir kurum tarafından denetlenmeyi kabul etmesi beklenemez.

⁶¹ F. Aydoğan, **a.g.m.**, s.109.

⁶² Vedat Demir, **Türkiye’de Medya ve Özdenetimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss.24-25.

Halen, toplumda kitle iletişime dönük kurallar koyan ve düzenleyen devlet ile iletişim endüstrisinin sınırsız özgürlük istekleri bakımından sorun düğümlenir görünmekle birlikte, yasalar ile uygulamalar arasında karmaşa sürüp gitmektedir.⁶³

Gönüllülük temeline dayanarak kurulmuş mesleki denetim kuruluşları söz konusu düğümleri açma yolunda atılmış demokratik uygulamalardır.

1.2.1.2. Gönüllülük Temelli Denetim (Özdenetim) Uygulamaları

Özdenetimi denetimden ayıran özellik, özdenetimin içerisinde gönüllük esasına dayanan bir katılımın bulunmasıdır. Bu gönüllülük esası, basın demokratik yapılanması ve çağdaş evrensel normları yakalaması açısından son derece önemli ve gereklidir. Özdenetim tüm dünyada, mesleki anlamda genel olarak kabul görmüş ahlak kurallarına dayanılarak uygulanmaktadır. Bununla birlikte özdenetim, kimi zaman bireysel kimi zaman da kurumsal olarak gerçekleşen bir olgudur. Bireysel özdenetim de, bireysel özdenetimin kolektif bir yapıya dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan kurumsal özdenetim de, kendi içlerinde farklı yapılara ve uygulamalara sahiptir.

“Özdenetim sistemleri çeşitli ülkelerde, şu biçimlerde karşımıza çıkmaktadır:

a) Yazılı ve ayrıntılı bir biçimde bir basın ahlak yasasının oluşturulduğu sistemler,

b) Bir basın ahlak yasasının bulunmasına rağmen, bu yasayı uygulayacak bir divan ya da konsey olmayan sistemler,

c) Gazeteci, yayıncı dernek ya da sendikaları gibi kendi üyeleri için hassasiyet divanlarına sahip kurumlar. Ancak bir meslek dalının özel, teknik ve ticari sorunlarıyla uğraşan ve yalnız üyeleriyle ilgilenen bu tür otokontrol kuruluşlarını, basının tüm sorunlarıyla uğraşan otokontrol sistemlerinden saymak doğru olmaz.

⁶³ O. Tokgöz, a.g.e., s,31.

d) Gerçek anlamda bir otokontrol mekanizması ile gazetecilerin, yayıncıların ve haber ajanslarının aynı mesleki denetime tutulduğu sistemler.

Otokontrol sistemleri kuruluş şekilleri, organların birleşimi, yüklendikleri görevler, uygulanacak ahlak yasaları bakımından farklı özellikler taşıyabilir.”⁶⁴

Bu bakımdan, yukarıda vurgulanan özellikleriyle de göz önünde bulundurulduğunda özdenetim eyleminde herhangi bir zorunluluk durumunun oluşması kavramın temel yapısına ters düşmektedir.

Sulhi Dönmezer’e göre gönüllülük temeline dayanan denetim kuruluşları; hiçbir yasal zorunluluğa dayanmadan müşterek hukuk hükümlerine uygun olarak arzu ile kurulan derneklerdir. Hiçbir zorunluluk olmadan ihtiyari suretle kurulmuş oldukları için yetkileri kuruluş üyelerince kolayca kabul edilecek, gazeteciler bu kuruluşları kendileri dışında bir organ saymayacaklardır. Bu kuruluşların, mensupları üzerinde manevi otoriteleri daha kuvvetlidir.⁶⁵

Böyle bir denetim mekanizmasında yaptırım gücü tamamıyla yukarıda söz edildiği gibi manevidir. Özdenetim yapısı itibariyle kamu çıkarlarına, vicdani esaslara ve saygınlık kaygısına dayanır. Özdenetim kuruluşları esaslar çerçevesinde yaptırımlar uygulamaktadırlar.

Özdenetim kuruluşları, sadece basın mensuplarından oluşan veya basın dışı kişi ve kuruluşların da bulanabileceği kuruluşlar olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadırlar. Ayrıca bu kuruluşlar, yetki yönünden belirli bir basın yasasını ihlal edenlere gerekli disiplin tedbirlerini uygulamakla yetinen basın şeref divanları yada bu yetkiyle birlikte basının diğer meseleleriyle uğraşan, basın mensuplarını gerektiğinde himaye eden, iktidarlara karşı basının bütününe temsil ederek basın özgürlüğünün korunmasını sağlayan, mahkemeler için bir bilirkişi olarak görev yapabilen basın konseyleri şeklinde de olabilmektedirler.⁶⁶

⁶⁴ F. Aydoğan, **a.g.m.**, ss.108-109.

⁶⁵ Sulhi Dönmezer, “Basında Otokontrol”, **İ.H.F.M.**, Cilt:34, Sayı:1-4, 1969, s.7.

⁶⁶ Sulhi Dönmezer, “Basın Suçlarında Ceza ve Sorumluluğu”, **Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar Semineri**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983, s.346.

Kimi gönüllü denetim kuruluşlarında basın dışı katılıma sıkça rastlanmaktadır. Bu katılımlarda, basının hedef kitlesi olan okuyucunun söz konusu özdenetim uygulamasında aktif görevler alması hedeflenir. Bu katılımlarla gönüllü kurulmuş olan kuruluşun vereceği kararlarda, yaptığı toplantılarda okuyucu temsiliyetini sağlanmaya çalışılmaktadır.

Gönüllülük esasına dayanarak oluşan girişimleri ve kuruluşları yasal temelli olanlardan ayıran bir diğer özellik ise; gönüllü kuruluşların kimi zaman mesleki disiplinin sağlanmasının yanı sıra, basın çalışanlarının da dış etkenlerden korunması yolunda faaliyet göstermeleridir.

1.2.1.2.1. Ulusal ve Uluslararası Boyutta Basın Ahlak Kuralları

Birçok mesleğin kendisine ait etik kodları vardır. Bu kodlar bazı mesleklerde yazılı ahlak kuralları olarak karşımıza çıkmaktadır. Avukatlık ve doktorluk gibi mesleklerin oldukça kesin hatlara sahip ahlak kuralları vardır. Bu kurallar, barolar ve odalar gibi denetim kurumlarınca mesleki “yasalar” haline dönüştürülürler. Söz konusu etik kodların belirlenmesinde, kamu kurumlarının etkisinin bulunmadığı, bununla beraber herhangi bir yasal yaptırım gücünün varlığının söz konusu olmadığı durumlarda bu etik kodlar ahlak “kuralları” başlığı altında tanımlanırlar. Ahlak yasaları deyimi genellikle denetime dayalı uygulamalarda, ahlak kuralları deyimi ise özdenetimi amaçlayan uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır.

Gazetecilik mesleğinde de etik kodlar ahlak kuralları veya yasaları olarak yazılı bir biçimde belirlenmiştir. Bu etik kodlar kimi zaman “yasalar” başlığı altında denetim kuruluşlarının yaptırımlarını dayandırdıkları metinler olmuş, kimi zamanda ahlak kuralları gibi başlıklar ile özdenetim uygulamalarına referans olmuşlardır.

Ahlak kurallarının yaptırım gücünün olmaması uygulanmadıkları anlamına gelmez. Özellikle batıda gözlemlenen durum, meslek örgütlerinin herhangi bir yaptırıma başvurmamasına rağmen, kendi ahlak kurallarını saptamış gazetelerin bunlara uymayan muhabirlerini işten çıkarmakta tereddüt etmedikleri yolundadır. Ahlak kuralları ile ilgili başka bir nokta, bu kuralların hem bütün gazete çalışanlarını

(muhabir, sütun yazarı ve yazı işleri sorumluları gibi) hem de işvereni bağlaması gerekliliğidir. O zaman bir takım çıkar çatışmalarının önlenmesi kolaylaşmaktadır.⁶⁷

Basın ahlak kuralları için; “doğruluk dürüstlük, tarafsızlık objektiflik, kişisel çıkarların reddi, özel hayatın gizliliğine saygı, insani milli ve kurumsal çıkarların gözetilmesi, özgün olma, cevap ve düzeltme hakkı kamu yararı, kaynaktan hediye kabul edilmemesi” gibi genel başlıklar çerçevesinde oluşturulmuş mesleki hassasiyetler bütünü, tanımı yapılabilir.

“Ahlak yasaları; onur yasaları, basın yasaları, gazetecinin haklarına ve yükümlülüklerine ilişkin bildirdeler, gazetecilik kuralları gibi farklı isimler altında birçok ülkede mevcuttur. Hangi başlık altında olursa olsun, bu yasalardaki kuralların içerikleri çok çeşitlidir.”⁶⁸

Ahlak kurallarının gazetecilerin genelinden kabul görmesi için, kendi iradeleri ile üye oldukları bir mesleki özdenetim kuruluşu çatısı altında yazılı olarak belirlenmesi ve üyelerce kabul edilmesi gerekir. Bu kabul, ahlak kurallarının daha sıkı bir şekilde benimsenmesi ve uygulanabilirlik seviyesinin artmasını da sağlamaktadır. Basın ahlak kuralları, ulusal ve uluslararası boyutta mesleki özdenetimi sağlamak amacıyla kurulmuş kuruluşların yanı sıra basın organlarının da kendi bünyelerinde belirlenmektedirler.

1.2.1.2.1.1. Çeşitli Ülkelerde Ulusal Nitelikli Basın Ahlak Kuralları

Ahlak kuralları genellikle basın meslek kuruluşlarınca kimi zaman mesleğin itibarını ve güvenilirliğini korumak ve yükseltmek, kimi zaman da söz konusu kurallar çerçevesinde özdenetimi gerçekleştirmek amacıyla belirlenmektedir.

Birçok ülkede gazeteci dernekleri veya sendikaları aynı zamanda kendi yükümlülüklerini formüle etme görevini de üstlenmişlerdir. Avustralya, Kanada,

⁶⁷ Z. Alemdar, **a.g.e.**, s.25.

⁶⁸ V. Demir, **a.g.e.**, s.26.

Kolombiya, Mısır, Finlandiya, Jamaika, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, İsveç, İsviçre, İngiltere, ABD ve Venezuela bu ülkeler arasındadır.⁶⁹

Mahmut Oktay, basın tarihinde bilinen ilk yazılı basın ahlak yasasının 1900'lerin başında İsveç'te oluşturulduğunu ve bu yasanın meydana getirilmesinden yaklaşık 15 sene sonra bugün bilinen İsveç Basın Ahlak Yasası olarak isimlendirildiğini belirtir. Gene ilk ahlak yasalarından birisi de 1918'de kabul edilen Fransız Basın Ahlak Yasası'dır.⁷⁰

Gazetecilik mesleğinin icra edildiği her ülke kendisine özgü basın ahlak kuralları belirlemiştir. Bu belirleme kimi zaman devlet eliyle, kimi zaman da meslek örgütleri ve basın kuruluşlarınca gerçekleştirilmiştir. Ulusal bağlayıcılığı olan meslek ahlak kurallarına, "sosyal sorumluluk" kavramının bir Anglosakson geleneği olduğunu göz önünde bulundurularak, ABD ve İngiltere'deki uygulamalar örnek olarak verilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, ulusal düzeyde uygulanan tek bir basın ahlak yasası olmayıp, çeşitli tarihlerde oluşturulup benimsenen üç ana ahlak yasası ve birçok kitle iletişim kuruluşunun kendi bünyesindeki faaliyetlere ilişkin olarak benimsediği birçok irili ufaklı ahlak yasası mevcuttur. Yazılı basının en önemli üç ahlak yasası, 1923 tarihli Amerikan Gazete Editörleri Cemiyeti (American Society of Newspaper Editors- ASNE) Ahlak yasası, 1934 tarihli Gazeteciler Birliği (Newspaper Guild) Ahlak yasası ve Amerikan Profesyonel Gazeteciler Cemiyeti, Sigma Delta Chi Ahlak Yasası'dır.⁷¹ (The Society of Professional Journalists (SPJ) Amerikan Profesyonel Gazeteciler Cemiyeti olarak da bilinen Sigma Delta Chi, Depauw Üniversitesi'nde Gazetecileri temsil eden bir örgüt olarak 1909 yılında kurulmuştur), Sigma Delta Chi Ahlak Yasaları ise Amerikan Gazete Editörleri Cemiyeti'nden esinlenerek 1926 yılında ortaya çıkmıştır.(Sigma Delta Chi kendi ahlak kodlarını 1973 de yayımlamış, 1984, 87 ve 96 da güncellemiştir.)⁷²

⁶⁹ A.e., s.27.

⁷⁰ M. Oktay, a.g.e., ss.28-29.

⁷¹ Mahmut Oktay, "Kitle İletişim Araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlak Kuralları", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü, 1990, s.376.

⁷² (Çevrimiçi), <http://www.spj.org/ethicscode.asp>, 15 Ekim 2009.

Özdenetimin uluslararası boyutunu konu alan birçok çalışmada Sigma Delta Chi Ahlak Yasası örnek olarak gösterilse de, söz konusu ahlak yasasının uluslararası bir kapsamı bulunmamasıyla birlikte sadece ABD için hazırlanmıştır. Ancak daha sonra Kolombiya Gazeteciler Cemiyeti tarafından da kullanılmıştır. Bununla birlikte Sigma Delta Chi Ahlak Yasası, özdenetimi konu alan ve basın alanında oluşturulmuş ilk ahlak yasası değildir.

Sigma Delta Chi'nin özdenetime işaret eden, kesinlik ve nesnellik başlığı altında 'Topluma karşı iyi niyet ve inanç gazeteciliğin temelidir' diye başlayan bu ilkeler şu şekildedir:

1. Gerçek en önemli amaçtır,
2. Haber vermede nesnellik başka bir amaçtır. Bu, ulaşmaya çabaladığımız bir standarttır. Başaranlara saygı duyarız,
3. Hata ve yanlışlık özür kabul etmez,
4. Gazete yöneticileri yayınladıkları haberin içeriğinden tamamen haberdar olmalıdır. Fotoğraf ve görüntüler olayı tam olarak yansıtmalı, konuyla ilgisiz ayrıntıyı öne çıkarmamalıdır,
5. Haber ile görüşlerin açıklanması birbirinden ayrılmalıdır. Haber tüm öznel görüşlerden ayrılmış olmalı ve olayın her yönünü sergilemelidir,
6. Gerçeğin bilinçli olarak çarpıtıldığı partizan yayıncılık Amerikan gazetecilik ruhuna aykırıdır,
7. Gazeteciler toplumsal olaylar ve konular üzerinde çözümleme, yorum ve yayın yapma sorumluluklarını kabul ederler. Yine bu konularda söz sahibi olduğunu bildikleri kişilerin görüşlerini aktarmayı kabul ederler,
8. Savunma ya da yazarın kendi yorumlarına ayrılan yazılarda bu durum belirtilmelidir.⁷³
9. İngiltere, basın ahlak yasası ve bununla ilgili konsey kurulmasını düşünen ilk ülkelerden biri olmuştur.

"İlk olarak gazetecilerden gelen bir girişimle 1936 yılında oluşturulan basın ahlak yasası, geleneklerine ciddi biçimde bağlı olan İngiliz basınında "çalışanları koruma amacı" düşünülerek hazırlanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde 1946'da

⁷³ Vedat Demir, "Medya ve Etik", Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Seminerleri, Adıyaman, (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/SEMINERLER/adiyaman-xi/adiyaman_7.htm, 10.Aralık 2009.

kurulan “Basın İnceleme Komisyonu”nun çalışmaları 1953’de Basın Konseyi’nin kurulmasını sağlamıştır.”⁷⁴

Ulusal temsiliyeti ve bağlayıcılığı olan basın ahlak kurallarının kimi zaman kamusal girişimler ya da teşvikler ile oluşturulduğu yukarıda belirtilmiştir. Söz konusu örneklerden yola çıkarak bu ahlak kurallarının, ulusal/milli bir sorumluluğun eseri olarak oluşturulduğu söylenebilir. Nitekim basın organı bir taraftan kendisini ve okuyucularını temsil ederken diğer bir taraftan yayım yaptığı ülkeyi de temsil etmektedir. Bu bağlamda basın alanında gazetelerin menşei oldukça önem kazanmaktadır. Ulusal itibarın korunması açısından, ulusal bağlayıcılığı olan basın ahlak kurallarının varlığı ve uygulanması önem taşımaktadır. Söz konusu sorumluluğun okuyucuları kapsayan yönüne ise, yukarıda “özdenetim” kavramı tanımlanırken değinilmiştir.

1.2.1.2.1.2. Başlıca Uluslararası Basın Ahlak Kuralları

Gazetecilik alanında ulusal boyutta oluşturulmuş ahlak kuralları genellikle birbirlerine temel hazırlamışlardır. Yukarıda vurgulandığı gibi Sigma Delta Chi Ahlak Yasası daha sonra Kolombiya’da ahlak yasası hazırlanırken temel metin olarak kullanılmıştır. Görülmektedir ki ahlak yasaları her zaman birbirlerine temel oluşturmaları da uluslararası bir etkileşime sahiptirler.

Ahlak kurallarını belirleme konusunda ilk uluslararası girişimlerden biri; Amerika Birleşik Devletleri’nin Washington eyaletinde 1926 yılında düzenlenmiş olan Pan-Amerikan Basın Konferansı’nda gerçekleşmiş ancak gazetecilerin katılımının yetersizliği nedeniyle fazla ses getirmemiştir.⁷⁵

İkinci Dünya Savaşından önce gerçekleşen, uluslararası kitle haberleşmesine ilişkin ilk toplantı ise, 1926 ve 1927 yıllarında Milletler Cemiyeti tarafından Cenevre’de düzenlenen Basın Kongresi olmuştur. Kongrede, uluslararası

⁷⁴ Mahmut İhsan Özgen, **İnsanlık ve Sosyal Boyutlarıyla Basın Meslek Ahlakı ve Yasalar**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s.99.

⁷⁵ (Çevrimiçi), <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/nylsintcom4&div=9&id=&page=> , 13 Kasım 2009.

telekomünikasyon, yalan ve yanlış haberlerin önlenmesi gibi kitle haberleşmesine ilişkin sorunlar ele alınmıştır.⁷⁶ Uluslararası düzeyde bir basın ahlak yasası oluşturma çabalarının bir başkası da Uluslararası Basın Dernekleri Birliği'nin 1936'da kabul ettiği, Basın Ahlakı Üzerine Temel İlkeler Bildirgesi'dir.⁷⁷

Yukarıdaki bu etkileşim kısa sürede, (özellikle Dünya Savaşları'ndan sonra) uluslararası çalışmalara zemin hazırlamıştır. Soğuk savaş döneminde belirginleşen iki kutuplu dünya düzeni, Sovyet sosyalist düzene karşı olan ABD'nin ve Avrupa devletlerinin birçok konuda ortak hareket etmelerini sağlamıştır. Bu yeni düzenin sağlamlığını ve sürekliliğini sağlamak amacıyla 1919'da kurulan Milletler Cemiyeti'nin devamı niteliğinde olan Birleşmiş Milletler (BM) 1945 yılında dünya sahnesinde yerini almıştır. Birleşmiş Milletler amacı, dünya barışını, güvenliğini korumak, uluslar arasında ekonomik, toplumsal ve kültürel bir iş birliği oluşturmak olan, bir örgüttür. BM çerçevesinde birçok sivil toplum örgütü de ulusal yapılarının yanı sıra uluslararası bağlayıcılığı olan ilkeler ile küresel bir yapıya sahip olmuştur. Buna bağlı olarak uluslararası bilgi alışverişi hızlanmış, mesleki örgütlenmeler ve ahlak yasaları ulusal sınırları aşmıştır. Böylelikle uluslararası kapsamı olan basın ahlak kurallarının çeşitlenme süreci de hız kazanmıştır.

“Gazetecilerin temel yükümlülüklerinin dış müdahale olmaksızın belirlenmesi düşüncesiyle, Uluslararası Gazeteciler Federasyonu 1954 yılında Bordeaux Deklarasyonu olarak tanınan kendi ahlak kurallarını saptamıştır. Daha sonra 1971'de o zaman sayısı altı olan Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerdeki gazeteci sendikaları Avusturya ve İsviçre'deki gazeteci sendikalarının da katılımlarıyla ahlak kurallarını özlü bir biçimde kaleme almışlar; belirli noktalarda genişleterek ve belirli hakları ekleyerek Münih Deklarasyonu olarak tanınan bir belgeyi oluşturmuşlardır.* Her iki metin de, mesleki konular söz konusu olduğunda her türlü hükümet müdahalesi ve yargılamasını kabul edeceklerini belirtmektedir.”⁷⁸

⁷⁶ Kayıhan İçel, Yener Ünver, **Kitle Haberleşme Hukuku, Basın, Radyo- Televizyon, Sinema – Video İnternet**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2009, s.39.

⁷⁷ M. Oktay, **a.g.e.**, s.336.

⁷⁸ V. Demir, **a.g.e.**, s.27.

* Münih Deklarasyonu metni için bkz **Ek-I**.

1954 yılında Bordeaux Kongresinde kabul edilen metin olan Bordeaux Deklarasyonu aynı zamanda Uluslararası Gazeteciler Federasyonu Gazeteciler Görev Bildirisi'dir. Söz konusu bildiride şu temel görevler belirlenmiştir;

- Kamuoyunun gerçeği öğrenme hakkına saygı göstermek.
- Haber alma, yorumlama ve eleştirme özgürlüğünü savunmak.
- Sadece kaynağı bilinen haberleri yayımlamak, haberin asıl yönünü ortadan kaldırmamak ve belgeleri tahrif etmemek.
- Haber, fotoğraf ve belge elde etmek için doğru olmayan yöntemler kullanmamak.
- Yayımlanmış doğru olmayan bütün haberleri düzeltmek.
- Özel olarak elde edilen haberlerin kaynakları ile ilgili meslek sırrını korumak.
- Aşırma, hakaret, iftira, dedikodu ve asılsız suçlama yapmamak ve herhangi bir haberin yayımlanması ya da yayımlanmaması için çıkar sağlamamak.
- Gazetecilik sıfatına layık her kişi yukarıda yazılı ilkelere kesinlikle uymayı görev saymalıdır. Gazeteci her ülkenin yasalarına saygı göstererek, mesleki açıdan hükümet ya da herhangi bir müdahale dışında sadece meslektaşlarının yargısını kabul eder.⁷⁹

BM üyesi olan ülkeleri basın ahlak kurallarını belirleyen bir diğer uluslararası kuruluş da UNESCO'dur. UNESCO basın mesleğinin ahlak kurallarını belirlemek amacıyla çalışmalar yapmıştır.

Bu çalışmalarda özellikle şu hususlar ön planda görülmektedir.

- a) Kitle iletişim araçlarının her zaman dürüstlük içinde, topluluklara hizmet etmesi gerektiği,
- b) Tüm haberlerin, olayların ve düşüncelerin ticari bir yön taşımaması için titizlikle inceleme yapılmadan yayınlanmaması,
- c) Gazetecilik mesleğinin saygınlığı yönünden, tarafsızlık konusunun açıkça gösterilmesi ve buna riayet edilmesi gerektiği,
- d) Fikir ayrılıkları durumunda, bilimsel seviyede tartışmaların yapılması amacıyla, açık oturumlarda "uzmanlarla tartışabilme" fırsatı verilmesi öngörülmektedir.⁸⁰

Mayıs 1974'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen" kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavrama, yani Türkiye'de bilinen

⁷⁹ M. İ. Özgen, **a.g.e.**, ss.91-92.

⁸⁰ **A.e.**, s.87.

adıyla “Yeni Evrensel Habercilik ve İletişim Düzeni”ne (YEHİD) ilişkin en önemli dönemeç noktalarından biri, McBride Komisyonu Raporu’dur.

“Sean McBride’in başkanlığındaki bu komisyon 1979’da yeni bir uluslararası iletişim düzenine gerek olduğunu vurgulayan bir rapor hazırlamış McBride Raporu, gelişmiş ülkelerin iletişim çevrelerinde olumsuz yankılar uyandırırken, azgelişmiş ülkelerden tam bir destek bulmuştur. UNESCO Genel Müdürüne yeni bir evrensel iletişim düzeninin kurulması için pratik öneriler formüle edecek araştırmaları başlatması için yetki vermiştir. Bu kararla, YEHİD kavramının içeriğinin belirlenmesi yolunda önemli bir adım atılmış olmuştur. Kararda, yeni iletişim düzeninin ilkeleri kısaca şöyle belirlenmiştir: İletişim araçlarında ve haber dolaşımındaki eşitsizliklerin kaldırılması, tekellerin olumsuz etkilerinin kaldırılması, fikirlerin geniş ve dengeli yayımını engelleyecek öğelerin yok edilmesi, öğrenme kaynak ve kanallarında çoğulculuk, basın ve öğrenme özgürlüğü, medya çalışanlarının sorumluluklarından ve özgürlükleri, gelişen ülkelerin iletişim araçlarının ülke ihtiyaçlarını karşılayacak duruma getirilmesi, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yardım etme isteğinde olmaları, her ulusun dünya kamuoyunu kendileri konusunda aydınlatabilmesi hakkına saygı, tüm halkların eşitlik – adalet kapsamında uluslararası bilgi alışverişine katılma hakkına saygı, kamunun bilgi kaynaklarına ulaşma ve iletişim sürecine katılma hakkına saygı.”⁸¹

Basın (Medya) alanında uluslararası ahlak kurallarını belirlemede BM’nin ne kadar etkin bir rol oynadığı yukarıda görülmektedir. Ancak söz konusu bu girişimlerin yanı sıra birçok uluslararası ve bölgesel iletişim örgütü de özellikle 2. Dünya savaşıdan sonra iletişim alanında ahlak kuralları (yasaları) hazırlamış ve yayımlamışlardır. BM çatısı dışında oluşmuş ve faaliyet göstermiş (ancak bir kaçının BM kurumu olan UNESCO ile etkileşimi ve yakın alışverişi vardır, “Uluslararası Katolik Basın Birliği” gibi) uluslararası özdenetime hizmet eden oluşumlardan başlıcaları şunlardır:

- Uluslararası Gazeteciler Örgütü (IOJ) – (International Organization of Journalists)

⁸¹ Seçil Banar, “Türkiye’de Haber Verme İşlevinin Kişilik Hakları ve Etik Yaklaşımına Değerlendirilmesi.” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.15, Ağustos 2006, s.134.

- Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) – (International Federation of Journalists)
- Afrika Gazeteciler Birliği (UAJ) – (Union of African Journalists)
- Arap Gazetecileri Federasyonu (FAJ) – (Federation of Arab Journalists)
- Asya Gazeteciler Konfederasyonu (CAJ) – Confederation of Asean Journalists)
- Uluslararası Basın Dernekleri Birliği (IUPA) – (International Union of Press Associations)
- Uluslararası Katolik Basın Birliği (UCIP) – (International Catholic Union of the Press)

Özetlersek, profesyonel bir grup olarak gazetecilerin ahlaki standartlara uyulmasına büyük önem gösterdikleri söylenebilir. Buna kanıt olarak, ulusal ve uluslararası ahlak yasaları oluşturmuşlar, bu tür çalışmalara katılmışlar veya temsil olundukları basın konseyleri kurmuşlardır.⁸²

1.2.1.2.2. Konseyler

Etik kaygılar temel alınarak, gazetecilik mesleğinin saygınlığını korumaya yönelik girişimlerin en somut örneklerinden olan basın konseyleri, mesleki özdenetimin kurumsallaşmış halidir. Basın konseyleri tarih boyunca kuruluş şekilleri, yapıları ve yaptırımları ile sürekli güncellenmişlerdir.

“Basının kendi kendini denetlemesi” sistemi, devlet otoritesinin basına müdahalede bulunmasını önlemek ve kamuoyu karşısında saygınlığı olan bir basın yaratmak düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkmış ve ilk 1916 yılında İsveç’te uygulanmaya başlamıştır. Fakat bu sistemin en başarılı ilk örneğini 1953 yılında kurulan İngiliz Basın Konseyi vermiştir. Bundan sonra, 1956’da Federal Almanya’da 1961’de Avusturya’da, 1962’de Güney Afrika Birliği’nde 1963’de İsrail’de, 1964’de Güney Kore’de, 1965’de Hindistan’da ve 1968’de Gana’da Basın Konseyi kurulmuştur. Bütün bu kuruluşların ortak özelliği, basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek suretiyle, siyasal iktidarların basına müdahalesine fırsat vermemek amacına hizmet eden ve bizzat basın tarafından istenerek kurulan gönüllü kuruluşlar olmalarıdır. Buna karşılık, nasyonal sosyalist Almanya’da ve Faşist

⁸² G. Bohère, **a.g.e.**, s.67.

İtalya’da bir zamanlar ortaya çıkan “basın odaları” şeklindeki kuruluşlar, devlet otoritesinin isteği ile kanuna dayanarak kurulmuşlar ve siyasal iktidarın basın üstündeki vesayetini sağlamak amacını izlemişlerdir.⁸³

Devletin herhangi bir etkenliği bulunmadan kurulan basın konseylerinin en eskisi İngiliz Basın Konseyi’dir. Ancak 2. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan bu konseyin de ileride kurulacak olan diğer konseyler gibi yaptırım gücü bakımından sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir.

“Basın deontolojisi tüm zamanların sorunudur. Anglosakson ülkelerinde, iftira ile ilgili yasaların yetersiz kaldığı düşüncesiyle, bu mesleğin ahlaka uygunluğunu yargılayacak bir mahkeme oluşturmanın yerindeliği sıkça tartışılmıştır. Fransa’da gazeteciler bir Gazeteciler Odası fikrine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. İngiltere’de, 1953 yılında, hiçbir karar yetkisi olmayan ve sadece yapacağı kınamalar ve yorumlarla saygınlık kazanmayı uman bir Genel Basın Konseyi kurulmuştur. Ancak konseyin başarısı çok sınırlı kalmıştır. Özel yaşama karşı en ciddi saldırıları engellemedeki güçsüzlüğü de açıkça ortadaydı.”⁸⁴

Gazete Sahipleri Birliği, Gazeteciler Cemiyeti, İskoç Gazete Sahipleri Birliği, Milli Gazeteciler Birliği, Gazeteciler Enstitüsü ve İngiliz Gazete Editörleri temsilcilerinin çabalarıyla kurulan İngiliz Basın Konseyi amaçlarını şu şekilde belirtmiştir:

1. İngiltere’de basın özgürlüğünü korumak.
2. İngiltere’de basının karakterini, en yüksek mesleki ve ticari standartlara uygun tutmak.
3. Kamu çıkarlarına yararlı veya ilgi çekici olabilecek haberlerin elde edilmesine engel olabilecek gelişmeleri yakından takip etmek.
4. Gazetecilerin mesleğe seçilme, eğitim ve öğrenim usullerini iyileştirmek
5. Mesleğin çeşitli branşları arasında işbirliğini sağlamak.
6. Teknik ve diğer konularda araştırmayı teşvik etmek.
7. Gazeteler arasında daha fazla birleşme ve tekelleşme yolundaki eğilimleri incelemek.

⁸³ K. İcel, **Kitle Haberleşme...**, 2001, s.215.

⁸⁴ Jean-Noël Jeanneney, **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.212.

8. Kendi çalışma alanlarını anlatan ve ara sıra basında görülen gelişmelerden ve bunların nedenlerinden söz eden raporlar yayınlamak.⁸⁵

Söz konusu amaçların 7. maddesinde belirtilen, basının yapısal gelişimini ve tekelleşme eğilimini inceleyerek kamuyu bilgilendirme işlevi de, İngiliz Basın Konseyi öncülüğünde konseylerin görevleri içerisinde sayılabilmektedir. İngiliz Basın Konseyi tüm bu iyi niyetine ve çabalarına rağmen yukarıda görüldüğü gibi yaptırım gücünün yetersizliği nedeniyle sık sık güçsüz olarak tanımlanmıştır. Konseylerin özdenetimdeki en büyük handikabı yaptırım gücünün sınırlı olmasındadır. Konseyler genellikle gönüllülük esasına dayanarak kuruldukları için herhangi bir yasal yaptırım hakları yoktur.

Konseyler, basın konusunda uzman ya da basında aktif görev almış kişilerin girişimleri ile kurulmuşlardır. Basında özdenetimin kurumsallaşmış haline örnek teşkil eden konseyler, yaptırım güçlerini yine basının kendisinden almaktadırlar.

Basın konseyleri, basın özgürlüğünü koruyan ve bu özgürlüğün kötüye kullanılmasını önleyen çifte fonksiyonlu otokontrol organlarıdır. Konseyler bu fonksiyonlardan başka, aşağıdaki konularda da yetkili olabilmektedir:

- Basını hükümet, parlamento ve kamuoyu önünde bir bütün olarak temsil etmek ve basınla ilgili yasa önerilerinde etkili olmak.
- Gazetecilerin yetiştirilmesini ve mesleki eğitimi sağlamak.
- Genel nitelikte bir basın ahlak yasası oluşturmak.
- Basın suçlarında mahkemelerde bilirkişi olarak dinlenilmek.
- Faaliyetleri hakkında süreli yayınlar yayınlayarak kamuoyunu aydınlatmak.⁸⁶

Basın konseylerinin işlevleri genellikle ahlaki standartların korunmasından öteyedir. Başlıca işlevleri basın özgürlüğünün korunmasıdır. Bu bazen biri içeriye, diğeri dışarıya havlayan iki başlı köpek olarak tanımlandırılmalarının nedenidir. Bazı konseyler basın bünyesel gelişimini, özellikle tekelleşme eğilimini izlemek ve

⁸⁵ V. Demir, **a.g.e.**, s.28.

⁸⁶ F. Aydoğan, **a.g.m.**, s.111.

kamuya açıklamakla görevlidirler; bu görev, basın özgürlüğünü koruma çabalarının bir bölümü olarak nitelendirilebilir.⁸⁷

Söz konusu iki başlı köpek benzetmesi ile anlatılmak istenen, konseylerin özdenetimin yanı sıra üstlendikleri, gazeteciyi ve basını koruma özellikleridir. Konuyla ilgili olarak Murat Özgen şu açıklamayı yapmaktadır;

“Basının otokontrol mekanizmasını işleten basın konseyleri çift yönlü denetim yapmaktadır. Basın konseylerinin çoğu şu iki ana fonksiyona sahiptir: Bir yandan dışarıdan yapılan saldırılara karşı, “örneğin hükümet yetkililerinden veya güçlü şirket ya da kuruluşlardan gelen” basın özgürlüğünü savunmak ve diğer yandan da mümkün olduğu kadar yüksek düzeyde bir basın ahlakı standardını idame ettirebilmek... Cerberus (mitolojiye göre cehennemin kapısını bekleyen köpeğin adı) gibi iki başını çeviren bir bekçi köpeği olarak başlarından biriyle yanlış hareket ettiği zaman basına, diğeriyle de basına ve onun özgürlüğüne karşı uyarıda bulunmak üzere havlar.”⁸⁸

Halkın ya da basın dünyasının gazeteye ve gazetecilere karşı şikayetlerini, “basın özgürlüğünün kötüye kullanıldığı iddiasıyla kişilerin özel yaşantılarına ve şereflerine basın yoluyla zarar verme eylemleri” olarak ele alan basın konseylerinin, şikayetleri incelemekle görevli organı, söz konusu şikayetleri genellikle, ülkesinde yürürlükte olan ahlak yasasına ya da kendi hazırladığı yasaya göre ele alıp karar vermektedir.

Basın konseylerine gelen şikayetlerin bir çoğu şu başlıklar altında toplanabilir:

- Özel yasalara ve ferdin mahremiyetine müdahale,
- Hakaretler ve yakışsız tecavüzler,
- Tekziplere yer vermeme veya okuyucu mektuplarının yayımlanmaması.

Yukarıda otokontrol sistemlerinde belirtildiği gibi, basın konseyleri de gönüllü ve yasal olarak kurulabilmektedir. Buna göre, basın konseylerinin kendine gelen

⁸⁷ G. Bohère, **a.g.e.**, s.67.

⁸⁸ Murat Özgen, “Basının Kendi Kendini Denetimi (Basında Otokontrol)”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı.6, 1997, ss.65-66.

şikâyetler hakkında verdikleri karar, onların müeyyidesini teşkil etmektedir. Gönüllü olarak kurulmuş basın konseylerinde, “şikayeti yersiz bulma”, “uyarı”, “kınama” gibi kararlar alınarak, bu kararı ilgili gazetelerde yayımlatarak kamuoyuna sunmaktır. Kamuoyunun basına verdiği önem göz önünde tutulursa, bir gazeteciyi, yayıncıyı veya bir basın organını hedef tutan bir eleştirinin manevi etkisi küçümsenemeyecek kadar fazladır.⁸⁹

Gönüllülük esasına dayanarak kurulan ve işleyen konseylerin, yukarıda sözü edilen, uyarı, kınama ve şikayeti yersiz bulma cezaları, söz konusu cezalardan herhangi birinin uygun görüldüğü basın organını ya da basın çalışanını, çarptırıldığı cezanın çeşitli şekillerde kamuoyuna duyurulması ile teşhir yoluyla utandırma amacını taşır. Gazetecilik gibi saygınlığın ön planda olduğu bir meslekte bu teşhir durumu cezayı alan kurum ya da kişi için itibar zedeleyici olmaktadır.

Bununla birlikte söz konusu cezalara yol açan şikayetlerin dayanak noktası olan ahlak kuralları belirlenirken, yoruma açık ve genel tabirlerden kaçınılması gerekmektedir. Aksi durumda, ahlak kurallarında yer alan göreceli ifadeler basın konseyine yapılan şikayetlerde anlaşmazlıklara yol açabilmektedir. Nitekim her şikayetçi kendi şikayetinin konsey tarafından işleme konulması yönünde bir beklentiye sahiptir. Ancak işleme koyma eyleminin gerçekleşmesi için söz konusu şikayete konu olan kişi ya da kurumun ahlak kurallarından en az birini çiğnemiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu gibi aksiliklerin yaşanmaması, konseylerin ahlak kurallarını sade, anlaşılır ve yoruma kapalı bir şekilde düzenlemesine bağlıdır.

“Genellikle basın konseylerine ulaşan şikayetler, basın ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalınarak dahi önlenemeyecek şikayetlerdir. Çünkü bu şikayetler ve anlaşmazlıklar, çoğunlukla kuralların anlamı konusunda bir fikir ayrılığından veya yorum farkından kaynaklanır. Bu fikir ayrılıkları toplumların çok hızlı bir değişim süreci içinde olmalarının doğal bir sonucudur. Bu sebeple iletişim ahlak kurallarının da zaman içinde değişikliklere ayak uydurması ve sürekli bir revizyondan geçirilmesi gereklidir. Dolayısıyla, konseyler hem adli prosedüre gerek kalmadan iletişim sorunlarının bir karara bağlanması, hem basın ahlak kurallarının değişim süreci içinde oynadıkları rol bakımından, hem de basın özgürlüğünün korunması konusunda

⁸⁹ F. Aydoğan, **a.g.m.**, s.111.

önemli işlevlere sahiptirler. Son zamanlarda, konseylerin rollerinde ve fonksiyonlarında ortaya çıkan en önemli yeniliklerden bir tanesi, bunların sadece cezalandırıcı kuruluş olmaktan çıkıp, basın özgürlüğünün korunması gibi aktif roller üstlenmeye başlamalarıdır. Buna İngiliz ve Alman Basın Konseyleri örnek gösterilebilir.”⁹⁰

Basın konseylerinin en önemli avantajlarından biri de barındırdıkları kitlenin basının özdenetimi açısından son derece önemli temsiliyetlere sahip olmasıdır. Bu söz konusu kitle içerisinde, medya sahipleri, profesyonel gazeteciler, yaygın ve yerel basında hizmet veren personel ve en önemlisi konseye şikayetlerde bulunan, bir anlamda konseyden yararlanan okuyucular da bulunmaktadır.

Basın konseyleri özdenetime genel olarak ulusal boyutta katkı sağlarlar fakat birçok ülkede sadece bölgesel ve yerel temsiliyete sahip konseyler de bulunmaktadır. Bu türdeki konseyler, ulusal konseyin işleyişine katkıda bulunmak ve yerel basının temsiliyetini sağlamak amacıyla, özdenetimi bölgesel (yerel) olarak gerçekleştirmektedirler.

Konseylerin yapılarındaki çeşitlilik ve temsiliyet güçleri bununla da sınırlı değildir. Konseylere dayalı özdenetimde yerelden ulusala, ulusaldan da uluslararasına uzanan geniş bir temsiliyet yelpazesi bulunmaktadır. Tıpkı yerel konseylerin ulusal olanlara sağladığı gibi, ulusal konseyler de birleşerek uluslararası temsil gücüne sahip oluşumlara katkı sağlamaktadırlar. Dünya Basın Konseyleri Birliği bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

1.2.1.2.2.1. Dünya Basın Konseyleri Birliği (WAPC)

WAPC’ın kurulması fikri, Hindistan Basın Konseyi’nin o tarihteki başkanı Yüksek Yargıç A.N. Grover tarafından 1983 yılında “Uluslararası İletişim Yılı” dolayısıyla düzenlenen bir konferans sırasında ortaya atılmıştır. Fikri yaşama geçirme sorumluluğunu, söz konusu konferansta aktif görev üstlenmiş bulunan Malezya’lı R. Gunasingam üstlenmiştir.

⁹⁰ M. Oktay, **a.g.e.**, s.36.

Yüksek Yargıç Grover ve Gunasingam'ın gayretleriyle çeşitli ülkelerin Basın Konseyleri (ve benzeri yapılar) temsilcileri 1985 yılında Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da bir araya gelmişlerdir. Bu toplantı sonunda yayınlanan bildiride, katılımcı Basın Konseyleri'nin:

- “Düşünceleri ifade etme özgürlüğünün insan haklarının ayrılmaz ve ihlal edilemez bir temel hakkı” olduğu,
- “Basın özgürlüğünün belirli meslek ilkelerine uymayı da gerektiren” bir görev anlayışı ile kullanılması gerektiği,
- “Basın Konseyleri ve benzeri yapılar sahibi olmanın sorumluluk fikrini ve özgürlüğü genişletici etkiler nedeniyle” arzu edilen bir husus haline geldiği,
- Basın konseyleri ve benzeri yapıların “hükümetin etki alanına girmeme (hükümetten etkilenmeme) hususunda çok kararlı davranması gerektiği” açıkça belirtilmiştir.⁹¹

Söz konusu toplantıdan WAPC'nin kurulduğu Ekim 1992'ye kadar bu konuda yapılan öneriler her Konsey'in kendi bünyesinde tartışılmıştır. Neticede Prof. Flint'in önerisi kabule değer bulunmuş ve böylece WAPC, 23 Ekim 1992 tarihinde aralarında Türk Basın Konseyi'nin de bulunduğu altı basın konseyi tarafından Yeni Delhi'de kurulmuştur.⁹²

WAPC'ye, Avustralya, Bangladeş, Kenya, Uganda, British Columbia (Kanada), Manitoba (Kanada), Fiji, Hindistan, Honolulu (ABD), İngiliz, İsrail, Azerbaycan, Mısır, Nepal, Nijerya, Sri Lanka, Tanzanya, Tayvan, Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Malavi, Zambiya ve Zimbabwe Konseyleri üyedir.

WAPC'nin dönem başkanı Şubat 2002'den 2009 yılına kadar Türk Basın Konseyi'nin de başkanlık görevini yürüten Gazeteci Oktay Ekşi'dir.

Birlik bünyesinde her yıl üye ülkelerin basın konseylerine ait faaliyet raporları yayımlanmaktadır. WAPC'nin gelenekselleşen Uluslararası Kongreleri'nde, özel yaşam, ifade özgürlüğü, savaş ve çatışma alanlarında gazetecilik gibi basını ve basın ahlakını ilgilendiren birçok konu tartışılmaktadır. Söz konusu toplantılarda, basın alanındaki özdenetimin gelişmesine yönelik kararlar alınmakla birlikte, gazetecilik

⁹¹ (Çevrimiçi) http://www.wapconline.org/lang_eng/aboutWAPC.asp, 22 Ocak 2010.

⁹² **Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi ve IV. Genel Kurulu Bildiriler Kitabı**, Ed. Tamer Atabarut, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1999. s.III.

mesleğine ait kavramlar ve terimlere ilişkin öneriler ve düşünceler de tartışılmaktadır.

Örneğin Türk Basın Konseyi 1995 Ağustos’unda Colombo’da yapılan toplantıya “Basın Özgürlüğü” diye ifade edilen kavramın yanlış olduğunu savunan bir görüş sunmuştur. Konsey Başkanı Oktay Ekşi önerisini; “Basın Özgürlüğü” kavramının özgürlük kavramını kısıtladığı bu nedenle demokrasi ile bağdaşmayan bir ifade olduğu gerekçesine dayandırarak, özgürlüğün ancak herkes için söz konusu olduğunda “özgürlük” olduğunu, bu nedenle “Basın Özgürlüğü” yerine “İletişim Özgürlüğü” olarak ifade edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁹³

Bu ve bunun gibi önerilerin ve tartışmaların büyük bir bölümünü, konseylerin işleyişi, gerekliliği ve etkenliği konuları kapsamaktadır.

1998 yılında İstanbul’da düzenlenen, Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresinde, dönemin WAPC Başkanı Yargıç P.B. Sawant; basın konseylerinin, basının özgürlüğünü ve itibarını korumak, dışarıdan gelecek kontrolden kaçınmak ve kendi içindeki disiplini geliştirmek amacı ile kurulduğunu ve bu mekanizmanın gelişmemesi durumunda, basının bazı kesimlerdeki hatalar ve ahlaka aykırı uygulamaları için toplumun dışarıdan yasal kısıtlamalar talep etmekten başka seçeneğinin kalmayacağını vurgulamıştır.⁹⁴

WAPC tüm bunların yanı sıra uluslararası bilgi akışı, sınır ötesi yayınlarda bilgi çarpıtma (dezenformasyon) ve eksik bilgi (misenformasyon) gibi konular hakkında uzmanların da katılımlarını sağlayarak düzenlediği toplantılarda fikir alışverişleri yapılmasını sağlamaktadır. Akademisyenlerin, hukukçuların ve gazetecilerin katıldığı bu toplantılar, WAPC bünyesinde yayımlanan bildiriler, raporlar, basın bültenleri ya da kitaplar ile de araştırmacılara ve kamuoyuna sunulmaktadır.

Burada özellikle vurgulanması gereken husus, WAPC’nin bir özdenetim mekanizması olmadığı, ulusal ölçekli özdenetim mekanizmalarını bünyesinde barındıran ve özdenetime bu yolla hizmet eden çok uluslu bir oluşum olduğudur.

⁹³ A.e., s.III.

⁹⁴ A.e., s.11.

1.2.1.2.3. Kurumsal Özdenetim (Kurum İçi Denetim)

Özdenetim/otokontrol temelde bireysel olan bir kavramdır. Ancak birçok basın kuruluşu çalışanlarının, kurumun yayın politikasına ve mesleki ahlak kurallarına uyum sağlamaları açısından bazı tedbirler almaktadır. Kişinin kendini denetlemesi bireysel özdenetim olarak tanımlanabiliyor ise basın kurumunun, kendi çalışanlarını ve yayın organını denetlemesi de kurum içi denetim ya da kurumsal özdenetim olarak kabul edilebilir.

Günümüzde gazetecilerin, gazete sahiplerinin, genel yayın müdürlerinin, yazı işleri sorumlularının, radyo ve televizyon çalışanlarının, metin yazarlarının, reklamcılarının, iletişim alanında çalışan birçok meslek mensubunun ve bu alanda hizmet veren kuruluşların, kendi özel ahlak yasaları olabilmektedir. Gelişen dünya düzeninde gazetelerin, dergilerin, kısacası iletişim alanında yayım ve yayın yapan tüm kurumların kabul ettikleri ahlak yasalarının yanı sıra kendilerine ait kurumsal kuralları (yayın ilkeleri gibi.) bulunmaktadır.

Bu ahlak yasalarına İngiltere'nin tanınmış iletişim kuruluşlarından olan BBC'nin (British Broadcasting Corporation) yayın ilkeleri örnek olarak verilebilir. BBC Yayın İlkeleri Kılavuzu'nda ilkelerin, BBC ile ilgili olan tüm yazılı medyayı (basın organlarını) da bağladığı vurgulanmaktadır.⁹⁵

BBC Yayın İlkeleri Kılavuzu kurumsal özdenetimin sağlanması amacıyla çalışanların uyması gereken ahlaki standartları, editoryal değerlerin tanımlanmasının ardından 15 ana başlık altında toplamıştır. Bu başlıklar şu şekilde sıralanmaktadır:

Doğruluk – Tarafsızlık ve fikir çeşitliliği – Hakkaniyet, katkıcılar ve rıza – Mahremiyet – Suç ve anti sosyal davranışlar – Zarar verici ve gücendirici konular – Çocuklar – Siyaset ve kamu siyaseti – Savaş, terör ve olağanüstü olaylar – Din – Editoryal dürüstlük ve bağımsızlık – Dış ilişkiler – İzleyicilerimizle etkileşim – Hukuk – Hesap verme yükümlülüğü.

Bu bağlamda Yayın İlkeleri Kılavuzu ile kurum içi denetim sağlanmaya çalışılırken diğer taraftan kurumsal hiyerarşiyi yani alt – üst ilişkisini düzenleyen

⁹⁵ (Çevrimiçi), <http://www.bbc.co.uk/turkish/ilkeler>, 22 Kasım 2009.

kurallardan, kurumun yayın politikası ve ticari ilkelerine kadar birçok kurumsal politika detaylı bir şekilde açıklığa kavuşturulmuştur.

Kurum içerisinde, çalışanların “çalışma ve davranış kuralları”nı belirleyen ve ahlak kuralları niteliği de taşıyan u düzenlemeler ile özdenetimin kurumsal boyutta sağlanması hedeflenmektedir.

Bu gelişmelerin yanı sıra, kurumsal politikalar sonucunda değişkenlik gösterebilen ve kurum içi denetimde başrol oynayan kavramlardan biri de, “eşik bekçisi” (gate keeper) kavramıdır.

“Özellikle bir kitle iletişim kurumunda yayımlanacak enformasyonun seçilmesi veya reddedilmesinin söz konusu olduğu durumlarda eşik bekçisi kavramı sık sık kullanılmaktadır.”⁹⁶

Eşik bekçileri, basın organında yayımlanacak olan enformasyon üzerinde editoryal denetleme uygulayan kişilerdir. Bu kişiler genellikle söz konusu basın kuruluşunda görev yapan genel yayın yönetmeni ya da editörlerdir. Eşik bekçisi gazete henüz yayımlanmadan içeriğe müdahalede bulunur. Söz konusu müdahale kurum içi bir denetim olarak tanımlansa da, kimi zaman kurumsal sansür olarak da kabul edilmektedir.

Dolayısıyla eşik bekçileri, özdenetim uygulamaları içerisinde değil, “kurum içi denetim” başlığı altında sınıflandırılmalıdır.

Kurumsal olarak gerçekleştirilen özdenetim, gerçekleştirildiği kuruma dışarıdan (yasalardan, konseylerden, meslek örgütlerinden, kamuoyundan v.b.) gelebilecek şikayet ve tepkilerin en aza indirilmesi yolunda atılan önemli bir adımdır.

⁹⁶ Dennis McQuail, Sven Windhal, Çev. Konca Yumlu, **Kitle İletişim Modelleri**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s.195.

1.2.1.2.4. Okur Temsilcisi (Ombudsman)

Kurum içerisinde tüm çalışanların uyması gereken kuruma özgü ahlak kurallarının yanı sıra söz konusu bu kurallara uyulup uyulmadığını denetleyen, kurum içi denetleme mekanizmaları da özdenetimin sağlanması için kullanılmaktadır.

Bu bağlamda basındaki rastlanan özdenetim uygulamalarından birisi de ombudsmanlıktır. Bir diğer tanımı “kamu denetçisi” olan ombudsmanlık, basın organının okuyucuları huzurunda özeleştirici yapmasına imkan tanıırken diğer bir taraftan da kurum içinde bir özeleştirici yapılmasını sağlamaktadır.

Ombudsman modeli İsveç'teki özdenetim uygulamalarından esinlenerek geliştirilmiştir. İsveç'ten diğer İskandinav ülkelerine, oradan da dünyanın diğer ülkelerine yayılmıştır. Avrupa Asamblesi İstisari Komisyonu ombudsmanlığı bütün dünyaya tavsiye etmiştir. Ombudsman “vatandaş koruyucusu” anlamına gelen İsveççe bir sözcüktür. Bir basın organı bünyesinde, soruşturma yapmak, karar vermek, açıklamalarda bulunmak ve bazen de hataları düzeltmekle görevli kişidir. Birçok ombudsmanın, gazetecilerin çalışması konusunda görüş belirten, bazen de eleştiren fıkralar yayımlamak için kendi gazetelerinde köşeleri vardır. Bazıları gazetecilerin ve yönetimin dikkatine sunulmak üzere eleştiriler kaleme alırlar. Ancak bunları okuyucu göremez. Bir ombudsmanı olan ilk basın organı “Louisville Courier-Journal” (ABD-1967) dir.⁹⁷

Yukarıda belirtildiği gibi ombudsmanlar bir taraftan okuyucu ile bağlantı kurabilen diğer taraftan kurum içi iletişimi ve etkileşimi sağlayan kişilerdir.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, ombudsmanın özdenetim uygulamasını gazetenin yayımlanmasından sonra gerçekleştirmesidir. Yukarıda sözü edilen “eşik bekçileri” ise gazeteyi yayımdan hatta baskıdan önce denetlemektedir.

İsveç'te uygulanan biçimiyle ombudsman, okuyucuların basınla ilgili şikayetlerini yönelttikleri kişidir. Ombudsmana şikayette bulunacak kişinin yapacağı tek masraf, posta masrafıdır. Günümüzde bu şikayetler elektronik posta yoluyla hızlı

⁹⁷ V. Demir, a.g.e., s.30.

ve ücretsiz olarak da yapılmaktadır. Ombudsmanın hükümetle hiçbir bağı yoktur. Bir parlamento üyesi, İsveç Barolar Birliği Başkanı ve İsveç Basın Konseyi temsilcisinden oluşan üç kişilik komisyon tarafından seçilir. Maaş ise Yayıncılar Derneği'ndeki gazeteciler tarafından ödenir.

“Bu modelin bir başka şekilde ortaya çıkması ise her basın organının kendi ombudsmanını belirlemesi biçiminde olmuştur. Yani isteyen basın organı özdenetim amacıyla bünyesinde sadece kendi yayınının içeriğini izleyecek bir ombudsman bulundurur. Bu model çerçevesinde ombudsman kurum içi eleştiriler yayımlayarak gazetecilere mesleki sorumluluklarını hatırlatmanın yanı sıra haber ve yorumlarla ilgili okuyucu şikayetlerini değerlendirir. Bu modelde ombudsman, gazetede ki yanlışlıkları izleyip tekrar edilmelerini önlemeye çalışır. Bu durumda yapılacak olan yanlışlığı yayından önce önleyebilmesi olanaksızdır. Çünkü ombudsman tarafsızlığını koruyabilmek için gazetenin hazırlanma aşamasına katılmaz, gazeteyi okuyucular gibi çıktığı zaman görür.”⁹⁸

Ombudsmanlar basın kurumu içinde bağımsız bir özellik taşırlar. Maaşlarını gazeteden almalarına rağmen, gazetenin sahibine veya diğer yöneticilere karşı bağımsız davranmak durumundadırlar. Bu da ombudsman görevini yapan kişinin basın meslek ilkelerine bağlı, sorumluluk sahibi ve büyük ölçüde basın kuruluşunun vereceği maaşa ihtiyacı olmayacak bir kişi olmasını gerektirmektedir. Bunun için herhalde en tecrübeli sahibi emekli bir gazeteci olabilir.⁹⁹

Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi ombudsmanın üzerine düşen görevi bağımsızca yerine getirebilmesi için ekonomik garanti altında olması şarttır. Yukarıda verilen örnekteki gibi ombudsman, ya eleştirdiği kurumdan bağımsız bir maddi gelire sahip olmalı, ya da ombudsman ile ekonomik anlamda çalıştığı kuruma taraf olmamasını sağlayacak bir sözleşme yapılmalıdır.

“Örneğin ABD’de Washington Post gazetesi, eski ombudsmanlarından biriyle, onun iş güvencesini sağlamak amacıyla, 5 yıl garantili bir iş sözleşmesi yapmıştır. Bu durumda ombudsman, gazetenin böylesine garantili bir anlaşmaya sahip tek çalışanı konumuna gelmiştir. Bu sözleşmeye göre, gazete patronu tarafından işine

⁹⁸ Z. Alemdar, **a.g.e.**, s.29.

⁹⁹ V. Demir, **a.g.e.**, s.31.

son verilmesi durumunda ombudsmana, geri kalan süre içinde çalışması karşılığında alacağı paranın tamamını alma güvencesi verilmekteydi. Bu durum ombudsmana, kendini kısıtlamaksızın, Post'un en üst düzey yönetimini bile, basın ahlakı açısından eleştirebilme olanağını vermiştir.”¹⁰⁰

Medya alanında ombudsman uygulaması genel olarak değerlendirildiğinde üç başlık altında toplanabilecek amaç ve işleve sahiptir. Buna göre:

1- Ombudsman, kendisini doğrudan atayan gazete veya haber kuruluşu sahipleri açısından bir “ürün kalite kontrolü” işlevi görmektedir. Patron, “ürünü” alan “müşterinin” hangi açılardan şikayetçi olduğu konusunda fikir edinmektedir.

2- Gazetenin editoryal yönetimi ve muhabirleri, okur temsilciği sayesinde meslek etiği sınırları içinde hareket etmeye, hata ve eksikleri açıklıkla kabul etmeye yönlendiriyor; ayrıca mesleğin işleyiş mantığını okurlara anlatma olanağı da buluyorlar.

3- Bunların içinde en önemlisi, okurlar kendilerinin ciddiye alındığını, gazete içeriğinde söz sahibi – dolayısıyla gazetenin doğal bir ferdi olduklarını düşünüyorlar. Herkesten hesap sorma hakkını kendinde gören bir basın kuruluşunun hatalarını açıkça kabul etmesi, eksiklerini kompleks duymadan tartışması, okurları gazeteye daha sıkı bağlamaktadır.¹⁰¹

Gazetelerin ombudsmanlardan neler bekledikleri ise genel olarak şu şekilde sıralanabilir;

- 1- Haberlerin doğru ve dengeli verilir verilemediğini izleyerek sunulan haberlerin kalitesini arttırmak.
- 2- Okuyucuların habercilere daha kolay ulaşabilmelerini sağlayarak habercileri daha güvenilir kılmak.
- 3- Okuyucuların çeşitli konulardaki kaygıları hakkında gazetede haber çalışanlarını bilgilendirmek.
- 4- Şikayetlerin ve diğer sorunların yöneltilebileceği sorumlu bir kişi olarak, editörlerin ve haber yöneticilerinin zamandan tasarruf etmesini sağlamak.

¹⁰⁰ M. Özgen, **Gazetecinin Etik...**, s.236.

¹⁰¹ A.e., s.233.

- 5- Bazı şikayetleri çözümleyerek gazete hakkında yüklü tazminat davaları açılmasının önüne geçmek.¹⁰²

Ombudsmanlık uygulamasının pratiğinde yaşanan en önemli sıkıntılardan biri, basın organı çalışanları ile ombudsman arasındaki uyum sorunudur. Çünkü gazeteciler kendilerini takip eden birinin varlığını her zaman o kadar da kolay kabul etmeyebilirler.

“Türkiye’de Emre Kongar da benzer bir görevi Hürriyet gazetesinde yerine getirmiştir. Kongar bunu “Yaşamın Anlamı” adlı kitabında şöyle anlatır:

‘Şu anda Babiâli’de çalışıyorum. Bir gazetede. Ama bu yazarlık değil... Gazetenin yayımının daha kaliteli ve hatasız olmasını sağlamakla ilgili bir iş. Sabah yedi buçukta iş başlıyor. Çılgınlar gibi raporlar yazarak, bütün gazeteleri okuyarak... Çıkmış olan veya çıkacak haberlerin kontrolü gibi bir iş...’

Emre Kongar artık bu görevi sürdürmemektedir. Nedeni muhtemelen Washington Post gazetesinin ombudsmanı Laiten’in yaptığı işle ilgili olarak belirttiği güçlüklerle aynıdır: Gazetelerin yazı işleri kadrosu birinin kendilerini tepeden izlemesini kolay kolay benimseyememektedir.”¹⁰³

Tüm bunların yanı sıra ombudsmanlık, gelişen internet teknolojisi ile sanal ortama taşınan haberleşmenin beraberinde getirdiği interaktif yayıncılık konusunda, bilinen anlamda klasik gazetelerin geri kalmasını da önleyen bir uygulamadır. Elektronik haberciliğin en önemli özelliklerinden biri olan interaktivite, okuyucuya okudukları haberle ilgili yorum yapma, şikayet etme ve eleştirme gibi haklar tanımaktadır. Bu sayede okuyucu düşüncesini söz konusu internet haber sitesinde dile getirme olanağına sahip olmaktadır. Klasik gazetelerde ombudsmanlık uygulaması ile okuyucu mektupları, şikayetleri ve talepleri önem kazanmıştır. Klasik gazeteler, yapıları ve özellikleri itibariyle, bu geri dönüşümlere sanal ortamdaki kadar geniş yer verememelerine, tüm okuyucuların yorum yapmasına olanak sağlayamamalarına karşın, ombudsmanlık sayesinde kısıtlı da olsa interaktif bir yapıya sahip olmuşlardır.

¹⁰² Nejdet Atabek, **Okur Temsilciliği: Türk Basınında Okur Temsilcisi Köşeleri Üzerine Bir Araştırma**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No.1660, Eskişehir, 2005, s.77.

¹⁰³ Z. Alemdar, **a.g.e.**, s.113.

Sonuç olarak ombudsmanlık uygulaması için, oluşumu itibariyle kurumsal, işleyişi itibariyle kurum içinde gerçekleşen bireysel bir özdenetim uygulamasıdır denilebilir.

1.2.1.2.4.1. ONO (Haber Ombudsmanları Örgütü)

Haber Ombudsmanları Örgütü (Birliği), Okur Temsilcileri Örgütü (The Organization of News Ombudsmen) olarak da bilinen ONO, uluslararası bir örgüt olarak 1980 yılında kurulmuştur.

“İlk zamanlar adı Gazete Okur Temsilcileri Örgütü (Organization of Newspaper Ombudsmen) olan ONO’ya daha sonra başvurular üzerine öteki medya kuruluşlarından (radyo ve televizyonlardan) da üye kabul edildiği için adı Okur Temsilcileri Örgütü (Organization of News Ombudsmen) olarak değişmiştir.”¹⁰⁴

ONO’nun merkezi Kanada’da bulunmaktadır, başkanı İngiltere The Observer Gazetesi Okur Editörü Stephen Pritchard’tır. Pritchard ONO’nun amacını şu şekilde belirtmektedir; “Avustralya, Brezilya, Kanada, Kolombiya, Danimarka, Estonya, İngiltere, Hollanda, İsveç, Türkiye ve Amerika; tecrübelerini paylaşmak ve Tayvan, Uganda, Kenya, Tanzanya, Lübnan ve Pasifik Adaları’ndaki gazetelerin ve yayıncıların haber odalarına ombudsmanlar almak ve ONO’nun yardımını isteyip istemediklerini öğrenmek için bir araya gelirler.”¹⁰⁵

ONO çalışmalarını şu amaçlar doğrultusunda yürütmektedir:

1. Gazetecilikte etik standartların yükseltilmesinde ve bu standartların korunmasında gazetecilik mesleğini yapanlara yardımcı olmak ve böylece okuyucuların gözünde gazetecilik mesleğinin saygınlığını arttırmak.
2. Okur temsilcileri için mesleki standartlar belirlemek ve tavsiye etmek.
3. Gazetelerde ve başka medya kuruluşlarında okur temsiliyeti kurumunun yaygınlaşmasına yardımcı olmak.
4. Bir platform oluşturarak üyeleri arasında deneyim, bilgi ve görüş alışverişinde bulunulmasını gerçekleştirmek.

¹⁰⁴ A. Girgin, **Gazeteciliğin Temel...**, s.246.

¹⁰⁵ (Çevrimiçi) <http://www.newsombudsmen.org/prez.htm>, 21 Kasım 2009.

5. Yayımcılar, editörler, basın konseyleri ve diğer mesleki örgütler arasında ilişkileri geliştirerek medya odaklı çeşitli konulara ilgi duyan gruplar için konuşmacılar sağlamak.¹⁰⁶

ONO her yıl çeşitli ülkelerden ombudsmanların buluşmasına öncülük etmektedir. Örneğin 2007 yılının Mayıs ayında 'Değişim Zamanında Ombudsmanlar' konulu buluşmasına ev sahipliğini Harvard Üniversitesi Bağımsız Gazetecilik Enstitüsü ve Neiman Vakfı yapmıştır. Söz konusu toplantıda, dünyanın önde gelen gazete ve televizyonlarından ombudsmanlar, yeni teknolojiler karşısında medyanın geleceğini tartışmışlardır. Gazeteciliğin kalitesini yükseltecek 'etik kodların' da belirlendiği toplantıya Türkiye'den Milliyet ve Sabah'ın okur temsilcileri de çağırılmıştır.

Söz konusu toplantıda belirlenen etik kodları şöyle sıralayabiliriz:

- Ombudsman'ın birincil amacı kendi haber kuruluşundaki sorumluluk bilincini yükseltmektir.
- Ombudsman basın özgürlüğünün korunması, sorumlu ve yüksek kalitede gazetecilik yapılması için çalışır.
- Ombudsman'ın görevi halk tarafından iletilen haberlerle ilgili şikayetleri almak ve soruşturmadır.
- Ombudsman şikâyetlere en yüksek saygıyla yaklaşır.
- Ombudsman şikâyetlerden kaynaklanan sorunları çözmek için en uygun eylemi önerir.
- Ombudsman okurların en yüksek çıkarlarını gözetken bağımsız bir kişidir.
- Ombudsman tamamen objektif ve tarafsız olmalıdır.
- Ombudsman çıkar çatışması yaratacak her türlü eyleme dahil olmaktan uzak durmalıdır.
- Ombudsman halka gazeteciliğin rollerini ve yükümlülüklerini anlatır.
- Ombudsman halkın (okurların) beklentileri ile gazetecilerin sorumlulukları arasında bir aracı (mediator) gibi davranır.¹⁰⁷

“ONO her yıl düzenlediği konferanslara ilave olarak yıl boyunca pek çok okur temsilcisi, düzenli olarak telefon görüşmeleri ile gerçekleştirilen mini konferanslara katılırlar. ONO'nun merkezi bürosu tarafından organize edilen bu telefon

¹⁰⁶ A. Girgin, **a.g.e.**, s.247.

¹⁰⁷ Derya Sazak, “Denetçinin 10 İlkesi”, **Milliyet Gazetesi**, 29 Mayıs 2007.

görüşmeleri sırasında katılımcı okur temsilcilerine destek sağlamak ve problemlerine çözümler üretmek amacıyla sorunlar paylaşılır ve görüş alışverişinde bulunulur.”¹⁰⁸

Ombudsmanlık ekonomik olarak, denetlenen kurumdan bağımsız, ancak, sorumluluk boyutunda kuruma hizmet eden, hem kurum dışından, hem de kurum içinden çalışan bir özdenetim mekanizmasıdır. Bu mekanizma ONO’nun kurulması ile uluslararası düzeyde kurumsallaşmış ve kendi etik kodlarına sahip olmuştur.

1.2.1.2.5. Yurttaş Gazeteciliği

Yurttaş gazeteciliği, haberin oluşma sürecinde kamuoyuna söz hakkı tanıyarak, kamusal tartışma ortamını sağlamak, bununla beraber yurttaşlar tarafından gönderilen ve haber değeri taşıyan içeriklerin gazetelerce, gönderen kişinin imzası kullanılarak yayımlanması, olarak tanımlanabilir.

“Bu kavramı ilk olarak düşünsel düzeyde ortaya atanlardan biri ABD’li düşünür Noam Chomsky’dir. Chomsky hazırladığı Immediast Bildirgesi’nde basının kitleselleşmesi ile yaratılan manipülasyona karşı çıkarak, bu yolla halkın bilgilendirme ve doğru bilgi alma hakkının elinden alındığını savunmuştur. Bildirgedeki temel amaçlardan biri, aldatıcı, bilgisizleştirici ve bilinçaltı medya etkisine karşı bağımsızlık kazanmayı ve kurtulmayı güçlendiren araç ve yöntemleri açıkça tartışmak. Tüm iletişim medyasını çözmek, üretmek ve yayımlamak üzere kamunun okur/yazarlığını artırmaktır. Chomsky’nin, halkın medyanın okur/yazarı olması isteğini, eleştirel boyutta düşünebilme yeteneğinin geliştirilmesi olarak özetleyebiliriz. Bu anlamda istenilen ise, halkın, basının içeriklerini kabule yönelik bir tüketim güdüsüyle değil, her iletinin amacı doğrultusunda çözümleyici bir refleksle irdelenmesini sağlamaktır.”¹⁰⁹

Yurttaş gazeteciliğinin (citizen journalism) yaygın anlamda bilinen diğer isimleri şunlardır; katılımcı gazetecilik (participatory journalism), kullanıcının

¹⁰⁸ N. Atabek, **a.g.e.**, s.102.

¹⁰⁹ Nurdoğan Rigel, “Kamu Gazeteciliği ve 2000’li Yıllarda Basın”, **İletim Gazetesi**, (Çevrimiçi), <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/68/haberler/nurdogan.htm>, 12 Kasım 2009.

ürettiği içerik (user generated content) veya görgü tanıklığı gazeteciliği (eye witness journalism).

Yurttaş gazeteciliği okuru, basın karşısındaki edilgen konumundan alarak ona etken bir rol oynama şansı vermektedir. Bu mekanizma uzun yıllardır medya tarafından yönlendirilen kitlelere kendi bakış açılarını yansıtmaya olanağı veren bir uygulamadır.

Bu bağlamda medyanın tüketicisi üzerindeki etkisini Şengül Özerkan şöyle açıklamaktadır;

“Dünyadaki yaşamımıza ister söz, ister basılı yayın, ister TV kamerası merceğinden bakalım, medya metaforları dünyayı bizim adımıza sınıflandırmakta, bir sıraya sokmakta; çizilen bu çerçeve içinde, dünyanın görünümüne ilişkin savlar ortaya atmaktadır.”¹¹⁰

İşte bu nedenlerle Le Monde Diplomatique’nin yayın yönetmeni Ignacio Ramonet, dördüncü kuvvet medyayı denetleyen, gerektiği zaman haber çarpıtmalarını ve eksik bilgilendirmeleri açığa çıkaran bir ‘beşinci kuvvet’ yurttaş kuvvetine olan gereksinimi gündeme getirmiştir. Yurttaş gazeteciliğinde amaç: Haber oluştururken halka da söz hakkı tanınarak demokratik bir tartışma ortamı yaratmaktır.¹¹¹

Konseylar, kurumsal ahlak kuralları ve ombudsmanlık gibi uygulamalar, basını kendisi dışında herhangi bir gücün kontrol etmesine engel olmak amacıyla ortaya çıkmışlardır. Buradaki temel amaç kendi kendini denetleme refleksini gerçekleştirmektir. Yurttaş gazeteciliğinde ise dışarıdan bir müdahale söz konusudur. Okur gazetecilik mesleğine ait olmadığı ve eylem gösterdiği basın kurumu ile, üretici – tüketici ilişkisi dışında bir bağı bulunmadığı halde, söz sahibidir. Bununla beraber denetleme ve eleştiri gibi eylemlerde aktif rol almaktadır. Söz konusu aktif rolün bir özdenetim mekanizması olarak kabul edilebilirliğini sağlayan en önemli öge, söz konusu müdahale için basın organının gönüllü olarak okurlarına sayfalarını açmayı kabul etmesidir. Burada gazete yönetimi, tüm endişeleri geride bırakarak, okuru

¹¹⁰ Şengül Özerkan, **Medya, Dil ve İletişim**, Martı Yayınları, İstanbul, t.y., s.143.

¹¹¹ Yasemin G. İnceoğlu, “Yurttaş Gazeteciliği Şart”, **Radikal Gazetesi**, 15 Haziran 2004, s.9.

tarafından interaktif bir denetleme yapılmasına imkan tanımaktadır. Bunun yanı sıra okurlar da söz konusu gazetenin tüketicileri konumunda olduklarından, kurum içerisinde söz sahibi olma hakkını kendilerinde görmektedirler.

Güncel anlamda yurttaş gazeteciliği tanımlanırken, tanımlamaların içerisine internet ortamında yer alan video paylaşım sitelerindeki içerikler de alınmaktadır. Söz konusu paylaşımların kişiselliği ve birçoğunun haber değeri taşınamaması, onları yayınlayan kişilerin bir nevi gazetecilik yaptıkları şeklindeki yorumların yanlışlığını ortaya koymaktadır. Bu gibi eylemlerin yurttaş gazeteciliği başlığı altında sınıflandırılması, gazetecilik mesleğinin kabul edilen tanımlarına uymamaktadır. Yurttaş gazeteciliğinin icra edilmesi için söz konusu içeriğin, görevi halka haber vermek olan bir platformda paylaşılması ve haber değeri taşıması gerekmektedir.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DEKİ SİYASAL DEĞİŞİMLER BAĞLAMINDA BASINDA DENETİM VE ÖZDENETİM

İmparatorluk yönetiminden cumhuriyet rejimine geçiş, sosyal ve siyasal yapıda birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı’dan kalan düzenlemelerin bazıları revize edilmiş bazıları ise yeniden ve baştan yapılandırılmıştır.

Örneğin, 1928 Harf Devrimi bunların başında gelmektedir. Öte yandan, Osmanlı’dan kalan 1909 tarihli Basın kanunu 1931’e kadar üzerinde değişiklikler olmasına karşın yürürlükte kalmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Kemalist devrimin atılım yıllarında toplumsal ve ekonomik alanda kökten denilebilecek pek çok değişikliği de uygulamaya koymuştur.¹¹²

Bu bağlamda Cumhuriyet’in ilk yıllarında hüküm süren basın rejimi için, kimi özellikleri itibariyle Osmanlı’dan mirastır, kimi yanlarıyla da yenilikçi bir yapıya sahiptir denilebilir.

2.1. Tek Partili Dönemde Basın Rejimi ve Denetimi

Türkiye Cumhuriyeti’nde basınla ilgili ilk düzenleme 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun 77. maddesidir. Bu madde, İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile 1908 yılında yeniden yürürlüğe konulan Kanunu Esasi’nin güncellenen 12. maddesindeki, “Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir.” hükmü ile tekrar edilmiştir. Bu hükümde yer alan “kanun dairesinde serbest” olma özgürlüğünün yasal sınırları yaklaşık bir yıl sonra çizilecektir.

Cumhuriyet dönemi basın rejimi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin kendisini korumaya yönelik aldığı tedbirler gölgesinde şekillenmiştir. Bu tedbirlerin en önemlisi Takrir-i Sükûn Kanunu’dur.

¹¹² M. Özgen, **a.g.e.**, s.172.

1925 yılının Şubat ayı ortalarında patlak veren Şeyh Sait isyanı ve irticai faaliyetler, henüz kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde "rejimi koruma" refleksini harekete geçirmiştir. Bu refleks doğrultusunda 4 Mart 1925'de Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır.

"Takrir-i Sükun hükümete doğrudan doğruya basın üzerinde etkili olma yetkisi tanımıştır. Sonuç olarak görülmektedir ki, siyasi iktidar erkini elinde bulunduran yönetici kadro, basını ve muhalif güçleri ülke çıkarları açısından sıkı bir denetim altına alma gereksinimi duymuştur. Bu nedenle ortaya çıkan Takrir-i Sükun Kanunu ise, o dönemde de bugün olduğu gibi ülkenin basın merkezi olan İstanbul'daki basın kuruluşlarının baskı altına alınması girişiminde çok etkin bir aracı görevi görmüştür."¹¹³

Takrir-i Sükun Kanunu'nun basının hareket alanını tanımlayan 1. maddesi şöyledir;

"İrticaa, isyana ve memleketin nizamı içtimasını ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve tahrikât ve teşebbüsât ve neşriyatı hükümet, Reisicumhurun tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur."¹¹⁴

Bu kanun maddesi ile basın özgürlüğü tam anlamıyla ortadan kaldırılmış ve basın, devletin kontrolü altına alınmıştır. Bu ve bunun gibi maddeler ile ilgili yaptırımlar ise, söz konusu dönemin yargı organı olarak özel kurulmuş "İstiklal Mahkemeleri" tarafından karara bağlanmaktadır.

Bu dönemde basın ve basımevleriyle ilgili hükümleri kapsayan kanun ise, 8 Ağustos 1931'de yürürlüğe giren 25 Temmuz 1931 tarih ve 1881 sayılı yasadır.

1931 Matbuat Kanunu olarak anılan düzenlemenin 50. maddesi basın özgürlüğünü yok eden şu hükme yer vermiştir: 'Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18. madde hükmü tatbik edilir.'¹¹⁵

¹¹³ A.e., ss.172-173.

¹¹⁴ K. İgel, Y. Ünver, a.g.e., s.39.

¹¹⁵ A.e., ss.39-40.

18. maddenin “Hükümlere muhalefet eden gazete ve dergiler en büyük mülkiye amirinin emriyle derhal kapatılırlar.” hükmünü içermesi gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, Matbuat Kanunu ile “Memleketin umumi siyasetine dokunmak” gibi anlamı son derece sınırsız olan bir gerekçeyle, hükümete gazete kapatma yetkisi verilmiştir. Ayrıca söz konusu 1931 Matbuat Kanunu, cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olarak kabul edilmektedir.

“Böylece Türk basınıni ancak totaliter rejimlerde görülen biçimde bir düzene bağlayan bu kanun 1946’da yeniden değiştirilerek ilk şekline dönüşmüş ve 1950 yılında iktidarın el değiştirmesi üzerine yerini 24 Temmuz 1950’de yürürlüğe giren 15 Temmuz 1950 tarih ve 5680 sayılı Kanuna bırakmıştır.”¹¹⁶

Tek parti yönetimi esasına dayanarak yönetilen Türkiye Cumhuriyeti, özgür basını cumhuriyet rejimine karşı son derece kuvvetli bir tehdit olarak görmüş olmalıdır ki, yukarıda görülen düzenlemeler ve kanunlar ile onu tamamen sindirme yoluna gitmiştir.

“Önceleri Kemalizm, sonraları Atatürkçülük adı verilen çizgide basın, Matbuat Umum Müdürlüğü (şimdiki Basın Yayın) ve onu yönlendiren üst makamların emirleri altında tek sesli olarak çalışmıştır. 1930’larda Kemalizm’i dünyaya egemen ideolojiler (liberalizm, nazizm, sosyalizm, faşizm) arasında bir yere oturtma çabası, yeni fikirler üreterek değil, partiden gelen önergeleri tartışmasız topluma aktararak görev yapmışlardır. Türk toplumunun kuşkusuz ihtiyacı olan, çağdaşlaşmaya yönelik kökten değişimin Atatürk devrimleriyle belirlenen şeklini dokunulmazlaştırmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu bağlılığı sağlamak için CHP yönetimi basını her açıdan kendisine bağımlı kılmıştır.”¹¹⁷

Bu bağımlılık, o dönemde demokrasinin ve çok partili rejimin, Türkiye Cumhuriyeti’ne pek de yakın olmadığının kanıtı niteliğindedir. Buna bağlı olarak hükümet mensuplarının da basın ile ilişkisi sadece çıkarılan kanunlarla onu kontrol altına almakla sınırlı kalmamaktadır.

¹¹⁶ K. İçel, Y. Ünver, **a.g.e.**, s.40.

¹¹⁷ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.67.

“Tek parti döneminde gazete sahiplerinden çoğu milletvekilidir. Ulus Gazetesi’nin başındakilerden ayrı olarak; Yunus Nadi’yi, Asım ve Hakkı Tarık Us’u, Mahmut Saydan’ı bu arada sayabiliriz. Diğer yandan hem kağıt hem de ilan kaynağı (özel reklam pek azdı ve bütün gelir resmi ilana bağlıydı) devletin kontrolündedir.”¹¹⁸

Cumhuriyet Halk Partisi’nden oluşan tek parti yönetiminin bu uygulamaları, kimileri için kabul edilemez derecede baskıcı olarak yorumlanırken, kimileri de söz konusu sindirmeler için, mevcut dönemin gerekliliği yorumunu yapmışlardır.

Söz konusu uygulamalar ile ilgili olarak Caner Arabacı’nın görüşü şu şekildedir:

“Tek Parti devri, basına baskı dönemidir. Bu dönemde akıl almaz ve mantıkla bağdaşmaz bir sistem uygulanır. Gazetelere gece yarısı motosikletli polisler; hükümetin Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün kararlarını tebliğ ederler. Bir demecin nasıl ve kaç sütun üzerinden verileceği bile sıkı sıkıya ihtar edilir. Gazete ve dergi çıkarılması için izin alınması şarttır. Yayın sahipleri çıkaracakları gazete ve dergiler için CHP Genel Sekreterliği’ne beş bin lira yatırmak zorundadırlar.”¹¹⁹

Türk basın tarihi çalışmalarının öncülerinden sayılan Server İskit’in 1943’de yayımlanan Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları kitabındaki şu düşüncesi, dönemin basın rejimine ilişkin kayıt altına alınması gerekenler arasında yer alır;

“Liberal matbuat demek, nasıl mutlaka fikirde hürriyet demek değilse bünyesi itibariyle liberalizmden ayrılmış bir matbuat da mutlaka sansür ve istibdat demek değildir.”¹²⁰

Yukarıda görüleceği gibi, tek parti dönemindeki basın rejimine ilişkin değerlendirmeler kişiden kişiye farklılıklar göstermektedir. Kimileri tek parti dönemini haddinden fazla baskıcı bulurken, kimileri de bu durumu tamamen bir gereklilik olarak yorumlamıştır.

¹¹⁸ O. Koloğlu, **a.g.e.**, s.65.

¹¹⁹ Caner Arabacı, **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, Ed. Zülfikar Damlapınar, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.26.

¹²⁰ Server İskit, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, y.y., 1943,s.362.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, ilk yıllarında hüküm süren baskıcı uygulamaların, Cumhuriyet Devrimleri'nin sindirilmesi açısından gerekli olduğu ortadadır ancak Cumhuriyetin mimarı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra baskıcı uygulamalara uzun bir süre son verilmemiştir. Atatürk'ün en büyük ideallerinden biri olarak bilinen çok partili demokratik yönetim şekli, cumhuriyetin kuruluşundan kendisinin ölümüne kadar uygulanamadığı gibi, ölümünden sonra da neredeyse bir o kadar yıl rafta kalmıştır.

2.1.1. İstanbul Matbuat Cemiyeti

Türk basın tarihinde mesleki örgütlenmenin ilk ortaya çıkışı Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında olmuştur.

“Türkiye’de basınla ilgili ilk dernek Birinci Dünya Savaşı’nda müttefikimiz ve dostumuz olan Alman’larla yakın ilişkiler nedeni ile 1917 yılında doğmuş bulunan “Osmanlı Matbuat Cemiyeti”dir. Kuruluşun adı 1923 yılında Matbuat Cemiyeti’ne, 1930 yılında İstanbul Matbuat Cemiyeti’ne dönüşmüş, başkanlık görevlerini (1922-1923) Halit Ziya Uşaklıgil, ve daha sonraları 1938 yılına kadar Hakkı Tarık Us yürütmüşlerdir.”¹²¹

Osmanlı'nın Almanya ile olan ittifakı ve son dönemlerinde gelişen yakın ilişkiler, gazetecilerin meslekteki yeni gelişmeleri Almanya'dan ithal etmelerine neden olmuştur. Söz konusu etkileşim gazetecilik alanında mesleki bir dernek ihtiyacını beraberinde getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile İstanbul Matbuat Cemiyeti kapatılmamıştır fakat adı değişmiştir. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Atatürk'ün de derneğe destek verdiğini ve adının neden değiştiğini, Nuri İnuğur şu cümlelerle açıklamaktadır:

“1935 yılında toplantıya çağrılan kongrenin açılışında gazeteciler, İstanbul Matbuat Cemiyeti adına Atatürk’e bir bağlılık telgrafı çekmişlerdir. Atatürk bu

¹²¹ Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992, s.106.

telgrafla, kongreye başarılar dileyen ve (Basın Kurumuna) diye başlayan bir telgrafla karşılık verdiğinden, İstanbul Matbuat Cemiyetinin adı “Basın Kurumu” olmuştur.”¹²²

Söz konusu derneğin (Basın Kurumu) dağıtılmasının sebebi ise 1938 yılında kurulan Basın Birliği olmuştur.

2.1.2. Türk Gazeteciler Birliği

Yukarıda sözü edilen İstanbul Matbuat Cemiyeti’nin İstanbul ili dışında herhangi başka bir ilde temsil özelliği bulunmamaktaydı. O dönemde Türkiye’de 20’ye yakın gazete ve derginin yayımlanmakta olduğu bilinmektedir. Yeni Cumhuriyetin başkentinin Ankara olduğu ve meclisin de burada bulunduğu göz önüne alındığında, Ankara’da da gazetecilerin örgütlenmesine yarayacak bir birliğin kurulması ihtiyacı doğmuştur.

Bu bağlamda, Ankara gazetecileri 17 Şubat 1930’da müsaadesini resmen aldıkları bir birlik kurmuşlardır.¹²³

Söz konusu Birlik, İstanbul Matbuat Cemiyeti çalışmalarını sürdürürken Ankara’da beliren ihtiyacı karşılamak amacıyla kurulmuştur. Türk Gazeteciler Birliği uzun ömürlü olamamış ve 1935 yılında kapanmıştır.¹²⁴

Türk Gazeteciler Birliği, basını tek çatı altında toplamak amacıyla 1935 yılında düzenlenen Birinci Türk Basın Kurultayı nedeniyle kapanmıştır.

¹²² A.e., ss.106-107.

¹²³ Fuat Süreyya Oral, **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923–1973**, Sanayii Nefise Matbaası, Ankara, 1973, s.121.

¹²⁴ N. İnüçur, a.g.e., s.107.

2.1.3. Birinci Türk Basın Kurultayı

Birinci Türk Basın Kurultayı (Kongresi) cumhuriyet döneminde, ülkede basın alanında gazetecilerin ilk örgütlenme etkinliklerinin bir göstergesi olarak da algılanabilir. Ancak belirtmeliyiz ki, bu oluşum gazetecilerin kendi girişimleri sonucunda gerçekleşmemiştir.¹²⁵

Server İskit, oluşumunda hükümetin aktif rol oynadığı Birinci Türk Basın Kurultayı'nın toplanma aşamasını ve alınan kararları şu şekilde aktarmaktadır:

“1935 yılı Mart ayının birinci günü Büyük Millet Meclisi toplanmıştır. Umum Müdürlük artık bir kongre yapmayı düşünmektedir. Bilhassa, gazeteciliğe lazım olan sistemli bir teşkilat vücuda getirmek ve hükümetle elbirliği yapmak hususlarını bu kongrede konuşacak ve bir Basın Birliği teşkilini temin için ilk adımı atacaktı. Böylece, Basın Genel Direktörlüğü, bütün Türk basınına yakından ilgilendiren işleri birlikte inceleyerek gereken kararları almak düşüncesi ile bir basın kongresi toplamayı gerekli görmüş ve kuruluş kanunun kendisine verdiği yetkiye dayanarak üç gün sürecek olan ilk Basın Kongresi'ni 25 Mayıs 1935'de Ankara'da açmak için hazırlığa başlamıştır.

Kongrede konuşulması ve kararlaştırılması düşünülen hedefler;

1. Basın ile Basın Genel Direktörlüğü arasında işbirliği elde edilmesi için elbirliği ile çalışmak.
2. Türk Basını'nın kültür yayma ödevlerini daha iyi görebilmesi için üzerinde yürünülmesi gereken yolları tayin etmek.
3. Gazetecilik mesleğinin ve gazetecilerin ilerleme ve yükselme yollarını araştırmak.
4. “Basın Birliği'ni” kurmak.”¹²⁶

Yukarıdaki maddelerde, ülkede yayım yapan basın organları arasında bir iletişim sağlayarak, söz konusu bu iletişim sayesinde basın üzerinde hükümetin etkinliğinin arttırılmaya çalışıldığı açıkça görülmektedir.

¹²⁵ M. Özgen, **a.g.e.**, s.176.

¹²⁶ S. İskit, **a.g.e.**, s.277.

25 Mayıs 1935’de Birinci Basın Kongresi Ankara’da açılmıştır. Gazete ve mecmualarla beraber kitap yayım işlerinin de bugünkü geriliği nazarı itibare alınarak bu işin devlet eliyle yürütölüp ileri götüölmesi hakkında kararlar alınmıştır¹²⁷.

Dönemin rejimi göz önünde bulundurulduğunda, devlet etkenliği ile başlatılan bir mesleki örgütlenme hareketinin, bağımsız ve demokratik adımlar atması beklenmemelidir.

Türk Basın Kurultayı içerisinde bir Kültür Komisyonu kurulmuştur. Söz konusu komisyon gazeteler ve gazetecilik mesleğini konu alan önermeler, yeni tanımlamalar ve eleştiriler ortaya koymuştur.

Server İskit, Kurultay’ca kurulan Kültür Komisyonu’nun, dönemin gazetelerine sayfa sayılarını düşürmeleri konusunda tavsiyede bulunduğunu, aksi halde bu sayfa yarışının gazetelerin kalitesini oldukça düşürdüğü yönünde de fikir belirttiğini aktarmıştır. İskit ayrıca, söz konusu Komisyon’ca yapılan tespitlerden birinin de, “kantite (nicelik) gazetecilik” yerine “kalite gazetecilik” uygulamasına geçilmesi gerektiği şeklinde bir tavsiye kararı alındığını vurgulamış ve komisyonca “kaliteli gazeteciliğin özellikleri” başlığı altında bir metnin kabul edildiğini kaydetmiştir.

“Türk Basın Kurultayı Kültür Komisyonu’nca kabul edilen “Kalite gazetesinin özellikleri”:

1. İnkılâp ve memleket davalarını halka en iyi ve en canlı bir tarzda vermek.
2. Memleketi ve halkı yakından bilmek, takip etmek.
3. Kendisini takip eden çeşitli malzemenin mimari ahengini ve manevi insicamını en güzel ve en maksatlı bir tarzda temin etmek.
4. Doğruyu ve ciddiye, sansasyona ve laubaliliğe feda etmemek.
5. Cihan meseleleri ve bilhassa komşu memleketler hakkında okuyucularını en doğru ve en faydalı bir tarzda aydınlatmak.
6. Memleket kütüphanesine, gerek tefrikaları gerek hikayeleri ile yardım etmek.
7. Halk ve ille gençlik üzerine yapabileceği her türlü menfi telkinlerin neticelerini ve mesuliyetini müdrik olmak.
8. Gerek iç ve gerekse dış siyasamızda devletin ve ulusun yüksek menfaatlerini daima göz önünde tutmak.

¹²⁷ Server İskit, **Türkiye’de Neşriyat hareketlerine Bir Bakış**, İst. Devlet Basımevi, 1939, s.280.

9. Ufak vilayet gazetelerinin de böyle kalite gazetesi olmak yolunda çalışmaları yerinde görüldü.”¹²⁸

Birinci Türk Basın Kurultayı’nda konumuz çerçevesinde alınan en önemli karar, Basın Birliği’nin kurulması yönündeki karardır. Dönemin idaresi, söz konusu kurultay ve kurultay kapsamında alınan Basın Birliği kurma kararı ile ülke çapında yayım yapan gazeteleri bir araya toplayarak denetlemek, icraatlarını tek elden duyurmak, hatta gönüllü olmayan bir tasdik ettirme mekanizmasını devreye sokmak hedeflerine yönelik bir adım atmıştır.

2.1.4. Türk Basın Birliği

25 Mayıs 1935 tarihinde toplanan Birinci Basın Kongresi’nde (ya da Kurultayı) alınan kararlar içinde gazetecilerin, “zorunlu” niteliği taşıyan bir otoriteye bağlanmaları yönünde beliren eğilim, 1938’de oluşturulan Basın Birliği’nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.¹²⁹

Birliğin kuruluş aşamasında, aynı çatı altında toplanması hedeflenen gazeteciler için, “edilgen” benzetmesi yapılabilir. Zira gazeteciler bu süreçte görev almamış, hükümet tarafından görevlendirilmişlerdir.

“Basın Birliği Kuruluş Kanunu, 27 Haziran 1938 yılında 3511 sayı ile çıkmıştır. Kanunun kabulünden sonra Basın Birliği, 10 Temmuz 1938 tarihinde ilk kongresini yapmıştır.”¹³⁰

1938 yılı Haziranında çıkarılan bu kanunla Türkiye 5 basın bölgesine ayrılmış ve İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Trabzon bölgelerinde birer (Basın Birliği) kurulması öngörülmüştür.¹³¹

Daha önce İstanbul’da kurulan İstanbul Matbuat Cemiyeti’nin (cumhuriyet sonrası adıyla Basın Kurumu) temsiliyeti İstanbul ili ile sınırlı olduğundan,

¹²⁸ S. İskit, **Türkiye’de Matbuat...**, ss.278-281.

¹²⁹ M. Özgen, **a.g.e.**, s.179.

¹³⁰ F. Süreyya Oral, **a.g.e.**, s.126.

¹³¹ N. İnuğur, **a.g.e.**, s.108.

Ankara'daki gazetecileri temsilen yukarıda sözü edilen Türk Gazeteciler Birliği'nin kurulma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Geçmişte yaşanan bu temsiliyet sorununun tekrarlanmaması amacıyla, Basın Birliği'nin Türkiye'nin önde gelen illerinde faaliyete geçmesi planlanmıştır.

Yukarıda sözü edilen Basın Birliği'ne özel yasayla birlik yasal bir yaptırım gücüne sahip olmuştur. Birlik, devletin basın üzerindeki denetim mekanizması olarak basın kurumları ve gazeteciler üzerine konumlandırılmıştır. Böylelikle, adının içerisinde “birlik” kelimesi yer alan bir kamu tüzel kişiliği Türk basın tarihindeki yerini almıştır.

“Basın Birliği Yasası'nın birinci maddesi gereğince, gazete ve dergi sahipleri ile yazı, haber, resim, fotoğraf ve düzeltme işlerinde ücretli, sürekli ve düzenli biçimde çalışarak bu işi kendisine meslek edinen kimseler, Basın Birliği'ne üye olmak zorundaydılar.”¹³²

Gazetecilik mesleğinde üyeliğin yasal zorunluluğa bağlanması durumu ancak otoriter rejimlerde rastlanabilecek bir uygulamadır. Söz konusu zorunlu üyelik basının bağımsızlığını tamamıyla ortadan kaldırarak, gazetecilerin inisiyatif alma özelliklerini de ellerinden almıştır.

“Zorunlu meslek kuruluşları biçiminde ortaya çıkan Basın Birlikleri ya da Basın Odaları, hükümetin ne kadar iyi niyetli hareket etse de, gazeteleri tek elde toplayıp baskı aracı olarak kullanmaktan kaçınmayacağı oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ülkemizde de bu durum, aynı doğrultuda gelişme göstermiştir.”¹³³

Tek partili dönemde basın, önce yasalar ile kontrol altına alınmış daha sonra hükümet eliyle kurulan ve zorunlu bir meslek örgütü olan Basın Birliği ile tek elden kontrol edilmiştir.

“Basın Birliği başkanlığına seçilen Falih Rıfkı Atay'ın o dönemde hem CHP Ankara Milletvekili hem partinin yayın organı Ulus Gazetesi'nin başyazarı olması bu kuruluşun siyasi otoriteden bağımsız olarak hareket edemeyeceğinin bir

¹³² M. Özgen, **a.g.e.**, s.180.

¹³³ **A.e.**, s.184.

göstergesidir. Yani cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi basın hükümetten bağımsız bir kurum olma özelliği taşımamaktaydı. O dönemde yürürlükte bulunan Takrir-i Sükun ve 1931 tarihli Basın Yasası hükümete yargı kararı olmaksızın gazete kapatma yetkisi vererek, demokrasi karşıtı bir ortam oluşmasına yol açmıştır. Basın Birliği 2. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, Türkiye'nin ileride Batılı demokratik ülkelerin oluşturduğu birlik içinde yer alacağı belli olmasından sonra, 30.5.1946 tarih ve 4932 sayılı kanunun 18.6.1946'da yürürlüğe girmesiyle yasal olarak ortadan kaldırılmıştır.”¹³⁴

Basın Birliği, tek partili rejimin hüküm sürdüğü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz demokrasi ile tanışmadığı bir zaman diliminde kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Bu sebeplerle Birlik için, çalışmanın başında tanımlanan otoriter ve Sovyet sosyalist kuramlarda sözü edilen basın rejimlerinin oluşturduğu mekanizmaların örneklerindendir, denilebilir. Tüm bu sebeplere ve Birliğin çalışma biçimine bakıldığında onun demokratik ve batılı bir oluşum içerisinde varlık göstermesinin imkansız olduğu kanısına da varılabilir.

Dolayısıyla 2. Dünya Savaşı'ndan batılı devletlerin kazançlı çıkması, ABD'nin ve Avrupa devletlerinin dış politikaları gereğince Türkiye'nin Sovyet Sosyalizm'inden uzak tutulması gerekçeleri, Türkiye'yi biraz kendi çıkarları doğrultusunda biraz da dış müdahaleler sonucu oluşan zorunluluktan, demokrasi dışı kurumları tasfiye etmeye mecbur bırakmıştır. Basın Birliği de bu kurumlardan biri olmuştur.

1945 yılı Şubat ayında ABD Basın Özgürlüğü Komisyonu Türkiye'ye gelmiş, hükümet yetkilileriyle yaptıkları görüşmelerden sonra, kamuoyunda 'basın özgürlüğü' kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Komisyon üyeleri, Ankara ve İstanbul'da siyaset ve basın çevreleriyle yaptıkları görüşmelerde; basın özgürlüğünün, barışın bir şartı olduğunu, savaştan sonra yapılacak barış görüşmelerinde basın hürriyetinin en önemli şart olarak anlaşmalarda yer alacağını, basın mensupları olarak sansürün kaldırılması ve basın üzerinde devlet nüfusunun yok edilmesi konusunda gayret sarf etmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Ancak önemli bir noktayı vurgulamayı da ihmal etmeyip “Basının ağır bir sorumluluk

¹³⁴ A.e., s.185.

yüklendiğinin, bunun bilincinde olmak gerektiğinin, sansüre meydan vermemek için etkin bir otokontrolün zorunlu olduğunun” altını çizmişlerdir.¹³⁵

Yurt dışından, henüz demokrasi rejimine geçmemiş olan Türkiye’nin basını için otokontrol (özdenetim) tavsiyesi gelmesi, ABD ve Avrupa’nın Türkiye’nin siyasal yapısı konusundaki hedefleri konusunda ipucu niteliğindedir.

Cumhuriyetin ilk basın kanunu olan 1931 Matbuat Kanunu, hemen arkasından bu kanunda 1938 yılında, “siyasi nitelikli gazete ve dergi çıkarmanın, ‘para depo etme’, beyanname yerine ruhsatname gerekliliği şartlarına bağlanması.” şeklinde yapılan değişiklikler, tek parti döneminde gazetelerin ve gazetecilerin hareket alanını kısıtlamıştır. Devlet eliyle kurulan ve yasal yaptırım gücü ile donatılan zoraki bir meslek örgütü olan Basın Birliği ile basının özgürlüğü karantina altına alınmıştır.

2.2. Çok Partili Dönemde Basın Rejimi ve Özdenetim

1930’lu yılların sonunda patlak veren İkinci Dünya Savaşı, iktidardaki tek parti yönetimini zor durumda bırakmıştır. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı’nın yaralarını henüz kapatmışken bir başka savaşın içerisinde bulunmamak için elinden geleni yapmıştır. En son 1930 yılında denenen çok partili hayata geçiş hüsrana uğradıktan sonra ülke yaklaşık 15 yıl daha muhalefetsiz yönetilmiştir. Hatırlanacağı gibi Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasındaki en önemli nedenlerden biri ülkedeki ekonomik bunalımdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan ekonomik bunalım da halkta hükümete karşı tepkiler oluşmasına neden olmuştur. Tek parti iktidarlarının kaçınılmaz durumlarından biri, tek parti yönetiminde eleştirilecek tek mercinin bulunmasıdır. Doğal olarak bu merci CHP’dir.

1945’te İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda, Türkiye hala kapalı bir toplumdur. Cumhuriyet Halk Partisi, tek partili bir sistem içinde muhalefetsiz iktidardadır. Bu sistemde anlamlı olan sadece bir tek partinin varlığı değildir. Daha da önemlisi, partiyle hükümet arasında bir ayrım bulunmamaktadır. Gerçekte parti, hükümettir.

¹³⁵ Murat Özgen, **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları İstanbul, 2004, s.25.

Bu nedenle birçok durumda partinin il yöneticileri aynı zamanda ilin valileri ve neredeyse bütün devlet memurları Cumhuriyet Halk Partisi üyesidirler.¹³⁶

Söz konusu atmosferde CHP’den kopuşları ve muhalefet hareketlerinin iyice su yüzüne çıkışını Cemil Koçak, şu şekilde aktarmaktadır;

“Tek Parti yönetimi boyunca kendilerini siyasal alanda meşru bir biçimde temsil ve ifade etme olanağı bulamayan değişik anlayıştaki muhalefet akımları, 1945 yılında, gerek uzun zamandır yönetime karşı oluşan birikimlerden ve gerekse İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikaların yarattığı ağır ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı kendilerine geniş bir toplumsal taban bulma olanağına sahiptiler. CHP’nin o zamana değin desteğini aldığı gruplar da artık partiden uzaklaşmaya başlamışlardı. Muhalefet ise yeni olmanın verdiği güçle kısa zamanda değişik toplumsal grupların temsilcisi olma durumuna erişme olanağına sahipti. Bu sırada, iktidara karşı olan toplumsal ve siyasal muhalefetin derecesini ölçmek zor olmakla birlikte geniş halk yığınlarına kadar inen, yönetime karşı bir “sessiz muhalefet”ten söz etmek herhalde yanlış olmasa gerekir.”¹³⁷

Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de bir muhalefet patisinin gerekliliğinin farkındadır. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Atatürk de hayatını kaybetmeden önce Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte TBMM içerisinde çok partili bir yapının bulunmasını arzulamış ve bu yöndeki girişimlere destek vermiştir. Ancak dönemin koşulları bu girişimlerin gerçekleşmesine imkan vermemiştir.

“Nihayetinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir konuşmasında karşıt bir partinin kurulmasını açıkça desteklemiştir. Fakat Cumhurbaşkanı’nın bu tutumuna karşı, Halk Partisi’nin Meclis Grubu, önergeyi geri çevirmiştir. Geri çevirme gerekçesi; önergenin ortaya getirdiği hukuksal değişme isteklerinin tartışma yerinin Grup olmadığıdır. Önergenin tartışılması Meclis Grubu’nda kabul edilmeyince, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Hükümeti basında açıkça eleştirmeye başlamışlardır. Sonunda Vatan Gazetesi’ndeki yazılarından dolayı partiden çıkarmışlardır. Menderes ve Köprülü’nün partiden çıkarılma kararını eleştiren Refik Koraltan’ın da partiyle ilişkisi kesilmiştir. Bir başka Cumhuriyet Halk Partisi mensubu Celal Bayar, basın

¹³⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Hill Yayınları, İstanbul 1996, s.15.

¹³⁷ Cemil Koçak, **Türkiye Tarihi, 1908–1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, Nisan 2000, Cilt. 4, s.180.

özgürlüğünün genişletilmesi için verdiği önerge kabul edilmeyince, kendiliğinden 2 Aralık 1945'te partiden ayrılmıştır.”¹³⁸

Cumhuriyet Halk Partisi ile yolları ayrılan bu dört isim aralarında bir görüş birliğine vararak yeni bir muhalefet partisi kurmayı kararlaştırmışlardır. Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 7 Ocak 1946'da kurulan yeni partinin adı; “Demokrat Parti” (DP) olmuştur. Parti başkanlığına ise Celal Bayar getirilmiştir. Celal Bayar yukarıda da belirtildiği gibi henüz Halk Partisi mensubuyken basın özgürlüğü ile yakından ilgilenmiştir.

1946'da çok partili döneme geçilirken CHP hükümeti basına ödünler vermek zorunda kalmıştır. Gazetelerin büyük çoğunluğu DP'yi desteklemektedir. CHP ise seçim hazırlıklarına girişmiş dolayısıyla basının desteğine ihtiyaç doğmuştur. O yıllarda basın özgürlüğü karşısındaki en büyük engellerden biri, 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 50. maddesidir:

“Memleket politikasına dokunacak yayından dolayı, Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilirler.”

CHP'nin basın ile arasını iyi tutması ve seçim propagandalarında onun desteğini alması için bu maddenin kaldırılması gerekmektedir. Aynı amaçla yeni kurulan DP'de bu maddenin kaldırılması için hükümeti zorlamaktadır.

“Sonunda Meclis, 11 Haziran 1946'da hükümetin elinden bu ‘idam’ yetkisini almıştır. 50. maddenin kaldırılması basında olumlu bir başarı sayılmıştır.”¹³⁹

Gerek 50. maddenin kaldırılmasında gerekse basın özgürlüğü konusunda hükümete yapılan baskılarda DP'nin etkisi büyüktür. DP iktidara giden yolun basından geçtiğini henüz kurulurken fark etmiş ve basını memnun etmek için birçok vaat ve girişimde bulunmuştur.

“Yeni kurulan Demokrat Parti halk tarafından büyük destekle karşılanmıştır. Nitekim insanlar uzun yıllar süren tek parti yönetiminden sıkılmış ve siyasi

¹³⁸ Emre Kongar, **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Mart 2006, s.146.

¹³⁹ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, ss.184-185.

yaşamdaki bu monotonluğa son verilmesinden oldukça memnun kalmışlardır. Tek parti yönetimi o kadar uzun yıllar iktidarda kalmıştır ki, son yıllarda yeni kurulan bir siyasi partinin adına ve kurucularına bakılmaksızın destekleneceği göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek halini almıştır.”¹⁴⁰

Demokrat Parti’nin kurulmasıyla Türkiye Cumhuriyeti çok partili hayata geçmiştir. Cumhuriyet Halk Parti’sinin siyasal ve sosyal alanda egemenliğinin sürmesine rağmen, gerek batılılaşma hareketlerinin hız kazanması gerekse yaklaşan genel seçimler basın alanında yeni reformlar yapılmasına yönelik bir beklenti oluşturmuştur.

“Demokrat Parti kurulduktan sonra ilk seçimler 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmış ve 465 sandalyenin 390’ını kazanan Cumhuriyet Halk Parti’sinin zaferiyle sonuçlanmıştır. DP’liler 35, bağımsızlar 7 sandalye kazanmıştır.”¹⁴¹

1946 Seçimleri’nin ardından TBMM’de CHP dışında bir partinin temsiliyeti resmen sağlanmış ve çok partili hayata ilk adım atılmıştır.

2.2.1. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve 1946–1960 Dönemi

Basın Birliği’nin yasal olarak ortadan kaldırılmasının nedenlerinden biri olarak Türkiye’nin dış politikada ABD ve Avrupalı devletlere yaklaşmasından yukarıda söz edilmiştir. Bu yaklaşma ile gelişen çok partili hayat ve demokratik atılımların varlığı göz önünde bulundurulduğunda, gazetecilerin bir meslek örgütü talebinde bulunmaları da beklenen bir gelişmedir.

Gazeteciler Cemiyetinin kurulmasına zemin hazırlayan bu beklentileri dönemin gazetecilerinden Rakım Çalapala şöyle aktarmıştır;

“Basın üzerindeki ağır baskı yasalarının tek bir maddesine dahi dokunmadan, Basın Birliği’ni yok sayıp gazetecilerin meslek teşkilatsız kapının önüne bırakılışı, Babıali’de bir garip sürpriz olarak karşılandı. Hakkı Tarık Us’un bazı taraftarları

¹⁴⁰ İ. Sena Arvas, **a.g.e.**, s.36.

¹⁴¹ F. Ahmad, **a.g.e.**, s.33.

Birliğin bütün varlığının devlet hazinesine intikal edeceği ve Sarı Basın Kartlarının da iptal edileceği propagandasını yaymaya başladılar. Bütün yıkıcı gayretlere karşı gazetecilerin büyük çoğunluğu meslek kuruluşunun devamlılığını ve haklarını korumak için Sedat Simavi'nin etrafında kenetlendiler.”¹⁴²

Gazetecilerin haklarını kaybetme endişesi ve o dönemde bir meslek örgütünün bulunmaması basın içerisinde kargaşaya yol açmıştır. Özellikle gazetecilik mesleği gibi stratejik öneme sahip bir meslek kolunda, mesleğin temsiliyetine hizmet edecek bir örgütlenmenin olmaması, dönemin gazetecilerinin son derece çaresiz kalmalarına neden olmuştur.

“Bu durumda gazetecilere derhal bir açıklama yapılmıştır. Mümkün olan en kısa zamanda Gazeteciler Cemiyeti ismi ile yeni bir meslek kuruluşunun oluşturulacağı, bu yoldan geleneğin devamının sağlanacağını ve gazetecilerin haklarının her çareye başvurularak korunacağı bildirilmiştir. Bir çalışma gurubu oluşturularak basının düşünce ve ifade özgürlüklerini, gazetecilerin sosyal güvencelerini, mesleksel eğitim ve görgülerini geliştirmeye yönelik yeni meslek kuruluşunun hazırlıklarına başlanmıştır. Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü'nde, o güne kadar hiçbir mesleksel kuruluştaki görülmemiş olan sosyal yardım ve dayanışma ilkeleri yer almıştır. Evlenenlere, çocuğu olanlara, hastalananlara, işsiz kalanlara, darlığa düşenlere çeşitli sosyal yardımlar öngörülmüştür. 10 Haziran 1946 günü İstanbul Valiliği'ne verilen dilekçe ile Gazeteciler Cemiyeti resmen kurulmuş ve tüzüğü Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Kurucu heyet olarak görevi, Sedat Simavi, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar ve Sait Kesler üstlenmiştir.”¹⁴³

Gazeteciler Cemiyeti, cumhuriyet döneminde sadece gazetecilerin girişimi ile kurulan ilk basın meslek örgütüdür. Devlet müdahalesinden bağımsız olarak kurulan Cemiyetin, Türkiye'nin demokratik ve sosyal hayatına girişi ile DP'nin kurulması sonucu çok partili demokrasiye geçilmesinin aynı tarihlere rastlaması, cumhuriyetin geçmişteki otoriter yapısının geride kaldığına dair dikkate değer gelişmelerdir.

¹⁴² **Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl 1946-1986**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, No.24, İstanbul, Eylül 1987, s.81.

¹⁴³ **A.e.**, ss.81-82.

Bu gelişmeler doğrultusunda kurulan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin amacı, Cemiyet Tüzüğü'nün 3. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır:

Madde 3 - Cemiyetin temel amacı, gazete, dergi, radyo, televizyon gibi yazılı, işitsel, görsel ve elektronik iletişim ve internet alanlarını kapsayan gazetecilik mesleğini; mesleğin geleneklerini, ahlak ilkelerini korumak; “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi”nin herkes tarafından benimsenmesini, geliştirilmesini korunmasını, toplumda yaygınlaşmasını, sağlamak, herkesin bilgi edinme, halkın doğru haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkını, iletişim, düşünce açıklama, eleştiri ve yorum hakkı ile ifade ve basın özgürlüğünü savunmak; gazetecileri meslekleri içinde maddi ve manevi yönleriyle geliştirmek, ilerletmek, korumak ve yüceltmektir.¹⁴⁴

Söz konusu Tüzüğün 4. maddesinde ise yukarıda sıralanan amaçların gerçekleştirilmesi sürdürülecek olan çalışmalar, konular ve biçimleri açıklanmıştır. Bu madde ayrıca Cemiyet'in işlevlerini de açıklamaktadır.*

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin iki tür üyesi vardır. Halen sayıları 6' yı bulan onursal üyeler ve 3 bin 800'ü geçen asıl üyeler. Yazılı veya görsel basında 212 sayılı yasayla değişen 5953 sayılı yasa hükümlerine göre sözleşmeli çalışmak ve en az iki yıl meslek kıdemi bulunmak veya sarı basın kartı taşımak asıl üye olabilmenin ön koşuludur. Gazeteciler Cemiyeti'nde yönetimler üç yılda bir yapılan genel kurulda gizli oylama sonucu en çok oy alan üyelerden oluşur. Yönetim Kurulu 11 kişidir. Gazeteciler Cemiyetinin adı uzun bürokratik çabalar sonucu 13 Ağustos 1993 tarihinde resmen “Türkiye Gazeteciler Cemiyet”i olarak değiştirilmiştir.

Sedat Simavi Cemiyetin ilk seçilmiş başkanıdır. Onu Cevat Fehmi Başkut, Burhan Felek, Nezih Demirkent, Necmi Tanyolaç, Nail Güreli ve Orhan Erinc izlemiştir.¹⁴⁵

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, kuruluşundan günümüze kadar yapmış olduğu etkinliklerle, mesleki çalışmalarda ortaya çıkabilecek bazı konularda gerek

¹⁴⁴ (Çevrimiçi) <http://www.tgc.org.tr/tgctuzuk.html>, 11 Ekim 2009.

* Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü'nün 4. Maddesi için, bkz. **Ek- II**.

¹⁴⁵ (Çevrimiçi) <http://www.tgc.org.tr/tgctuzuk.html>, 11 Ekim 2009.

gazetecilerin gerekse gazete okurlarının durumlarına açıklık getirecek titiz ve detaylı bir çalışma ortaya koymuştur. Bu, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'dir. Bildirge Kasım 1998 tarihinde TGC Yönetim Kurulu tarafından kabul edilerek topluma bildirge şeklinde duyurulmuş ve yayımlanmış olup, gazetecilerin hak ve sorumlulukları hakkında önemli bilgilere içeriğinde yer vermektedir.¹⁴⁶

Altmış yılı aşkın bir süredir bir basın meslek örgütü olarak görev yapan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye'nin her ilinde kendi çatısı altında kurulan yerel Gazeteciler Meclis'leri ile mesleki örgütlenmesini ülke çapına yaymıştır. Cemiyet bünyesinde düzenli olarak eğitim seminerleri verilmekte ve gazetecilik alanında ödül törenleri düzenlenmektedir.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti hazırlamış olduğu Hak ve Sorumluluk Bildirgesi ile Türkiye'de basının özdenetimine hizmet eden önemli bir metne imzasını atmıştır. Düzenlediği konferanslar, yayımladığı eserler ve eğitim seminerleri ile özdenetime hizmet etmektedir. Bunlara ek olarak, Cemiyet'in özdenetime aktif olarak katılımını sağlayan düzenleme ise Cemiyet Tüzüğü'nün T.G.C.'nin amaçlarının sıralandığı 4. maddesinin (n) fıkrasında şu şekilde vurgulanmıştır:

“n) Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesinde belirlenen ilkelerle, mesleğin onur ve saygınlığıyla bağdaşmayan, meslek gelenek ve kurallarına uymayan, aykırı hareket eden ve yaptıkları yayınlarla bu maddede sayılan ilkeleri, Tüzük hükümlerini ihlal eden üyeleri Yönetim Kurulu kararıyla yazılı olarak uyarmak, Onur Kuruluna sevk etmek; meslek ilkelerine uymayan yayın ve davranışlar için üyesi olmayan gazetecilere, yayıncılara ve yayın organlarına karşı da uyarı görevi yapmak; yasalar ve uluslararası sözleşmelerle gazetecilere tanınan hak ve özgürlükleri korumak amacıyla gerekli tüm girişimlerde bulunmak...”

Yukarıda yer alan söz konusu (n) fıkrası, Cemiyet'in gerekli gördüğü durumlarda bir basın konseyi gibi “kendi üyeleri olan gazeteciler hakkında uyarı niteliğinde kararlar alabileceğini” belirtmektedir.

¹⁴⁶ M. Özgen, **a.g.e.**, s.32.

Ancak Cemiyet yapısı itibariyle bir meslek örgütüdür. Özdenetime yukarıda belirtilen yollar ile hizmet etmektedir. Cemiyetin asli görevi amacında, tüzüğünde ve yapısında görüleceği üzere, üyesi olan basın çalışanlarının haklarını korumaktır. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, basın alanında özdenetime yardımcı olan bir meslek örgütüdür. Bu bakımdan Cemiyeti bir özdenetim mekanizması olarak tanımlamak doğru olmayacaktır.

Gazeteciler Cemiyeti'nin kuruluşu, yukarıda sözü edilen 1931 Tarihli Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinin yürürlükten kaldırılması bir gün ara ile gerçekleşen ve basın alanında yapılacak olan iyileştirmelerin habercisi niteliğinde olan gelişmelerdir. 1946 seçimleri her ne kadar tartışmalı olarak anılsada Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Yıllardır süren tek partili sistem sona ermiş, meclise halkın oylarıyla bir muhalefet partisi girmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı 1950 yılına kadar devam etmiştir. 1950 yılına gelindiğinde artık tüm devlet memurları ve bürokrasi CHP üyesi değildir ve halkın büyük bir çoğunluğu da değişiklikten yanadır.

1946 yılından 1950 yılına kadar hükümet, Cumhuriyet Halk Partisi içinde birkaç kere el değiştirmiştir.

“1949 yılında iktidara gelen Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde iktidar ve muhalefet arasında bir yakınlaşma olmuş, iktidar artık muhalefetin (özellikle seçim yasası konusundaki) ısrarlı taleplerini dikkate almaya başlamıştır. Yeni seçim yasasının kabulünden sonra 8. Dönem TBMM 14 Mart'ta dağılmış ve hükümet seçimlerinin 14 Mayıs tarihinde yapılacağını ilan etmiştir. CHP ve DP tüm yurttan, MP de 22 ilde seçimlere katılmıştır. 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimi sonuçlarına göre; Demokrat Parti 487 milletvekilliğinin 408'ini, Cumhuriyet Halk Partisi 69'unu, Bağımsızlar 9'unu ve Millet Partisi ise sadece 1'ini kazanmıştır.”¹⁴⁷

Demokrat Parti kurulunca tek parti diktasından yılmış olan basın tarafından büyük yakınlık görmüş; özgürlükçü vaatleri nedeniyle de desteklenmiştir. 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti önce basın affı çıkarmış, hemen ardından da Yeni Basın Yasası'nı Meclis'ten geçirmiştir. 1931 Yasası ve sonrasında konulan anti-

¹⁴⁷ C. Koçak, **a.g.e.**, ss.192-193.

demokratik hükümleri kaldıran yasa, hükümetin olumlu tutumunu sergiler. DP, 1951 Ekim'indeki komünist tevkifatıyla 184 kişinin tutuklanmasından sonra rahat ve güvenlidir. 13 Haziran 1952'de 'Basın Mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ilişkileri düzenleyen yasa çıkarılır. Gazetecilere bazı yeni sosyal haklar sağlanmıştır: Sendika kurabilmek, sosyal sigortalardan yararlanabilmek, işverenin gazeteciyle yazılı anlaşma yapmak zorunluluğu, kıdem tazminatı hakkı ve çeşitli tatil hakları... Bu arada Başbakan Adnan Menderes ilk olarak 20 Aralık 1952'de gazete sahipleri ve başyazarlarıyla toplantı yapar. Bu gelişmeleri, deneyimli gazeteci Ahmet Emin Yalman 'Basının Altın Devri' olarak nitelendirir.¹⁴⁸

Hükümet ve basın arasında yaşanan flört döneminde basın çalışanlarının memnuniyetini, söz konusu ortamın devamı yönündeki beklentileri izlemiştir. Bu beklentiler doğrultusunda DP iktidarı öncelikle 15 Temmuz 1950'de kabul edilerek 24 Temmuz 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5680 sayılı Basın Yasası'nı uygulamaya koymuştur. Söz konusu yasa ile 1931 tarihli basın yasası değişmiştir. 5680 sayılı Basın Yasası 54 yıl süresince birçok değişikliğe uğrasa da yürürlükte kalacaktır.

5680 sayılı Basın Yasası'nın ardından 13 Haziran 1952 tarihinde kabul edilen, "Basın Mesleğinde Çalışanlar ile Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun" adını taşıyan 5953 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. (Bu kanun halen, "212 ile Değişik 5953 sayılı kanun" olarak yürürlüktedir.)

Bu kanunun yürürlüğe girmesinin ardından 10 Temmuz 1952'de Türkiye'nin ilk sendikalarından biri niteliğinde olan ve gazetecileri sendikal bir kuruluş çatısı altında toplamayı hedefleyen İstanbul Gazeteciler Sendikası kurulmuştur. Sendika yirmi kadar gazetecinin girişimi ile kurulmuştur. (İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın adı 30 Eylül 1963 günü toplanan olağan genel kurulunda Türkiye Gazeteciler Sendikası olarak değiştirilmiştir.)

Demokrat Parti yönetimi, seçimlerden önce, çok partili bir sistemde basının oynadığı rolü iyi analiz etmiştir. İktidarının ilk zamanlarında da basın ile arasını iyi tutabilmek için birçok demokratik adım atmıştır. Ancak sayıları git gide artan

¹⁴⁸ Ahmet Çakır, "İkinci Baskı Yapmak Yasak", **Radikal**, 26 Temmuz 2001.

muhalifler ile DP'nin ilişkileri, dönemin iktidarının basına karşı tutumunu etkilemiştir. Söz konusu etkileşimi Orhan Koloğlu şu cümlelerle anlatmaktadır;

“İşte böyle başlamışlardır ama 1950–1960 DP'sinin basın karşısındaki tutumu, CHP'nin 1945–1950 tutumundan farklı değildir. Ancak hemen arkasından Menderes hükümeti iç politikada esaslı tedbirler almaya, muhalefetin yaygın ateşi altında bulunan hükümetin iş görebilmesi için “fesatlığı önleme kanunları” çıkarmaya mecbur olduğunu ileri sürmeye başlamıştır. Böylece ilk adımı atan DP iktidarı, on yıl içinde hem basın yasasında hem de basını etkileyen diğer yasalarda, baskıyı ve kısıtlamayı arttıracak bir düzineye yakın değişiklik yapmıştır. Ayrıca sıkıyönetim uygulamalarının da, iki iktidar tarafından da muhalif basını susturmak amacıyla kullanılmış olduğuna işaret etmeliyiz. CHP'nin beş yıllık döneminde tek parti alışkanlığını üzerinden atamayan yöneticilerin davranışlarıyla sayısız basın davası açılmış, hatta fikre karşı zorbalık uygulamalarından da (Tan Baskını) vazgeçilmemiştir. İki iktidarın davranışında başlıca fark, CHP'nin düşmesiyle sonuçlanan 1950 seçimlerinde her açıdan hukuksallıktan ayrılmaması, DP'nin ise düşebileceği kanısına kapılınca müthiş bir baskı sistemini uygulamaya koymasındır. 1955–1960 arasında 867 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır. Bu arada uygulanan mali baskıyı da özellikle belirtmek gerekir. 70 yaşını aşmış Hüseyin Cahit ve Ahmet Emin gibi gazetecilerin hapse atılması bütün dünyada büyük tepki yaratmıştır.”¹⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan ve DP iktidarı zamanında kuvvetlenen ABD-Türkiye ilişkileri, Marshall Planı adı altında ABD tarafından yapılan ekonomik yardımdan Türkiye'nin pay alması sonucu iç politikadaki dengelerde olumlu bir hava oluşmuştur. Yukarıda sözü edilen iki kutuplu dünya düzeninde ABD, komünist akımlara ve dışarıdan gelebilecek çeşitli tehlikelere karşı kendisine bir savunma hattı oluşturmıştır. Bu hatta, Türkiye'ye düşen rolün yerine getirilmesi amacıyla ABD tarafından gerekli ekonomik destekler (teşvikler) sağlanmıştır.

Sözü edilen ekonomik desteğin ardından, Türkiye'de ekonomik düzen beklenen seviyede iyileşmemiştir. Marshall yardımı ile sağlanan refah sürdürülememiş, DP

¹⁴⁹ O. Koloğlu, a.g.e., s.69.

iktidarı halka verdiği sözleri yerine getirememiştir. Böylelikle sosyal ve ekonomik anlamda muhalif tepkiler artmıştır.

Muhalif tepkilerin artması ile DP iktidarının ilk yıllarında basın ile arasında esen olumlu rüzgar yön değiştirmiştir. DP basından yükselen muhalif seslere karşı demokratik bir tutum izlememeye başlamıştır. Bu bağlamda 1952 yılında kabul edilen 5953 sayılı kanunun ardından gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, bu defa basını kısıtlamaya yönelik olmuştur.

“Burada belirtilmesi gereken en dikkat çekici yasal düzenlemeler arasında, 6334 sayı ve 9 Mart 1954 tarihli “Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki yasayla, bu yasanın bazı maddelerinin değiştirilmesine dair 6732 sayılı 7 Haziran 1956 tarihli yasa ve basın yasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi ile bu yasaya geçici bir madde koyan 6733 sayı 7 Haziran 1956 tarihli yasa bulunmaktadır.”¹⁵⁰

Yukarıda adı geçen yasalar için, iktidarın basını denetleme amacıyla çıkarmış olduğu yasalardır, denilebilir. Bu durum basın ile iktidarın arasındaki iplerin gerilmesine neden olmuştur. Bu gerilim doğal olarak iktidar ile muhalefet arasında yaşanan anlaşmazlıkların artmasını da sağlamıştır.

“6334 sayı ve 9 Mart 1954 tarihli “Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki” yasanın gazeteciler açısından en zorlayıcı ve rahatsızlık verici tarafı, devlet büyükleri ile yüksek kademelerde görev yapan devlet memurlarına olan “itibar kırılacak şöhret ve/veya servetlerine zarar verebilecek suçları isnad ettirmekten gazetecileri alıkoymasındır.”¹⁵¹

Bu durum gazetecilerin denetleme görevini yerine getirmelerine engel olmaktadır. Deyim yerinde ise ellerini ve kollarını bağlamaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi “ibare”nin kapsamı çok geniştir. Bu durumda basın temel işlevini yerine getiremez hale gelmiştir. “İtibar kırılacak, şöhret ya da servetlere zarar verebilecek suçların isnadının” yasaklanması, bu suçlarla ilgili gazetecilerin, suçun

¹⁵⁰ M. Özgen, **a.g.e.**, s.39.

¹⁵¹ **A.e.**, s.40.

işlendiğini ispatlayacak kanıtlara sahip olsa bile, bunu yayımlamasının yasaklanması anlamına gelmektedir.

Gazetecilerin “İspat Hakkı”ndan yoksun bırakılmaları, DP iktidarı ile gazeteciler ve iktidar karşıtları arasında baş gösteren önemli sorunlardan birini oluşturmuştur. Sonuçta 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra oluşturulan 61 Anayasası’nın 34. maddesi ile “ispat hakkı” güvence altına alınmıştır.

Öyle ki; Hıfzı Topuz 6334 sayılı kanun ile ilgili olarak şu benzetmeyi yapmaktadır:

“1960 yılına kadar Demokles’in kılıcı gibi gazetecilerin başlarının üstünde sallanan ünlü 6334 sayılı kanun budur işte”¹⁵²

DP ne zaman ki iktidar koltuğundan düşme telaşına kapılıp basına yüklenmiş, o zaman Vatan’ı bile kendisinden uzaklaştırmıştır. Ahmet Emin Yalman’ın, “Dost acı söyler” düşüncesiyle yazdığı yazılar ağır cezalarla karşılaşınca, Yalman DP’den tamamen kopmuştur. Demokrat Parti kendisini destekleyen basını bile zor durumda bırakacak kadar baskıcı bir politika izlemiştir. Tüm toplumu rahatsız eden bu baskıcı politika bazen çok uç noktalara ulaşmış, DP’ye oy vermeyen bir köyün elektriklerinin kesilmesine kadar varmıştır.¹⁵³

DP’nin basına karşı olan tutumu, Hüseyin Hatemi’nin şu saptaması ile net bir şekilde özetlenebilmektedir;

“Her siyasi iktidar, tam anlamı ile güçleninceye kadar başka güçlerden yararlanabilir. Fakat teşkilatlanmasını tamamladıktan sonra, kendisine yardımı dokunmuş bile olsa, kendi dışındaki güçlere kuşku ile bakar.”¹⁵⁴

DP’nin basına yönelik izlediği tutum da bu şekilde olmuştur. Halktan aldığı büyük destekle basına yönelik yapmış olduğu her türlü baskıcı düzenlemenin meşru olduğunu savunan Demokrat Parti yönetimi, CHP’li tek parti döneminde bile DP’yi

¹⁵² Hıfzı Topuz, **100 Soruda Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996, s.109.

¹⁵³ İ. Sena Arvas, **a.g.e.**, s.68.

¹⁵⁴ Hüseyin Hatemi, **Basın Ahlakı**, Çığır Yayınları, İstanbul, 1976, s.51.

desteklediğini açıkça sergileyebilen basın, kendi baskıcılığına boyun eğeceğine inanmıştır.

Türkiye’de yaşanan toplumsal kutuplaşma, ekonomik sorunlar, DP ile CHP arasındaki şiddetli gerilim, iktidarın basına ve muhalif seslere yönelik antidemokratik önlemleri, birçok gazetecinin ve muhalif kişinin tutuklanması, ordu mensuplarının söz konusu durumda taraf olması, DP iktidarının kendi uygulamalarından daha vahim olan antidemokratik bir müdahale ile sona ermesine neden olmuştur.

Sonuç olarak 27 Mayıs 1960 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koyarak, 27 Mayıs ihtilali olarak bilinen müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Müdahalenin gerçekleşmesinde aktif rol oynayan ve sonradan başına Orgeneral Cemal Gürsel’in getirildiği Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki cunta ise Milli Birlik Komitesi’dir.

Demokrat Parti yönetimini bitiren 27 Mayıs 1960 ihtilalinin ilk işlerinden biri, hapisteki gazetecilerin salıverilmesidir. İhtilalde basının da önemli katkısının olduğu kabul edilir. Bu durum, yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi (MBK) ile basın arasındaki iyi ilişkilerin temelini oluşturur. Basın yasalarındaki antidemokratik hükümler kaldırılır. Balayı havası sürerken, ordu ve üniversitede temizlik hareketine girilir. 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırılır. O günlerde, MBK'nın en genç üyelerinden Muzaffer Özdağ şunları söyler: "Biz 27 Mayıs'ta özgürlük verdik. Yurda demokrasiyi getirirken Babiâli'den de geçeceğiz... Derebeylik müessesesini yaşatmayacağız." Bu sözler, Babiâli patronlarını rahatsız eder. MBK aleyhinde yayınlar yapılır. Komitenin daha ağırbaşlı üyeleri, Özdağ'ın sözlerini, 'boşboğazlık' olarak niteler. 195 sayılı Basın İlan Kurumu Yasası ve basın çalışanlarıyla işveren ilişkilerini düzenleyen 212 sayılı yasanın çıkarılması hazırlıkları patronları tedirgin eder. Bu yasayla çalışanlara getirilmek istenen yeni haklara karşı çıkan patronlar, sonunda tepkilerini eyleme dönüştürürler. 10 Ocak 1961'de bir bildiriyle, gazetelerini üç gün çıkarmayacaklarını açıklarlar.¹⁵⁵

Söz konusu bildiri Türk basın tarihinde patronların çalışanlarına karşı gerçekleştirmiş olduğu ilk ve tek eylemdir.

¹⁵⁵ A. Çakır, a.g.m..

Çalışanlar da gazete patronlarına tepki gösterir. 10 Ocak 1961 Çarşamba günü gazeteciler bir gösteri yürüyüşü düzenler. Gazetelerin çıkmadığı bu üç gün, gazeteciler güçlerini birleştirerek Basın adlı bir gazete çıkarırlar. Bu savaşım içinde, 212 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarih olan 10 Ocak 1961, gazeteciler tarafından, 'Çalışan Gazeteciler Bayramı' olarak kabul edilir. 27 Mayıs'tan sonraki bir yıl, basın özgürlüğü açısından mutlu bir dönemdir. Bir yandan da yeni bir Anayasa hazırlanması yolundaki çalışmalar hızla ilerlemektedir. 1961 Anayasası'nın 22. maddesinde, 'Basın hürdür, sansür edilemez' klasik kalıbı yer aldıktan sonra, "Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır" denilerek, bu konuda yasaklamaların dışında yapılması gereken işler olduğuna da işaret edilmiştir. 61 Anayasası, artık Türkiye'nin çok tartışılan konulardan biri olacaktır.¹⁵⁶

27 Mayıs müdahalesinin ardından basın alanında gerçekleştirilen düzenlemeler bu defa basın patronları ve çalışanları arasında soğuk rüzgarlar esmesine neden olmuştur. Söz konusu patron ve çalışan çekişmesine rağmen 1960 sonrası yapılan yasal düzenlemeler basın çalışanlarının çalışma koşullarına önemli katkılar yapmıştır.

Örneğin 29 Kasım 1960 tarih ve 143 sayılı yasa ile Basın Yasası'nda yer alan bazı antidemokratik maddeler yürürlükten kaldırılmış, bazılarında da değişiklikler yapılmıştır. 27 Mayıs hareketi sonucunda ortaya çıkan ve basın sektörünü etkileyen bir başka yasal düzenleme ve kurum ise, 195 sayılı yasa hükmü gereğince kurulan Basın İlan Kurumu'dur.¹⁵⁷

Basın İlan Kurumu'nun kurulmasındaki hedef, Demokrat Parti iktidarının resmi ilan dağıtımında yandaş gazetelere ayrıcalıklar tanınması sonucu ortaya çıkan dengesizliğin bir daha tekrarlanmamasını sağlamaktır.

"195 sayılı ve 2 Ocak 1961'de kabul edilip yürürlüğe giren ve Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun başlığını taşıyan yasayla 1960 öncesi bazı basın organlarının haksız şekilde aldıkları ve daha sonra "besleme basın" biçiminde adlandırılan gazetecilik türünün ortaya çıkmasına yol açan, resmi ilan dağıtımının

¹⁵⁶ A.e.

¹⁵⁷ M. Özgen, a.g.e., ss.43-44.

belli bir düzene kavuşturulması ve adil bir biçimde dağıtılmalarının sağlanması gerçekleştirilmiştir.”¹⁵⁸

Basın ve ifade özgürlüğünü teminat altına alan ve ilan gelirlerini adaletli bir yapıya kavuşturan uygulamaların yanı sıra, bir askeri müdahalenin doğal sonucu olarak 27 Mayıs müdahalesi de bazı basın organlarına hoşgörülü davranmamıştır.

27 Mayıs demokrasi getiren bir hareket olarak tanımlansa da çok partili hayata geri dönülene kadar, basında birçok kapatma ve toplatılma olayları yaşanmıştır. Örneğin; Eylül 1962’de Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın asılmalarının ilk yıl dönümünde mecliste bazı olaylar çıkmış ve bu konuya değinen, Yeni İstanbul, Son Havadis ve Tasvir gazeteleri toplatılmıştır.¹⁵⁹

Türkiye’nin yaşadığı son derece karışık siyasal serüven, iktidar ve basının yapısını her dönemde önemli ölçülerde etkilemiştir. Tek partili dönemden çok partili döneme geçişte ve 27 Mayıs müdahalesinde basın rejimiyle birlikte demokrasinin ve özgürlüklerin yapısı da değişmiştir.

2.2.2. Basın Ahlak Yasası, Basın Şeref Divanı ve (1960–1980 Dönemi)

1961 Anayasası’nın 22. maddesinin ilk fıkrasında yer alan “Basın hürdür sansür edilemez” hükmü, ikinci fıkrada “Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.” hükmü ile garanti altına alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde yer alan “sosyal sorumluluk” kavramında, devletin basına müdahale etmek yerine, sosyal sorumluluğun gereği olarak düzenleyici bir göreve sahip olmayı tercih ettiği belirtilmiştir. İşte 61 Anayasası’nın 22. maddesi basın özgürlüğünü teminat altına alırken, bu özgürlüğün sürdürebilmesi için devlete düzenleme görevi vermiştir. Böylelikle devlet, basın ve haber alma özgürlüğünü

¹⁵⁸ İbrahim Sena Arvas, “Naylon Gazeteler ve Besleme Basının Yerel Basına Etkileri”, **Türkiye’de Yerel Basın**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.360.

¹⁵⁹ Feroz, Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, Bilgi Yayınevi, y.y.,1976, s.252.

sağlayacak tedbirleri almakla yükümlü olmuştur. Bu durumda, basın alanında sosyal sorumluluk anlayışının Türkiye ile tanışması 1961 Anayasası ile mümkün olmuştur.

Bu bağlamda 61 Anayasası'nın devlete yüklediği düzenleme görevinin yerine getirilmesi ve söz konusu düzenleyici görevin yürütülmesi için bir sistemin kurulması gereği doğmuştur.

27 Mayıs 1960 Devriminden sonra, Milli Birlik Komitesince basın özgürlüğünü sınırlayıcı kanunların uygulanması durdurulmuş ve bu ortam içinde bazı dönemsel yayınlarda özellikle iktidar mensuplarıyla hakkında sorumluluk duygusu ile bağdaşmayan yayınlar çıkmaya başlamıştır. Bu durum karşısında, basın özgürlüğünü zarara uğratabilecek kayıtlamalar konulması zorunluluğu ortaya çıkmış ve bunu önlemek amacı ve Milli Birlik Komitesi'nin de teşviki ile Türkiye'de ilk kez dönemsel yayınların kendi kendini kontrol sistemi kurulmuştur. İsveç'teki Basın Konseyi örnek alınarak hazırlanan "Basın Ahlak Yasası" ve bunu yürütmekle görevle görevli "Basın Şeref Divanı"nın statüsü 24 Temmuz 1960 tarihinden itibaren uygulanmaya başlatılmıştır. Bu tarihte basın kuruluşlarının divan kararlarına uymayı kabul ettiklerini belirten "Taahhütnameler"i imzalamalarından sonra Basın Şeref Divanı ilk toplantısını 19 Ağustos 1960 tarihinde yapmıştır.¹⁶⁰

Bu doğrultuda Basın Şeref Divanı'nın yürütmekle mükellef olduğu Basın Ahlak Yasası'nın maddeleri şu şekildedir:

1 - Bir amme müessesesi olan gazetecilik mesleği, bu mesleğin dışında kalan özel veya ahlaka aykırı maksat ve menfaatlere alet edilemez ve amme menfaatlerine zarar verici bir şekilde kullanılamaz.

2 - Yazı, haber, fotoğraf vesair şekillerde yapılacak yayınlarda şu hususlara riayet edilir:

- a) Ahlaka aykırı veya müstehcen yayında bulunulamaz.
- b) Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılamaz, şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.
- c) Amme menfaatlerini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatlarını küçük düşürücü şekilde teşhir edilemez.

¹⁶⁰ K. İçel, Y. Ünver, **a.g.e.**, s.85.

d) Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve istinatta bulunulamaz.

e) Din istismar edilemez.

3 - Haberlerde ve olayların yorumunda hakikatlerden tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrılınamaz, doğruluğu şüphe uyandırabilen ve tahkiki gazetecilik sınırları içinde bulunan haberler, tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz.

4 - Gazetenin veya gazetecinin şahsi veya taraf tutan kanaatlerine haberlerin metninde yer verilemez.

5 - Haber başlıklarında, haberin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez.

6 - Amme menfaati mutlak lüzum göstermedikçe mahrem kaydı ile verilen malumat yayınlanamaz.

7 - Gazeteci, kaynaklarının mahremiyetini koruyacak ve kendine verilen sırlara saygı gösterecektir.

8 - Haber, yazı ve resim kaynaklarının, yayın tarihi için koydukları zaman kaydı ihlal edilmez.

9 - İlan, reklam mahiyetindeki haber, resim ve yazıların; ilan veya reklam oldukları tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

10 - Mevkutelerin verdikleri yanlış bilgilerden dolayı yollanacak haklı cevap veya tekzipler, cevap veya tekzibe sebep olan yazının tesirini tamamıyla giderecek şekilde en kısa bir zamanda yayınlanır.¹⁶¹

“İstanbul (Türkiye) Gazeteciler Cemiyeti ile İstanbul (Türkiye) Gazeteciler Sendikası’nın ortak girişimi sonucu, 24 Temmuz 1960 günü, saat 15:00’te düzenlenen törenle, Basın Ahlak Yasası, gazeteciler ve yayın kuruluşları temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Uygulamaları denetlemek için de Basın Şeref Divanı’nın kurulduğu aynı törende, 24 Temmuz (Ayrıca 2. Meşrutiyet’in ilanı ile sansürün kaldırılış tarihidir.) “Basın Bayramı” ilan edilmiştir.”¹⁶²

10 maddelik Basın Ahlak Yasası’na uymayı kabul eden ve bu doğrultuda yukarıda sözü edilen taahhünameyi imzalayanlar arasında; gazete sahipleri, yazı işleri müdürleri ve meslek kuruluşları başkanları bulunmaktadır.

¹⁶¹ H. Hatemi, **a.g.e.**, s.83.

¹⁶² A. Girgin, **a.g.e.**, s.255.

“O dönem koşulları içerisinde geniş bir katılımı ile oluşturulmuş olan Basın Şeref Divanı Taahhütnamesi, 132 basın ve mesleki kuruluş tarafından kabul edilmiştir. Bunlar arasındaki dağılım ise, 24 İstanbul gazetesi, 5 Ankara gazetesi, 4 İzmir gazetesi, 66 Anadolu gazetesi, 13 dergi, 5 ajans ve 13 meslek kuruluşu biçiminde gerçekleşmiştir.”¹⁶³

Yukarıdaki verilere göre Basın Şeref Divanı’nın ülke çapında bir temsile sahip olduğu görülmektedir. Gazeteciler o güne kadar üzerlerinde uygulanan baskı ve sansüre karşı bir özdenetim mekanizması olacağına inandıkları Divan’a yüksek sayıda katılım sağlamışlardır. Basın kuruluşları söz konusu müdahalelerden arınmak için Basın Ahlak Yasası’nı kabul etmişler ve üye olmanın beyanname usulüne dayandığı Basın Şeref Divanı’na gönüllü olarak başvurmuşlardır.

1983’te Hürriyet Vakfı’nın düzenlediği bir toplantıda konuşan Mehmet Barlas, Basın Şeref Divanı’nın kurulmasını şöyle anlatmıştır:

“1960 devriminden sonra toplumun çeşitli kurumları, bu arada üniversiteler, siyasi partilerin büyük bölümü bazı düzenlemelere tabi tutulmuştu. Basında sık sık, “sıra sizde”, “Babîâli’den de geçeceğiz” sözleri duyulmaya başlanmıştı. Bunun üzerine Babîâli’nin ileri görüşlü gazetecileri, başta Abdi İpekçi olmak üzere, çağdaş bir kurum oluşturursak belki Milli Birlik Komitesi’nin Babîâli’den geçmesini önleriz diye bir araya geldiler. Basın Ahlak Yasası ve Basın Şeref Divanı böyle oluşturulmuştu.”¹⁶⁴

Bu konuda yukarıda görüldüğü gibi iki farklı görüş dile getirilmektedir. Bir görüş Şeref Divanı’nın 27 Mayıs ile esen özgürlük ve demokratikleşme sürecinin bir eseri olduğunu savunurken, diğer görüş ise Mehmet Barlas’ın sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Divan’ın MBK’nın müdahalesinden korunma refleksi ile oluşturulan bir kurum olduğunu ileri sürmektedir.

Sonuç olarak basın ile alakası olan herkes, o dönemde Basın Şeref Divanı’nın Türk basınının geleceği açısından önemini kabul etmektedir. Dolayısıyla Divan’ın

¹⁶³ M. Özgen, *Gazetecinin...*, s.201.

¹⁶⁴ Z. Alemdar, *a.g.e.*, s.79.

yapısı söz konusu beklentilerin karşılanması açısından dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Basın Şeref Divanı on üyeden oluşmakta idi. Bunlardan yedisi basın kuruluşları tarafından mesleğe mensup kimselerden seçiliyordu. Basın mensubu olmayan diğer üç üyeden biri, İstanbul Üniversitesi Profesörleri arasından Üniversite Senatosunca, ikinci üye İstanbul Barosu Yönetim Kurulu tarafından Baroya mensup avukatlar arasından seçilmekteydi. Basın mensubu olmayan üçüncü üye ise İstanbul İli sınırları içinde görevli olan en kıdemli ceza hakimi idi. Basın Şeref Divanı'nın başkanı ile ikinci başkanı, basın mensubu olmayan üyeler tarafından gizli oyla seçilmekte ve basın mensubu olan üyeler arasından da bir genel sekreter atanmaktaydı.¹⁶⁵

Daha önce sözü edildiği gibi Basın Şeref Divanı'nın asli görevi Basın Ahlak Yasası'ndaki ilkelere uyulup uyulmadığını denetleyerek basının özdenetimi sisteminin yürütmesini sağlamaktır.

Basın Şeref Divanı'nın kurulması, Tük basın tarihinde ilk kez özdenetimin kurumsal varlığından söz edilebilmesi anlamına gelmektedir. Basının, basın dışı bir kurum tarafından müdahale görmesini ve basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek, mesleğin saygınlığını korumak açısından Basın Şeref Divanı, dünyadaki örnekleri ile kıyaslandığında oldukça geç kalınmış bir deneyim olarak görülmektedir. Buna rağmen aşağıda göreceğimiz gibi Divan, bir “deneyimden” ibaret kalacaktır.

“Divan Ahlak Yasası'na aykırı davranışları ya kendiliğinden ya da çıkarları bozulan ilgililerin yapacakları şikayetler üzerine incelemekte idi. Basın Şeref Divanı, ihtar ve ayıplama kararları alabildiği gibi, uzlaştırma yoluna da gidebilmekteydi. Divanın Statüsü, ayıplanan olayın gösterdiği önem büyükse, Şeref Divanı'nın, kötü durumu görülen gazetecinin mensup bulunduğu basın kuruluşundan ihracı için yetkili organların dikkatini çekebileceğini, karara bağladığı sorunu bir bildiri ile kamuoyuna duyuracağını, uzlaştırma kararlarının yayının ise tarafların rızasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Statüde, verdiği taahhüde karşın kendisiyle ilgili bildirimleri

¹⁶⁵ K. İçel, Y. Ünver, **a.g.e.**, ss.243-244.

yayınlamaktan kaçınan dönemsel yayının bu davranışının Divan tarafından ayrıca teşhir edileceği de kabul edilmişti.”¹⁶⁶

Görüldüğü gibi Basın Şeref Divanı’nın yegane yaptırım gücü, “teşhir yoluyla utandırma” şeklindedir. Teşhir yaptırımını birçok basın kuruluşu ve gazeteci tarafından, Divan’ın beklediği ölçüde ciddiye alınmamıştır. Bu durum Basın Şeref Divanı’nın basın çevrelerince yeterince saygınlık kazanamadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

“Bu başarısızlığın nedeni Statüde öngörülen “teşhir” yaptırımının yetersizliğinde arandığından, daha etkili bir yaptırım bulmak amacı ile Basın İlan Kurumu’nun Teşkili Hakkında Kanunun 49. maddesinden yararlanmak yolları araştırıldı ve sonuçta Ahlak Yasası’na uymayan gazetecilerin ilanları kesilmesine başlandı. Fakat en önemli gelir kaynaklarına yapılan bu müdahaleden hoşlanmayan dönemsel yayınlar, bir yandan ilan kesme kararlarına karşı Danıştay’da açtıkları davaları kazanırken, diğer yandan verdikleri taahhütleri geri almaya başladılar. Bu durum karşısında Basın İlan Kurumunun, Basın Ahlak Yasası’nı aynen kabul eden bir karar alarak, bu karara aykırı davranışlarda Basın Şeref Divanı’nı bilirkişi olarak seçmesi yolu tutuldu. Fakat bu yol dahi Basın Şeref Divanı’nın etkisiz ve fonksiyonsuz bir duruma girmesini ve fiilen yok olmasını önleyemedi.”¹⁶⁷

Basın Şeref Divanı’nın Basın İlan Kurumu’nu da kullanarak gazetelere ve gazetecilere, resmi ilanların kesilmesi şeklinde bir maddi yaptırım uygulaması, başta bir özdenetim mekanizması olarak kurulan Divan’ın, bir denetim mekanizmasına dönüşmesine yol açmıştır. Bu durum 61 Anayasası ile ortaya konan sosyal sorumluluk ilkesine ve basında kurulmak istenen sorumluluk rejimine ters düşmüştür. Yukarıda basının Ahlak Yasası’nı kabulünde en büyük sebep olarak gösterilen “özdenetim” ortadan kalkınca, Basın Şeref Divanı da 1967 yılında özdenetim sahnesinden inmek zorunda kalmıştır.

¹⁶⁶ A.e., s.245.

¹⁶⁷ A.e., s.246.

2.2.3. 1968 İstanbul Toplantısı

Basın Şeref Divanı'nın kendi kendisini feshetmesinin ardından 21-24 Mayıs 1968 tarihleri arasında İstanbul'da Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri düzenlenmiştir. Seminer, İstanbul (Türkiye) Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Basın Enstitüsü ile Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti tarafından düzenlenmiştir.

Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri'nde Basın Şeref Divanı'nın başarısızlığının nedenleri olarak şu noktalar üzerinde durulmuştur:

- Basın Şeref Divanı'nın, sadece ceza verici bir kuruluş niteliğinde olması nedeniyle, sevgi ve prestij elde edememesi,
- Uyguladığı “teşhir” yaptırımının etkisizliği,
- 195 Sayılı Kanunun 49. maddesine dayanılarak ilan kesme yoluna gidilmesinin, dönemsel yayınlar üzerinde olumsuz etki yapması ve bu nedenle gazetelerin taahhütlerini geri almaları,
- Divanın parasal kaynaklardan yoksun duruma düşmesi,
- Divanın, çoğalan aykırı davranışları izleyemez bir duruma girmesi ve ara sıra yapılan işlemlerin adaletsizliklerle sonuçlanması,
- Şeref Divanı'nın basın mensupları arasında ve kamuoyunda saygınlık kazanamaması,
- Türk kamuoyunun Basın Ahlak Yasası'na aykırı yayınlarda gazeteciler üzerinde etkili bir denetim yapmaması,
- Türk basınında belirli ahlaki standartların kuşaktan kuşağa geçen bir kültür mirası olarak henüz oluşmamış olması,
- Türkiye'de dönemsel yayınların esas itibarıyla patronların etkileri altında bulunmaları nedeniyle, basında çalışanlara yönelecek bir yaptırımın etkisiz olması.¹⁶⁸

Başarısızlık nedenleri içerisinde sayılan, kamuoyunun ilgisizliği vurgusu iki şekilde açıklanabilir. Birincisi Basın Ahlak Yasaları'nın gazetelerce kamuoyuna yeterince duyurulmaması diğeri ise bu yasalardan az da olsa haberi olan insanların tepkisizliğidir. Bu tepkisizlik, o dönemde Türkiye'de insanların rahatsızlıklarını dile getirme konusundaki çekincelerinden ve demokrasiye aktif katkıda bulunma reflekslerinin gelişmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda okuyucuların,

¹⁶⁸ A.e., ss.246-247.

takip ettikleri gazetede rastladıkları, kendilerine rahatsızlık veren durumları, bir şikayet mercisine rapor etmeleri için, yaşadıkları toplumda şikayet kültürünün oluşmuş olması gerekmektedir. Dolayısıyla 1960'lar Türkiye'sinde şikayet kültürünün varlığından söz etmek mümkün değildir. Tüm bunlara dayanarak, gazete okuyucusunun edilgenliği basında özdenetimin çalışması yolunda büyük engel teşkil etmektedir, denilebilir.

Basın Şeref Divanı ile ilgili üzerinde herkesin birleştiği görüş, bir özdenetim mekanizmasının ceza veren kurum haline dönüşmesinin onun sonunu getirdiği yönündedir. Ancak Divan, Türk basın tarihinde ilk somut özdenetim girişimi olması özelliği açısından çok önemli bir deneyimdir. Şeref Divanı için Türk basınında özdenetimin temelini atmıştır, tespiti yapılabilir. Şeref Divanı, “özdenetim” amacıyla kurulmuş bir “denetim” mekanizması olarak tarih sayfasındaki yerini almıştır. Bunun yanı sıra Basın Ahlak Yasaları'nın oluşturulması da Türkiye'de basın meslek etiğinin belirlenmesine katkılarda bulunmuştur.

2.2.4. 1971 Ankara Toplantısı ve 12 Mart 1971 Muhtırası

1968 Yılında yapılan toplantının ardından “basının özdenetimi” konusunda 1971 yılında Ankara'da ikinci bir toplantı yapılmıştır. Basında Otokontrol ve Basın Şeref Divanı'nın Yeniden Etkili Şekilde İşletilmesi konulu toplantı bir gün sürmüştür. Çalışmalar Hıfzı Topuz'un Paris'ten gönderdiği konuyla ilgili bir çalışma raporunun okunmasıyla başlamıştır. Topuz raporunda, özdenetimin mahkemenin yerine geçmesinin gazetecileri yargılayarak cezalandırması anlamına gelmediğini belirterek, dünyada ve Türkiye'deki özdenetim modellerinden söz etmiştir.¹⁶⁹

7 Mart 1971'de düzenlenen toplantının açılışında okunan raporda, Basın Şeref Divanı'nın Basın İlan Kurumu Yasası'na dayanarak uyguladığı yaptırıma vurgu yapmaktadır. Toplantı konusundan da anlaşılacağı üzere, Basın Şeref Divanı'nı bir şekilde tekrar hayata döndürmek için yollar aramak, aksi halde Şeref Divanı sonrası

¹⁶⁹ M. Özgen, **a.g.e.**, s.210.

ortadan kalkan otokontrol mekanizmasının yerinin nasıl doldurulacağına ilişkin somut çözümler belirlemek amacıyla düzenlenmiştir.

Oktay Ekşi söz konusu toplantıda, Basın Şeref Divanı'nın tarihe karışmasında gazetecilerin, okuyucuların ve yöneticilerin payı olduğu görüşünü dile getirir. Basın örgütüne bağlı üyelerin Basın Ahlak Yasası'nı benimsemeleri konusunda etkili olmamışlar, gazeteler Basın Ahlak Yasası'na uyma sözü verdikleri halde sözlerini tutamamışlar, hatta yasanın esaslarının ne olduğunu okuyucudan gizlemişlerdir.¹⁷⁰

1971 Ankara toplantısına, Oktay Ekşi'nin yanı sıra, Necati Akgün, Hüsamettin Çelebi, Vedat Zeydanlı, Nail Güreli, Bekir Çiftçi ve Ahmet Tümel gibi isimler katılmıştır.

Basın Şeref Divanı deneyiminin ardından düzenlenen 1968 İstanbul ve 1971 Ankara toplantıları ile özdenetim boşluğu sonucu oluşan kaygılar su yüzüne çıkmıştır. Bu kaygılar 1975'de toplanan 2. Türk Basın Kongresi ile iyice somutlaşacaktır.

Sonuç olarak 1960 – 70 dönemi, yazma ve söyleme özgürlüklerini güvenceye almak için her önlemi içeren 1961 Anayasası ile başlamıştır. 1950 Basın Yasası'na DP'nin getirdiği değişiklikler kaldırılmakla yetinilmemiş, Anayasaya da gerekli güvenceler eklenmiştir. Bu liberal dönem fazla uzun ömürlü olmamıştır. Türk toplumu için özgürlüklerin bir lüks ve çağdaş demokratik anayasal sistemin fazla geniş olduğu gerekçesiyle 1971'de askeri müdahale yapılmıştır.¹⁷¹

12 Mart 1971 Muhtırası, 27 Mayıs müdahalesinde olduğu gibi Türkiye'deki siyasal rejimi ve toplumsal yapıyı hedef almıştır. Ancak bu değişim ile 27 Mayıs'ın oluşturmaya çalıştığı düşünce yapısının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Düşüncenin serbest oluşumu ve dolaşımına karşı “milli değerlerin korunması” amacı öne sürülerek gerçekleştirilen 12 Mart müdahalesi ile toplumun sosyokültürel yapısında bir depolitizasyon hedeflenmiş, basın alanında ise bu hedefe, niteliklerin yerini niceliklere bırakması yönünde uygulamalar ile ulaşılmaya çalışılmıştır.

¹⁷⁰ Z. Alemdar, **a.g.e.**, s.98.

¹⁷¹ O. Koloğlu, **a.g.e.**, s.78.

1960 sonrası yaşanan özgürlükçü ortam 12 Mart Muhtırası ile yeniden bir değişim trendine girmiştir. 1970’li yıllarda İstanbul’da, Hürriyet, Milliyet, Günaydın, Tercüman ve Cumhuriyet’in yanı sıra düşük baskı sayılarına karşın birçok gazete de yayımlanmıştır. Muhtıra sonrası Türk Basını teknolojik anlamda yaşadığı değişimlerle anılmaktadır. Baskı teknolojisinde ofsete, Yeni Gazete ve Günaydın’la geçen Türk Basını yaygın olarak bu tekniği kullanmaya başlamıştır. Ardından gazetelerin matbaalardaki değişimi giderek hız kazanmıştır. Gazetenin biçimsel olarak niteliğinin artmasının yanı sıra baskı teknolojisinde yaşanan gelişmelerle çok kısa sürelerde binlerce gazete basılmaya başlamıştır.¹⁷²

1960’lı yılların sonunda basın alanında ve buna bağlı olarak sosyal yaşamda ortaya çıkan demokratik hak taleplerine yönelik gerçekleşen askeri müdahale ile söz konusu bu hakların talep edilmesinde en fazla göze batan akademisyenler, gazeteciler, yazarlar hedef kabul edilmiş ve haklarında tutuklama kararları çıkarılmıştır. Demokratik hak taleplerinin yayılmasında kilit rol oynayan basın, tüm anti demokratik hareketlerin öncelikli hedefi olduğu gibi 12 Mart müdahalesini gerçekleştirenlerin de ilk el attıkları alan olmuştur.

“1961 Anayasası’nın basın özgürlüğü açısından önemli olan ve Basın Hürriyeti başlığı altında düzenlenmiş olan 22. maddesinin “basın ve haber alma hürriyeti, ancak milli güvenliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir” hükmünü içeren 3.fıkrası, 20 Eylül 1971 günü kabul edilip 22 Eylül 1971 tarihli Resmi Gazete ile yayımlanarak yürürlüğe giren 1488 sayılı yasa ile değiştirilerek, “basın ve haber alma hürriyeti ancak devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, milli güvenliği ve milli güvenliğin gerektirdiği gizliliğe veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir” şeklini almıştır.”¹⁷³

¹⁷² Suat Gezgin, “Cumhuriyetten Günümüze Basının Gelişimi ve Fotoğrafçılık”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2003, Sayı: XVII. ss.13-14.

¹⁷³ M. Özgen, **Türkiye’de...**, s.52.

Bu değişiklik ile yukarıda sözü edilen basın üzerindeki kısıtlama ve yeniden şekillendirme refleksi harekete geçmiş, bireyleri ve kurumları, eleştirel yaklaşımları sonucu anayasal düzene karşı gelmekle suçlayabilecek bir yargılama mekanizması oluşturulmuştur.

Askeri müdahalenin beraberinde getirdiğı bu yasaklamalar basın çalışanlarının özgürlüklerini sağlıklı işleyen bir özdenetim ile korumaları yönünde adım atmalarını engelleyememiştir. Basın Şeref Divanı tecrübesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası gazeteciler, basın alanında bir özdenetim mekanizmasına duyulan ihtiyacı gidermek üzere arayışlarına ve çalışmalarına devam etmişlerdir.

2.2.5. Basın ve Basının Karşılaştığı Sorunlar Semineri ve Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları Belgesi

Türkiye’de basının özdenetimi konusunda atılan bir başka adım da, Gazeteciler Cemiyeti’nin 14 Şubat 1972 günü kabul ettiği Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları başlıklı belgedir. Orhan Erinç, Hürriyet Vakfı’nın düzenlediğı, Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar Semineri’nde bu belgenin Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından hazırlandığını ve Gazeteciler Cemiyeti Genel Kurulunda kabul edildiğini belirtmiştir. Bu metin gazetecilik mesleğı yapacak olanların uymaya söz verdikleri ilkeleri belirlemektedir.

Dokuz maddeden oluşan belge şu şekildedir:¹⁷⁴

1. Gazeteci ve gazete yazarları halka kesin ve doğru haber vermeye mecburdurlar. Bunlar haberlerin ayrıntılarıyla doğru olduğunu kontrol etmekle mükelleftirler. Esaslı bir noktanın isteyerek değiştirilmesi veya unutulması yasaktır.
2. Gazetecilik halk yararına hizmet etmelidir. Halk yararı aleyhine şahsi bir çıkar aramak veya özel bir yarara üstünlük vermek gazetecilik mesleğı ile kabili telif değildir.
3. Basın yoluyla namus ve haysiyet kırıcı yazılar yazmak veya iftira ve isnatlarda bulunmak, hakaret etmek, hediyeler kabul etmek, ve sahibinin haberi olmadan aktarma yapmak, ağır mesleki suçlar teşkil eder.
4. Halk lehine iyi niyet taşımak ve göstermek mesleki vazifelerin temelini teşkil eder. Neşri sırasında doğru olmadığı açık surette görülen yanlış haberlerin, onu

¹⁷⁴ Z. Alemdar, **a.g.e.**, ss.100-101.

neşredenler tarafından derhal hakikatin yayınlanması suretiyle tashihi mecburidir. Doğruluğu teyit edilmemiş bütün rivayet ve haberler bu kayıtla neşredilmelidir.

5. Bir gazeteci ancak haysiyet vakarını, tarafsızlığını ispat edebileceği bir vazifeyi kabul etmelidir.
6. Bir haber veya yorumun muharriri yazısının doğruluğunu garanti ettiğini belirtmedikçe onun mesuliyetini taşır.
7. Herkesin namus ve itibarına hürmet etmek icap eder. Bir kimsenin şeref ve şöhretini zedeleyecek şekilde hususi hayatıyla ilgili haber ve yorumlar yapmak yasaktır. Yalnız memleket ve amme menfaatine yapılan bu çeşit neşriyat bu yasağın dışındadır. Bir kimsenin itibarını zedeleyecek böyle bir haber yayınlandığı takdirde bu neşriyatta bahis konusu olan kimsenin, yapılan neşriyata cevap vermesine müsaade edilmelidir.
8. Yabancı bir memleketteki hadiselerin tasvir ve tahlilini ancak bu memleketler hakkında, bu hadiseleri ve yorumları sahih ve tarafsız bir yorum yapabilecek imkanı veren bilgilere sahip gazeteciler tarafından yapılmalıdır.
9. Gazeteci bir haberi veya fotoğrafı almak için namuskarane usullere başvurmalıdır.

Divan girişiminin başarısızlığı buna bağlı olarak, Basın Şeref Divanı Basın Ahlak Yasası'nın gündemdeki tazeliğini kaybetmesinin ardından, "Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları" başlıklı bu belge, Türkiye'de basın meslek etiğinin tanımlanması bağlamında oluşan boşluğu nispeten doldurmuştur.

2.2.6. İkinci Türk Basın Kongresi

25 Mayıs 1935'de Ankara'da toplanan Birinci Türk Basın Kurultayı'nın devamı olarak kabul edilen bu kongreye basın çalışanlarının yanı sıra konuyla ilgili bilim adamları da katılmıştır.

Basın Konferansı veya Basın Kurultayı olarak da anılan İkinci Türk Basın Kongresi (Kurultayı) 19-21 Aralık 1975 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Konferans Salonu'nda gerçekleştirilmiştir.

İkinci Türk Basın Kurultayı'na, meslek kuruluşlarının yönetici ve temsilcileri, TRT, Haber Ajansları, Gazete ve Dergiler temsilcileri, meslekte 25 yılını dolduran Basın Şeref Kartı sahibi gazeteciler, Basın Yayın ve Haberleşme ile ilgili fakülte ve

yüksekokul temsilcileri öğretim üyeleri Basın Sanayisi ile ilgili devlet kuruluşları temsilcileri olmak üzere 1805 delege katılmıştır. Kurultayda gazeteciliğin ve basının hemen hemen her sorunun çeşitli komisyonlar kurularak ayrı ayrı incelenmesi, tartışılması ve çözüme ulaştırılabilmesi amacıyla yoğun çalışmalar yapılmıştır.¹⁷⁵

Basın ahlakı konusunun da tartışıldığı İkinci Türk Basın Kurultayı'nda oluşturulan, başkanlığını Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, başkan vekilliğini de Vasfiye Özkoçak'ın yürüttüğü, "1 No.lu Basının Görev ve Sorumlulukları Komisyonu"nın hazırlayarak kurultaya sunduğu raporun konu başlıkları şu şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Basının kendi kendini kontrolü,
2. Basın mesleğine girişin düzenlenmesi,
3. Haberin tarafsız ve objektif verilmesi,
4. 4 Türk Basını'nın eğitim görevi.

1 No.lu Komisyonun Kurultaya sunduğu raporun 1. ana başlığını oluşturan "Basının Kendi Kendini Kontrolü" adı altında sıralanan maddelerde basın ahlakı ile ilgili önlemlerin alınması yönünde şu görüşlere yer verilmiştir:

- a) Eski tecrübelerden de yararlanarak daha etkin ve güçlü hatta yasal bir kuruluşun teşkili,
- b) Mesleki kuruluşların dağıntılarının mahzurları dikkate alınarak tek kuruluş haline getirilmesi,
- c) Gazetelerin yayın politikasında, fikir işçilerinin sorumluluğunun bulunması dolayısıyla yönetime katılmalarını sağlanmalı,
- d) Sorumsuz yayın yapan basın organlarına karşı sorumlu basın organları ve basın kuruluşları, zamanında kamuoyunu aydınlatmalı
- e) Basın özgürlüğünü zedelememek şartı ile gazete sahipliği bir disiplin altına alınmalı,
- f) Basın ilan rejiminin, sorumsuz basının sayısını arttırıcı yönde olduğu saptanarak, bu sakıncaları önlemek için bu kuruluş yeniden düzenlenmelidir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ M. İ. Özgen, **a.g.e.**, s.147.

¹⁷⁶ M. Özgen, **Gazetecinin...**, s.212.

Yukarıda görüldüğü gibi Basın Şeref Divanı tecrübesinin ardından, basın alanında özdenetimin sağlanmasını amaçlayan seminer ve toplantılar birbirini izlemiştir. İkinci Türk Basın Kongresi'nde sunulan yukarıdaki raporun a) ve b) maddelerinde özdenetimi amaçlayan bir örgütün yasalara dayanmasından ve tek bir çatı altında toplanmasından söz edilmiştir. Hatırlanacağı gibi geçmişte Basın Şeref Divanı yasal, Basın Birliği ise tek çatı konumundaydı. Her iki uygulamanın da ciddi anlamda başarısızlıkla sonuçlandığı göz önünde bulundurulduğunda, 1.No.lu Komisyonun, Türk Basın Kongresine sunduğu söz konusu raporun, bağımsız ve demokratik katılımı amaçlayan bir özdenetim mekanizmasını hedeflemediği açıkça görülmektedir. Oysa raporun başlığı “basının kendi kendini kontrolü” şeklindedir.

Hüseyin Hatemi Basın Ahlakı isimli çalışmasında yukarıdaki gibi Türk basınında özdenetim girişimlerini incelerken, İkinci Türk Basın Kongresi ile ilgili düşüncesini şu şekilde vurgulamıştır;

“Tespit edebildiğim kadarı ile, 1975 İkinci Türk Basın Kurultayı'nda da dertlere parmak basılmış, fakat incelediğimiz konuda önce söylenenlerden daha yararlı, etkili ve ayrıntılı bir çözüm getirilememiştir. Basının Görev ve Sorumlulukları Komisyonu da ‘eski tecrübelerden yararlanılarak daha etkin ve güçlü hatta yasal bir kuruluşun teşkili’ ni teklif etmiştir.”¹⁷⁷

Türk basınında bağımsız, demokratik katılım esasına dayanan ve yasal yaptırımlardan uzak olan bir özdenetim mekanizması ihtiyacını karşılamak amacıyla 70’li yıllardan 80’li yılların ortalarına uzanan süreçte, 1988’de Türk Basın Konseyi kurulana kadar bu ihtiyaca yönelik seminer ve toplantılar düzenlenmeye devam edilmiştir.

¹⁷⁷ H. Hatemi, **a.g.e.**, s.147.

2.3. 1980’li Yıllarda Basın Rejimi ve Özdenetim

1975 yılındaki kongrenin ardından Türk basınında özdenetim arayışları bu defa da 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile kesintiye uğramıştır. 12 Eylül’de de tıpkı 27 Mayıs ve 12 Mart’ta olduğu gibi siyasal rejim açısından yeni bir sayfa açılmış, buna bağlı olarak da Türk basın tarihinde sık sık rastlanan basın rejimi değişimi gerçekleşmiştir. Bu defaki askeri müdahalenin amacı ise Türkiye’deki sağ ve sol fikirleri bu fikirlerden doğan hareketlerle birlikte sindirmektir. 12 Eylül askeri müdahalesi için genel olarak kabul edilen görüş, müdahalenin amacının toplumun depolitizasyonu yönünde olduğudur.

“Bu gelişmelerin sonuçları kuşkusuz, gerek basın alanında gerek fikir yaşamında tam olarak hissedildi. Bu dönemde sağ ve sol fikir gazeteciliği tümüyle silinmeye çalışıldı. Bunun iki somut gerekçesi vardı. Birincisi tek parçadan oluşan sınıfsız – muhalefetsiz bir toplum bilincini yaratmak, ikincisi ise, askeri darbeye karşı yükselecek olan olası bir muhalefeti ortaya çıkmadan yok etmektir.”¹⁷⁸

12 Eylül’ün siyasal, sosyal ve ekonomik yaşama bıraktığı en büyük miras 1961 Anayasası’nın yerine yürürlüğe giren 1982 Anayasası’dır. Tek kanallı devlet televizyonu döneminde yazılı basının da kontrol altına alınması ile gerçekleştirilen yoğun propaganda sonucu halk oyuna sunulan 1982 Anayasası, yüzde 90’nın üzerinde kabul oyu almıştır. Bir askeri yönetim anayasası kullanılarak inşa edilen yeni anayasal düzen ile toplumsal isteklerin bastırılması hedeflenmiştir. 12 Eylül darbesi ile fesih edilen TBMM, halkın tamamen yok sayıldığının bir göstergesidir. Darbe ile siyasi partilerin, derneklerin ve sendikaların faaliyetleri de durdurulmuştur. Darbenin baş aktörlerinden olan Orgeneral Kenan Evren kamuoyuna, en kısa sürede demokrasiye döneceğini açıklamış, akabinde Özal dönemi olarak anılacak dönem başlamıştır.

“Daha sonraki gelişmede ise, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin hemen ardından oluşturulan ilk darbe hükümetinin Başbakanı Bülent Ulusu, 21 Eylül 1980’de kabineyi açıklayacak ve bu kabinede Turgut Özal Başbakan Yardımcısı ve

¹⁷⁸ Murat Özgen, “Türk Fikir Gazeteciliğine Tarihsel Bir Bakış ve Basın Meslek Ahlakı”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, İ.Ü.İletişim Fakültesi Yayınları, Sayı.8, Yıl.1998. s.61.

Devlet Bakanı olarak görev alacaktır. Böylece Türkiye’de 17 Nisan 1993’e yani Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ölümüne kadar geçen, yaklaşık 13 yıllık Özal dönemi başlamış oluyordu.”¹⁷⁹

Daha önceki askeri müdahalelerde görüldüğü gibi, 12 Eylül’de de ilk olarak müdahalenin amacına uygun olmayan sesler susturulmuştur. Ve bu susturma hareketine her zaman olduğu gibi basın alanından başlanmıştır.

“Eylül 1980, 12 Mart 1984 arası yapılan siyasal değerlendirmelere göre başlıca 8 İstanbul gazetesi 17 kez kapatılmış ve kapalı kalma süreleri 195 günü bulmuştur. Kapatmaların yanı sıra, birçok gazeteci, yazar yoğun baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Gözaltılar, tutuklamalar ve yargılamalar sonucu toplamda yüzlerce, binlerce yılla ifade edilen cezalar verilmiştir. Bu dönemde başta Anayasa olmak üzere birçok hukuksal düzenleme basına çok ciddi sınırlamalar getirmiştir. Ülke tam anlamıyla bir olağanüstü sürece girmiştir. 1980–1983 yılları arasında yoğun biçimde yaşanan bu sıkıntılar, 83 sonrasında gerek ulusal gerek uluslararası gelişmelerle giderek ağırlığını yitirmeye başlamıştır.”¹⁸⁰

Söz edilen tutuklamalar, cezalar, kapatmalar ve baskılar sonucu, 1980’li yılların başında basında ciddi anlamda bir saygınlık kaybı yaşanmıştır. Gazetecilik mesleğinin tümünden ayaklar altına alındığı bu dönemde meslek ahlakına ilişkin gelişmeler bir yana, mesleğin gerektiği gibi sürdürülebilmesi bile imkansızlaşmıştır. Bu durum haber içeriklerini etkilemiş, siyasal haberlerin yerini masa başında hazırlanan depolitize içerikler ve magazin haberleri almıştır.

“1980 sonrası dönem gazetelerin kapatılma sıklığı ve gazetecilerin mesleklerinden men edilerek hapse düşmelerinin tedirginliğiyle birlikte gelişen toplumsal içerikli mesajlar vermekten uzak, magazin haberleri peşinde koşan, halkın sözcülüğünü yapmaktan vazgeçmiş bir medya olgusunu ülke gündeminin tam ortasına getirip oturtmuştur. Basın bu dönemde özellikle askeri iktidar baskısı altında

¹⁷⁹ M. Özgen, **Türkiye’de...**, s.65.

¹⁸⁰ S. Gezgin, **a.g.m.**, s.15.

“magazinleşme” olgusunu yaşamış, dolayısıyla toplumsal muhalefetin basın yoluyla sesini duyurmasının önü kesilmiştir.”¹⁸¹

80 sonrası dönem için; basının, güncel ya da eğlenceli haberlere yönelerek, fikir gazeteciliğinden uzaklaşması, “magazinleşme” dönemi denilebilir.¹⁸²

Söz konusu atmosfer gazetecilerde ciddi bir gelecek kaygısı doğurmuştur. 12 Eylül sonrası basın, deyim yerinde ise suya sabuna dokunmama ilkesi ile ayakta kalmaya çalışmıştır. Masa başında hazırlanan haberlerin bir çoğu mesleki literatürde şişirme haber (asparagas) olarak nitelendirilen biçimde sunulmaya başlanmıştır. 1980 sonrası basının depolitizasyonu sürecine bir de ticarileşme ve holdingleşme gelişmeleri eklenmiştir.

Bu dönemde, Türk Basını’nda gazeteci kökenli olmayan çeşitli özel sektörlerden gelerek mesleğe dâhil olan iş adamlarının hakimiyeti geçerlilik kazanmıştır. 1980’li yılların sonlarına doğru Kıbrıslı İşadamı Asil Nadir ile başlayan holdinglerin ve büyük sermayenin Türk Basını’nda yer alması olgusu, 1990’larda da giderek ağırlığını hissettirmede hız kazanmıştır. Bu gelişme aynı zamanda, basın alanına holding patronlarının girmesine ve ailelere ait basın kuruluşu geleneğinin de ortadan kalkmasına neden olmuştur. Oysa bundan yaklaşık 30 sene önce Türk Basın Dünyası’nda aile adları, büyük basın kuruluşlarıyla özdeşleşmiş durumdaydı. Sözelimi, Simavi soyadı Hürriyet Gazetesi’ni, Karacan Milliyet’i, Nadi ise Cumhuriyet’i anımsatırdı. Bu tarihten itibaren tüm dünya basının en büyük sorunlarından biri durumundaki tekelleşme olgusu, Türkiye’de de kendini göstermekte gecikmemiştir. Birden fazla yayın organına sahip olan ve gazeteyi bir fikir yayma aracı olarak değil de, yalnızca kar elde edebileceği ticari bir meta kabul eden patron profili, gazetenin bir gazeteci mantığı yerine tüccar mantığıyla yönetilmesine yol açmıştır. Büyük sermayenin medyaya yatırım yapması bu alanın bir anlamda muhalefet görevini unutması, diğer yandan da izleyici ve okuyucuyu “müşteri” gibi görmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁸³

¹⁸¹ Suat Gezgin, “ Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basının Kısa Tarihsel Perspektifi ”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2004, Sayı 20, Bölüm.3, s.10.

¹⁸² **Basın Sözlüğü**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 1998, s.86.

¹⁸³ S. Gezgin, **a.g.m.**, s.11.

1980'lere kadar olan dönemde basın alanında isimleri gazetelerle özdeşleşmiş ailelerin gazetecilik anlayışı, ticari kar kaygısından öte saygınlık önceliklidir. 80 sonrası yaşanan liberalleşme hamlesi ile özellikle 24 Ocak kararlarının ardından basın kuruluşlarının içi de dışı da yeni bir görünüme sahip olmuştur.

“1980 sonrası basının dönüşüm tarihi sanıldığı gibi 12 Eylül askeri müdahalesi değil, tüm ekonominin yeni şekillenmesinin kesin tarihi olan 24 Ocak'tır. O gün Milliyetçi Cephe hükümeti tarafından Başbakan Demirel, Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili Turgut Özal'ın yönlendirmesiyle hazırlanan “istikrar kararları” açıklanmıştır. Böylece Türkiye ekonomisi, tek yönlü bir rayın üzerinden tam liberal bir yapıya yönelmiştir. Türk toplumunun ve basının bu değişikliği, tek bir günün eseri değildi. Büyük sermayenin egemenliği bir süreç içinde yavaş yavaş gelişmiş ve 24 Ocak 1980'de tamamlayıcı nokta konmuştur.”¹⁸⁴

24 Ocak kararları olarak anılan kararların çevresinde şekillenen, 1980'lerin ekonomik, sosyal, hukuki ve teknolojik gelişmeleri medya sektöründe, muazzam değişimlere yol açmıştır. Medyanın ulusal birliği destekleme, kolektif yaşamı teşvik etme rolleri yerini ticari kaygılara bırakmıştır. Kamu yararını gözeten düzenlemeler de yerlerini ekonomik kaygıların doğurduğu yeni oluşumlara devretmişlerdir. Özal dönemi sonrası medya; deyim yerinde ise ulusal bir topluluğun vatandaşlarına değil, tüketim piyasasının müşterilerine hizmet etmeye başlamıştır. İşin ilginç tarafı bu tüketim toplumunu oluşturan da medyanın ta kendisidir. Kamu hizmeti döneminin siyasi ve sosyal kaygıları, medya sanayileri için endişe edilecek duruma gelmişlerdir. Yeni medya düzeninde ulusal bütünlük artık bir ticari engel haline dönüşmüştür.

Turgut Özal döneminde basın sektörünün yaşadığı hızlı ve dengesiz büyümede, medyanın var olan gelir kaynaklarının yanı sıra, yeni gelir kaynakları eklenmiş olması da önemli bir etkidir. Medya ürünlerinin oluşturulmasında da başka üretim faktörleri gibi, emek, hammadde, doğa ve sermaye gerekmektedir. Teknolojik gelişmenin basın sektörünün içine girmesi ve vazgeçilmez olması, teknolojiyi de bu üretim faktörleri içine katmıştır. Günümüzde gazeteler, teknolojiyi sonuna kadar

¹⁸⁴ O. Koloğlu, a.g.e., s.86.

zorlama, daha mükemmele ulaşma, ancak bir yandan da karlılık sınırları içinde kalmak sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.¹⁸⁵

“Turgut Özal dönemi medya – politika ilişkilerindeki yoğunlaşma maddeler halinde özetlenirse;

- Turgut Özal’ın gazetelerin önemli mevkieleinde bulunan gazetecilerle yakın ve sıcak bir ilişki kurması,
- Gazetecilere yönelik saldırı ve suikast girişimlerinin artması. Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok, İzzet Keser, Musa Antler ve Uğur Mumcu’ya suikastlar ve birçoğunun failinin bulunamaması,
- 6 Mart 1986’da Muzır Yasası’nda yapılan düzenlemeyle gazetelere yönelik ağır yaptırımlara gidilmesi,
- 10 Mayıs ve 15 Aralık 1990’da çıkarılan Olağanüstü Hal Bölgeleri’nde basın özgürlüğünü ağır biçimde kısıtlayan kararnameler ve 11 Nisan 1991’de çıkartılan Terörle mücadele yasası,
- Birçok gazeteci hakkında açılan davalar ve istenen abartılı cezalarla, basın özgürlüğünün yanı sıra düşünce özgürlüğünün de tamamen yok sayılması. Örneğin 1989 yılında 14 gazeteye 211 tazminat ve 183 ceza davası açılması,
- Uluslararası Basın Örgütü’nün 1988 yılında Turgut Özal’a gönderdiği, basın özgürlüğünün korunmasına yönelik uyarı mektubu,
- Çok sayıda gazeteye verilen yayın durdurma cezaları.”¹⁸⁶

Özellikle 1980 sonrası gelişen medya sektöründe “halkın talepleri doğrultusunda yayın yapma” başlığı ön plana çıkmıştır. Medyanın iletişim işlevinin ticari bir boyut kazandığı bu dönemde ticaretin temel prensibi olan “arz – talep” meselesi medyanın da ana fikri olmuştur.

¹⁸⁵ Semra Atılğan, **Basın İşletmeciliği**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.20.

¹⁸⁶ Hıfzı Topuz, **100 Soruda...**, s.145.

2.3.1. Dünyada Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemleri ve Uygulamaları Semineri

1975 yılında yapılan İkinci Türk Basın Kongresi'nin ardından 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile kesintiye uğrayan Türk basınında özdenetim çabaları, 22 Ocak 1983 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Dünyada Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemleri ve Uygulamaları Semineri ile devam etmiştir. Seminer, birçok akademik çalışmada "İstanbul Toplantısı" başlığı ile yer almıştır.

Söz konusu seminer Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI), Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Cumhuriyet, Günaydın, Güneş, Milliyet, Tercüman ve Yeni Asır gazetelerinin çalışmalarıyla 1983'te İstanbul'da yapılmıştır. Bu seminere çoğunlukla yabancı konuklar katılmıştır. Seminere, IPI Genel Başkanı Peter Galinler, İngiltere Kraliyet Basın Komisyonu eski Başkanı Lord Oliver McGregor, IPI Eski Başkanı ve Hindistan Basın Konseyi üyesi Krusho Irani, İngiltere Basın Konseyi Başkanı Max Schneider, İsveç'ten Gunar Adren ve Sven Anderson, İngiltere'den Mirror gazeteleri Yönetim Kurulu Başkanı Anthony Miles katılmıştır.¹⁸⁷

Dünyada Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemleri ve Uygulamaları Semineri için Türkiye'de düzenlenen ve özdenetimin masaya yatırıldığı çok uluslu katılım sağlanan ilk toplantı nitelemesi yapılabilir. Söz konusu seminer, katılımcıların kendi ülkelerindeki özdenetim uygulamalarını Türkiye'deki ilgililer ile paylaşması açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

"Seminerde Nezih Demirkent, Türk basını açısından özdenetimin gerekliliği üzerinde durmuş, basının görevini yerine getirebilmesi için doğrudan kendisinin koyacağı sınırlamalara uyması gerektiğini, böylece kamuoyunun gözünde saygınlığının da artacağını belirtmiştir. Demirkent, askeri yönetimin sürdüğü içinde bulunulan dönemin koşullarında bazı kişilerin özdenetim konusu yerine basın özgürlüğü sorununun tartışılmasını isteyeceklerini, ancak özdenetimin de bir meslek olayı olarak kabul edilmesi gerektiğini, basın özgürlüğünü ve saygınlığını korumanın yollarını da bu anlayış içinde bulabileceklerini söylemiştir. Ayrıca özdenetimi bir

¹⁸⁷ Z. Alemdar, **a.g.e.**, s.104.

ceza ögesi olarak görmediğini de vurgulamıştır. Demirkent, Gazeteciler Cemiyeti'nin özdenetim düşüncesini kişisel bir konu olmaktan çıkarmak için basın örgütlerine bir çağrı yaptığını ve alınan yanıtta Türkiye Gazeteciler Sendikası ve Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası ile ortak bir anlayış içinde olunduğunun anlaşıldığını ve basın konseyi için ortak bir protokol imzalandığını belirtmiştir. Kurulması istenen basın konseyi konusundaki önerilerini de belirleyen Gazeteciler Cemiyeti Başkanı, gazeteciler için zorunlu bir üyeliğe gerek olmadığını, bunun yerine basın-yayın organlarının üye olmaları ve bir aidat ödemeleri gerektiğini söylemiştir.”¹⁸⁸

Türkiye’de bir basın konseyinin kurulması konusundaki ilk somut girişim olan söz konusu protokol, 1983 yılında düzenlenen seminerde dönemin Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Türk Basın Konseyi’ne giden ilk adımlarda Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin ve Başkanı’nın önerileri ve çalışmaları böylece kayıt altına alınmıştır.

Demirkent ayrıca, konseyin sadece basın mensuplarından oluşturulmasını da önermiştir. Ancak dışarıdan mutlaka katılım sağlanacaksa bunların sayısının basın mensuplarından az olması gerektiğini aksi halde kurulacak konseyin özdenetim örgütü olmaktan uzaklaşacağını söylemiştir.

İki gün süren İstanbul Semineri’nin kapanış konuşmasını yapan Oktay Ekşi, tartışmalar sonunda basında özdenetimin basının dışarıdan kontrolü demek olmadığını bir kez daha açıklığa kavuştuğunu, zaten “hem özgürlükçü hukuk devletini ve basının özgür olmasını savunmak, hem de basının dışarıdan kontrol edilebileceğini düşünmek büyük bir çelişki teşkil ederdi” demiştir. Oktay Ekşi, Türk basınına düşen görevin, dışarıdan denetimi zorunlu kılacak bir düzeyde olmadığını, kendi kendini denetleme yeteneğine sahip bulunduğunu kanıtlamak olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹

1968 yılından beri basın konseyi üzerine birçok görüş ortaya çıkmıştır, ancak günümüzde var olan Türk Basın Konseyi’nin temelleri 1983 yılında düzenlenen söz konusu seminerde atılmıştır denilebilir. Nezih Demirkent ve Oktay Ekşi’nin basın

¹⁸⁸ A.e., ss.104-105.

¹⁸⁹ A.e., ss.105-106.

konseyinin oluşturulması yönündeki düşünceleri seminerden üç yıl sonra hayat bulacaktır.

2.3.2. Türk Basınının Sorunları Sempozyumu

Türk basınında bir özdenetim mekanizmasının oluşturulmasına yönelik tartışmaların yapıldığı diğer bir toplantı da, 26 – 27 Mayıs 1986 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Türk Basınının Sorunları Sempozyumu”dur. Bu oturum da yaygın olarak “Ankara Toplantısı” olarak bilinmekte ve anılmaktadır.

Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu tarafından düzenlenen bu toplantıda, basının genel sorunlarının yanı sıra özdenetim konusu da ele alınmıştır. Bu konuda Orhan Erinç, Lütfü Akçan ve Oktay Kurtböke görüşlerini açıklamışlardır.

“Seminerde Orhan Erinç, basının özdenetiminin çok önemli olduğunu ve bunu basın mensuplarının çözmesi gerektiğini vurgularken, Lütfü Akçan; Türkiye’de özdenetimin işletilmesi konusunda geç kalındığı, bunun da basını denetleme konusunda siyasal iktidarın işine yaradığı görüşündedir. Akçan’a göre, Türkiye’de sadece basın mesleğinin yasayla kurulmuş bir oda ve buna benzer herhangi bir kuruluş yoktur. Akçan, basının tüm kuruluşlarının bir çatı altında toplanması ve basın üzerinde etkili bir denetim mekanizması oluşturacak yaptırım gücüyle donatılması gerektiği düşüncesindedir. Basın ahlakı üzerinde daha ayrıntılı duran Oktay Kurtböke ise şunları söylemiştir; ‘Demokrasi gerçek basının var olabileceği tek doğal ortamdır. Ve demokrasilerde tek yargıç halkın sağduyusu ve hakemliğidir.’”¹⁹⁰

Tüm bu açıklamaların yanı sıra basın konseyinin kurulmasına zemin hazırlayan ve ardı ardına gerçekleştirilen bu seminer, sempozyum ve görüşmelerde 1986 yılına gelindiğinde halen, denetimin mi, özdenetimin mi gerekli olduğu konusunda fikir birliğine varılamamıştır. Ankara Üniversitesi’nde düzenlenen seminerde Orhan Erinç, özdenetimin gerekliliğinden bahsetmiş, Oktay Kurtböke ise bu özdenetimde halkın aktif rol alması gerektiğini savunmuştur. Aynı seminerde dönemin Anadolu Basın Birliği Genel Başkanı Lütfü Akçan ise, özdenetim fikrinin aksine geçmişte birden fazla denenmiş ve başarısız olmuş denetim fikrini savunmuştur.

¹⁹⁰ A.e., ss.106-107.

2.3.3. Basın Konseyi ve Basının Sorunları Oturumu

Basında özdenetimin uygulanması için ihtiyaç duyulan mekanizmanın basın konseyi olduğu yönünde birçok farklı görüşün ortaya atıldığı bir diğer toplantı ise, “Basın Konseyi ve Basının Sorunları” oturumudur.

“Basın Konseyi ve Basının Sorunları konulu açık oturum, 5 Temmuz 1986 tarihinde, Parlamento Muhabirleri Derneği ile Çağdaş Gazeteciler Derneği tarafından Ankara’da düzenlenmiştir.”¹⁹¹

Toplantıya, Oktay Ekşi, Yalçın Doğan, Uğur Mumcu, Kemal Balcı, Yalçın Özmenek ve Rafet Genç’in görüşleri damgasını vurmuştur. Toplantıda basın konseyi ile ilgili farklı görüşlerin yanı sıra, basın konseyi fikrine temelde karşı çıkan görüşler de dile getirilmiştir.

Bu toplantıda, 1968’den beri basın konseyi konusunda ortaya atılan görüşler, bir bakıma ana hatlarıyla yinelenmiştir. Oktay Ekşi ve Yalçın Doğan basın konseyinin kurulmasının olumlu olacağı görüşünü savunurken, Uğur Mumcu, Rafet Genç, Ahmet Akbayak, Varlık Özmenek ve Kemal Balcı basını sınırlayan yasal engeller kaldırılmadıkça basının kendi kendini denetiminin basına ek sınırlamalar getireceği görüşündedirler.¹⁹²

Oktay Ekşi basının kendi kendini denetlemesi görüşüne sempati ile baktığını belirterek, özgürlükçü demokratik sistemin temel taşı olan halkın haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkının korunmasında basın konseyinin rolü olacağı inancındadır. Ekşi, Türkiye’de kısıtlı basın özgürlüğünü geliştirebilmek için sınırlayıcı değil, düzenleyici temel meslek ahlak kurallarının benimsenmesinin gereğini vurgular.

Uğur Mumcu, Türk Basını’nın büyük çoğunlukla holdinglerin elinde olduğu, basın ve ceza yasalarına, anayasaya karşı demokrasi savaşı vermek zorunda olunan bir ortamda özgürlükçü ülkelerden alınmış kurallarla basın konseyi kurmanın sonuçta muhabiri ezmeye yönelik bir mekanizma yaratacağı görüşündedir.

¹⁹¹ Mehmet Sağnak, **Medya - Politik**, Eti Kitapları, İstanbul, 1993, ss.260-261.

¹⁹² Z. Alemdar, **a.g.e.**, s.107.

Kemal Balcı, basın konseyi kurulmasıyla Türkiye’de basının ve gazetecilerin saygınlığının artmasının mümkün olmadığını, gazetecilerin çalışmaları önündeki engeller kalkmadıkça, konsey kurma girişimlerinin basını sınırlayıcı etkiler yapacağını belirtir.

Yalçın Doğan, basın konseyinin basını sınırlayan bir kurum olmadığını, yalnızca basını inanılır kılmak ve saygınlığını arttırmak için gerekli olduğunu söyler. Doğan’a göre konsey, basının eğitimini güçlendirmek ve muhabirleri geliştirmek konusunda yardımcı bir kurum olacaktır.

Varlık Özmenek, basındaki tekelleşme eğiliminin basın özgürlüğünü olumsuz yönde etkilediği günümüz koşullarında basın konseyi tartışmalarının olumlu yönler taşıyabileceğini, ama Türkiye’de basın konseyi kurulmasının son çözümde büyük sermaye ve büyük baskı gruplarının silahı haline dönüşme tehlikesi taşıdığı kanısındadır.

Rafet Genç ise gazetecilerin görevinin, haber alma özgürlüğünü sınırlayan yasaların kaldırılması olduğunu, basın konseyinden çok ceza yasalarının gazeteciler açısından içerdiği sınırlamalar üzerinde durulması gerektiği görüşündedir.”¹⁹³

Bu tartışmalar sürerken bir taraftan Oktay Ekşi basın konseyi fikrini destekleyen meslektaşları ile konseyin bir an önce kurulması için gereken çalışmaları yapmaya başlamıştır bile.

1960’ta kurulan Basın Şeref Divanı’nın birkaç yıl içinde işlemez duruma gelmesinden sonra, 1960’lı, 70’li ve 80’li yıllarda basın büyük bunalımlar geçirmiştir. Zaman zaman gazeteler ve gazeteciler saygınlıklarını yitirmişlerdir. İşte bunun üzerine 1986’da Oktay Ekşi’nin girişimiyle gazeteciler 9 kişilik bir çalışma grubu oluşturmuşlardır.¹⁹⁴

Bu grup Türk Basın Konseyi’ne giden adımları atarak konseyin kurulmasını sağlamıştır.*

¹⁹³ A.e., ss.107-108.

¹⁹⁴ H. Topuz, **II. Mahmut’tan...**, s.370.

* Basın Konseyi ile ilgili detaylı bilgi, çalışmanın 3. Bölümü’nde yer almaktadır.

2.4. 1990 Sonrası Basın Rejimi ve Özdenetim

Basın için 1990'lı yıllar, Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan terörün gazetelerin içeriklerinde geniş yer bulmasıyla başlamıştır. Dönemin hükümeti güneydoğuda yaşanan terör olaylarına ilişkin haberler konusunda basını sık sık uyarmıştır.

Zeynep Alemdar söz konusu dönemde, gazetecilerin hükümetin uyarılarını uzlaşmacı bir tavırla kabul ettiklerini ve içeriklerini bu uyarıları dikkate alarak düzenleme konusunda hemfikir olduklarını belirtmiş, bu uzlaşmaya rağmen hükümetin 413 sayılı kararnameyi yürürlüğe soktuğunu ve gazetecilere olan güvensizliğini sergilediğini vurgulamıştır.¹⁹⁵

Bakanlar Kurulu'nca kabul edilen, 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu ile 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ihdası hakkındaki kanun hükmündeki kararnamenin bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkındaki 413 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 10 Nisan 1990 günü Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Alınan kararlarla Olağanüstü Hal Bölge Valisi'ne, bölgede görevli hakim, savcı ve askeri personel dahil tüm kamu görevlilerini bölge dışına çıkarma yetkisi tanınmıştır. Valiliğe ayrıca “bölge içinde ve dışındaki matbaaları kapatabilme ve yayınlara el koyabilme” yetkisi verilmiştir.

Gazeteciler Cemiyeti, Bakanlar Kurulu'nca çıkartılan 413 sayılı kanun hükmünde kararnamenin basınla ilgili hükümlerini ele almak üzere gazete yöneticilerini toplantıya çağırdı. Cemiyet Başkanı Nezih Demirkent yaptığı açıklamada, kararname ile Güneydoğu'daki olayların basına fatura edildiğini söyledi.¹⁹⁶

Alemdar konuyla ilgili görüşlerine şu şekilde devam etmiştir:

“Hangi konuda olursa olsun hükümetlerde yapılan basın özgürlüğünü kısıtlayıcı anlaşmaların sonunda basını düş kırıklığına uğratacağını öğrenmek için bilmem daha ne kadar acı deneyim yaşamak gerekiyor, ama herhalde 413 sayılı kararnamenin bir

¹⁹⁵ Z. Alemdar, **a.g.e.**, ss.114-115.

¹⁹⁶ Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Ayın Tarihi Nisan 1990**, (Çevrimiçi) <http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=239&Yil=1990&Ay=4>, 21 Ocak 2010.

sansür olduğunu ve bu sansüre de davetiyeyi bizzat basın kendisinin çıkardığını söylemek fazla haksızlık olmayacaktır. Bu kararname yayımlandığından beri güneydoğuda sağlıklı haber akışı durmuştur. Hükümetin amacına ulaştığı tartışma götürmez. Basın ise görevini yerine getiremediğine göre, kamuoyu karşısında ezik durumda kalmıştır.”¹⁹⁷

90’lı yıllara damgasını vuran bir başka gelişme ise, 1997 yılının Şubat ayında yapılan Milli Güvenlik Kurulu’nun aylık toplantısı sonucunda ortaya çıkan 28 Şubat kararlarıdır. 28 Şubat kararları, “postmodern” darbe olarak tanımlanmış ve Türk siyasi tarihindeki yerini almıştır. Söz konusu kararlar, 54. Hükümet olarak bilinen, Doğru Yol Partisi ile Refah Partisi’nin koalisyonu sonucu ortaya çıkan, (Refahyol) iktidarında alınmıştır. Ülkede yaşanan “irticai faaliyetler” sebebiyle oluşturulduğu açıklanan 28 Şubat kararları, Türkiye Cumhuriyeti’nde, 10 yıllık periodlar halinde gerçekleşen “askeri müdahaleler” geleneğinin son halkası olmuştur.

Bu dönemde basın, müdahaleyi gerekli gören gazeteler ve muhafazakâr gazeteler olarak iki kutba ayrılmıştır. Söz konusu bu gelişmeler bir yana, medya alanında 1980’lerde başlayan holdingleşme ve tekelleşme hamleleri Türkiye’deki siyasal çalkantılara rağmen hızla devam etmiştir. Medya 1980’lerde başladığı ticari dönüşümünü 90’larda da sürdürmüştür.

“1990’lı yıllarda medya sektöründe görülen önemli olgulardan biri de tekelleşme sorunudur. Doğası gereği, kar marjını azami ölçüde yüksek tutma çabası içindeki serbest piyasa güçleri ve kuralına göre, ülkemizde medya sektöründe de söz konusu süreçte “yoğunlaşma” ya da başka bir deyişle “konsantrasyon” olgusu yaşanmıştır. Kapitalist sistemin gereği, ticari bir işletme gibi görünen medya kuruluşları, böylece, yalnızca iletişim olgusu üzerinde kamusal bir görevi yerine getirmek amacına yönelmemişler, aynı zamanda kendi bünyelerinde oluşturdukları pazarlama şirketleri sayesinde tamamen ticari bir takım girişim ve faaliyetlere de yönelmişlerdir. Böylesi bir ticari yaklaşım modeli gazetelerin içindeki görev ve işlevsel niteliklerin yeniden tanımlanması ve yapılanması ile sonuçlanmıştır.”¹⁹⁸

¹⁹⁷ Z. Alemdar, **a.g.e.**, s.115.

¹⁹⁸ M. Özgen, **Türkiye’de...**, s.77.

Basın ya da daha geniş tanımıyla medya 1990'lı yıllara gelindiğinde yukarıda da vurgulandığı gibi bir ticari modeli benimsemiştir. Bu ticari model, basının artık kendi rejimini kendisinin belirlediği, sahip olduğu büyük sermayeler nedeni ile hükümetlerin politikaları altında kolay kolay şekillenmesinin mümkün olmadığı bir dönemi de başlatmıştır.

Bu dönemde “Basın ilan Kurumu Basın Ahlak Esasları” dışında hemen hemen bütün özdenetim girişimleri, sermaye sahibi medya kuruluşlarınca kendi bünyelerinde gerçekleştirilmiştir. Basın alanında sermayenin gücü arttıkça, sermaye dışında bir güç tarafından adı “özdenetim” bile olsa, herhangi bir denetim altına alınması imkansızlaşmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan promosyon savaşları da bu durum için geçerli bir örnektir. Zira aşağıda yer alan “Gazeteciler Meclisi” de söz konusu “sermaye basını” nedeniyle bir “girişim” olmaktan öteye gidememiştir.

Ticari kaygıların siyasal çizgilerden daha önemli bir hale geldiği 2000'li yıllarda ise, basın organlarının siyasal kimlikleri, deyim yerinde ise yerlerini ticari kaygılara bırakarak, ideolojiler üstü bir konuma geçmiştir. Bu değişim sonucu ortaya çıkan holding basınında, bir gazetenin tam anlamıyla iktidar partisine muhalefet etmesi neredeyse imkansız hale gelmiştir. Ancak, çok büyük ticari beklentileri olamayan ve ne olursa olsun siyasal çizgisini koruyan gazetelerin varlığı, basında çok sesliliğin az da olsa sağlanmasına yardımcı olmuştur ve olmaktadır.

2000'li yıllarda Türkiye’de yeniden bir tek parti dönemi başlamıştır ve 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan erken seçim sonuçlarına göre Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidara gelmiştir. 2000'li yıllarda Türk basınına etkileyen en önemli gelişme 26 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5187 sayılı yeni Basın Yasası’dır. Böylelikle 24 Temmuz 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5680 sayılı yasa yürürlükten kaldırılmıştır.

5187 sayılı yasanın 1. maddesi “Bu kanunun amacı, basın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanımını düzenlemektir.” şeklindedir. Söz konusu Yasa ile ilgili olarak, basın özgürlüğünü düzenleyen ve teminat altına alan bir düzenleme, tanımlamaları yapılmaktadır.

Ancak her dönemde olduğu gibi, 1990’larda ve 2000’lerde de ifade özgürlüğü çevresinde gazeteciler ve gazeteler çeşitli yasal yaptırımlarla karşı karşıya kalmışlardır. Basın özgürlüğünün sağlanabilmesinin temel koşulu olan ifade özgürlüğü, Türk basının gündemden düşmeyen sorunu olma özelliğini korumuştur.

Türk Basın Konseyi’nin hali hazırda kurulmuş olması ve faaliyetlerine devam etmesi, 1990’lardan sonra Türkiye’de yaşanan özdenetim girişimlerinin daha çok, kurumsal nitelikte olmasını sağlamıştır. Öyle ki son zamanlarda hemen hemen her yayın organı kendi bünyesinde ahlak kuralları (yayın ilkeleri) belirleyerek kurumsal özdenetimi sağlamaya çalışmaktadırlar.

Özetle 1990 sonrası Türkiye’de özdenetime hizmet eden uygulamalar oluşmaya devam etmiş, 1988 yılında kurulan Türk Basın Konseyi ise yegâne özdenetim mekanizması olarak günümüze kadar konumunu muhafaza etmiştir.

2.4.1. Basın İlan Kurumu Basın Ahlak Esasları

Basın Şeref Divanı konusunda değindiğimiz “Basın Ahlak Yasası’na uymayan ve Basın Ahlak ilkelerine aykırı haber, yazı ve röportajlar yayınlayan gazetelerin resmi ilanlarının kesilmesi” şeklindeki yaptırımın dayandırıldığı Basın İlan Kurumu daha sonra kendi bünyesinde basın ahlak esaslarını belirlemiştir.

“Basın İlan Kurumu, Milli Birlik Hükümeti döneminde, resmi ilan dağıtımının düzene sokulması ve “Besleme Basın”ın yok edilmesi amacıyla 2 Ocak 1961’de kabul edilen 195 sayılı yasa ile kurulmuş, özerk bir kurumdur. O tarihten bu yana yasa 1979, 1984, 1988 ve 1990’da bazı değişikliklere uğramış; ancak Kurum’un temel ilkeleri değişmemiştir.”¹⁹⁹

Basın İlan Kurumu’nun oluşturulduğu 195 sayılı yasanın 49. maddesinde sözü edilen Basın Ahlak Esasları, ilk olarak 20 Mayıs 1964’de 25 sayılı Genel Kurul kararı ile belirlenmiş ve 9 Haziran 1964 tarih ve 11723 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Basın İlan Kurumu Basın Ahlak Esasları’nın bu ilk metni 3 madde

¹⁹⁹ A. Girgin, **Gazeteciliğin Temel...**, s.261.

halinde hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Daha sonra 1994 yılında aşağıda görüldüğü şekli ile güncellenmiştir.

195 sayılı Basın İlan Kurumu Yasası'nın 49. maddesinde yer alan, Basın Ahlak Esasları'na ilişkin, 18 Kasım 1994 tarih ve 129 sayılı karar şöyledir:²⁰⁰

Madde-1 Bir kamu hizmeti olan gazetecilik, kişisel ya da ahlaka aykırı amaç ve çıkarlara alet edilemez ve kamu yararına aykırı bir şekilde kullanılamaz. Haberlerde ve olayların yorumunda, gerçeklerden; saptırma, çarpıtma ya da kısaltma yoluyla amaçlı olarak ayrılınmaz. Doğruluğu kuşku uyandırabilen ve araştırılması gazetecilik imkanları içinde bulunan haberler, araştırılıp, doğruluğuna emin olunmadan yayımlanamaz. Bu hizmetin görülmesinde aşağıdaki Basın Ahlak Esasları'na uyulur.

- a) Devlet'in ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve Cumhuriyet'in insan haklarına dayalı, demokratik, laik, hukuk devleti niteliği, Atatürk ilke ve inkılapları ve Anayasa'nın 174. maddesinde yazılı “İnkılap Kanunları” aleyhine yayın yapılamaz.
- b) Haberler hukuka aykırı yollardan elde edilemez ve yayımlanamaz.
- c) Hiç kimse, suçlu olduğu kesin yargı kararıyla belirtilmedikçe, suçlu olarak ilan edilemez; soruşturma ve yargılamanın doğal ve yasal akışını, özellikle hakimlerin kararını etkileyecek beyan ve yorumlarda bulunulamaz.
- ç) Suça tahrik ya da teşvik edecek ve suç ile mücadeleyi etkisiz kılacak yayın yapılamaz.
- d) Şiddet ve terörü özendirecek; uyuşturucu maddeler ve her türlü örgüt suçları ile mücadeleyi etkisiz kılacak yayın yapılamaz.
- e) Küçüklerin ve gençlerin toplum içinde, kişiliklerinin gelişmesini ve korunmasını olumsuz etkileyecek ya da onlara yönelik cinsel tacize teşvik eden ve şiddeti özendiren yayın yapılamaz.
- f) Kadınların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki bütün hak ve yetkilerden eşit olarak yararlanmasını engellemeyi özendiren, kadın-erkek ayrımcılığını öngören, kadını sadece bir “cinsel nesne” olarak gösteren yayınlar yapılamaz.
- g) Gazete ve dergiler, verdikleri yanlış bilgilerden dolayı, yollanacak cevap ve düzeltme metinlerini, bunların gönderilmesinde sebep olan yazının etkisini bütünüyle giderecek şekilde, en kısa zamanda yayımlar.
- ğ) Gazete ya da dergiler, kadro, baskı, dağıtım ya da fiili satış miktarı konusunda yanlış ya da yanıltıcı bilgi veremez.

²⁰⁰ Basın İlan Kurumu 1999 Yılı Faaliyet Raporu, İstanbul, 2000, ss.108-110.

- h) Ahlaka aykırı yayın yapılamaz.
- ı) Kişi, kurum ve toplum katmanlarına yönelik yayınlarda, eleştiri sınırlarını aşan aşağılayıcı sözcükler kullanılamaz; hakaret edilemez, sövülemez, iftira ve haksız isnat yapılamaz.
- i) Kamu yararını ilgilendirmeyen durumlarda, bireylerin özel hayatlarının gizliliği ihlal edilemez.
- j) Din istismar edilemez.
- k) Yayınlarda hiç kimse, ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları sebebiyle kınanamaz, aşağılanamaz. Vicdan, düşünce ve anlatım özgürlüklerini hukuka aykırı şekilde sınırlayıcı sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.
- l) Haber başlıklarında, haberin içeriği saptırılamaz ve çelişki yaratılamaz.
- m) Gazeteci kaynaklarının gizliliğini korur, kendisine verilen sırları ve kaynağını açıklayamaz.
- n) İlan ya da reklam niteliğindeki haber, resim ve yazıların, tereddüde yer bırakmayacak şekilde ilan ya da reklam olduğu belirtilir.

Madde-2 Gazete ve dergilerin, Basın Ahlak Esasları'na, aykırı davrandığına ilişkin ihbar ve şikayetler, kendilerini ilgilendiren hallerde gerçek ve tüzel kişilerce, genel olarak da 195 sayılı yasanın 5. maddesinde temsili öngörülen kurum ya da kuruluşlarca Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu'na yapılır.

Yönetim Kurulu gerekli görürse, söz konusu aykırılığı doğrudan doğruya da ele alabilir.

Madde-3 Bir yazı, haber, resim ve benzeri yayının, Basın Ahlak Esasları'na aykırı olduğu yolundaki başvurular, yayın tarihinden itibaren (30) gün içinde yapılmamış ise dikkate alınmaz. Süresi içinde yapılan başvurular, Genel Müdürlük'çe ilgili gazeteye tebliğ edilerek, (10) gün içinde savunmalarını vermesi istenir. Süresi içinde savunma verilmezse, savunma hakkından vazgeçilmiş sayılır. Bu husus, savunma istemini içeren yazıda açıkça belirtilir.

Yönetim Kurulu, süresi içinde yapılan başvurular hakkında, savunmanın geldiği ya da savunma hakkından vazgeçilmiş sayıldığı tarihten itibaren (60) gün içinde kesin kararını verir.

Yönetim Kurulu'nun doğrudan doğruya ele aldığı aykırılıklar hakkında, aynı hükümler uygulanır.

Aynı konuda yargı organlarına başvurulmuş olması, Yönetim Kurulu'nun incelemesini ve karar vermesini etkilemez.

Madde-4 Gazete ve dergilerin, Basın Ahlak Esasları'na uymadıkları, Yönetim Kurulu'nca, kendiliğinden ya da başvuru üzerine tespit edildiğinde, 195 sayılı kanunun 49. maddesinin (a) bendi uygulanır.

Madde-5 Yönetim Kurulu, gazete ve dergilerin, Basın Ahlak Esasları'na uyup uymadıklarına karar vermeden önce, gerekli görürse bir ya da daha çok uzmanın görüşünü alabilir.

Uzman ya da uzmanlar, 10 yıllık sarı basın kartı sahibi gazeteciler ve tercihen Basın İlan Kurumu'nda temsil edilen fakültelerin öğretim üyeleri arasından seçilir.

Madde-6 Resmi Gazete'nin 09.06.1964 tarihli ve 11723 sayılı nüshasında yayımlanan, 20.05.1964 tarihli ve 25 numaralı Basın İlan Kurumu Genel Kurul karar ile ek ve tadilleri yürürlükten kaldırılmıştır.

Geçici madde- Bu kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından önce işlenmiş fiillere, 25 numaralı Basın İlan Kurumu Genel Kurul kararı ile ek ve tadilleri uygulanır.

Madde-7 Bu karar Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer.

2.4.2. Um:ag (Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı)

Um:ag bir terör saldırısı sonucu hayatını kaybeden gazeteci Uğur Mumcu adına 1994 yılının Ekim ayında kurulmuştur.

24 Ocak 1993 tarihinde öldürülen gazeteci-yazar Uğur Mumcu'nun gazetecilik anlayışını sürdürecektir genç gazetecileri basına kazandırmak ve edebiyat, felsefe, sinema, resim ile görsel sanatta sıradanlığı reddedenlerin bir araya gelebileceği,

kendilerini geliştirebileceği bir kültür ve sanat merkezi olma amacıyla kurulmuştur.²⁰¹

Vakıf Uğur Mumcu'nun eşi Güldal Mumcu, çocukları Özgür Mumcu ve Özge Mumcu tarafından kurulmuştur.

Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, yapısı itibariyle mesleğin gelişimine katkıda bulunmanın yanı sıra bünyesinde düzenlediği seminerler ve toplantılarla basın alanındaki sorunları ele alarak eleştirel yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bu özelliği ile Um:ag'ın Türkiye'de basın alanındaki özdenetime katkıda bulunduğu söylenebilir. Yayınları, toplantıları ve katılımcıları içerisinde bulunan gazetecilerin faaliyetleri ile Türkiye'de bir vakıf bünyesinde özdenetime örgütlü bir biçimde destek vermektedir.

Vakıf bünyesinde düzenlenen eğitim seminerlerinde, araştırmacı gazetecilik, eleştirel haber okuryazarlığı gibi gazetecilik mesleğinin gelişimine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

2.4.3. Gazeteciler Meclisi Girişimi

Gazeteciler Meclisi, 20 Ocak 1998 tarihinde Ceylan Özerengin, Aydın Engin, Esra Doğru Arsan, Rıdvan Akar, Levent Cinemre'nin yanı sıra, çoğunluğunu o tarihlerde işten çıkarılan gazetecilerin oluşturduğu bir basın meslek örgütüdür. Gazeteciler Meclisi, hem kendisini tanımlarken “girişim” kelimesini kullanması, hem de tam anlamıyla kurumsallaşamadan yok olması sebeplerinden dolayı konuyla ilgilenenler tarafından Gazeteciler Meclisi Girişimi olarak anılmaktadır.

Gazeteciler Meclisi girişiminin öncülerinden Rıdvan Akar, Meclisi şu cümleler ile tanımlamaktadır:

“Gazeteciler Meclisi sendikasılaşmanın ve örgütlenmenin son derece güç olduğu medya sektöründe alternatif ve liberter bir örgütlenme biçimiydi. Lideri yoktu. Seçimle gelen “Kolaylaştırıcılar Kurulu” tarafından üç ay süreyle yürütme

²⁰¹ (Çevrimiçi) <http://www.umag.org.tr>, 15 Kasım 2009.

gerçekleştirilir, sonra yeniden seçim yapılır. Seçilenler çalışmazlarsa “geri çağırma” müessesesi devreye girer ve yenisi atanır. Her medya kuruluşunda “İş Yeri Meclisi” vardı. O mecliste alınan kararlarla iş yerlerinde hem örgütlenme hem de faaliyet sürdürülürdü.”²⁰²

Gazeteciler Meclisi temelde, medya holdinglerinin gazeteci çalıştırma politikasına karşı örgütlenmiş refleksif bir taban hareketi olarak tanımlansa da, kuruluş amaçları içerisinde özdenetim ve mesleki gelişime dair çalışmalar yapmayı hedeflemiş bir girişimdir.

Gazeteciler Meclisi’nin söz konusu hedeflere ulaşması için, Meclisin entelektüel donanımını sağlayacak kurumlar olarak gazetecilerin aktif olarak katılacağı atölyeler kurulması, bu atölyelerde mesleki gelişimin yanı sıra meslek politikalarının da inşa edilmesi öngörülmüştür.

Bu bağlamda Gazeteciler Meclisi bünyesinde “Gazeteci” isimli bir dergi çıkarılarak meclisin faaliyetleri ve meclis üyelerinin makaleleri yayımlanmıştır. Derginin 1999 Ocak ayında çıkan 1. sayısında, Basın alanında ahlaki ve etik sınırların bir türlü çizilemediği bu sebeple son 10 yılda mesleki deformasyonun arttığı belirtilmiştir.

Söz konusu bu deformasyonu önlemek amacıyla hazırlanan Gazeteciler Meclisi Girişimi Bildirgesi şu şekildedir:

- Gazeteciler Meclisi, mesleğimizin onuruna, ilkelerine, saygınlığına ve ahlakına sahip çıkmak için, basın çalışanlarının sorunlarına çözümler üretmek için kuruyor.
- Gazeteciler Meclisi kendisini gönüllü katılım temelinde bir girişim olarak tanımlar.
- Bir basın kuruluşunda haberin oluşum sürecinin herhangi bir aşamasında çalışan, mesleğimizin ortak sorunlarına duyarlı ve geçimini bu meslekten sağlayan her basın çalışanı Gazeteciler Meclisi’nin katılımcısı olabilir.
- Gazeteciler Meclisi diğer meslek örgütlerindeki çeşitli koşul ve kısıtlamalara bağlı üyeliğe karşılık, daha esnek, kesinlikle daha etkin ve işlevsel bir üyelik yapısını hedefler.

²⁰² Rıdvan Akar, “Gazeteciler Meclisi: Tam Zamanı Şimdi”, **Birgün Gazetesi**, 18 Kasım 2008.

- Gazeteciler Meclisi hiçbir meslek kuruluşunun alternatifi olmadığı gibi, hiçbir meslek kuruluşuna da bağlı değildir. Gazeteciler Meclisi aralarında ayırım yapmaksızın tüm meslek örgütlerinin güçlendirilmesini ve kitleselleşmesini benimser.
- Gazeteciler Meclisi farklı görüş ve konumdaki gazetecilerin ortak değerler, ilkeler ve etik kaygılarla birlikte davranma istek ve kararlılığının ifadesidir.
- Gazeteciler Meclisi, mesleğimizin saygınlığına gölge düşürenlere, meslek ahlakını çiğneyenlere, mesleği kişisel çıkarların bir aracı olarak kullananlara karşı, suskunluk yerine itiraz etmeye, tek başına kalma yerine dayanışmaya, katlanmak yerine karşı çıkmaya öncelik tanır.
- Gazeteciler Meclisi, medya çalışanları üstündeki silkinip atan, tutarlı, bilgiyi bölüşen, mesleki ve insani değerlere öncelikle sahip çıkan bir girişimdir.
- Gazeteciler Meclisi, haber alma ve yayma hakkının ve özgürlüğünün önündeki bütün engellere karşı ödünsüz ve uzlaşmasız mücadele eder.²⁰³

Ancak Gazeteciler Meclisi gerek meslek örgütlerinden gerekse basın çalışanlarından hedeflenen ilgiyi görememiştir. Rıdvan Akar girişimin birinci yılında yayımlanan bir yazısında, Gazeteciler Meclisi'nin yeteri kadar ilgi görmemesini şöyle açıklıyor;

“Ancak kuruluşundan bu yana meslek örgütleri, bu yeni meslek hareketine mesafeli durdular. Bu hareket meşruiyetini katılım, üretkenlik ve kitleselliğinden, şimdiye kadarki etkinliklerinden almasına karşın, Gazeteciler Cemiyeti gibi geleneksel, tarihi ya da yasal özellikleriyle ortaya çıkan ya da Çağdaş Gazeteciler Derneği gibi homojen bir siyasi paydayla biçimlenen meslek örgütleri ve Sendika bu süreçte Gazeteciler Meclisi ile metazori bir iletişim dili kurdular.”²⁰⁴

Gazeteciler Meclisi Girişimi iç çekişmeler ve patronların bu hareketi sendikal bir tehlike olarak görmesi sonucu meslek hareketine son vermiştir. “Sen yoksan bir eksiğiz” sloganı ile basın alanında çok geniş bir katılım hedefleyen girişim başlangıçta çok yoğun bir ilgi ve katılım ile karşılanmış olsa da kısa sürede etkisizleşmiştir.

²⁰³ “Gazeteciler Meclisi Girişimi Bildirgesi” **Ekonomi Dergisi**, EMD Yayın Organı, Sayı:9, Ankara, Nisan-Haziran 1998, s.49.

²⁰⁴ Rıdvan Akar, “Basında Taban Hareketi Gazeteciler Meclisi ve Geleceği” **Birikim**, Sayı:117, Ocak 1999, s.45.

2.4.4. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti çatısı altında hazırlanmıştır. Hıfzı Topuz; söz konusu bildirgenin Cemiyet ile Basın Konseyi arasında çekişme sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir.

“1946’da kurulan Gazeteciler Cemiyeti ile ondan kırk yıl sonra 1986’da kurulan Basın Konseyi’nin aralarındaki ilişkilerin her zaman düzgün olduğu söylenemez. Bu ilişkiler zaman zaman bunalımlara neden olmuş ve Cemiyet’in, 19 Kasım 1997’de yapılan genel kurulunda bir Meslek İlkeleri İzleme Komitesi kurulması kararlaştırılmıştı. İyi de Komite gazetecilerin hangi ilkelere uymadığını saptayacaktı? Her şeyden önce bu ilkelerin bilinmesi gerekiyordu. İşte bu amaçla gazeteci Umur Talu’nun yönetiminde bazı çalışmalar yapıldı ve bir tasarı hazırlandı.”²⁰⁵

Bildirge, Meslek İlkeleri İzleme Komisyonu ve Basın Senatosu tarafından öncelikle tasarı halinde hazırlanmıştır. Tasarı son şekli ile 8 Aralık 1998 tarihinde Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nail Güreli tarafından Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi adıyla kamuoyuna duyurulmuştur.*

2.4.5. Bazı Tematik Basın Meslek Örgütlerinin ve Basın Kuruluşlarının Özdenetim Çabaları (Kurumsal Ahlak Kuralları)

Çalışmanın başında söz edildiği gibi, gazetecilik mesleği, mesleğe ait etik kodların değişmesi ile sürekli yeniden tanımlanmıştır. Mesleğin içeriğinin genişlemesi de, gazeteciliği, kendi alt kolları olan bir meslek haline dönüştürmüştür. Gazetelerde yer alan haberlerin sınıflandırılması sonucu oluşan bölümler/alanlar, bu

²⁰⁵ H. Topuz, **a.g.e.**, s.374.

* Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi tam metni için, bkz. **Ek-III**.

bölümlerde uzmanlaşmayı beraberinde getirmiştir. Zamanla gazetelerde yer alan magazin, spor, siyaset ve ekonomi gibi bölümler kendi kadrolarını oluşturarak departmanlar haline dönüşmüşlerdir. Günümüz gazeteciliğinde her departman kendi içerisinde uzman kadrosunu kurmuştur. Bu departmanlarda görev yapan gazetecilerin meslek tanımları da söz konusu alan ile ilişkilendirilerek yapılmaktadır. Mesela, magazin gazetecisi/muhabiri, parlamento gazetecisi/muhabiri ya da ekonomi gazetecisi/muhabiri gibi.

Gazetelerdeki bu tematik uzmanlaşmanın temelinde, her bölümün kendine özgü mesleki özellikleri ve inceliklerinin bulunması da yatmaktadır. Bu farklılıklarla beraber zamanla her alanın kendine özgü etik kodları olmuştur. Genel anlamıyla basın ahlak kuralları temelde tüm gazetecilik uzmanlık alanlarını bağlamaktadır ancak bunlara ek olarak her alanın kendine özgü etik kodları ve ahlak kuralları ortaya çıkmıştır. Mesela, bir parlamento muhabirinin, basın çalışanlarının tümüne hitap eden basın ahlak kurallarına uyması gerektiği gibi ayrıca parlamento muhabirleri için özellikli olarak oluşmuş olan ahlaki ilkeleri de benimsemesi gerekmektedir. Örneğin, “bir parlamento muhabiri görev yaptığı ülkede bulunan bir siyasi partinin kayıtlı üyesi olamaz” gibi.

Türkiye’de de alanlarında uzmanlaşmış gazetecilerin kurdukları ve katıldıkları Magazin Gazetecileri Derneği, Parlamento Muhabirleri Derneği ve Ekonomi Muhabirleri Derneği gibi tematik basın meslek örgütleri bulunmaktadır. Bu dernekler/örgütler kendi bünyelerinde hitap ettikleri uzmanlık alanına ait etik kodları belirlerler. Ülkemizde Turgut Özal döneminden sonra kurulan Ekonomi Muhabirleri Derneği (EMD) yi ve EMD’nin kendine özgü etik kodlarını bu duruma örnek gösterebiliriz.

Ekonomi Muhabirleri Derneği (EMD) : Ekonomi Muhabirleri Derneği 1987 Nisan ayında kurulmuştur. Kabul ettikleri etik ilkeler aşağıdaki gibidir:

- Başka bir gazetecinin haberini aynen ya da değiştirerek kendi ismiyle kullanmak "Haber Hırsızlığı"dır. EMD Üyesi Haber Hırsızlığı yapamaz.
- EMD Üyesi Menkul Kıymetler borsalarında portföy yönetemez.

- EMD Üyesi kamu ya da özel sektör kuruluşlarından, bunların yetkililerinden ve bunlar adına basınla ilişkileri sağlayan birim ve kuruluşlardan herhangi bir gerekçeyle hediye kabul edemez.
- EMD Üyesi kamu yararı mutlak gerektirmedikçe, yayınlanması istenmeyen haberleri yayınlamayamaz. Haber kaynaklarının ve kendisine verilen meslek sırlarının gizliliğini korumaya özen gösterir.
- EMD Üyesi gazeteci kimliğini, işlevini ve nüfuzunu kullanarak kendisi, çalıştığı kurum ya da üçüncü şahıs veya kurumlar adına iş takibi yapamaz, buna zorlanamaz.
- EMD Üyesi kendisinden ilan ve reklam niteliğinde haber istenmesi halinde, bunların "ilan" veya "reklam" olduğunun belirtileceği garantisini almadıkça haber yapamaz.
- EMD Üyesi haberinde kendisi ya da kuruluşunun görüşünü empoze etmek de dahil olmak üzere hiçbir gerekçeyle gerçeği çarpıtamaz. Haber ve yorumlarda, kişi ve kurumları hedef alan çirkin, kaba ve onur kırıcı kelime ve ifadeler kullanamaz.
- EMD üyesi cevap ve düzeltme hakkına saygı gösterir. Bu hakların kullanımı için elinden gelen çabayı harcar.
- EMD üyesi bir meslektaşının kötü muamele, yasadışı davranış, haksız yere gözetilme, yargılanma vb. olaylarla karşı karşıya kalması halinde onu destekler.²⁰⁶

Türkiye’de gazetelerin kendi bünyelerinde gerçekleştirdiği özdenetim çalışmaları içerisinde, yukarıda sözü edilen Ombudsmanlık uygulamasının yanı sıra kendi hazırladıkları ve bir nevi “kalite standartları belgesi” niteliği taşıyan ahlak kuralları da bulunmaktadır.

Türkiye’de gazetelerin kendi bünyelerinde özdenetimi gerçekleştirmek için oluşturdukları ahlak kurallarına gösterilebilecek en bilinen örnek ise Doğan Medya Grubu Yayın Konseyi tarafından oluşturulmuştur.

Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri: Doğan Medya Grubu (DMG), kendi grubuna ait gazete, dergi, radyo ve televizyon kanallarının yayın politikasını ve ilkelerini belirlemek ve hukuka uygunluğunu takip etmesi amacıyla bir Yayın Konseyi oluşturmuştur. Doğan Medya Grubu Başkanı Aydın Doğan’ın önerisiyle kurulan Doğan Medya Grubu Yayın Konseyi üyeleri şöyledir: Taha Akyol, Orhan

²⁰⁶ Ekonomi Muhabirleri Derneği, **Etik İlkeleri**, (Çevrimiçi) <http://www.emd.org.tr/emd-etik.html>, 22 Ocak 2010.

* DMG Yayın İlkeleri için, bkz. **Ek-IV**.

Birgit, Güneri Cıvaoğlu, Hakkı Devrim, Oktay Ekşi, Doğan Heper, Doğan Hızlan, Ertuğrul Özkök, Hasan Pulur ve Mehmet Ali Yalçındağ.

DMG Yayın Konseyi 1999 yılının Aralık ayında gruba ait her basın organının uyması gereken ilkeleri belirlemiştir.²⁰⁷ *

Basın kuruluşlarının kendi bünyelerine etik ilkeler belirleyerek, bunları yayın ilkeleri başlığı altında kabul etmesi durumu günümüzde sık rastlanan bir durumdur. DMG bir medya grubu olarak 1999 yılında bu duruma öncülük etmiştir. Gelişen basın dünyasında artık birçok yerel basın organının bile kendisine ait yayın ilkeleri bulunmaktadır. Kurumların kendi etik değerlerini belirlemesi Türk basınında eksiksiz özdenetimin sağlanması açısından gerekli adımlardır.

²⁰⁷ **Hürriyet Gazetesi**, 1 Aralık 1999.

3. BİR MESLEKİ ÖZDENETİM MEKANİZMASI OLARAK TÜRK BASIN KONSEYİ

12 Eylül askeri müdahalesinin ardından 1980’lerin ikinci yarısında yukarıda söz edildiği gibi büyük sermaye giderek basın sektörüne hakim olmaya başlamıştır. 80’lerin depolitizasyon rüzgarı basına içeriksizleşme olarak yansımış bu durumu gazeteler arasında yaşanan promosyon savaşları takip etmiştir. Türk basınında güven olgusunun giderek yok olması gazetecileri tedirgin etmeye başlamıştır.

“Askeri darbeler döneminde basın özgürlüğünün yok oluşu ve çeşitli yasaklamalar nedeniyle, basının temel işlevi zaafa uğramıştır. Resmi kaynaklara bağımlı hale getirilen, gerçek haber ve bilgiye ulaşamayan, ulaşsa da okura aktaramayan, araştırmacı gazeteciliği yapamayan basının önemli bölümü “magazin” denilen türe doğru yönelmiştir.”²⁰⁸

Askeri müdahaleler ve hükümet politikaları Türk basınına zaman içinde içeriksizleştirmiştir. Yukarıda vurgulanan magazinleşme sürecinin oluşmasının temelinde gazetecilerin mesleki hatalarından çok devlet yönetiminin sürekli kabuk değiştirmesi bulunmaktadır. Bu durum karşısında Türkiye’deki gazeteciler nihai önlem olarak, örgütlü hareket etmeyi öğrenmek zorunda kalmışlardır.

Türk basınında dışarıdan müdahalenin engellenmesi amacıyla cumhuriyetin ilan edildiği tarihlerden itibaren basın alanında savunma mekanizması arayışları zaman zaman askeri müdahaleler ile kesintiye uğramış olsa da sürekli gündemde kalmıştır. Basının kendi denetimini sağlayarak, düzgün bir şekilde işleyen bir özdenetim mekanizmasına duyulan ihtiyaç özellikle 1980’li yıllarda artmıştır.

Murat Özgen, söz konusu dönemde bir özdenetim mekanizmasına duyulan ihtiyacı Türk Basın Konseyi’ne dayandırarak şu belirlemeleri yapmaktadır;

“Basının gönüllü bir meslek kuruluşu tarafından izlenmesi, basın gibi toplumsal açıdan çok önemli bir meslekte özdenetimi sağlarken, dışarıdan yapılacak müdahalelere karşı da basın çalışanlarını koruyacak bir engel işlevi görmektedir. Bundan dolayı dönemin koşulları göz önüne alındığında, Basın Konseyi

²⁰⁸ Nail Güreli, “Basında Sorumluluğun Çeşitli Boyutları”, **Yeni Türkiye, Medya Özel Sayısı I**, Sayı. 11, Ankara, Ekim 1996, s.253.

oluşumunun, kendi içinde tutarlılık gösteren haklı bir girişim olduğu sonucuna varılmaktadır. Üstelik bir de 12 Eylül sonrasında kurulan bir ara rejimden geçilmekte olduğu gerçeği de göz önünde tutulursa, askeri yönetimin uyguladığı sansür ve kapatma gibi, bir gazetenin yaşamını doğrudan etkileyecek nitelikteki yaptırımlardan uzak kalmak için böylesi bir uygulamanın, yani basında özdenetim kurumunun oluşturulmasının gereği ister istemez ortaya çıkmıştır.”²⁰⁹

Bu yıllarda Türk basınında özdenetimin sağlanması amacıyla kurulması öngörülen Basın Konseyi hakkında çeşitli platformlarda toplantılar düzenlenmiştir. Söz konusu toplantılarda Türk basınının özdenetim alanındaki geçmiş tecrübeleri ve dünyada basın alanında oluşturulmuş olan özdenetim mekanizmaları masaya yatırılmıştır. Bu toplantılardan bazılarında deneyimlerini paylaşmaları için yurt dışından özdenetimle ilgilenen gazeteciler de davet edilmiştir.

Türk basınında özdenetimin oluşması ve kurumsallaşması süreci, yukarıda söz edilen ve detayları ile açıklanmaya çalışılan toplantılar ışığında nihai hedef olan Basın Konseyi’nin kurulması ile somut bir hal almıştır.

3.1. Basın Konseyi’nin Kuruluşuna Zemin Hazırlayan Olaylar ve Kuruluş Çalışmaları

27 Mayıs 1960 darbesi ile başlayan askeri müdahaleler, beraberlerinde her müdahale sonrası yeniden inşa edilen yeni basın rejimleri getirmişlerdir. Söz konusu müdahaleler ardından kurulan hükümetler de bu basın rejimlerini kendi çıkarları doğrultusunda revize etmişlerdir. Hal böyle iken, Türkiye’de devlet yönetimine hakim olan istikrarsız düzen basın alanında da fazlasıyla etkili olmuştur. Bu süreçte Türk basını, sürekli yeni düzenlemeler ile değiştirilen hareket alanına uyum sağlama telaşından, kendisini koruyabilecek bir özdenetim mekanizmasını uzun süre oluşturamamıştır.

Türk basınında dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın, gazetecilerin ve akademisyenlerin özdenetimin etkin bir biçimde sağlanması amacıyla

²⁰⁹ M. Özgen, *Gazetecinin...*, ss.219-220.

gerçekleştirdikleri ilk elle tutulur toplantının yılı 1968'dir. Söz konusu toplantı dahil olmak üzere, Basın Konseyi'nin kuruluşuna kadar düzenlenen (yukarıda detayları ile söz edilmiş olan), seminer, kongre, sempozyum ve oturumlar kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

1. (21 – 24 Mayıs 1968) Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri (İstanbul Toplantısı)
2. (7 Mart 1971) Basında Otokontrol ve Basın Şeref Divanı'nın Yeniden Etkili Şekilde İşletilmesi Konulu Toplantı (Ankara Toplantısı)
3. (19 – 21 Aralık 1975) İkinci Türk Basın Kongresi
4. (22 – 24 Ocak 1983) Dünyada Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemleri ve Uygulamaları Semineri
5. (26 – 27 Mayıs 1986) Türk Basının Sorunları Sempozyumu
6. (5 Temmuz 1986) Basın Konseyi ve Basının Sorunları Oturumu

Basın Konseyi'nin kurulması aşamasına gelinene kadar düzenlenmiş olan bu toplantıların birçoğunda Konsey'in kurucularından ve neredeyse kurulduğu tarihten bu güne yönetiminde bulunan Oktay Ekşi, Türk basını için dönemin siyasi koşullarına uygun olan savunma mekanizmaları önermiştir.

Örneğin 1971 Ankara Toplantısı'nda söz alan Ekşi, basın özgürlüğü adına kötüye kullanmaların ortadan kaldırılması ve özgürlüğün gerçek anlamıyla sağlanması için Basın Şeref Divanı'nın tekrar kurulması ve yaşaması önlemlerinin alınması gerektiğini söyler.²¹⁰

Oktay Ekşi'nin bu endişesi için, gelecekteki çalışmaları ve girişimlerine bakıldığında; Basın Şeref Divanı'nın bir denetim değil özdenetim kuruluşu şeklinde yeniden düzenlenmesini işaret etmektedir denilebilir. Zira Ekşi, söz konusu toplantıda Divan'ın başarısızlık nedenleri ile ilgili belirlemelerinde bu konuya değinmiştir.

²¹⁰ Z.Alemdar, **a.g.e** s.98.

Oktay Ekşi söz konusu toplantıda, Basın Şeref Divanı'nın tarihe karışmasında gazetecilerin, okuyucuların ve yöneticilerin payı olduğu görüşünü dile getirir. Basın örgütüne bağlı üyelerin Basın Ahlak Yasası'nı benimsemeleri sağlanamamış, gazeteler Basın Ahlak Yasası'na uyma sözü verdikleri halde sözlerini tutamamışlar, hatta yasanın esaslarının ne olduğunu okuyucudan gizlemişlerdir.²¹¹

Basın Şeref Divanı bir tecrübe olarak tarih sayfasındaki yerini aldıktan sonra, mesleğin saygınlığı konusunda endişe taşıyan gazeteciler özdenetim arayışlarına devam etmişlerdir. 1983 Semineri'nde dönemin Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent, Basın Konseyi fikrini somut olarak masaya yatırmıştır.

Seminerde bir bildiri sunan Demirkent, geçmiş deneyimlerden ders alınması gerektiğini vurgulayarak; “Kurulacak otokontrol müessesesine yani Basın Konseyi'ne, yıllarını bu mesleğe vermiş kişiler kuruluşları tarafından aday gösterilmeli ve böylece sadece basın mensupların oluşması da sağlanmalıdır.” demiştir.

Nezih Demirkent, Gazeteciler Cemiyeti olarak Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası ve Türkiye Gazeteciler Sendikası ile ortak bir yapıda oluşturulacak otokontrolün yararlı olacağına inandıklarını, bu yapıda meslekteki herkesin temsil edileceğini bunun sonucu olarak da güdümlü bir basın anlayışının doğmasına imkan verilmeyeceğini kaydetmiştir. Demirkent söz konusu bildirinin sonlarında, “Basın Konseyi, iletişim hukukunun gelişmesi yönünde de devlete karşı görev üstlenmeli ve uygulama alanında teşhirden sonraki kararları yargı organlarına terk etmelidir.” ifadesini kullanmıştır.²¹²

Basın Konseyi fikrinin somutlaşması yolunda önem taşıyan bir başka toplantı ise, 1986 Sempozyumu'dur. Oktay Ekşi'nin Basın Konseyi konusunda meslektaşları ile somut çalışmalara başlaması ve bu çalışmalara yöneltilen eleştirileri yanıtlaması da söz konusu sempozyumda gerçekleşecektir.

Oktay Ekşi Basın Konseyi'nin bu kadar eleştirilmesinin nedeni olarak, Konseyi konu alan çalışmalarını gazetecilere yeterince anlatamadıklarını, bu nedenle

²¹¹ A.e., s.98.

²¹² Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl 1946-1986, ss.159-160.

meslektaşlarının kendileri hakkında yanlış düşüncelere sahip olduklarını belirtmiştir. Ekşi kurulacak olan Konsey'in herhangi bir sermaye, herhangi bir siyasi güç, herhangi bir resmi otorite ile hiçbir ilişkisi olmadığını onlardan gelen ilgiyi her anda en açık şekilde reddeden bir girişim içinde olduklarını da bu seminerde açıklamıştır.²¹³

Çalışmanın ilgili bölümünde detaylı bir şekilde anlatılan söz konusu seminerde Uğur Mumcu ve Kemal Balcı gibi Basın Konseyi'nin kurulması fikrine karşı çıkan gazetecilerden söz edilmiştir. Söz konusu gazetecilerin yanı sıra Konsey fikrine bazı derneklerin, sendikaların ve cemiyetlerin de kuşku ile yaklaştıkları bilinmektedir.

Konsey fikrine karşı çıkan gazetecilerden Uğur Mumcu ve derneklerden Parlamento Muhabirleri Derneği'nin öne sürdükleri görüş yukarıda da belirtildiği gibi, basın özgürlüğünü kısıtlayan yasalar yürürlükteyken Konsey'in kurulmasının gereksiz olduğu yönündedir. Türk basınında özdenetimi konu alan temel kaynaklardan birinin yazarı olan Zeynep Alemdar bu karşı çıkışları şu şekilde değerlendirmektedir:

“Ama gündemde basın özgürlüğü sorunu var diye, özdenetim konusunu rafa kaldırmanın doğru olmayacağını da düşünüyoruz. Çünkü basının okuyucu ile bağıni kuvvetlendirmek ve kamuoyu gözündeki saygınlığını arttırmak sorunu vardır. Bu sorunun çözümü de özdenetimden geçmektedir.”²¹⁴

Tüm bu tartışmalar sürerken Basın Konseyi'nin temelleri atılmaya devam edilmektedir. 1986 Oturumu'nu takiben Oktay Ekşi ve Konsey fikrini destekleyen meslektaşları bir çalışma gurubu oluşturarak Basın Konseyi'ne giden ilk somut adımı atmışlardır.

Basın Konseyi kurulmasının Türk basınıni daha özgür ve daha saygın hale getireceğine inanan gazeteciler, 1986 yılında 9 kişilik bir çalışma grubu oluşturmuşlardır. Hasan Cemal, Güneri Civaoglu, Yalçın Doğan, Oktay Ekşi, Teoman Erel, Orhan Erinç, Yurdakul Fincancı, Güngör Mengi ve Rauf Tamer'den oluşan bu çalışma grubu, birçok haftanın cumartesi günleri toplanmışlardır. Grup,

²¹³ **Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi**, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları, No.2, Ankara, 1986, s.9.

²¹⁴ Z. Alemdar, **a.g.e.**, s.117.

Basın Konseyi fikrine inanan gazetecilerin bu konuya ilişkin önerilerini elden geçirmiştir. Böylece belirlenen taslak 294 gazetecinin eleştirisine sunulmuştur. Bu eleştiriler ışığında Basın Konseyi Taslağı olgunlaştırılmıştır.²¹⁵

Görüldüğü üzere Basın Konseyi ile ilgili taslak hazırlanırken sadece söz konusu 9 kişiden oluşan çalışma grubunun mensuplarının tecrübelerinden faydalanılmamış, söz konusu taslak 294 gazeteci ile yapılan fikir alışverişi sonucu son halini almıştır.

Çalışma grubu böylece “Basın Meslek İlkeleri”ni, öte yandan da “Basın Konseyi Sözleşmesi”ni tespit etmiştir. Bu çalışmalara Gazeteciler Cemiyeti (İstanbul) ve İzmir Gazeteciler Cemiyeti uzun süre temsilciler göndererek katkıda bulunmuşlardır. Türkiye Gazeteciler Sendikası Başkanı Oktay Kurtböke de kendisini ve örgütünü bağlamadan bir süre çalışmalara katılmıştır. Ancak TGS’nin adına tespit edilen nihai tutum karşısında, çalışmalara katılmasının doğru olmayacağını belirterek ayrılmıştır. Çalışmalar devam ederken, çalışma grubu adına Oktay Ekşi, belli başlı gazetelerin sahiplerini ziyaret ederek çalışmalar hakkında bilgiler vererek, Basın Konseyi’nin kurulması fikrine yardımcı olmalarını rica etmiş ve genel olarak destek vaatleri almıştır.²¹⁶

Çalışma grubunun hazırlıkları, gazetecilerin katkıları ve bireyseller çabalar sonucu Basın Konseyi’nin alt yapısı oluşturulmuştur. Konsey yukarıda belirlenen esaslar üzerine, çalışma grubunun faaliyetlerini tamamlaması ile resmen kurulmaya hazır duruma gelmiştir.

3.1.1. Basın Konseyi’nin Kuruluşu

Yukarıda sözü edilen girişimler sonucu çalışma grubunun faaliyetinin, 6 Şubat 1988 günü Konseyin fiilen kurulmasıyla birinci aşamanın tamamlandığı bilinmektedir. Böylelikle Basın Konseyi’nin resmi kuruluşu olarak kayıtlara geçen tarih de 6 Şubat 1988 olmuştur.

²¹⁵ Oktay Ekşi, “Basın Konseyi Nedir, Ne Değildir?”, **Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi**, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1996, s.59.

²¹⁶ A.e., s.59.

6 Şubat günü toplanan Temsilciler Kurulu, üçü okuyucu kesimini temsil etmek üzere 9 kişiyi Yüksek Kurul'a seçmiş, bunun ardından da sıra basın organları temsilcilerinin belirlenmesine gelmiştir.

Bu çabalar neticesinde şekillenen Basın Konseyi'nin fiilen çalışmalarına başlaması ise ilk toplantısının yapıldığı 12 Mart 1988 günü gerçekleşmiştir. Bu ilk toplantıda Basın Konseyi Başkanlığı'na Prof. Dr. Faruk Erem, İkinci Başkanlığı'na da Oktay Ekşi seçilmiştir. Bir Genel Sekreter tayin edilinceye kadar bu görev de Oktay Ekşi tarafından yürütülmüştür.²¹⁷

Basın Konseyi'nin ilk başkanı olan Prof. Dr. Faruk Erem Mayıs 1988'de sağlığının bozulduğunu belirterek Konsey Başkanlığı'ndan çekilmek istemiş ancak bu isteği Yüksek Kurul tarafından kabul edilmemiştir. Erem daha sonra kendisini üzen bir yayın sebebiyle başkanlık görevini bırakmış, yerine 8 Ekim 1988 günü Oktay Ekşi, Ekşi'den boşalan 2. Başkanlık görevine de Doğan Heper seçilmiştir. Oktay Ekşi bu tarihten itibaren günümüze kadar Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından Başkan olarak seçilmekte ve görevine devam etmektedir.

Hazırlık çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte Basın Konseyi 28 gazete, 22 dergi, 11 haber ajansı, 6 yayım kuruluşu ve 6 basın kuruluşunun katılımı ile resmi olarak etkinliğine başlamıştır. Bu aşamada Konsey'e üye olan gazeteci sayısı 627'dir.²¹⁸

Basın Konseyinin kuruluşu yukarıda belirtildiği gibi yaklaşık bir buçuk yılı bulmuştur. Buna ek olarak Basın Konseyi, hükümet aracılığıyla çıkarılacak yasalar ile müdahaleye açık bir kurum olmaması amacıyla dernek ya da vakıf niteliğinde kurulmamıştır. Basın Konseyi bir tüzel kişiliğe sahip değildir. Kuruluşun hemen ardından Basın Konseyi'ni bekleyen en büyük sorun, gerek kamuoyuna gerekse üyelerine, temas kurulabilecek sabit bir adres sunmak ve "tüzel kişilik" ihtiyacını karşılamaktır.

Basın Konseyi'nin ilk yılı sıfır gelir – sıfır gider esası ile geçmiştir. Konsey henüz kurulduğu için üyelerinden aidat alamamış buna bağlı olarak Genel Sekreter

²¹⁷ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1989- 6 Şubat 1990), Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1989, s.8.

²¹⁸ Z. Alemdar, a.g.e., s.111.

tayini, büro kiralaması gibi faaliyetleri yerine getirmekte güçlük çekmiştir. O dönemde Yüksek Kurul toplantıları için başka şehirlerden gelen üyelerin masrafları kendi ceplerinden veya mensubu oldukları kurum tarafından ödenmiştir. Basın Konseyi 1989 yılına girilirken aidatları toplamaya başlamış ve ilk Basın Konseyi Merkezi olan Cağaloğlu'ndaki ofisini kiralamıştır. Basın Konseyi'nin yasalar açısından geçerli bir muhasebe sistemine sahip olabilmesi, gelir ve giderlerini herkese açık ve yasal bir şekilde düzenlemesi amacıyla 9 Ağustos 1988 günü Basın Konseyi ile Dayanışma Derneği kurulmuştur. Daha sonra bu dernek Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı olarak yeniden düzenlenmiş ve derneğin tüm mal varlığını da alarak oluşumunu tamamlamıştır. Böylece Basın Konseyi'nin ihtiyacı olan tüzel kişilik ihtiyacı ortadan kalkmıştır.

Yukarıda söz edilen gelirsiz dönem göz önünde bulundurulduğunda Basın Konseyi'nin, kendisine yöneltilen eleştirilerde belirtildiği gibi her hangi bir sermaye ya da güç odağına hizmet etmediği veya teşvik almadığı açıkça anlaşılmaktadır. Zira arkasında herhangi bir güç bulunan oluşumun belirtilen şekilde sıkıntılarla karşılaşması olası bir durum değildir.

Basın Konseyi'nin yayımladığı ilk faaliyet raporunda kamuoyuna duyurulan Basın Konseyi Yüksek Kurulu şu şekildedir:

- Oktay Ekşi, Başkan (Seçilmiş Üye), Hürriyet Gazetesi Başyazarı.
- Doğan Heper, 2.Başkan (Seçilmiş üye), Milliyet Gazetesi Gen.Yay.Yönetmeni.
- Prof. Dr. İlhan Akın, Okuyucu Temsilcisi, İstanbul Üni. Hukuk Fakültesi Dekanı.
- Kenan Akın, Temsilci, Türkiye Gazetesi Genel Yayın Koordinatörü.
- Togay Bayatlı, Temsilci (TSYD Gen. Başk.), Milliyet Gazetesi Spor Yazarı.
- Behiç Ekşi, Temsilci (AA), Anadolu Ajansı Genel Müdür Vekili.
- Çetin Emeç, Temsilci (Hürriyet Gazetesi), Genel Koordinatör.
- Prof. Dr. Faruk Erem, Okuyucu Temsilcisi, Ceza Hukuku Profesörü.
- Sencer Güneşsoy, Temsilci, Güneş Gazetesi, Genel Koordinatör.
- Nazlı Ilıcak, Seçilmiş Üye, Gazeteci – Yazar.
- Prof. Dr. Yıldız Kenter, Okuyucu Temsilcisi, Devlet Sanatçısı.
- Güngör Mengi, Seçilmiş Üye, Sabah Gazetesi Başyazarı ve Murahhas Üye (Basın Konseyi ile Dayanışma Derneği Başkanı).

- Zafer Mutlu, Temsilci (Sabah Gazetesi), Genel Yayın Müdürü.
- Altan Öymen, Temsilci (Milliyet Gazetesi), Genel Yayın Koordinatörü ve Başyazar.
- Baki Özilhan, Temsilci (Ulusal Basın Ajansı), Genel Müdür.
- İsmail Sivri, Seçilmiş Üye, İzmir Gazeteciler Cemiyeti Başkanı.

Basın Konseyi 18 Mart 1988 yaptığı ikinci toplantıda, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun aldığı bir kararla, basın özgürlüğünü hedef alan olayları ve uygulamaları tespit edip, Yüksek Kurulu uyarmak üzere, sürekli çalışacak bir komite kurmuştur. Basın Özgürlüğüne Yönelik Tehditleri İzleme Komitesi (BÖYTİK) adı ile kurulan komite üyeleri: Yurdakul Fincan, Kenan Akın, Oktay Ekşi, Nazlı Ilıcak, Güngör Mengi, Altan Öymen ve Prof. Dr. Çetin Özek'tir. ²¹⁹

Basın Konseyi daha sonra yukarıda sözü edilen, "Basın özgürlüğünü hedef alan olaylar ve uygulamaları tespit etme" görevini, Basın Konseyi Sözleşmesi'nin, Basın Yüksek Kurulunun Görevleri'ni tanımlandığı 11. maddesinin "G" fıkrasında şu şekilde belirlemiştir;

"Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı'na ve İletişim (Basın) Özgürlüğü'ne yönelik tehditleri izlemek, değerlendirmek ve gereğinde Üyeler Kurulu'nu toplantıya çağırarak."

Basın Konseyi, kuruluşundan itibaren gerek sözleşmesinde, gerek başvuru ve üyelik koşullarında gerekse Basın Meslek İlkeleri'nde çağın gerektirdiği yenilikleri yakalamak amacıyla çeşitli değişiklikler ve güncellemeler yapmıştır. Aşağıda bu değişikliklerden bazıları ve Basın Konseyi'ne ait metinlerin son şekilleri yer almaktadır.

²¹⁹ A.e., s.10.

3.2. Basın Meslek İlkeleri

Basın Konseyi ile Türk basınında ikinci kere, ancak bu kez tamamen gazetecilerin kendi girişimleri sonucunda bir özdenetim mekanizması oluşturulmuştur. Yukarıda da ayrıntılarıyla belirtildiği gibi ilk özdenetim mekanizması olan “Basın Şeref Divanı” birçok nedenle başarısız olmuştur.

Murat Özgen, Basın Şeref Divanı ile Basın Konseyi arasındaki farkı, Basın Meslek İlkeleri kapsamında bir değerlendirme yaparak, şu şekilde ortaya koymuştur;

“Bizce, Basın Şeref Divanı denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması, deneyim açısından yarar sağlarken, gazetecilerin de böyle bir girişimde bulunurlarken ayrıntılara dikkat etmeleri gerektiğini göstermiştir. Örneğin; “Basın Ahlak Yasası” adı altında saptanmış olan basın ahlak kuralları, Basın Konseyi’nin kurulmasıyla, “Basın Meslek İlkeleri” olarak adlandırılmış ve 1960’da “yasa” adı altında toplanan bu kurallar, bu kez “ilkeler” olarak anılmaya başlanmıştır. Bir anlamda bu yolla “yasa” ile “ilke” arasındaki anlamsal farklılıktan yola çıkılarak, Basın Konseyi’nin basın özgürlüğüne bir zarar vermeyeceği, aksine Basın Ahlak İlkeleri aracılığıyla, meslekteki yozlaşmayı yine gazete ve basın çalışanlarının kendi girişimleri ile önleyeceği iletisi verilmek istenmiştir.”²²⁰

Basın Konseyi Basın Meslek İlkeleri, Konsey henüz resmen kurulmadan, yukarıda sözü edilen çalışma grubu tarafından gazetecilerle yapılan fikir alışverişleri sonucu belirlenmiştir. Buna göre, Basın Konseyi, Basın Meslek İlkeleri temelinde kurulan bir özdenetim kuruluşudur.

Türk Basın Konseyi’nin Basın Meslek İlkeleri belirlendiğinde ilk 4 paragrafında yer alan “iletişim özgürlüğü” ibaresi “basın özgürlüğü” şeklinde kullanılmıştır.

Basın Konseyi Başkanı ve Hürriyet Gazetesi Başyazarı olan Oktay Ekşi “basın özgürlüğü” ibaresinin mantıksal ve kavramsal olarak yanlış bir ifade şekli olduğunu savunmuştur. Oktay Ekşi, Yeni Türkiye Dergisi’ne yazdığı bir makalesinde, özgürlük kavramının genel bir kavram olduğunu ve bu “genel” olma

²²⁰ M. Özgen, a.g.e., s.224.

özelliğinin özgürlüğün gerçekleşebilmesi için en önemli şart olduğunu belirtmiştir. Ekşi söz konusu yazısında “basın özgürlüğü” ifadesinin, özgürlük kavramının “basın” gibi spesifik bir organ ile kullanıldığında, “basına tanınmış bir ayrıcalık” şeklini aldığını vurgulamış ve özgürlük kavramının kendisi gibi geneli ifade eden “iletişim” kelimesi ile birlikte anılmasının gerekli olduğunu kaydetmiştir.²²¹

Bu belirleme dikkate alınarak Basın Konseyi Temsilciler Kurulu’nun 22 Nisan 1995 günü yapılan toplantısında Basın Meslek İlkeleri’nin önsözü ve bazı maddeleri değiştirilmiştir.

Basın Meslek İlkeleri içerisinde yer alan tüm “basın özgürlüğü” ifadeleri yerini “iletişim özgürlüğü” kavramına bırakmıştır.

Basın Meslek İlkeleri’nin 3. maddesindeki, “Bir kamu müessesesi olan gazetecilik mesleği” ibaresi “Kamusal bir görev olan gazetecilik” ibaresiyle,

12. maddesi ise, “Gazeteci mesleğin saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumla haber araştırmaktan sakınır.” iken, “Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.” biçiminde değiştirilmiştir.²²²

Basın Meslek İlkeleri’nin son şekli şöyledir:

“İletişim Özgürlüğünü ülkemizde insanca yaşamının, saydam bir yönetime kavuşmanın ve demokratik sistemin temel koşulu sayan biz gazeteciler;

Kanun koyucunun veya öteki kurum ve kişilerin, İletişim Özgürlüğünü kısıtlamalarına, her zaman ve her yerde karşı çıkacağımıza kendi özgür irademizle söz vererek;

İletişim Özgürlüğünü, Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı’nın bir aracı sayarak;

Gazetecilikte temel işlevin, gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan kamuoyuna yansıtmak olduğunu göz önünde tutarak;

Basın Konseyi’nin kendi çalışmaları üzerinde hiçbir dış müdahaleye izin vermeme kararlılığını vurgulayarak;

²²¹ Oktay Ekşi, “Basın Özgürlüğü Diye Bir Kavram Yoktur”, **Yeni Türkiye, Medya Özel Sayısı I**, Sayı.11, Ankara, Ekim 1996, ss.251-252.

²²² A. Girgin, **a.g.e.**, s.445.

Yukarıdaki bölümü de içeren Basın Meslek İlkeleri'ne uymayı, sözünü ettiğimiz temel inançlarımızın bir gereği saydığımızı, kamuoyu önünde açıklarız.

1. Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özrü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.
2. Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yada incitici yayın yapılamaz.
3. Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.
4. Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelerle yer verilemez.
5. Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.
6. Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olmaksızın yayınlanamaz.
7. Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.
8. Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.
9. Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse “suçlu” ilan edilemez.
10. Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.
11. Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasal ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.
12. Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.
13. Şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır.
14. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
15. Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.
16. Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.”²²³

²²³ **Basın Konseyi Yıllık Raporu (2009)**, Basın Konseyi Yayınları, No.30, İstanbul, 2010, ss.7-8.

Söz konusu ilkeleri kabul eden gazete, dergi, ajans v.b. gibi yayın organları ile ilgili olarak Basın Konseyi Sözleşmesi'nin 20. maddesi, şu şartı getirmektedir:

“Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ni imzalayan yazılı basın organları, ‘Bu... (gazete, ajans, dergi, v.b.) Basın Meslek İlkelerine uymaya söz vermiştir.’ Şeklinde bir ibareyi (ve mümkünse Basın Konseyi Amblemi'ni) basın organının her sayısında ve kolayca görülebilecek bir yerde yayımlar. Sözlü ve görüntülü basınla ilgili düzenlemeyi BKYK kararlaştırır.”

3.3. Basın Konseyi'nin Amaçları

1987'de Basın Konseyi kurulmadan önce, bu kuruluşun üç önemli amacı şu şekilde açıklanmıştır:

1. Basın özgürlüğünü gerçekleştirmek ve korumak için mücadele etmek.
- 2 Basın Meslek İlkeleri'nin uygulanmasını sağlamaya çalışmak.
3. Gazetelere ve gazetecilere yapılan haksız saldırıları inceleyip, bunu yapanları teşhir etmek.²²⁴

Basın Konseyi, yukarıda vurgulanan amaçlardan 1. ve 3. maddeler göz önünde bulundurulduğunda, bir taraftan özdenetim mekanizması diğer taraftan da bir meslek örgütü olarak görev yapmayı hedeflemiştir. Basın Konseyi'nin kuruluşundan itibaren yayımladığı faaliyet raporlarına da bakıldığında, Konsey bir taraftan gazetecilere yapılan saldırı ve suikastları kınamış, gazetecilerin özlük haklarına karşı yapılan müdahalelere sert tepkiler göstermiş, diğer taraftan da gazetecilerin kamuoyuna karşı yerine getirmedikleri sorumlulukları teşhir etmiştir. Basın Konseyi için bir taraftan gazeteciyi dışarıdan yapılan sorumsuz baskılardan ve müdahalelerden korumayı diğer taraftan da kamuoyunu sorumsuz gazetecilik faaliyetlerinden korumayı görev edinmiştir, denilebilir.

²²⁴ Murat Demiray, “Basında Konuşulan Basın”, **Yeni Türkiye, Medya Özel Sayısı I**, Sayı.11, Ankara, Ekim 1996, s.243.

Bu bağlamda Basın Konseyi'nin temel amacını Oktay Ekşi "Basın Konseyi Nedir, Ne Değildir, 40 Soru – 40 Cevap" başlıklı yazısında şu cümle ile özetlemektedir:

"Basın Konseyi 'daha özgür' ve 'daha saygın' bir basına kavuşmamızı istemektedir. Bundan başka bir amacı yoktur."²²⁵

Buna ek olarak Basın Konseyi'nin amaçları, Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri'nin 1. maddesinin a,b,c ve d fıkralarında şu şekilde açıklanmaktadır:*

"İletişim (Basın) özgürlüğünü, insanca yaşamının ve saydam bir ortamda yönetilmenin temel koşulu sayarak yaşama geçirmek, Özgür ve sorumlu bir basını, yaşamımızın ayrılmaz bir parçası yapmak, basının (medyanın) ve basın mensuplarının meslek uygulamalarını, özgür ve saygın bir basından beklenecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak, Gerek basın (medya) mensupları ile basın (medya) hakkında başkalarının, gerekse başkaları hakkında basın (medya) mensuplarının, Basın Konseyi'nin uğraş alanına giren şikayetleriyle ilgili karar almak amacıyla kurulan Basın Konseyi..."²²⁶

Basın Konseyi'nin amaçlarına yönelik bir başka metin ise Basın Konseyi Sözleşmesinin 1.maddesinde,

"Özgürlükçü bir demokratik sistemin temel taşı olan, "halkın gerçekleri öğrenme hakkı"nı savunmak; özgür ve sorumlu basının ve basın mensuplarının, meslek uygulamalarını, özgür ve saygın bir basından beklenecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak üzere, bu amaçları Basın Meslek İlkeleri şeklinde düzenleyip benimseyen gazetecilerin imzaladıkları bu sözleşmeyle bir Basın Konseyi kurulmuştur."²²⁷ şeklinde açıklanmıştır.

²²⁵ **Güvenilir Gazetecilik İçin...**, s.59.

* Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri, tam metni için, bkz, **Ek-V**.

²²⁶ **Basın Konseyi Yıllık Raporu (2009)**, s.269.

²²⁷ **A.e.**, s.259.

3.4. Basın Konseyi'nin Yapısı

Basın Konseyi önceleri Konsey Sözleşmesi'nin 2. maddesi gereğince;*

- 1- Basın Konseyi Üyeleri Kurulu (BKÜK)
- 2- Basın Konseyi Temsilciler Kurulu (BKTK)
- 3- Basın Konseyi Yüksek Kurulu (BKYK) organlarından oluşmakta idi.

Ancak a) Basın Üyeleri, b) Basın Dışı Üyeler'den oluşan Basın Konseyi Temsilciler Kurulu, 15 Mart 1997 günü yapılan 10. Genel Kurul Toplantısında kaldırılmıştır.

Buna karşılık Basın Konseyi Üyeler Kurulu (BKÜK)'nun kapsamı genişletilmiş böylece Basın Konseyi'nin üyelerine Yüksek Kurul seçimlerinde oy hakkı verilmiştir.

Aynı değişiklikle, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun da kapsamı genişletilmiştir. Sözleşmenin 2. maddesi şöyledir:

“Basın Konseyi'nin organları:

- 1- Basın Konseyi Üyeler Kurulu (BKÜK)
- 2- Basın Konseyi Yüksek Kurulu'dur. (BKYK)

Basın Konseyi'nin bir Genel Sekreteri ve Genel Sekreter'e bağlı, yeterli elemanlardan oluşan bir bürosu vardır.”²²⁸

Sözleşmenin, 15 Mart 1997 tarihinde değiştirilerek kapsamı genişletilen, Basın Konseyi Üyeler Kurulu ile ilgili 3. maddesinde, 22 Nisan 2000 tarihinde yapılan değişiklikle, “üyelerin basın kartı sahibi olma ve bir sözleşme ile çalışma...” koşulu kaldırılmıştır.

Aynı tarihteki bir başka değişiklik de okuyucu kesimini temsilen, Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından seçilenlerin sayısı 30'dan 40'a yükseltilmiştir. 5 Mart 2007'de yapılan değişiklikle ise söz konusu 40 kişinin görev süreleri 3 yıl

²²⁸ A. Girgin, **a.g.e.**, s.276.

* Basın Konseyi Sözleşmesi tam metni için, bkz, **Ek-VI**.

olarak belirlenmiştir. Bu arada, 23 Mart 2002 tarihli değişiklikle de “internet gazeteciliği yapan siteler” madde kapsamına alınmıştır.²²⁹

10 Nisan 2010 tarihinde ise “internet gazeteciliği yapan siteler” ibaresi, “sorumlusunun ve tebligat adresinin belli olması” şartına bağlanmıştır. Basın Konseyi Üyeler Kurulu ayrıca, sözleşmenin 3.2. maddesine yeni bir fıkra ekleyerek (yeni A fıkrası) İlkelerini kabul ettiklerini yayınlarında belirten basın-yayın organlarının Basın Konseyi Üyesi sıfatı kazanmalarının yolunu da açmıştır.

Bu değişiklikler ardından Basın Konseyi Sözleşmesi’nin ilgili maddelerinde Basın Konseyi Üyeler Kurulu şu şekilde tanımlanmıştır:

1- Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi’ne Katılım Belgesi’ni imzalamış olan:

A- Gazetecilerle,

B- Basın Meslek İlkelerine uymaya söz verdiğini kamuoyuna beyan etmiş sözlü, yazılı, görüntülü basın ve yayın organları ile sorumlusunu ve ulaşılabilir tebligat adresini göstererek internet gazeteciliği yapan sitelerin sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden,

C- Gazetecilik iş koluna mensup işçi veya işveren sendikalarının başkanlarından veya temsilcilerinden,

D- Gazetecileri temsil eden derneklerin veya bu nitelikte dernekler arasında kurulmuş birlik, federasyon ve konfederasyonların başkanlarından veya temsilcilerinden,

2- Katılım Belgesini imzalama koşuluna bağlı olmaksızın:

A- Basın Meslek İlkelerine uymaya söz verdiğini kamuoyuna kendiliğinden beyan etmiş sözlü, yazılı, görüntülü basın ve yayın organları ile internet gazeteciliği yapan sitelerin sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden,

B- Türkiye Barolar Birliği Başkanı veya Birlikçe gönderilen temsilciden,

C- En çok üyeye sahip işçi ve işveren sendikaları konfederasyonlarının başkan ve temsilcilerinden,

D- İletişim Fakültelerinin dekanları veya temsilcilerinden,

E- Okuyucu kesimini temsilen Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından üç yıl için seçilen 40 kişiden oluşur.

Yüksek kurul, boşalanın yerine, onun süresini dolduruncaya kadar görev yapacak isimleri belirler.

Madde 4- Basın dışından seçilen üyeler hariç, Basın Konseyi’nin üyesi olmayan hiçbir kişi, organ veya kuruluş, Basın Konseyi’nin herhangi bir organında temsil edilemez ve görev alamaz.

²²⁹ A.e., s.277.

Madde 5- Basın Konseyi Üyeler Kurulu, kendi üyeleri arasından (2'si Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana dışında kalan yörelerdeki yazılı, sözlü ve görüntülü basın organlarının fiilen mahallinde çalışan mensupları içinden olmak üzere) 8 basın mensubu ile 12 basın dışı üyeyi, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'na seçer. Seçim gizli oyla yapılır.

Madde 6- Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Konsey Başkanı'nın başkanlığında toplanır.

Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nun olağan toplantıları yılda bir kere yapılır. Bu toplantıda Genel Sekreter, Basın Konseyi'nin çalışmaları hakkında Üyeler Kuruluna bilgi sunar.

Kurul, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görüşülmesine ihtiyaç duyduğu veya en az 10 üyenin önerisi üzerine gündeme alınmasına karar verilen konuları inceler ve görüşlerini kamuoyuna duyurur.

Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun "Basın Meslek İlkeleri"ne ilişkin işlemleri ve kararları" üzerinde görüşme yapamaz.

Sözleşmenin, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun oluşumuna ilişkin 7. maddesi, 15 Mart 1997, 22 Nisan 2000, 23 Mart 2002 ve 15 Mart 2006 tarihli değişikliklerden sonra şu biçimi almıştır:²³⁰

Basın Konseyi Yüksek Kurulu şu üyelerden oluşur:

A- Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nca, 8'i basın mensubu, 12'si basın dışından olmak üzere, seçilmiş 20 üye,

B- Günlük net satış ortalaması 100 binin üstündeki basın organlarının sahipleri veya belirleyecekleri, faal gazetecilik yapan bir temsilci,

C- Günlük net satış ortalaması 100 binin üstünde olan yazılı basın organlarından en az beşine veya ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü veya görüntülü en az iki basın organına makul bir bedel karşılığında, kendi ürettiği yazılı, sesli veya görüntülü haberlerle servis yapan ajansların sahipleri veya belirleyecekleri, faal gazetecilik yapan bir temsilci,

D- Ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü ve/veya görüntülü basın organları ile günlük asgari izlenme sayısı Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından kabul edilen ölçütle belirlenen internet gazetelerinin Sahibi veya Genel Müdürü veya temsilcisi,

E- Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı'nın Başkanı,

F- Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ne katılan basın kuruluşlarından, en çok üyeye sahip 3 Gazeteciler Cemiyeti'nin Başkanı veya Yönetim Kurulunca seçilen temsilcisi,

G- En çok üyeye sahip Gazeteciler Sendikası'nın Başkanı veya Yönetim Kurulu'nca seçilen temsilcisi,

²³⁰ A.e., s.279.

H- Basın işverenlerini temsil eden dernek veya sendikalardan (yazılı, sözlü veya görüntülü basın organlarının sahiplerini temsil eden ayrı dernekler varsa her biri ayrı kategori sayılır) Basın Konseyi Yüksek Kurulu’nca belirlenen kuruluşun Başkan veya temsilcisi,

I- İşbu maddenin (B), (C) ve (D) bentlerine göre BKYK’ya üye gönderme hakkı, aynı yayın grubuna dahil basın organlarından yalnız biri tarafından kullanılır.

“Aynı yayın grubu”na ilişkin ölçütleri Basın Konseyi Yüksek Kurulu belirler. Kazanılmış haklar saklıdır.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu’na ilişkin, Konsey Sözleşmesi’nde yer alan diğer maddeler şunlardır:

Madde 8- Basın Konseyi Yüksek Kurulu üyeleri, kendi aralarında gizli oyla bir Başkan ve İkinci Başkan seçer. Basın Konseyi’ni Başkan temsil eder. Başkanın bulunmadığı zamanlarda İkinci Başkan, o da yoksa Genel Sekreter temsil eder.

Madde 9- BKYK bir gazeteciyi Şeref Başkanı seçebilir.

Madde 10- Basın Konseyi Yüksek Kurulu’nun seçimle gelen üyelerinin görev süresi üç yıldır. Süresi biten üye yeniden seçilebilir.

BKYK, üst üste üç toplantıya katılmadığı için ayrılmış sayılan veya bir başka sebeple süresi bitmeden boşalan üyeliklerin yerine, Basın Konseyi Üyeler Kurulu’nun ilk olağan toplantısına kadar görev yapmak üzere Üyeler Kurulu Üyeleri arasından gizli oyla seçim yapar.²³¹

Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Konseyin en önemli ve kritik organıdır. Buna göre Yüksek Kurul, Konseyin temel işlevlerini yerine getirmesi için gereken çalışmaları yapmakla yükümlüdür. Basın Konseyi Sözleşmesinin ilgili maddelerine göre Basın Konseyi Yüksek Kurulunun Görevleri şöyle sıralanmaktadır:

A- İletişim (Basın) Özgürlüğünün genişlemesine ve gerçekleşmesine çalışmak,

B- Basının saygınlığını korumak,

C- Basın mesleğinin, ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edildiğine ilişkin olarak yazılı, sözlü, görüntülü veya internet gazeteciliği yapan basına topluca yöneltilen iddiaları başvuru beklemeden araştırmak,

D- BKYK üyelerinden birinin veya Genel Sekreterin “Basın Meslek İlkeleri’nin ihlali” niteliğinde görerek, ele alınmasını istediği konuları karara bağlamak,

E- Basın Meslek İlkeleri yönünden incelenmesi yahut Basın Konseyi’nin el koyması, basın (medya) yoluyla istenen ve Konseyin işleviyle uyumlu olan olayları ayrı bir başvuru beklemeden ele almak,

²³¹ Basın Konseyi Yıllık Raporu (2009), ss.260-261.

F- Gazetecilik görevini Basın Meslek İlkelerine aykırı şekilde yaptığı yolundaki bir suçlama nedeniyle durumun irdelenmesini isteyen gazetecilerin ve/veya basın organlarının başvurularını karara bağlamak,

G- Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı'na ve İletişim (Basın) Özgürlüğü'ne yönelik tehditleri izlemek, değerlendirmek ve gereğinde Üyeler Kurulu'nu toplantıya çağırarak,

H- Yayın öncesine ve yayına ilişkin meslek uygulamaları hakkındaki şikayetleri karara bağlamak,

I- Katılma Belgesi'ni bizzat imzalayan veya Sahibi yahut Genel Yayın Yönetmeni tarafından imzalanmış bir basın organında çalışanlardan;

a) Basın mesleğini ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edenlerin,

b) Basının saygınlığını zedeleyici nitelikteki yayınlarda ısrarı alışkanlık haline getirenlerin “varsa” Basın Konseyi ile ilişkilerini kesmek,

J- Üye basın kuruluşlarına, Basın Konseyi Genel Sekreteri ile yakın ilişki içinde çalışmak üzere, kurulu oldukları yörede Basın Konseyi'ni temsil yetkisi vermek ve bunların görev alanlarını belirlemek,

K- Basınla ilgili araştırmalar yapmak ve yayınlamak,

L- Bu sözleşmenin verdiği ve Yüksek Kurul'un oy birliğiyle uygun gördüğü diğer görevleri yerine getirmek.

Yukarıda Basın Konseyi Sözleşmesine göre görevleri sıralanan Yüksek Kurul, en az 9 üyenin katılımıyla toplanmaktadır. Daha önceleri BKYK'nın üyelerinin en az üçte birinin katılımıyla toplanması şartı bulunurken sözleşmenin 16. maddesinde yer alan bu ibare sırasıyla 26 Şubat 1998, 22 Nisan 2000 ve 23 Mart 2002 tarihli değişikliklerle nihai hali olan “en az 9 kişinin katılımı” şartına bağlanmıştır.

BKYK'da her üyenin 1 oy hakkı vardır ve bu oylar sadece oyu veren üyenin kendi kanaatini yansıtmaktadır. Üyeler çekimser oy kullanamazlar.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu kararları kesindir. Ancak ilk incelemede maddi hata yapıldığı veya şikayetçi ile şikayet edilenin sunduğu bir kanıtın değerlendirilmediği gerekçesiyle kararın, ilanından başlayarak 15 gün içinde, olağanüstü itiraz yoluna gidilebilir.

Başkan, 2. Başkan ve Genel Sekreter'den oluşan bir kurul, itirazla ilgili raporunu Yüksek Kurul'a sunar. İtirazla ilgili raporun görüşüldüğü Yüksek Kurul toplantısına ilgili taraflar davet edilir. Katılan taraf ya da taraflar dinlendikten sonra

Yüksek Kurul değerlendirmesini yapar. Yüksek kurul tarafından verilen ilk karar, toplantıya katılanların en az 2/3'ünün oyuyla değiştirilebilir.

3.5. Basın Konseyine Üyelik

Basın Konseyi'ne her gazeteci üye olabilir. Örneğin “Sarı Basın Kartı” taşıma zorunluluğu yoktur. Konsey, üye olmak isteyen kişinin “bilfiil gazeteci olup olmadığına” bakar. Her basın/medya organı (gazete, radyo, haber ajansı, dergi, TV, internet gazeteleri ve haber siteleri) ile her basın/medya meslek kuruluşunun (Gazeteciler dernekleri ile gazeteciler sendikalarının) da Konsey'e üye olması mümkündür.

Konseye üye olmanın temel koşulu, “Basın Konseyi Sözleşmesine Katılma Belgesi”ni doldurup Konsey Genel Sekreterliği'ne göndermiş (iletmiş) olmaktır.

Basın Konseyi Sözleşmesi'ne göre üye olmak isteyenlerin “üye” sıfatını alması için ayrıca “üyeliğe kabul edilmesi” ne gerek olmadığı gibi böyle bir usul de yoktur. Bir başka ifade ile “üye olmak isteyen iradesi” Konsey açısından yeterlidir. Bununla birlikte kendisine “üye olduğunu” bildiren bir mektup gönderilmektedir. Konsey'in felsefesine göre “Basın Meslek İlkeleri'ne uymayı taahhüt ediyorum” diyen gazeteci kim olursa olsun, Konsey tarafından memnuniyetle karşılanması gereken kişidir. Onun bu arzusunu geri çevirmek (Konsey Sözleşmesi'nin Madde-11/I Fırkası dışında) söz konusu değildir.²³²

Basın Konseyi'ne üye olan kişinin ya da kuruluşun, gerek Basın Konseyi Sözleşmesine Katılım Belgesi'ni kabul etmesi gerekse Konsey'in temelini oluşturan Basın Meslek İlkeleri'nin varlığının bilincinde olması durumları göz önünde bulundurulduğunda, özdenetimin gerektirdiği sorumluluğu kabul ettiği anlamına gelmektedir. Bu kabul ile beraber, söz konusu kişi ya da kuruluş, gerçekleştirmiş olduğu gazetecilik aktivitesine bir standart belirlemiş olmaktadır.

2009 yılı itibariyle Basın Konseyi'nin mevcut üye sayıları şu şekilde açıklanmıştır:

²³² A.e., s.9.

- Bireysel Üye Sayısı: 1327
- Yaygın (Ulusal) Gazete Sayısı: 6
- Yaygın (Ulusal) TV Sayısı: 8
- Bölgesel Gazete Sayısı: 254
- Bölgesel TV ve Radyo Sayısı: 310
- Meslek Dernekleri Sayısı: 21
- Vefat Eden Bireysel Üye Sayısı: 74²³³

3.6. Basın Konseyi'ne Başvuru (Şikayet Etme) Yöntemleri

Basın Konseyi'ne başvuru yöntemleri “Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri” başlıklı belgede açıklanmaktadır. Şikayetlerin karara bağlanması aşamasındaki esaslar ve usuller de “Basın Konseyi Sözleşmesi”nde belirtilmektedir. Aşağıdaki bilgiler söz konusu belgelerden derlenmiştir.

Basın Konseyi Sözleşmesi'ne göre önceleri yayınlar konusunda başvurma/şikayette bulunma hakkı yayına muhatap olan kişiye tanınırken, 29 Şubat 1998'de bu karar aşağıda yer aldığı şekilde değiştirilmiştir.

Basın Konseyi'ne şikayette bulunmak için Konsey üyesi olma şartı aranmamaktadır. Herhangi bir kimse, herhangi bir yayın ya da bir gazetecinin meslek uygulaması hakkında şikayetçi olabilir. Konsey'in bir konuyu ya da meslek uygulamasını incelemesi için mutlaka şikayet edilmiş olması gerekmez. Konsey, iletişim (basın) özgürlüğü ile ilgili konularda kendiliğinden de harekete geçmektedir.

Basın Konseyi aşağıda kapsam dahilinde bulunan başvurular hakkında karar verir;

A. Türkiye'de yayınlanan yazılı, sözlü ve görüntülü tüm basın (medya) organları,

²³³ A.e., s.16.

- B. İnternet yayıncılığı yoluyla hizmet veren tüm kitlesel iletişim organları,
- C. Bir kuruma bağlı olmaksızın gazetecilik yapanların yayınları,
- D. Gazetecilik yapanların meslek uygulamaları,
- E. Yukarıdaki kapsam içinde kalan gazeteci ve kitlesel iletişim organları tarafından, başkalarının (örneğin kamu kurumlarının veya yetkililerinin) gazeteciler ve basın (medya) organları ile ilgili uygulamaları ve suçlamaları.

Basın Konseyi'ne başvuran kişinin şikayetinin gerekçesini ve Basın Meslek İlkeleri'nden hangisinin ihlal edildiğine ilişkin görüşünü yazıyla ve açık bir biçimde ifade etmiş olması gerekmektedir. Ayrıca şikayette bulunan kişi, şikayete sebep olan yayın yahut belgeyi/belgeleri de bu şikayet yazısına eklemelidir.

Basın Konseyine üye olan gazeteciler dernekleri (cemiyetler) uğraş alanları (parlamento muhabirleri ile ilgili dernek, parlamento ve dünyası ile ilgili yayınların, adliye polis muhabirleri ile ilgili dernek, bu konuların vb.) ile ilgili gazetecilerle veya yayınlarla; yöresinde tek olan dernekler, yöredeki tüm yayınlar ve gazetecilik uygulamaları ile ilgili başvuruları, burada yazılı kurallara uymak koşuluyla, Basın Konseyi adına kabul edebilirler. Başvuru kabul yetkisine sahip derneğe (cemiyete) bu husus, Basın Konseyi Başkanı'nın göndereceği yetki belgesiyle bildirilir.

Konsey adına başvuru kabul eden derneğin (cemiyetin) Başkanı veya Genel Sekreteri,

Başvuruyu, üzerinde herhangi bir işlem yapmadan doğrudan Basın Konseyi Genel Sekreteri'ne aktarabilir veya, Basın Konseyi Genel Sekreteri'nin yetkilerini kullanarak, önce taraflar arasında uzlaşma sağlamak suretiyle sorunu çözmeye çalışır. Bunun için taraflara yazıyla "uzlaşarak sorunu çözme" önerisinde bulunur. Makul sürede sonuç -veya yanıt- alamazsa konuyu Basın Meslek İlkeleri ışığında kendisi değerlendirir ve:

- a. Başvuru hakkında "şikayetin yersiz bulunduğu"
- b. İlgili gazeteci veya basın (medya) organı hakkında "uyarı" yahut,

c. Kınama kararı verilmesi talebiyle Basın Konseyi Genel Sekreterliğine iletir. Genel Sekreter, teknik eksik varsa tamamlatarak konuyu ilgili derneğin raporuyla Yüksek Kurul'a sunar.

Basın Konseyi Genel Sekreteri'nin öncelikli görevi, başvuru (şikayet) ile ilgili konuyu barışçı bir sonuca ulaştırmaktır. Genel Sekreter bu amaçla tarafları uzlaştırmaya çalışır. Makul bir süre içinde sonuç alamazsa, şikayet başvurularını kendi tavsiyelerini de içeren birer dosya halinde Basın Konseyi Yüksek Kurulu'na sunar. Şikayetlerin işleme alınması için, önce Genel Sekreter tarafından daha sonra Yüksek Kurul tarafından, Basın Konseyi Sözleşmesi hükümlerine göre görüşülmeye müsait olduğunun onaylanması gerekmektedir. Kurul dosyaları "Basın Meslek İlkeleri'ne aykırılık olup olmadığı yönünde" inceler ve karar verir. Kurul sağlıklı bir şekilde sonuca ulaşmak için zorunlu olmadıkça dosyadaki olayın içeriğini araştırmak durumunda değildir.

Aynı yayınlı veya meslek uygulamasıyla ilgili olarak birden fazla başvuru yapılmış olması halinde, gerekli koşullara sahip ilk başvuru işleme konur.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu, en çok iki görüşmede karar verilmesini mümkün kılacak şekilde hazırlanmış olan (tarafların görüşleri talep edilmiş - mümkünse alınmış, gerekli kanıtlar toplanmış ve varsa tanıkların beyanları tespit edilmiş) dosyalar üzerinde görüşme yapar.

Şikayetleri değerlendirmekle görevli olan Yüksek Kurul en az 9 üye ile toplanır. Kurul kararlarını oy çokluğu ile alır. Çekimser oyun kullanılmadığı Yüksek Kurul'da her üyenin bir oy hakkı vardır ve bu oy sadece Kurul üyesinin kendi kanaatini yansıtmalıdır. Oylamanın gizli yapılabilmesi, Yüksek Kurul Üyeleri'nin birinin önerisine ve bu önerinin Kurul tarafından kabul edilmesi şartına bağlıdır. Şikayetçi ya da şikayete konu olan taraf, şikayetten sonraki BKYK'nın ilk toplantısında belirtmesi şartıyla, konuyu görüşecek olan Yüksek Kuruldan en fazla 3 üyeyi reddedebilir. Bu reddin gerekçesi yazı ile bildirilmelidir. Gerekçesi bulunmayan ret talepleri dikkate alınmazken, bu talebe konu olan üye(ler) kendi istekleri ile de çekilebilir. Aksi halde Yüksek Kurul, reddi istenen üye(ler)den o

konuda bilgi aldıktan sonra, talebi kabul edip etmediğini, söz konusu üye veya üyelerin gıyabında karara bağlamaktadır.

Şikayet edilen basın mensubu veya basın (medya) organının yetkilisi, o konuda kendisinin de dinlenmesini ve kanıtlarının dikkate alınmasını isteyebilir. Şikayet edilenin bu savunma talebi sonucu şikayet edene de aynı haklar tanınır. Kurul gerekli görürse ilgilileri dinler, tanık(lar) çağırabilmektedir.

Genel Sekreter; söz konusu şikayet “kişilik haklarının ihlali” iddiasını taşıyor ise, başvuru sahibinin gerçekten var olup olmadığını araştırmak ve yayında adından söz edilen kişiyi, ona ulaşma imkanı yok ise onun haklarını savunabilecek konumdaki bir yakınıni bularak Konsey’in konuyla ilgili karar vermesine iznini almak zorundadır.

Basın Konseyi’ne veya üye olan derneklere yapılan bir başvuru ile ilgili işlemlerin bitimine ve verilen kararın kamuoyuna açıklanmasına kadar olan tüm aşamalarda “gizlilik” esaslarına uyulur. Ancak, şikayette bulunan kişi Yüksek Kurul kararının da kamuoyuna duyurulmamasını talep edebilir. Yüksek Kurul bu talebi kabul eder ise karar gizli kalır.

Basın Konseyi Yüksek Kurul üyeleri kendileriyle ilgili ya da onlarla -geçici nitelikte bile olsa- iş veya dostluk yahut akrabalık ilişkisi olan kişi veya yayınlarla ilgili konuların incelenmesi, görüşülmesi ve karara bağlanması aşamalarına katılamazlar. Böyle bir durumu Yüksek Kurul üyesinin, peşin olarak açıklaması beklenir. Hangi iş ilişkisinin bu kapsamda sayılacağına, tereddüt halinde Basın Konseyi Yüksek Kurulu, mevcut diğer üyelerin oyu ile karar verir. Bunu yanı sıra Yüksek Kurul üyesi, kendisinin çalıştığı basın (medya) organı veya o basın (medya) organının mensup olduğu basın (medya) grubu yahut buralarda çalışan gazetecilerle ilgili şikayete ilişkin işlemlere de katılamaz ve oy kullanamaz. Ancak böyle bir durumda oy kullanacakların sayısı 9’dan az olaksa karar en az 9 üyenin oy kullanabileceği ilk toplantıya ertelenir.

Başvurular en geç iki ayda karara bağlanır. Bu süre aşılsa konu başvuru sahibi tarafından Basın Konseyi Üyeler Kurulu’na getirilebilir.

Basın Konseyi Yüksek Kurulunda oyların eşit çıkması halinde, söz konusu dosyanın oylaması bir sonraki Yüksek Kurul toplantısına ertelenir.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu kararları kesindir. Ancak ilk incelemede maddi bir hata yapıldığı veya şikayetçi ile şikayet edilenin sunduğu bir kanıtın değerlendirilmediği gerekçesiyle, kararın ilanından itibaren 15 gün içinde, olağanüstü itiraz yoluna gidilebilir. Başkan, İkinci Başkan ve Genel Sekreterden oluşan bir Kurul, itirazla ilgili raporunu Yüksek Kurula sunar. İtiraz, toplantıya katılanların en az 2/3'ünün olumlu oyuyla kabul edilebilir.

Basın Konseyi Genel Sekreteri, Yüksek Kurulun kararlarını taslak halinde en kısa zamanda yazarak toplantıya katılan üyelere iletir ve metne itirazları varsa belli bir gün ve saate kadar bildirmelerini talep eder. Gelen itirazları -yerinde buluyorsa- dikkate alarak kesin metni oluşturur ve kamuoyuna duyurur. Genel Sekreteri, Yüksek Kurul kararlarını Karar Sicili olarak kullanılan deftere yapıştırarak o toplantıya katılan üyelere imzalatır. Kararlara konu olan dosyaları Konsey arşivine alarak muhafaza eder.

Yüksek Kurul üyeleri, görüşülen konular ve dosyalar hakkında kimseye bilgi vermeyeceklerine ve Yüksek Kurulun kararı dışında herhangi bir yayın yapmayacaklarına söz vermiş sayılırlar.

Gizliliği ihlal eden Yüksek Kurul üyesi, çekilmiş sayılır. Yüksek Kurul gerek bu konuda gerekse Yüksek Kurul üyesi olmayan kişi yahut dernek hakkında uygun gördüğü önlem veya kararı alır.

3.7.Basın Konseyi Kararları

Basın Konseyi Yüksek Kurulu basın (medya) mensupları ve basın (medya) organları hakkında:

- a) Şikayeti yersiz bulma,
- b) Uyarı,

c) Kınama kararı almaktadır.

Basın Konseyi'ni geçmişte yaşanan Basın Şeref Divanı tecrübesinden ayıran en önemli özellik yukarıda sözü edilen kararların yapısıdır. Ancak, Çalışma Kuralları gereğince,"Basın (medya) mensuplarının ve basın (medya) organlarının başkaları hakkındaki şikayetlerine ilişkin kararlar bu sınırlamaya tabi değildir. Basın Konseyi'nin karar ve açıklamaları kimse için borç doğurmaz, tazminat talebine dayanak olmaz, bir akdin feshi için gerekçe teşkil etmez."

Konsey bu kararların dışında bir de "ihraç" kararı vermektedir. 1995 yılında olağan ve olağanüstü olarak toplanan 2 Temsilciler Kurulu toplantısında Basın Meslek İlkeleri'ni ısrarlı bir şekilde ihlal edenlerin ihracına imkan tanıyan bir karar almış ve sadece 1996 yılında bir kere ihraç kararı vermiştir.

Konseyin söz konusu kararları, Genel Sekreterliğin ulaşabildiği tüm basın (medya) organlarına iletilir. Konseyin yayın organı "Özgür Basın, Basın Konseyi'nin www.basinkonseyi.org.tr adresindeki WEB sitesi, bunun yanı sıra yine Basın Konseyi'nce yayımlanan Basın Konseyi Yıllık Raporları aracılığı ile söz konusu kararlar, Konsey üyelerine ve kamuoyuna duyurulur.

Anlaşılacağı üzere Basın Konseyi'nin kararları sadece teşhir niteliği taşımaktadır. Konsey bu şekilde bir özdenetim mekanizması olma özelliğini korumaktadır.

3.7.1. Basın Konseyi'nin 1988 – 2009 Yılları Arasında Verdiği Kararlar

	Başvuru	Uyarı	Kınama	Şikayetin Yersizliği	Uzlaşma	İşleme Konmayan	İşlemden kaldırılan
1988	-	-	-	-	-	-	-
1989	9	2	-	1	3	3	-
1990	5	1	-	4	-	-	-
1991	22	2	1	5	2	12	-
1992	45	4	3	14	4	20	-
1993	23	4	4	6	3	6	-
1994	36	8	4	12	6	6	-
1995	74	23	7	7	-	37	-
1996	44	8	5	8	4	19	-
1997	49	12	10	13	2	12	-
1998	46	11	7	17	2	9	-
1999	39	14	6	9	6	4	-
2000	67	14	18	18	3	14	-
2001	148	48	39	45	3	13	-
2002	136	42	15	42	15	22	-
2003	160	41	7	57	19	36	-
2004	144	23	27	55	6	33	-
2005	139	40	15	44	2	38	-
2006	128	36	7	49	1	35	-
2007	72	29	10	30	1	2	-
2008	117	33	23	48	2	11	-
2009	107	31	26	30	3	11	6
Top.	1610	426	234	514	87	343	6

Tablo II. 1988-2009 Yılları Arasında Basın Konseyi Kararları.²³⁴

Basın Konseyi'nin kurulduğu yıl olan 1988'de, yukarıda Konsey'in kuruluşuyla ilgili bölümde söz edilen imkansızlıklar nedeni ile herhangi bir başvuru olmamış ve karar alınmamıştır.

²³⁴ Basın Konseyi Yıllık Raporu (2009), s.27.

Basın Konseyi'nin ilk yıllarında yukarıda tabloda yer almasa da ciddi bir şikayet başvurusu sorunu yaşanmıştır. Usul ile ilgili olan bu sorunda, başvuruların bir çoğu tamamlanmadığı için kayda bile geçirilememiştir, kısacası bunlar başvuru niteliği bile taşımamaktadır. Konsey'in ilk kurulduğu yılda başvuru olmadığı dikkate alınırsa, takip eden ve az sayıda başvuru olan 1989 yılına ait Faaliyet Raporu'nun da, genel hatları ile Konsey'in yapısı, amaçları ve çalışma biçimi hakkında bilgilendirici bir niteliği sahip olduğu görülmektedir. Konsey'e başvuruların yapıldığı ilk yıla ait bu Faaliyet Raporunda, şikayet başvuru sorunu şu şekilde açıklanmıştır;

“1988 yılında Basın Konseyi'ne kimi usulüne uygun olan, kimi usulü kurallarına riayet etmeyen 20 adet başvuru yapıldı. Bunlardan hiçbirini Yüksek Kurul'a intikal ettirmek zorunluluğu doğmadı. Çünkü hepsi de, ya ‘başvuru sahibinin vazgeçmesi’ yahut ‘kendiliğinden sonuçlanması’ veya Konsey'in çabası sonucu ‘uzlaşma’ sağlanması nedeniyle ayrı bir karar verilmesini gerektirmeden bitti”²³⁵

Aynı Faaliyet Raporunda, sonuçların kamuoyuna açıklanacağını duyan bazı şikayet başvurusu sahiplerinin bu durumdan çekinerek başvurularını usulüne uygun hale bilerek getirmediikleri de vurgulanmakta ve bunu yapan kişilerin isimleri de verilmektedir.²³⁶

Yukarıda birçok kere ifade edildiği gibi Basın Konseyi'nin şikayet başvuruları ile ilgili öncelikli refleksi, tarafların uzlaşmasını sağlamaktır. Konsey ilk yıllarında da bunu çeşitli başvurularda başarmıştır. Bu uzlaştırmacı tavrının yanı sıra Basın Konseyi ilk “kınama” kararını 1991 yılında vermiştir. 1991'e kadar verilen en büyük teşhir cezası budur.

1992 yılında Basın Konseyi'ne yapılan başvurularda artış yaşanmıştır. Ancak takip eden 1993 yılında başvuru sayısında neredeyse yarı yarıya bir azalma görülmektedir.

Bununla beraber Basın Konseyi'nin yayımladığı tabloya göre, şikayetlerin 70'i aştığı 1995 yılında hiç uzlaşma kararının olmaması da dikkat çekicidir.

²³⁵ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1989- 6 Şubat 1990), s.25.

²³⁶ A.e., ss.25-26.

Yine tabloda yer almayan cezalardan biri de 1996 yılında verilmiştir. Basın Konseyi 1996 yılında tarihinde ilk defa bir “ihraç” kararı vermiştir. 1995 yılında “basın meslek ilkelerini ısrarlı bir şekilde ihlal edilenlerin” ihraç edileceğine dair karar yukarıda yer almaktadır. İhraç kararı bu hükmün açıklanmasından 1 yıl sonra gerçekleşmiştir.

Basın Konseyi’nin 2001 yılında aldığı başvurusu sayısı, o yıla kadar en fazla başvuru olan 1995 yılındaki sayının iki katından fazladır.

Konseye başvuru sayısı 2007 yılında 72’ye düşmüştür. Ancak daha sonraki yıllarda bu sayı 100’ün altına hiç inmemiştir. Basın Konseyi’ne en fazla başvurunun yapıldığı yıl olarak da, 2003 yılı 160 başvuru ile birinci sırada gelmektedir.

Basın Konseyi’nin açıkladığı söz konusu sayılar, yıllara ait “başvuru” sayılarını göstermektedir. Basın Konseyi’nin söz konusu başvurular dışında kendiliğinden harekete geçerek aldığı kararlar olduğu yukarıda belirtilmiştir. Ancak bu kararlar söz konusu tablo içerisinde yer almamaktadır.

2009 yılı itibariyle, geride kalan 21 yıllık süreçte Basın Konseyi’ne yapılan şikayet müracaatlarına ve Konsey’in verdiği kararlara bakıldığında, 500’ün üzerinde “şikayetin yersizliği” kararı verilmiştir. Bu durum şikayetçi olan kişilerin, yeteri kadar ‘Basın Meslek İlkeleri’ne dikkat etmediklerini ve kişisel rahatsızlıklarını Konsey’e şikayet olarak taşıdıklarını göstermektedir.

Yukarıdaki tabloya göre Basın Konseyi, “kınama” kararına çok sık başvurmamaktadır. 400’ün üzerindeki “uyarı” kararını 200’ler ile “kınama” kararı takip etmektedir. Bu durum da Konsey’in “kınama” kararından ziyade “uyarı” kararı ile şikayet başvurularını sonuçlandırıdığını göstermektedir.

Kuruluşundan bu yana Basın Konseyi kararları incelendiğinde göze çarpan bir başka durum ise, Basın Meslek İlkeleri’nin ihlal edilen maddelerine ilişkindir. Basın Konseyi Yüksek Kurulu’nun, şikayetleri karar bağlarken “uyarı” ve “kınama” cezalarını en fazla dayandırdığı maddeler ise, Basın Meslek İlkeleri’nin 4., 6. ve 16. maddeleridir.

3.7.1.1. 2004 Yılı İtibariyle Son Beş Yılda Basın Konseyi'nin Gazeteler Hakkındaki Kararları

Basın Konseyi 22 Haziran 2009 tarihinde, son 5 yıl içerisinde Konsey'in verdiği kararlara ilişkin bir dökümü kamuoyuna açıklamıştır. Medya Kuruluşları hakkında Konsey'e yapılan şikayetlerin sayılarına göre sıralandığı söz konusu açıklamaya göre;

Son beş yılda en çok Hürriyet Gazetesi'yle ilgili şikayet başvurusu yapılmıştır. Ancak sayısı 46'yı bulan bu başvurulardan 28'i "yersiz" bulunmuştur. Hürriyet hakkında Konsey Yüksek Kurulu 16 "uyarı", 2 "kınama" kararı vermiştir.

İkinci en çok başvuru Sabah Gazetesi hakkında yapılmış, Yüksek Kurul 34'ü bulan bu başvurulardan 16'sını "yersiz" bulmuştur. Sabah Gazetesi hakkında 15 "uyarı", 3 de "kınama" kararı verilmiştir.

Başvuru sayısı itibariyle üçüncü olan Vatan Gazetesi hakkında, 8 "uyarı", 3 "kınama" kararı verilirken, şikayetlerin 11'i "yersiz" bulunmuştur.

Açıklamada, Milliyet Gazetesi ile ilgili 12 başvurunun "yersiz" bulunduğu, bu gazete hakkında 7 "uyarı" kararı verildiği ve Milliyet'in hiçbir başvuru nedeniyle "kınanmadığı" bildirilmiştir.

Star Gazetesi ile ilgili de, 3 başvuru "yersiz" bulunmuş, 8 "uyarı", 7 "kınama" kararı verilmiştir. Buna göre son 5 yıl içinde en fazla "kınama" kararını Star Gazetesi almıştır.

Diğer medya organlarına gelince, Radikal Gazetesi hakkında 5 "uyarı", 1 "kınama" kararı verilmiş 2 şikayet de "yersiz" bulunmuştur.

Posta Gazetesi hakkında ise toplam 10 başvuru yapılmış, bunlardan 5'i "yersiz" bulunmuş, 4'ü nedeniyle Posta "uyarılmıştır", 1 şikayet de gazetenin "kınanması" ile sonuçlanmıştır.

Basın Konseyi'ne Akşam Gazetesi hakkında 16 şikayet başvurusu yapılmış, bunlardan 7'si "yersiz" bulunurken, 7'si nedeniyle gazete "uyarılmıştır". 2 şikayet de Akşam'ın "kınanmasına" sebep olmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi hakkında, 3 “uyarı”, 1 “kınama” kararı verilirken, başvurulardan geri kalan 4’ü de “yersiz” bulunmuştur.

Yeni Şafak Gazetesi ile ilgili 4 şikayet “yersiz” bulunmuş, 3 “uyarı”, 1 de “kınama” kararı verilmiştir.

Vakit Gazetesi hakkındaki, 2 şikayet “yersiz” bulunurken, 3 “uyarı”, 3 de “kınama” kararı verilmiştir.

Tercüman Gazetesi ile ilgili 4 şikayetin “yersizliğine”, 4’ünün “uyarı”, 4’ünün de “kınama” ile sonuçlanmasına karar verilmiştir.

Zaman Gazetesi hakkında 10 şikayet başvurusu yapılmış, bunlardan 3’ü “yersiz” bulunmuş, 3’ü nedeniyle gazete “uyarılmıştır”, şikayetlerden 4’ü de gazetenin “kınanması” ile sonuçlanmıştır.

Yeni Asya Gazetesi için yapılan 4 şikayetin 4’ü de “yersiz” bulunmuştur.

Yeni Çağ Gazetesi ile ilgili 2 şikayetin “yersizliğine” karar verilmiş, 2 şikayet nedeniyle de gazete “uyarılmıştır”, bunlardan 1 şikayet başvurusu da gazetenin “kınanmasıyla” sonuçlanmıştır.

Bugün Gazetesi ile ilgili 2 şikayet “yersiz” bulunmuş, 3 “uyarı”, 1 de “kınama” kararı verilmiştir.

Söz konusu açıklamada, Basın Konseyi’nin yerel basın için toplu bir değerlendirme yaptığı bildirilmiştir. Buna göre, son 5 yılda yerel basınla ilgili Konsey’e 64 şikayet ulaşmış, bunlardan 32’si yersiz bulunmuş, 17’si “uyarı”, 15’i de “kınama” ile sonuçlanmıştır.

3.7.2. Basın Konseyi 2009 Yılı Kararları

	Şikayetin Yersizliği	Uyarı	Kınama	Uzlaşma	İşleme Konmayan	İşlemden Kaldırılan	Top.
Agos Gazetesi	4						4
Akşam Gazetesi	2	4					6
ATV		1					1
Bugün.com.tr		1					1
Bugün Gazetesi	1	1	3				5
Cihan Haber Ajansı			1				1
Fotomaç Gazetesi	1						1
Fox TV					1		1
HaberTürk Gazetesi	3	1	2				6
Hürriyet.com.tr			1				1
Hürriyet Gazetesi	1	8	1			1	11
MediaCat Dergisi	1						1
Mega Magazin	1		2				3
Milliyet Gazetesi	1		1				2
Posta Gazetesi			1		2		3
Radikal Gazetesi				1			1
Sabah Gazetesi	2	5	3				10
Sacitaslan.com			1				1
Sözcü Gazetesi	2						2
Star Gazetesi		3	1	1		1	6
Takvim Gazetesi			2				2
Taraf Gazetesi	1		2			1	4
Tercüman Gazetesi	1						1
Vakit Gazetesi		2	1				3
Vatan Gazetesi		1	1				2
Yeni Şafak Gazetesi	3						3
Yerel Medya	6	4	3	1	8	3	25
Toplam	30	31	26	3	11	6	107

Tablo III. Basın Konseyi 2009 Yılı Kararları.²³⁷

²³⁷ Basın Konseyi Yıllık Raporu (2009), s.24.

Basın Konseyi 11 Ocak 2010 günü kamuoyuna yaptığı açıklamada, 2009 yılında Yüksek Kurul'un 87 adet karar aldığını, ancak yapılan başvuru sayısının 107 olduğunu bildirmiştir.

Raporda, bir kısım başvurularla ilgili kararların 2010 yılına sarkması, bazı başvuruların “uzlaşma” ile sonuçlanması, bazı başvuruların da “eksik” yahut “yetersiz” olması nedeniyle karar sayısının 87’de kaldığı ifade edilmiştir.

Söz konusu ifade ile Basın Konseyi’nin 1989 yılından bu yana başvuruların usulü ile ilgili sıkıntılar yaşadığı, 2010 yılına gelindiğinde halen “yetersiz” başvuruların bulunduğu görülmektedir.

Basın Konseyi’nin yayımladığı söz konusu raporda, Konsey Genel Sekreteri Av. Oktay Huduti’nin özdenetim ile ilgili şu değerlendirmesi de yer almaktadır.

“Alınan 8 adet karar, ülkemizde “basının kendi kendini denetleme” mekanizmasına güven duygusunun yerleştiğini göstermektedir. Bu 87 karardan ayrı olarak Basın Konseyi’ bilindiği gibi ülkemizde iletişim (ifade, basın) özgürlüğünün sınırlarının Avrupa Birliği standartlarına uyumlu hale getirilmesi ve gazetecilere görevleri nedeniyle işledikleri suçlarla ilgili olarak sadece “para cezası” verilmesi için mücadele etmektedir.”

Yukarıda vurgulanan, gazetecilerin görevleri nedeniyle işlediği suçlar hakkındaki yaptırım konulu basın konseyi girişimi, Konseyin 2009 yılında söz konusu kararlar dışında, gazeteciler ve gazetecilik mesleği ile ilgili olarak gerçekleştirdiği, faaliyetler ve girişimlerden biridir.

3.8. Basın Konseyi’nin Diğer Faaliyetleri

Basın Konseyi’nin her yıl yayımladığı Yıllık Faaliyet Raporları’nın yanı sıra iki ayda bir yayımladığı Konsey üyelerine yönelik olan Özgür Basın isimli yayını bulunmaktadır. Basın Konseyi bu yayınlar aracılığı ile bir taraftan üyelerini bilgilendirirken diğer taraftan tüm ilgililere, Konsey’in faaliyetleri ile ilgili kayıtlarını sunmaktadır. Söz konusu yayınların yanı sıra Basın Konseyi’nin, Çalışma

Kurallarının, Basın Konseyi Sözleşmesi'nin, Basın Ahlak Kurallarının, Konsey kararlarının ve faaliyetlerinin yer aldığı <http://www.basinkonseyi.org.tr>, adresli bir internet sitesi de bulunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, Konsey'in bazı faaliyetleri, raporları ve duyuruları da, Basın Konseyi Genel Sekreteri'nce hazırlanan basın bildirileri aracılığı ile medya organlarına onlar aracılığıyla da kamuoyuna duyurulmaktadır.

Basın Konseyi'nin amaçları arasında bulunan ve onu sadece bir özenetim mekanizması olmaktan çıkarıp, meslek örgütü özellikleri kazanmasını sağlayan girişimleri ve çalışmaları da Konsey'in faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu özellikleri bakımından Basın Konseyi, yukarıda "Konseyler" başlığı altında belirtilen dünya üzerindeki seçkin emsalleri ile aynı özelliklere sahiptir. Basın Konseyi'nin denetleme uygulamasının dışında gerçekleştirdiği faaliyetlerin başında iletişim (basın) özgürlüğüne yönelik çabalar bulunmaktadır.

Basın Konseyi bu özgürlüğün sağlanması için ilk kurulduğu yıllardan bu yana raporlar ve taslaklar hazırlamış, bu taslakları kimi zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmuş, kimi zamanda düzenlediği toplantılar ve yayımladığı metinler ile kamuoyuna duyurmuştur. Dolayısıyla Basın Konseyi yıllık raporları tarandığında, Konsey'in Basın Meslek İlkeleri'nin çiğnenip çiğnenmediğinin tespitinden çok, iletişim (basın) özgürlüğünün sağlanması yönünde mücadele verdiği görülmektedir.

Basın Konseyi sürekli olarak, mesleki faaliyetlerinden dolayı, öldürülmüş, saldırıya uğramış, hapis cezasına çarptırılmış gazeteciler hakkında raporlar hazırlayarak, bir yandan söz konusu gazetecilerin mesleki itibarlarını korumakta bir yandan da kamuoyunu bilgilendirmektedir. Söz konusu raporlar içerisinde Basın Konseyi'nin 1998 yılında hazırladığı "Türkiye'de 1998 Yılı İçinde Hapsedilmiş Veya Hapis Cezasına Çarptırılmış Gazeteciler Raporu" dikkat çekmektedir.

Konsey gerek iletişim özgürlüğü gerekse meslek ahlaki ile ilgili olarak çeşitli zamanlarda (kendi olağan toplantılarının dışında), paneller, sempozyumlar ve toplantılar düzenlemiş, bunlara profesyonel gazetecilerin yanı sıra iletişim uzmanı akademisyenleri de davet ederek, geniş çaplı görüş ve bilgi alışverişinin oluşmasını sağlamıştır. Tüm bunların yanı sıra Konsey çeşitli dönemlerde akademisyenlere

bilimsel çalışmalar yaptırarak da basın gelişimine destek olmaya çalışmış hata bu faaliyetini Konsey Sözleşmesi'nin 21. maddesindeki "Basın Konseyi, basınla ilgili herhangi bir konuda her yıl en az bir bilimsel araştırma yaptırır." ibaresi ile hükme bağlamıştır.

Kayıhan İçel Basın Konseyi'nin faaliyetleri ile ilgili Konsey'in 1998 yılında yayımladığı Yıllık Rapor'una atıfta bulunarak şu belirlemeleri yapmıştır:

"1997 ve 1998 tarihlerini kapsayan Yıllık Raporu (Basın Konseyi Yıllık Raporu 1997, İstanbul 1998). Konseyin çalışmaları bakımından iyi bir örnektir. Bu rapordan, Konseyin 1997 yılında geniş bir organizasyona girip ifade özgürlüğünü genişletmek için yoğun çaba harcadığını, bu çabalar sonucunda 14 yazı işleri müdürünü çıkarılan bir yasayla hapisten kurtardığını, ayrıca İletişim Fakülteleri temsilcileriyle birlikte hazırladığı "RTÜK Taslağını" hükümete sunduğunu, Dünya Basın Konseyleri Birliği'nin (WAPC) Genel Kurulunun 21-22 Eylül 1998 tarihlerinde İstanbul'da yapılmasının kararlaştırıldığını, 9 Ocak 1998 günü Basın Konseyi başkan ve üyelerinin Anayasa, Terörle Mücadele Kanunu ve Basın Kanunu ile ilgili olarak "ifade özgürlüğünü genişletmeyi" amaçlayan önerileri hükümete sunduğunu, bütün bunlardan başka Konsey'e maddi gelir sağlamak amacıyla "Fikri Haklar Ajansı Tanıtım, Yayıncılık ve Ticaret Anonim Şirketi" adı altında bir şirket kurduğunu öğreniyoruz. Kanımızca, bunların hepsi olumlu ve başarılı bir gelişimin ürünüdür. Yine aynı raporda BKYK'nın 1997 yılında 11 başvuruyu değerlendirdiği, bunlardan 2 yayın organı için uyarı, 1 yayın organı için kınama, 8 yayın organı için de şikayetin yersizliği yönünde karar verdiğini görüyoruz. Böylece, Konsey, bu tür kuruluşlardan başarılı olanların, "basını temsil eden saygın kuruluş" imajını sağlama yolundadır."²³⁸

Sonuç olarak, Basın Konseyi'nin, halkı basın çalışanları ve gazete sahiplerinin sorumsuz uygulamalarından korumak amacıyla, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun herhangi bir şikayet olmadan tespit edip, görüşüp karara bağladığı dosyalar dışında da gerçekleştirdiği birçok faaliyet ve girişim bulunmaktadır. Örneğin; 1990'larda yaşanan promosyon savaşları sonucu Konsey'in çabaları ile oluşan, Türk Basınında Uzlaşma Deklarasyonu, bu faaliyetlerin en önemlilerindendir.

²³⁸ K. İçel, **Kitle Haberleşme...**, s.231.

3.8.1. Türk Basınında Uzlaşma Deklarasyonu

1990'lı yılların başında Türk basınının ileri gelen gazeteleri arasında “promosyon savaşları” olarak anılan, gazetelerin okuyucularına verdiği hediyeler ile satışlarını özendirdikleri bir dönem başlamıştır.

Promosyon savaşları olarak anılan bu dönem, gazetelerin ve gazetecilerin saygınlığına gölge düşürmüştür. Gazeteler kamuoyunda, halka haber veren entelektüel içerikli yayınlar olmaktan çıkıp, verdiği promosyonlar için satın alınan araçlar haline dönüşmüşlerdir.

Promosyon gazetelerin satışını, dolayısıyla hasılatını ve bunun doğal bir sonucu olarak da vergi matrahını büyütmektedir. Ancak, promosyon yoluyla yapılan tüm harcamalar Gelir Vergisi Kanunu'nun 40. maddesine göre, gider yazılabilmekte, sonuçta bu harcamaların ödenmemesine yol açabilmektedir. Bu da promosyonun maliyetine bir oranda Hazine'nin katılması anlamına gelmektedir. Böyle olunca, o gazeteyi satın almayan, dolayısıyla hediye olarak dağıtılan maldan özel bir fayda sağlamayan kişiler de promosyonun maliyetini üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu ise hem vergi adaleti, hem de Hazine'nin gelir kaybı açısından sakıncalıdır. Artan promosyon giderleri sayesinde gazetelerin ödedikleri KDV düşmekte, Hazine'yi ayrıca vergi kaybına uğratmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında; promosyon harcamalarıyla pazar paylarını arttıran ve de bunun maliyetine bir anlamda Hazine'yi ortak etmiş olan gazeteler, promosyona gitmeyen veya mali nedenlerle gidemeyen diğer gazeteler açısından haksız rekabet yaratmış olacaktırlar.²³⁹

Tiraj kaygısı sonucu ortaya çıkan promosyon savaşları dönemi, “en çok satılan gazete” olma yolunda mesleğin tüm saygınlığının kaybolduğu yıllardır. Bu amaçlar uğruna gerçekleştirilen promosyon uygulamaları, zaman zaman ansiklopedi, kitap ve sözlük gibi kültürel nitelikli ürünlerle desteklenmiş olsa bile gazetelerin temel görevi olan “haber verme” işlevinin yitirilmesine ve içeriksizleşmeye engel olamamıştır.

Söz konusu dönem daha sonra birçok akademisyen ve gazeteci tarafından “Türk basınının yüz karası yılları” olarak tanımlanmıştır.

²³⁹ Şulecan Dalbudak, “Türkiye’de Basın İşletmeleri” (Çevrimiçi)
<http://www.dorduncukuvvetmedya.net/arsiv/sule.html>, 13 Ocak 2010.

Bu bağlamda toplumun tüketim eğilimi körüklenmiş, okuyucular hiç ihtiyaç duymadıkları mallara sahip olabilmek amacıyla gazete tercihlerini değiştirmeye ya da hiç okumayacakları ikinci, üçüncü gazeteleri sırf promosyonları nedeniyle almaya başlamışlardır.²⁴⁰

Sonuç olarak bu gelişmeler Basın Konseyi'nin konuyla ilgili harekete geçmesine ve tedbirler almasına neden olmuştur. Basın Konseyi'nin medyayı, "belirli noktalarda sınırlayıcı ve ilkelere uygun hareket etme" konusunda anlaşılmaya çağırması sonucu 31 Ocak 1994 tarihinde İstanbul'da Polat Renaissance Otel'de; Anadolu Ajansı (Mehmet Muhsinoğlu - Gen. Md. Yard.), ATV (Ercan Arıklı - Yönetim Kurulu Üyesi), Hürriyet Gazetesi (Ertuğrul Özkök - Genel Yayın Yön.), Kanal D (Adem Gürses - Genel Müdür), Milliyet Gazetesi (Umur Talu - Genel Yayın Yön.), Sabah Gazetesi (Zafer Mutlu - Genel Yayın Müd.), Türkiye Gazetesi, Tgrt, (Prof.Dr.Nevzat Yalçıntaş - Başkanışman), TRT (Nevzat Avcı - Genel Müdür Yrd.), Zaman Gazetesi (Alaeddin Kaya - İmtiyaz Sahibi ve Naci Tosun - Genel Müdür), Akşam Gazetesi (Can Aksın - Genel Koordinatörü) katılımlarıyla bir uzlaşma metni imzalanmıştır.

Basında Uzlaşma Deklarasyonu, adı ile imzalanan bu belge şu şekildedir:

Yazılı, sözlü ve görüntülü basın (medya) dünyamızı kendi alanlarında temsil yetkisine sahip biz aşağıda imzası bulunan gazeteciler, Basın Konseyi'nin çağrısı üzerine bir araya gelerek üzerinde uzlaştığımız ilkeleri kamuoyuna saygı ile arz ederiz.

1. Halkın doğru haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkı varlığımızın birinci nedenidir. Bu, aynı zamanda demokratik sistemin varlığının da temel şartıdır.
2. Türk basını son yıllarda Türk Toplumunu derinden sarsan birçok karanlık olayı ve yolsuzluğu su yüzüne çıkarmada şerefli bir görevi yerine getirdiğinin bilincindedir. Bu görevin basın dünyamıza sağladığı saygınlığın, meslek içi kavgalar, çekişmeler ve karalamalarla bozulmaması için gereken dikkati göstermek hepimizin görevidir.
3. Bir kamu müessesesi olan gazetecilik mesleğinin, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilmesi kesinlikle karşı olduğumuz ve olacağımız bir husustur.
4. Yayınlarımızda hiç kimseyi ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeni ile kınamaya hakkımız olmadığına inandığımız,
5. Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınacağımız;

²⁴⁰ Ş. Dalbudak, **a.g.m.**

6. İnsanların özel hayatına ve insanlık onuruna saldırı, hakaret ve iftira gibi davranışları kendi iç denetim mekanizmalarımız yoluyla önleyeceğimiz veya düzeltereğimiz; hukuk devletinin temel ilkelerine ve masumiyet karinesine özen göstereceğimiz;
7. Kendi aramızdaki rekabeti ürün kalitesi dışına çıkarmayacağımız; birbirimizin promosyon kampanyaları konusunda kötüleme yoluna başvurmayacağımız; birbirimiz hakkında kamuoyunun bilmesi gereken ve haber niteliği taşıyan bilgileri vermeye devam edeceğimiz;
8. Yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve düzeltme haklarının en hızlı ve en etkili bir biçimde kullanılmasına daha çok özen göstereceğimiz; HERKES TARAFINDAN BİLİNMEKTEDİR.
9. Son zamanlarda kamuoyunda eleştirilere yol açan ve giderek basın (iletişim) özgürlüğünü istemeyen çevrelere de fırsat verecek hale gelen basın içi gerginliğine son vermeyi, hem mesleğimize hem de kamuoyuna karşı borç saymaktayız.

Öneminin ileride daha iyi anlaşılacağından emin olarak vardığımız bu uzlaşmanın diğer basın organlarının imzasına da açık olduğunu belirtmekte ve uzlaşmanın kalıcı olması için Basın Konseyi'nin gereğinde kendiliğinden harekete geçmesini ve aldığı kararı kamuoyuna açıklamasını kabul etmekteyiz.

Keza bu uzlaşma modelinin toplumun bütün kurumları arasında yaygınlaşmasının, kritik günler yaşayan ülkemiz açısından son derece önemli olduğu görüşündeyiz.

Çağdaş demokrasi ve ülkemizin özel şartları, medyaya eskisinden daha önemli görevler yüklüyor. Bu bilinçle sorumluluklarımızı kabulleniyor ve bunların gereğini yerine getirmek için tüm gücümüzü ve olanaklarımızı kullanacağımızı ilan ediyoruz.²⁴¹

Söz konusu bildiri ile basın alanındaki promosyon savaşları sona ermesine de, bu girişim kısa sürede gözle görülür bir iyileşmeye neden olmuştur. Oktay Ekşi bildiri ve etkileri ile şunları açıklamıştır:

“Bildiride imzası bulunan basın kuruluşlarından, aleyhinde karar verdiklerimiz bile kararlarımızın doğru ve dürüst olduklarına inanıyorlar ki, hala desteklerini sürdürüyorlar. Şu anda söz konusu uzlaşma bildirisi yürürlüktedir. Taraflar kendilerine şükran borçlu olduğumuzu ifade etmemiz gerekecek kadar dikkatle bu bildiriye sadıqlar.”²⁴²

Basın Konseyi Uzlaşma Deklarasyonu'nun yanı sıra Başkan Oktay Ekşi'nin kaleme alarak, 10 Haziran 1995 tarihinde Hürriyet ve Milliyet Gazeteleri sahibi

²⁴¹ **Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi**, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1996, s.16.

²⁴² **Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994)**, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1995, ss.64-65.

Aydın Doğan ile Sabah Gazetesi sahibi Dinç Bilgin’e gönderdiği, “promosyonların makul düzeylere indirilmesini” konu alan mektuplar da bulunmaktadır.

Son olarak, Basın Konseyi’nin aşırı promosyon ile mücadelesinde 1993 ve 1994 yıllarında hazırladığı ve dönemin hükümetine sunduğu tasarılar da bulunmaktadır.

3.8.2. Basın Konseyi ve WAPC

Yukarıda “WAPC” başlığı altında incelenmiş olan Dünya Basın Konseyleri Birliği, Türk Basın Konseyi’nin, Oktay Ekşi şahsında, gerek Kurucu Üyesi olduğu, gerekse uzun yıllar Başkan Yardımcılığı ve Başkanlığını yaptığı (2002–2009) uluslararası bir oluşumdur.

Hindistan’ın başkenti Yeni Delhi de 22 Ekim 1992 tarihinde başlayan, üç gün süren Basın Konseyleri ve Benzeri Kuruluşlar Üçüncü Uluslararası Konferansı’na katılan Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi, hem kurucu üye sıfatıyla yeni birliğin Ana Sözleşmesi’ni imzalamış, hem de yapılan seçim sonucu birliğin Yürütme Kurulu üyeliğine seçilmiştir. Ekşi söz konusu toplantıda WAPC Başkan Yardımcılığı’na getirilmiştir. Bu konferansta ayrıca, Basın Konseyi’nin “kalem tutan güvercin” ambleminin Dünya Basın Konseyleri Birliği tarafından da benimsenip kullanılması kararlaştırılmıştır.²⁴³

Türk Basın Konseyi’nin WAPC’de bu aktif rolü sonucu, WAPC çatısı altında Türk Basın Konseyi’nin gündeme getirdiği, basın meslek ahlakını ve özdenetimi ilgilendiren birçok konu görüşülmüştür. Bu konulardan en fazla dikkat çeken, Basın Konseyi Yüksek Kurul Üyelerinden Orhan Bilgit’in ortaya attığı, “sınır ötesine taşan haksız yayınların değerlendirebileceği gönüllü bir mekanizma kurulması” önerisidir.

Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi’nin de desteklediği söz konusu öneri, Haziran 1995’de yapılan Helsinki Bölge Toplantısında, aynı yılın Mart sonlarında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Kuzey Irak’a yaptığı harekât nedeniyle, özellikle Batı

²⁴³ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1992), Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1993, s.39.

basınının (medyasının) Türkiye ve TSK'yı, yoğun bir şekilde ve gerçeğe aykırı iddialar ortaya atarak suçlaması sonucu ortaya çıkmıştır.²⁴⁴

Söz konusu öneri bir bakıma, Dünya Basın Konseyleri Birliği'nin uluslararası haber akışında, uluslararası bağlayıcılığı bulunan ahlak ilkeleri ile denetlemesi anlamına gelmekteydi. Türk Basın Konseyi konuyu öneri aşamasında bırakmayıp WAPC bünyesinde gündeme getirmeye devam etmiştir.

Dolayısıyla, Basın Konseyi, sınır ötesine taşan yayınların gerçeğe aykırı olması halinde başvurulabilecek bir organ oluşturmak amacıyla, Dünya Basın Konseyleri Birliği (WAPC) ile bir seminer düzenlemiştir. Seminer, 16-17 Mart 1996 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmış ve toplantının sonunda 6 maddelik bir bildiri yayımlanmıştır. The Marmara Oteli'ndeki seminere, dönemin WAPC Başkanı Mac Gregor Of Durris ve öteki WAPC yetkilileri, Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) Direktörü Johann Fritz, Hindistan ve Sri Lanka Basın Konseyleri Başkanları ile Finlandiya Basın Konseyi Genel Sekreteri katılmıştır.

Yayınlanan bildiride, şu görüşlere yer verilmiştir:

1. "1. Oluşturulan Çalışma Grubu, sınır ötesi medya ile ilgili şikayetleri nasıl soruşturacağı konusunu araştıracaktır.
2. WAPC, medyanın meslek ilkeleri ile ilgili araştırmasının sonuçlarını yayımlayacaktır.
3. Çalışma Grubu, yuvarlak masa toplantısında önerilen sınır ötesi şikayetler mekanizmasının kurulması dahil, bu konudaki tüm önerileri inceleyecektir.
4. Çalışma Grubu, kendisine üye olan basın konseylerine, söz konusu şikayetleri, uygun görüldüğü takdirde birbirlerine iletmelerini önerecektir.
5. Çalışma Grubu, sınır ötesi medyanın sorumlulukları konusunda ayrıntılı danışmalar yapacaktır.
6. Delegeler, bu yuvarlak masa toplantısının gerçekleştirilmesi ve Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in bir konuşma ile bu toplantıya onur vermesinin sağlanması hususunda Sayın Oktay Ekşi ve Türkiye Basın Konseyi'nin girişimlerine en sıcak duygularla teşekkür ve takdirlerini sunarlar."²⁴⁵

Söz konusu bildiriye bakıldığında, WAPC bünyesinde bir çalışma grubu oluşturulması, bu çalışma grubunun uluslararası basın meslek ahlak kurallarına

²⁴⁴ **Dünya Basın Konseyleri Birliği...**, s.v.

²⁴⁵ **A.e.**, s.vi.

ilişkin bir çalışma gerçekleştirilmesi önerilmiştir. Bu 6 maddeye bir bütün halinde bakılacak olursa, bildirinin WAPC için öngördüğü, onun tıpkı bir ulusal Basın Konseyi gibi, uluslararası özellikte çalışması yönündedir.

WAPC'nin faaliyetlerinden “Sınıraşan yayınlarla ilgili olarak gönüllülük esasına dayalı bir şikayet mekanizması kurulması” önerisi özellikle ABD merkezli basın örgütlerinin Amerikan Gazete Editörleri Derneği (ASNE, American Society of NewsPaper Editors), Dünya Basın Özgürlüğü Komitesi (World Press Freedom Comitte) isimli örgütün ve bunların etki alanındaki başka örgütlerin itirazlarına yol açmıştır.

Konu daha sonra 1998 Eylül'ünde Türk Basın Konseyi'nin evsahipliğini yaptığı WAPC İstanbul Konferansında gündeme getirilmiş ancak burada da somut bir karara varılamamıştır. Bu konferansta ayrıca Türk Basın Konseyi'nin söz konusu önerisine paralel olarak, “Medya için uluslararası meslek ilkeleri oluşturulabilir mi?” başlıklı bir de oturum düzenlenmiştir.

Sınıraşan yayınlarla ilgili olarak gönüllülük esasına dayalı bir şikayet mekanizması kurulması önerisini getirilen itirazların temelinde, böyle bir mekanizmanın kurulmasının basının görevini özgürce yerine getirmesine engel olacağı ve bu mekanizmanın hükümetlerin denetimine girebileceği iddiası bulunmaktadır.

Türk Basın Konseyi'nin bu önerisinin temelinde, Batı dünyasının medya kuruluşlarının tüm dünya kamuoyunun, Batı'nın çıkarları doğrultusunda şekillendiği vurgulanmaktadır. Türk Basın Konseyi ayrıca bu durumun geniş bir insanlık dünyasına karşı haksızlık olduğunu da savunmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi söz konusu öneri Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Silahlı Kuvvetleri hakkında yapılan uluslar arası yayınlardan yola çıkmıştır, ancak Türk Basın Konseyi, milli çıkarları doğrultusunda ortaya attığı bu öneriyi, küresel bir adalet sağlanması amacıyla genellemiş ve Batı dünyası dışında kalan diğer devletlerin de bu öneriden faydalanmasını amaçlamıştır.

Batı ülkelerinin temsilcilerinin söz konusu öneriye ve beraberinde hazırlanan bildiriye karşı çıkmalarının sebebi olarak, Oktay Ekşi, 2001 yılında ASNE Başkanı

Edward Seaton ile gerçekleştirdikleri bir diyalogda, bu konuyu gündeme getirdiğini, Seaton'ın söz konusu öneriye karşı çıkmalarına sebep olarak o güne kayda geçmeyen bir açıklama yaptığını belirtmektedir. Ekşi ile sohbetinde Seaton; Batı dünyasının, olası bir uluslararası özdenetimde, Batılı devletlerin medyaları aleyhine kararlar verildiğinde, bunun uluslararası mahkemelerce Batılı devletlere söz konusu haberler nedeniyle açılan davalarda kanıt niteliği taşıması endişelerini dile gitmiştir. Seaton'a göre, olası WAPC kararlarının, uluslararası mahkemelerde açılacak tazminat davalarında belirleyici olması ihtimali, kendilerinin bu öneriye karşı çıkmalarının temel nedenidir.²⁴⁶

ASNE Başkanı Edward Seaton'un Oktay Ekşi'ye yapmış olduğu bu itiraf, Türk Basın Konseyi'nin söz konusu öneride yer alan endişelerin doğruluğunu kanıtlarken Batılı anlayışın sahip olduğu çifte standardı da doğrulamaktadır.

WAPC çatısı altında gündeme gelen ve Türk Basın Konseyi'ne ait olan önerilerden biri de, yukarıda yer aldığı gibi Türk Basın Konseyi'nin kendi bünyesinde de gerçekleştirdiği “basın özgürlüğü” yerine “iletişim özgürlüğü” ifadesinin kullanılması durumudur.

Türk Basın Konseyi 1995 Ağustos'unda Colombo'da yapılan WAPC toplantısına “Basın Özgürlüğü” diye ifade edilen kavramın yanlış olduğunu ifade eden bir görüş sunmuştur. Konsey Başkanı Oktay Ekşi önerisini; “Basın Özgürlüğü” kavramının özgürlük kavramını kısıtladığı bu nedenle demokrasi ile bağdaşmayan bir ifade olduğu gerekçesine dayandırarak, özgürlüğün ancak herkes için söz konusu olduğunda “özgürlük” olduğunu, bu nedenle “Basın Özgürlüğü” yerine “İletişim Özgürlüğü” olarak ifade edilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁴⁷

Türk Basın Konseyi ulusal özdenetim kuruluşlarının uluslararası düzeyde temsil edildiği WAPC'de ne derece aktif bir role sahip olduğu yukarıda sözü edilen gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Türk Basın Konseyi “Birleşmiş Milletler Danışman Sivil Toplum Kuruluşudur.”

²⁴⁶ Görüşme, Oktay Ekşi, 22 Şubat 2010.

²⁴⁷ **Dünya Basın Konseyleri Birliği...**, s.vi.

SONUÇ

Bilgi ve haber akışının hız kazandığı günümüzde, insanların bu akışı yakalamak amacıyla ulaşabilecekleri kaynakların da sayısı artmıştır. Söz konusu kaynaklar, bireylerin sosyal hayata uyum sağlayabilmeleri için vazgeçilmez araçlara dönüşmüşlerdir. Kitle iletişim araçları başlığı altında toplanan bu kaynakların en eskisi, saygını ve etkilisi gazetelerdir. Geçmişten günümüze haber akışının vazgeçilmez aracı olan gazeteler, teknolojinin gelişmesi sonucu tirajlarını ciddi rakamlara ulaştırmışlar, buna bağlı olarak da hedef kitlelerini büyütmüşlerdir. Gelişen teknoloji basın alanına, söz konusu özelliklerin yanı sıra göz ardı edilemeyecek bir, çok seslilik özelliği de kazandırmıştır. Gazete yayımlamanın maliyeti düşmüş, buna bağlı olarak hazırlanması, basılması ve dağıtılması kolaylaşmıştır. Böylelikle basının kamuoyu üzerinde etkisi de artmıştır.

Bu gelişmeler, basının biçim ve işleyişinde dış koşulların da zaman zaman etkin olmalarına yol açmıştır. Söz konusu bu basın dışı güçlerin etkisi de, tıpkı teknolojik gelişmelerin basında neden olduğu değişimler gibi sürekli biçim değiştirmiştir. Sonuç olarak, basının kontrolü tarihsel süreç içerisinde köklü değişikliklere uğramıştır. Tarih boyunca bu kontrolde en fazla etken olan güç, doğal olarak basının yayım yaptığı coğrafyaya hakim olan devlet otoritesidir. Bu süreçte basın, kimi zaman devlete ait olmuş, bazı yönetim biçimlerinde devlet tarafından yönetilmiş, çoğunlukla devlet tarafından düzenlenmiş ve denetlenmiş, fırsat buldukça da kendisine temel görev olarak atfedilen devleti yöneten yürütme erkini denetleme işlevini gerçekleştirmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, basın rejiminin yayım yapılan ülkenin siyasal yapısı içerisinde şekillendiğinden söz edilmiş ve örnekler verilmiştir. Dolayısıyla duruma kronolojik olarak bakılırsa, henüz yukarıda söz edilen teknolojik gelişmelerin bulunmadığı, monarşi ve teokrasinin hakim olduğu dönemlerde, bilgi akışı otoriteye aittir ve doğal olarak onun kontrolündedir. Bu bakımdan söz konusu yapılarda basın üzerinde herhangi bir denetime de ihtiyaç yoktur.

Burjuva sınıfının ortaya çıkışı ile feodal düzenin yerini liberal ticaret almış, bu dönüşüm toplumların ekonomik yapısının yanı sıra sosyal ve siyasal yaşamlarında da

belirleyici olmuştur. Bu gelişmeler devletin özelliklerini kökten değiştirmiş, basın alanındaki iktidarına son vermiştir. Liberal görüşün devlet yönetimine hakimiyeti, basını devlete ait olmaktan ve onun tarafından kontrol edilmekten kurtarmıştır. Ancak bu defa basın sermayenin egemenliği altına girmiş ve kontrolsüz bir yapıya dönüşmüştür. Basın alanındaki bu kontrolsüz yapı, onun toplumsal yaşamdaki belirleyici gücü dikkate alındığında, zaman zaman sosyal hayatı ve devlet yönetimini olumsuz etkileyecek hamlelerde bulunmasına yol açmıştır. 1. Dünya savaşı sonrası, İtalya, İspanya ve Almanya'ya hakim olan faşist ideolojiler basının, devlet otoritesi açısından büyük bir tehlike olduğuna karar vermiş ve onu tekrar otoriter yapının kontrolü altına almışlardır. Bu dönemde diğer taraftan liberal görüşün anti-tezi olarak kabul edilen Marksist düşünce, Rus coğrafyasında düşünce aşamasından çıkıp uygulamaya dönüşmüştür. Siyasal ve sosyal yaşamda gerçekleşen bu dönüşüm, kısa sürede basın alanında kendine has bir kontrol sistemi kurmuştur. Sovyet sosyalist basın rejimi olarak tarihe geçen bu sistemde basın, devlet yönetimine hakim olan komünist partinin aracı olacak şekilde biçimlendirilmiş ve kontrol edilmiştir. Faşist rejimlerin içerisinde yer alan otoriter yapı, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla toparlanarak güçlenen Amerika'nın ve Avrupa'nın müdahalesiyle, ait olduğu sistemle birlikte erimiştir.

Anglosakson kültür ise geçmişte çıkarmış olduğu liberal anlayışın sınır tanımaz hareket alanına ve sosyal düzende neden olduğu adaletsizliklere karşı, kapitalist sistem ve bunun uzantısı olan burjuva demokrasisinin etkisiyle, alternatif bir çözüm olarak sosyal sorumluluk anlayışını geliştirmiştir. Sosyal sorumluluk anlayışı uygulanmak üzere icat edilmemiş olsa bile, toplumsal adaletin sağlanması bakımından anayasal olarak sistemleştirilmiş bir sistematik halini almıştır. Sosyal sorumluluk anlayışında basına, toplumun çıkarlarına öncelik tanıdığı, bireylerin özgürlüklerini koruduğu sürece serbestlik tanınmıştır. Bu anlayışta devlet genellikle düzenleyici rol üstlenirken, basının sorumluluğunu basının kendisine bırakmıştır. Dolayısıyla bu anlayışın sosyal düzende etkili olabilmesi için basının kendi kendisini denetlemesi yani özdenetimi gerekmektedir. Basında özdenetimin gerçekleştirilmesi ile onun dışarıdan gelecek müdahalelerden korunması sağlanır. Sonuç olarak özdenetim, basın alanında sosyal sorumluluk kuramının etkili olabilmesi için çalışır.

Sosyal sorumluluk anlayışının temel ögesi olan özdenetim, basının kendi ahlaki değerlerini belirlemesi ve bu değerler doğrultusunda kendi özgürlük alanını oluşturması anlamına gelmektedir. Bu amaçla gerek, 1945’de kurulan Birleşmiş Milletler gibi çok uluslu platformlar öncülüğünde, gerekse ulusal girişimler aracılığıyla çeşitli basın ahlak kuralları belirlenmiştir. Bu bağlamda söz konusu ahlak kurallarının uygulanıp uygulanmadığını denetlemek amacıyla da bir özdenetim mekanizması olan Basın Konseyleri oluşturulmuştur. Ulusal düzeyde basın çalışanlarının aktif katılımlarıyla kurdukları ve özgür iradeleriyle katıldıkları bu konseyler, basın alanında sosyal sorumluluk anlayışının sağlanabilmesi için işleyen özdenetim mekanizmaları olmuşlardır. Burada asıl amaç, basının kendisi dışında bir otorite tarafından denetlenmeden, özgür ve saygın bir yapıya kavuşmasını sağlamaktır. Basın özgürlüğünün toplumun ve demokrasinin yararına olması için hizmet eden basın konseyleri gazetecilerin Hipokrat yeminleri niteliğindedirler.

Dünyadaki gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de basın alanında bir özdenetim mekanizmasının oluşması gecikmiş sayılabilir. Aslında cumhuriyetin kurulduğu ve tek partili yönetimin egemen olduğu yıllarda özdenetimin ne ölçüde gerekli olduğu da bir tartışmalıdır. Yeni kurulan ulus devletin devamı amacıyla oluşturulan sosyal politikalar nedeniyle, söz konusu dönemde basının özdenetimi sağlamasından ziyade, basının devlet denetiminden kurtulması konusunu gündemde tutmuştur.

Dolayısıyla, gerek Basın Şeref Divanı’nın ortadan kalkması sonucu gazetecilerin düştükleri boşluk, gerekse 1946’da kurulan Gazeteciler Cemiyeti’nin kısa sürede benimsenmesi, Türkiye’de gazetecilerin özdenetim ve meslek ahlakından önce kendi haklarını koruyacak bir örgüte gerek duyduklarının göstergesidir. 12 Mart 1971 müdahalesi ile 12 Eylül 1980 arasında Türk basınında yoğun olarak uygulanan “fikir gazeteciliği” de, o dönemde insanların kendilerine yakın bulduğu gazeteleri takip etmesi nedeniyle, kamuoyunun çıkarlarını savunan bir özdenetim mekanizması kurulmasının, fikir bazında kalmasına neden olmuştur. 1960 yılında başlayan ve yaklaşık 10 yıllık periodlarla tekrarlanan askeri müdahaleler, her müdahale sonrası yenilenen basın rejimleri de Türkiye gazetecilerinin ahlaki standartlarını kendi kendilerine belirlemelerinin önünü tıkamıştır.

Nitekim ülkemizde gazetecilik mesleğinin etik kodları ilk olarak devlet eliyle Basın Ahlak “Yasaları” başlığı altında belirlenmiştir. Prensipite “özdenetim”, uygulamada “denetim” kuruluşu olan Basın Şeref Divanı tecrübesi sonucu, 1960’lı yıllarda Türkiye’de hala, gazetecilerin devletin baskıcı uygulamalarından nasıl korunacağı tartışılmıştır. 1980’li yıllara kadar, söz konusu gelişmelerin ve askeri müdahalelerin gölgesinde basın örgütlenme çabaları, “savunma mekanizması” ihtiyacından “özdenetim mekanizması” arayışına dönüşmemiştir. 1975 yılında düzenlenen İkinci Türk Basın Kongresi, bizce gazetecilerin kendi kendilerine, Türk basınında özdenetim uygulamalarının kurulacak bir özdenetim mekanizması ile kurumsal ve somut bir hale dönüşmesini gündeme getirdikleri ilk önemli ve yüksek katılımlı toplantı olmuştur. Bu tarihten Türk Basın Konseyi’nin kurulmasına karar verilen 1986 yılına kadar, Türk basınında özdenetimin tartışıldığı toplantılarda, belirli isimlerin dışında kimse söz konusu özdenetim mekanizmasının kurulması için somut çaba göstermemiş, hatta düşüncesine bile kendilerine göre haklı sayılabilecek nedenlerden dolayı karşı çıkanlar olmuştur. Bu bakımdan özdenetim mekanizması olarak kurulması öngörülen Basın Konseyi’nin faaliyete geçmesi 1988 yılını bulmuştur.

Gazeteci Uğur Mumcu ve Kemal Balcı gibi Basın Konseyi kurulması fikrine karşı çıkanların dayanak noktaları ise genellikle, Türkiye’de basın özgürlüğünün sağlanamadığı bir ortamda, kurulacak olan özdenetim kuruluşunun gereksiz olduğu yönündedir. Bizce bu görüşlerde, gönüllülük esasına dayanarak kurulan Basın Konseyi’lerinin temel amaçlarının, kuruldukları ülkedeki “basın özgürlüğünü”, mesleki çıkarları ve mesleğin saygınlığını korumak, özdenetim yoluyla kamuoyunu dolayısıyla yine basın mesleğinin itibarını korumak olduğu, göz ardı edilmiştir.

Söz konusu toplantılar ve tartışmalar sürerken 1988’de kurulan Basın Konseyi’nin, gerek yapısı, gerek belirlediği Basın Ahlak Kuralları, gerekse işleyişi bakımından demokratik ülkelerdeki emsallerinden geri kalır bir yönü bulunmamaktadır.

Basın Konseyi kuruluş tarihinden itibaren basın özgürlüğü için hükümetlerle mücadele etmiş, bunun yanı sıra 1980 sonrası Türk basınına hakim olan magazinleşmeye ve promosyon savaşlarına karşı önlemler almıştır. Basın

Konseyi'nin bir özdenetim mekanizması olarak, gazeteciler, basın ve daha geniş bir anlatımla medya organları hakkında uyguladığı yaptırımlar, tüm çoğulcu demokrasilerde yer alan özdenetim mekanizmaları ile aynı özellikleri taşımaktadır.

Konsey yayımladığı yıllık raporlar, kendi yayın organı olan Özgür Basın, sürekli güncellenen internet sitesi ile şeffaflık ilkesini ön planda tutarak faaliyet göstermektedir. Konseyin aldığı tüm kararlar ve gerçekleştirdiği faaliyetler bu yollarla kamuoyuna duyurulmaktadır. Ancak buna rağmen Basın Konseyi gazetecilerden gerektiği kadar destek görememektedir.

Gazetecilerin bir kısmı, kendileri ya da çalıştıkları basın organı aleyhinde verilen kararlar sebebiyle Basın Konseyi'ne küsmüş ve Konsey'den ayrılmış, bir kısmı da özdenetim mekanizmasının mesleğe kattıklarını fark edememiş ve henüz katılım göstermemişlerdir. Nitekim gönüllü olarak, kendi mesleki uygulamalarının denetlenmesi ve bu denetleme ile mesleki itibar ve güvenilirliğin artırılması amacıyla bir özdenetim mekanizmasına gönüllü olarak katılan ve destek veren gazetecinin, kendisi aleyhinde verilen bir karar sebebiyle üyelikten çekilmesinin, ne ölçüde katılımdaki amaca uygun olduğu da tartışmaya açık bir durumdur.

Ek- I

Münih Deklarasyonu²⁴⁸

Gazetecilerin Hakları ve Görevleri Konusundaki Bildiri

Avrupa Topluluğuna üye altı ülkenin gazeteciler sendikası tarafından 24-25 Kasım 1971 tarihlerinde Münih'te kabul edilen metin.

a) Giriş

Haber alma, eleştiri ve düşünce ve ifade hakkı her insanın belli başlı özgürlüklerinden biridir.

Halkın olayları ve düşünceleri bilme hakkı gazetecilerin görev haklarını doğurur.

Gazetecilerin halka karşı olan sorumlulukları, özellikle işverenlerine ve kamu otoritelerine karşı sorumluluklarından önce gelir.

Habercilik görevi zorunlu olarak sınırlamalar içerir, bu sınırlamaları gazeteciler olağan olarak kendi kendilerine zaten koyarlar. Burada belirtilen görevler bildirisinin konusu budur.

Fakat bu görevler gazetecilik mesleğinin icrası sırasında, mesleki onur ve somut bağımsızlık koşulları gerçekleşirse yerine getirilebilir. Aşağıdaki bildirinin de konusu budur.

b) Görevler Bildirisi

Gazetecinin olayları araştırma, yazma ve yorumlamada esas görevleri şunlardır:

1- Kendisi için sonuçları ne olursa olsun, gerçeğe saygı göstermek, bu, kamuoyunun gerçeği tanıma hakkı açısından önem taşır

2- Haber, yorum ve eleştiri özgürlüğünü savunmak.

²⁴⁸ M. İ. Özgen, *İnsanlık ve...*, ss.95-96.

3- Sadece kaynağı belli olan haberleri yayınlamak, esas haberleri ortadan kaldırmamak, metin ve belgeleri bozmamak.

4- Belge, fotoğraf ve haber elde etmek için hileli yöntemler kullanmamak.

5- Kişilerin özel hayatlarına saygı göstermek.

6- Doğru olmayan her haberi düzeltmek

7- Meslek sırrını korumak ve gizli olarak elde edilen haberlerin kaynağını açığa vurmamak.

8- Aslı olmayan suçlamalarda bulunmamak, çalıntı yapmamak ve bir haberin yayınlanması veya ortadan kaldırılması nedeniyle herhangi bir çıkar kabul etmemek.

9- Gazetecilik mesleğini, tanıtıcılık veya propagandacılık mesleği ile asla karıştırmamak ve reklamcıların dolaylı veya dolaysız hiçbir talimatını kabul etmemek.

10- Her türlü baskıyı reddetmek ve yalnız yazı işleri sorumlularının düzeltme talimatlarını kabul etmek.

Gazeteci adına layık her kişi, yukarıda sıralanan ilkelere sıkı bir şekilde uymak zorundadır. Gazeteciler her ülkede yürürlükte olan yasaları tanıyarak, mesleki ahlak alanında sadece meslektaşlarının yargılamasını kabul ederler. Hükümet ya da başka bir kurumun karışmasını reddederler.

c) Haklar Bildirisi

1- Gazeteciler, kamu hayatını etkileyen bütün olayları serbestçe soruşturma ve haberin kaynaklarına ulaşma hakkını isterler. Özel veya kamu sırrı, gazetecilerin karşısında sadece istisnai olarak ve açıkça belirtilen nedenlerle çıkartılır.

2- Gazetecinin çalıştığı yayın organının genel işleyişine aykırı olan her türlü hiyerarşiyi reddetme hakkı vardır.

3- Gazeteci, kanaatine veya anlayışına ters gelen bir düşüncüyü veya mesleki bir eylemi yerine getirmeye ve söylemeye zorlanamaz.

4- Yazı işleri ekibi, işletmenin hayatını etkileyecek önemli her türlü karardan mutlaka haberdar olmalıdır. İşe alma, işten çıkarma, atama ve yükseltme gibi konularda kesin karar almadan mutlaka görüşlerine başvurulmalıdır.

5- Gazetecinin görevi ve sorumlulukları dikkate alınır, sadece toplu sözleşme ile sağlanan artışlara değil, aynı zamanda işinin maddi ve manevi güvenliğini güvence altına alacak ve toplumsal durumuna uygun bir ücrete hakkı olduğu, kabul edilir.

Ek- II

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü 4.Maddesi

Madde 4 - Cemiyet amacını gerçekleştirmek için şu çalışmalarda bulunur;

- a) Gazetecilik mesleğini temsil etmek,
- b) Meslek mensupları ve üyeleri arasında yakınlaşmayı sağlamak,
- c) Mesleği ilgilendiren sorunları incelemek, çözüm yollarını bulmak için ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmak, gerektiğinde ortak oluşumlar meydana getirmek, yurtiçinde ve yurtdışında toplantılara katılmak,
- d) Uluslararası faaliyette bulunmak, yurt dışındaki dernek veya kuruluşlara üye olmak ve bu kuruluşlarla proje bazında ortak çalışmalar yapmak veya yardımlaşmak
- e) Üyelerine yardımlar sağlamak, Yönetim Kurulunun yapacağı yönetmeliklere göre üyelerini bu yardımlardan yararlandırmak. Üyelerinin ve meslek mensuplarının geleceklerini güven altına almak, kısa vadeli kredi ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla vakıf, sandık, kooperatif kurmak veya mevcutlarına katılmak. Üyelerinin ve meslek mensuplarının sağlıklarını koruyucu dinlenme yerleri ve benzeri tesisleri kurmak, kurulanlara yardımcı olmak veya mevcutlara katılmak; İktisadi İşletmeler ya da kuruluşlar oluşturmak veya mevcutlarına katılmak; Spor kulüpleri kurarak üyelerinin, meslek mensuplarının, yakınlarının ve gençlerimizin spor yapmalarına olanak sağlamak,
- f) Üyeleri arasındaki sosyal ilişkilerin geliştirilmesi ve devam ettirilmesi için spor müsabakaları, yemekli toplantılar, konser, balo, tiyatro, sergi, gezi. eğlenceli etkinlikler vb. düzenlemek veya üyelerinin bu tür etkinliklerden yararlanmalarını sağlamak,
- g) Üyelerinin zamanlarını değerlendirebilmeleri için lokal açmak, sosyal ve kültürel tesisler kurmak, bunları işletmek veya mevcutlardan yararlanmasını sağlamak,

h) Cemiyet faaliyetleri için ihtiyaç duyulan taşınır, taşınmaz mal satın almak, satmak, kiralamak, kiraya vermek ve taşınmazlar üzerinde aynı hak tesis etmek,

i) Amacın gerçekleştirilmesi için Vakıf veya Federasyon kurmak veya kurulu bir federasyona veya konfederasyona katılmak, derneklerin izinle kurulabileceği tesisleri gerekli izinler alarak kurmak ve işletmek,

j) Cemiyetin amacını gerçekleştirmek üzere, işçi işveren sendikalarından ve mesleki kuruluşlardan maddî yardım almak ve adı geçen kurumlara maddî yardımda bulunmak,

k) Gerek görülmesi halinde, 5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun hükümleri saklı kalmak üzere, kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütmek,

l) Kurs, seminer, konferans ve panel gibi eğitim çalışmaları düzenlemek ve bu tür etkinliklere üyelerinin ve meslek mensuplarının katılımını sağlamak; Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesinin tanıtılmasını, benimsenmesini, uygulanması ve geliştirilmesini sağlamak. Meslek mensupları ve diğer meslek gruplarıyla kamuoyunu aydınlatmak için yurt içi ve yurt dışı geziler, yarışmalar, konferanslar, sempozyumlar, paneller, kurslar, toplantılar, gösteriler, spor etkinlikleri, piyangolar ve eğlence amaçlı etkinlikler düzenlemek, sergiler, fuarlar, müze, kitaplık ve lokaller açmak, gazete, dergi, bülten, broşür, kitap yayınlamak, radyo ve televizyonlar için programlar hazırlamak, yayınlanmasını sağlamak, bu yayınlara katılmak; Tüzük amaçlarına uygun web sitesi kurmak ve internet ortamında yayın yapmak,

m) Amacın gerçekleştirilmesi için gerekli olan her türlü bilgi, belge, doküman ve yayınları temin etmek, dokümantasyon merkezi ve arşivler oluşturmak; Üyeleri arasındaki iletişimi güçlendirmek ve çalışmalarını duyurmak için gazete, dergi, kitap v.b. yayınlar ile çalışma ve bilgilendirme bültenleri çıkarmak,

n) Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesinde belirlenen ilkelerle, mesleğin onur ve saygınlığıyla bağdaşmayan, meslek gelenek ve kurallarına uymayan, aykırı hareket eden ve yaptıkları yayınlarla bu maddede sayılan ilkeleri,

Tüzük hükümlerini ihlal eden üyeleri Yönetim Kurulu kararıyla yazılı olarak uyarmak, Onur Kuruluna sevk etmek; meslek ilkelerine uymayan yayın ve davranışlar için üyesi olmayan gazetecilere, yayıncılara ve yayın organlarına karşı da uyarı görevi yapmak; yasalar ve uluslararası sözleşmelerle gazetecilere tanınan hak ve özgürlükleri korumak amacıyla gerekli tüm girişimlerde bulunmak,

o) Amaçlarını gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette veya işbirliğinde bulunmak, yurtiçinde veya yurtdışında gerekli görülen yerlerde temsilcilikler açmak, yurtiçinde veya yurtdışında kurulmuş veya kurulacak dernek ve üst kuruluşlara üye olmak,

p) Kanunlarla yasaklanmayan alanlarda, diğer dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak amaçları gerçekleştirmek için uygun gördüğü platformları oluşturmak,

r) Üyelerinden çalışan, çalıştırılan ve emeklilerin karşılıklı hak ve yararlarını, meslek dayanışması ve çerçevesinde uzlaştırmaya, korumaya ve geliştirmeye çalışmak,

s) Yurtiçinden ve yurtdışından ayni ve nakdi yardım almak, bağış kabul etmek.

Ek- III

TÜRKİYE GAZETECİLERİ HAK VE SORUMLULUK BİLDİRGESİ

GİRİŞ:

Aşağıda tanımı yapıldığı üzere her gazeteci ve basın - yayın organı, gazetecinin haklarını savunmalı ve meslek ilkelerine uymalı, uyulmasını gözetmelidir. Basın - yayın organlarında, gazeteci olmadıkları halde çeşitli biçimlerde gazetecilik faaliyetine katılanlar ile dışarıdan Türkiye' ye ve Türkiye' den dışarıya dönük yayın yapanlar da bu sorumluluklar kapsamındadır. Basın yayın organları yöneticileri; genel yayın yönetmeni yahut müdürü, yazı işleri müdürleri yahut sorumlu müdürler, sıfatları ne olursa olsun, kuruluşlarında görevli gazeteciler ile yayınların meslek ilkelerine uygun olmasını gözetir. Gazetecinin hakları, halkın haber alma hakkının ve ifade özgürlüğünün; meslek ilkeleri ise dürüst ve doğru iletişimin temelidir. Meslek ilkeleri gazetecinin ve basın - yayın organlarının özdenetimini öngörür ve değerlendirme mercii öncelikle vicdanlardır.

A. İnsan ve yurttaş hakkı: Herkes, bilgi edinme ve haber alma, özgür düşünce, ifade ve serbest eleştiri hakkına sahiptir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının başlıca yolu olan basın ve yayın özgürlüğü temel insan haklarından. Bu hakların demokratik hukuk devletinde anayasal güvence altında olması esastır.

B. Gazeteci tanımı: Düzenli bir şekilde, günlük yahut süreli bir yazılı, görüntülü, sesli elektronik veya dijital basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme veya görüş, fikir belirtme görevi üstlenen ve asıl işi ile başlıca geçim kaynağı bu olup, çalıştığı işletme ile ilgili yasalar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olanlar gazetecidir. Basın ve yayın alanındaki her işletme, çalıştırdıkları gazetecileri, yasaların gazetecilere tanıdığı haklardan yararlandırmak zorundadır.

C. Gazetecinin sorumluluğu: Gazeteci, basın özgürlüğünü, halkın doğru haber alma, bilgi edinme hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve oto sansürle mücadele etmeli, halkı da bu yönde bilgilendirmelidir. Gazetecinin halka karşı sorumluluğu, başta işverenine ve kamu otoritelerine karşı olmak üzere, öteki tüm sorumluluklardan önce gelir. Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak toplumsal bir nitelik taşır. Gazeteci, ilettiği haber ve bilginin sorumluluğunu üstlenir ve paylaşır. Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını, öncelikle sorumlulukları ile meslek ilkeleri belirler.

D. Gazetecinin hakları:

1. Gazeteci tüm bilgi kaynaklarına serbestçe ulaşma ve kamu yaşamını belirleyen, halkı ilgilendiren tüm olayları izleme, araştırma hakkına sahiptir. Gazetecinin karşısına çıkarılacak gizlilik ve sır gibi engeller kamusal işlerde yasaya, özel işlerde açık ve ikna edici gerekçelere sahip olmalıdır.

2. Gazeteci, çalıştığı basın ve yayın organının kendisiyle yaptığı sözleşmede de kaydedilmiş olması gereken temel çizgisini dikkate alır. O temel çizgi dışındaki ve onunla çelişen veya orada açıkça belirtilmemiş olan tüm telkin, öneri, istek ve talimatları reddetme hakkına sahiptir.

3. Gazeteci, inanmadığı bir görüşü savunmaya veya meslek ilkelerine aykırı bir iş yapmaya zorlanamaz.

4. Gazeteciler, özellikle de yazı işleri çalışanları, basın - yayın işletmesinin işleyişini belirleyen, etkileyen önemli kararlardan haberdar edilmeli ve gerektiğinde kararların alınmasına katılmalıdır.

5. İşlevi ve sorumlulukları ışığında, gazeteciler örgütlenme hakkının yanı sıra görevinin maddi ve manevi güvencesini sağlayan kişisel sözleşme yapma hakkına sahiptir. Gazeteci ekonomik bağımsızlığını garanti eden toplumsal rolüne ve emeği ile yeteneğine uygun bir ücret almalıdır.

6. Gazeteci, kaynakların gizliliği ilkesi uyarınca, kaynağını açıklamaya ve tanıklık yapmaya zorlanamaz. Kaynağı izin verdiği takdirde gizlilik ortadan

kalkabilir. Kaynağı tarafından açıkça yanıltıldığı durumlarda gazeteci kaynağını açıklayabilir.

E. Gazetecinin temel görevleri ve ilkeleri:

1. Halkın bilgi edinme hakkı uyarınca, gazeteci, kendi açısından sonuçları ne olursa olsun, gerçeklere ve doğrulara saygı duymak ve uymak zorundadır.

2. Gazeteci; bilgi ve haber alma, yorum yapma ve eleştirme özgürlüklerini ne pahasına olursa olsun savunur.

3. Gazeteci; başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslar arasında nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci; her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtan yayın yapamaz.

4. Gazeteci; kaynağını bilmediği bilgi ve haberleri yayınlamaz; kaynak açık olmadığına, yayınlamaya karar verdiği durumlarda da kamuoyuna gerekli uyarıları yapmak zorundadır.

5. Gazeteci; temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemmez ve metinlerle belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıltıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemesi kullanmaktan uzak durur.

6. Gazeteci; bilgi, haber, fotoğraf, görüntü, ses, belge elde etmek için yanıltıcı yöntemler kullanamaz.

7. Gazeteci, kamuya mal olmuş bir şahsiyet bile olsa, halkın haber alma, bilgilenme hakkıyla doğrudan bağlantılı olmayan hiç bir amaç için, izin verilmedikçe özel yaşamın gizliliği ilkesini ihlal edemez.

8. Gazeteci, yayınlanmış her yanlışı en kısa sürede düzeltmekle yükümlüdür. Gazeteci, istismar edilmemesi, kötüye kullanılmaması ve kabul edilebilir boyutlar ile biçimde yapılması kaydıyla, cevap hakkına saygılı olmalıdır.

9. Gazeteci, kendisine güvenilerek verilmiş bilgilerin, belgelerin kaynaklarını, kendileri izin vermediği sürece, mesleki gizlilik ilkesi uyarınca, hiç bir şekilde açıklamaz.

10. Gazeteci, çalıntı, iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipülasyon, söylenti, dedikodu ve dayanaksız suçlamalardan kesinlikle uzak durur.

11. Gazeteci, bir bilginin, haberin yayını ya da yayınlanmaması karşılığı hiçbir maddi veya manevi avantajın peşinde olamaz. Gazeteci, devlet başkanından milletvekiline, iş adamından bürokratına kadar haber kaynağı olarak da kabul edilen kişi ve kurumlarla iletişimini ve ilişkisini meslek ilkelerini gözeterek yürütür.

12. Gazeteci, mesleğini, reklamcılıkla, halkla ilişkilerle veya propagandacılıkla karıştıramaz. İlan - reklam kaynaklarından herhangi bir telkin, tavsiye alamaz, maddi çıkar sağlayamaz.

13. Gazeteci, hangi konuda olursa olsun, elde ettiği bilgileri geniş biçimde yayın konusu yapmadan kendi yararına kullanamaz. Mesleğini, ne şekilde olursa olsun, (yasaların ve yönetmeliklerin kendisine tanıdığı hakların dışında) ayrıcalıklar kazanmak amacıyla kullanamaz.

14. Gazeteci, her ne amaçla olursa olsun, tehdit ve şantaj gibi yollara başvuramaz. Gazeteci bu şekilde baskılara da karşı koyar.

15. Gazeteci her türlü baskıyı reddeder ve çalıştığı basın - yayın organındaki yöneticileri dışında kimseden işiyle ilgili talimat alamaz.

16. Gazeteci sıfatını taşımayı hak eden herkes meslek ilkelerine en yüksek seviyede uymayı taahhüt eder. Ülkesindeki yasalara saygılı olmakla birlikte, hükümet ve benzeri kurumların müdahalelerine kapalıdır. Mesleki olarak yalnızca meslektaşlarının ve kamuoyunun değerlendirmeleri ile bağımsız yargı organlarının kararlarını dikkate alır.

17. Gazeteci, devleti yönetenlerin belirlediği ulusal ve uluslararası politikalar konularında önyargılara değil, halkın haber alma hakkına dayanır. Onu mesleğin temel ilkeleri ve özgürlükçü demokrasi kaygıları yönlendirir.

GAZETECİNİN DOĞRU DAVRANIŞ KURALLARI

Haber-Yorum: Haber ile yorum ve görüş ayrımı açık yapılmalı, okurun ve izleyicinin neyin haber, neyin yorum olduğunu kolayca seçebilmesi sağlanmalıdır.

Fotoğraf - Görüntü: Fotoğraf ve görüntünün güncel olup olmadığı açık biçimde belirtilmeli, canlandırma görüntülerde de bu, izleyicinin fark edebileceği biçimde ifade edilmelidir.

Haber - İlan (Reklam): Haber ve yorum metinleri veya görüntüleri ile İlan - reklam amaçlı metinlerin ayrımı hiç bir karışıklığa yer bırakmayacak ölçüde yapılmalıdır.

Yargı: Hazırlık soruşturması sırasında soruşturmayı zaafa uğraticı, yönlendirici biçimde haber ve yorumdan kaçınılmalıdır. Yargılama sürecinde de haberler her türlü ön yargıdan uzak ve kesinlikle doğruluğundan emin olunarak sunulmalıdır. Gazeteci yargı sürecinde taraf olmamalıdır. Yargı kararı kesinleşmedikçe, bir sanık suçlu ilan edilmemelidir. Haberlerde ve yorumlarda suçluymuş gibi değerlendirmeler yapılmamalıdır.

Çocuk: Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda sanık, tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayınlanmamalıdır. Çocuğun kişiliğini ve davranışlarını etkileyebilecek durumlarda, gazeteci, bir aile büyüğünün veya çocuktan sorumlu bir başkasının izni olmaksızın çocukla röportaj yapmamalı veya görüntüsünü almaya çalışmamalıdır.

Cinsel saldırılar: Cinsel saldırı mağdurlarının fotoğrafları, görüntüleri veya kimlikleri, açık kamu yararı olmadıkça yayınlanmamalıdır.

Kimlik veya özel durum: Açık kamu yararı olmadıkça ve olayla doğrudan ilgisi, bağlantısı bulunmadıkça, bir insanın davranışı veya işlediği suç, onun ırkına, milliyetine, dinine, cinsiyetine, cinsel eğilimine, hastalığına veya fiziksel, zihinsel

özürlü olup olmamasına dayandırılmamalıdır. Kişinin bu özel durumu, alay, hakaret, önyargı konusu yapılmamalıdır.

Sağlık: Sağlık konusunda sansasyondan kaçınmalı, insanları umutsuzluk veya sahte umut verecek yayın yapılmamalıdır. Tıbbi alandaki araştırmalar kesinleşmiş sonuçlar gibi yayınlanmamalıdır. İlaç tavsiyesinde mutlaka uzmana danışılmalıdır. Hastanelerde araştırmalar yapan, bilgi ve görüntü almaya çalışan gazeteci, kimliğini belirtmeli ve girilmesi yasak bölümlere ancak yetkililerin izniyle girmelidir. Yetkilinin, hastanın veya yakınının izni olmaksızın hastane ve benzeri kurumlarda hiç bir yolla ses ve görüntü alınmamalıdır.

Hediye: Yayın öncesi kararlarla ve yayınlarla ilgili önyargı, kuşku yaratacak her cinsten kişisel hediye ve maddi menfaat reddedilmelidir.

Müessese Çıkarı: Gazetecinin bir basın - yayın organındaki işlevini "Hak ve Sorumluluk Bildirgesi" ndeki hakları, sorumlulukları ve görevleri belirler. Gazeteci, bu mesleki çerçeve ile yayın organının çizgisi dışında, müessese çıkarı söz konusu olsa dahi, hiçbir faaliyete gönüllü olarak veya zorla katılmamalıdır.

Özeleştir: Gazeteci ile basın - yayın organları, tekzip ve cevap hakkı gibi zorunlulukların dışında da, yanlışları düzeltmeli ve özeleştir yapmalıdırlar.

Taraf olma: Gazeteci ve yayın organı, her ne nedenle ve her ne biçimde olursa olsun, taraf oldukları bir olaydaki konumlarını kamuoyuna açıkça belirtmelidir. Yayın organı yahut yorumcu, siyasi, ekonomik ve toplumsal tercihlerinin doğrultusunda yayın yapabilir. Bu durumda bu tavır açıkça ortaya konulmalı, ayrıca yorum ile haber - olay ayrımı kesin biçimde yapılmalıdır.

Özel hayat: Asıl olan kamu yararadır. Özel hayatın gizliliğinin geçersiz sayılabileceği başlıca durumlar şöyle sıralanabilir:

- a) Büyük bir suç yahut yolsuzluk üstüne araştırma ve yayın,
- b) Toplumu kötü etkileyici bir tutumla ilgili araştırma ve yayın,
- c) Toplumun güvenliğinin veya sağlığının korunması,

d) İlgili kişinin sözleri yahut eylemleri sonucu halkın yanıltılmasının, yanıltılmasının veya yanlış yapmasının engellenmesi.

Bu durumlarda dahi, özel hayatın kamuya açılan kesiti mutlaka konuyla doğrudan ilgili olmalı veya ilgili kişinin özel hayatının onun kamusal faaliyetini de etkileyip etkilemediği gözetilmelidir.

Bilgi-Belge: Doğrudan kamu yararı olmadıkça, sahibinin izni dışında belge, fotoğraf, ses yahut görüntü alınmamalıdır. Kamu yararı söz konusu olduğunda dahi, yukarıdakilerin başka hiçbir şekilde elde edilmeyeceğine kesin kanaat getirilmiş olması gerekir.

Haber için para: Gazeteci belge veya görüntü sağlamak amacıyla, bir suçla ilgili sanık, tanık veya onların yakınlarına para teklif etmemeli ve vermemelidir.

Sarsıcı durumlarda: Üzüntü, sıkıntı, tehlike, yıkım, felaket ya da şok halindeki insanlar söz konusu olduğunda gazetecinin olaya yaklaşımı ve araştırması insani olmalı ve gizliliklere uyularak duygu sömürsünden kaçınılmalıdır.

Suçlu yakınları: Gazeteci, sanıkların ve suçluların akrabalarını, yakınlarını, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir etmemelidir.

İntihar olayları: İntihar olayları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyucu veya izleyiciyi etki altında bırakacak nitelikte ve genişlikte yayın yapılmamalıdır. Olayı gösteren fotoğraf, resim veya film yayınlanmamalıdır.

Ekonomik, mali bilgi: Yasalarla yasaklanmış olmasa dahi, gazeteci elde ettiği ekonomik - mali bilgileri geniş biçimde yayınlanmadan önce kendisinin yahut yakınlarının çıkarları için kullanmamalıdır. Gazeteci, kendisinde ve yakınlarında bulunan hisse senedi ve benzeri mali araçlar konusunda, yayın organındaki sorumluları bu menkul kıymet sahipliği hakkında doğru bilgilendirmediği sürece yayın yapmamalıdır. Gazeteci, hakkında haber ve yorum yazdığı ya da yazmayı tasarladığı taşınır ve taşınmaz kıymetlerin doğrudan veya dolaylı alım satımını yapmamalıdır.

Ambargo: Önceden görme - Off the record: Gazeteci, kendi çabasıyla elde etmedikçe, bir kaynağın verdiği bilgi veya belgenin yayınlanma tarihi konusundaki isteğe uymalıdır. Gazeteci, röportaj, haber, yorum veya görüntü, yayın şekli ne olursa olsun, hazırlığını yayın organındaki sorumlular dışında, kaynağı da dahil kimseye denetletirmekle yükümlü değildir. Gazeteci, açıklanmaması kaydıyla (off the record) verilen bilgiyi ve sarf edilen sözleri yayınlamamalıdır.

Rekabet: Gazeteci, rekabet nedeniyle de olsa, bir başka gazeteciye bilinçli ve açık, mesleki zarar vermekten kaçmalıdır. Bir meslektaşının yayını engelleyici davranışlarda bulunmamalıdır.

Kaynak gösterme: Gazeteci, başta haber ajansları olmak üzere, bir meslektaşının ve herhangi bir yayının sunduğu bilgileri kullandığında mutlaka kaynağı belirtmelidir.

Gazeteci olmayanlar: Bir yayın organında, sürekli veya zaman zaman, gazetecilik kapsamına giren alanlarda faaliyet gösterenlerin asıl sıfatları, asli işleri uygun şekilde belirtilmeli, kamuoyu onların temel konumu hakkında bilgilendirilmelidir.

Özdeşleşme: Gazeteci, uzmanlık alanı ne olursa olsun öncelikle gazetecidir. Polis muhabiri, polis veya sözcüsü, spor muhabiri kulüp yöneticisi veya sözcüsü, herhangi bir partiden sorumlu muhabir onun üyesi veya sözcüsü gibi davranmamalı ve bu yönde, yayın yapmamalıdır.

Ek-IV

Doğan Medya Grubu Meslek İlkeleri

1. Gazetecilikte temel işlev, gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan ve hiçbir baskının etkisi altında kalmadan, en kısa zamanda ve edinilebilen tam bilgiyle kamuoyuna iletmeğdir.

2. Gazeteci, mesleki çalışmalarını her türlü çıkar ve nüfus ilişkisinin dışında tutar; herhangi bir siyasi partide aktif görev almaz.

a) Doğan Medya Grubu'nun "ekonomi" ve "finans" konularında yayım yapan bölümlerinde çalışanlar, hisse senedi sahibi olamazlar ve borsalarda dolaylı yahut dolaysız hisse senedi alıp satamazlar.

3. Gazeteci görevini taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan uzak durur.

a) Doğan Medya Grubu çalışanları, bağlı oldukları birim yöneticisinin izni olmadan gezi davetlerini kabul edemezler.

4. Yayına konu edilen veya edilmesi düşünülen kişilerden ve kurumlardan meslek etik ve geleneklerine aykırı hiçbir hediye ve ayrıcalık kabul edilemez.

5. Yayınlarda hiç kimse ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi veya ilişkisi, dini inançları, fiziki kusurları veya yaşı nedeniyle aşağılanamaz ve kınanamaz.

6. Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yayın yapılamaz.

7. Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliğini taşıyan lakap ve ifadeler kullanılamaz.

8. Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilan edilemez.

9. Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler soruşturulmaksızın ve bundan ne sonuç alındığı belirtilmeksizin ve/veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayımlanamaz.

a) Doğan Medya Grubu'na bağlı basın organlarında yanlış haber veren ve/veya yayımlanan gazeteci "ihtar"dan, "iş ilişkisinin kesilmesi"ne kadar uzanan bir yaptırımın hedefi olur.

10. İnandırıcı makul nedenler gösterilmedikçe kimse, yasaların suç saydığı eylemlerle itham edilemez.

11. Kişilerin özel yaşamı-ilgilinin açık veya kapalı rızası olduğu anlamına gelen yaşam şekli veya kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında yayınlara konu edilemez.

12. Kamu yararı olmadıkça, gizli kamera kullanmak, gizlice ses kaydı yapmak, özel mülke izinsiz girmek gibi, ilgilinin kişilik haklarına saldırı sayılabilecek yöntemlerle haber üretilemez.

13. Sanıkların, suçların akrabaları ve yakınları, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir edilemez.

14. Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayımlanamaz.

15. Haber kaynağının “kamuoyunu yanıltmayı amaçladığı haller hariç” gizliliğine azami saygı ve titizlik gösterilir.

16. Haberlerin araştırılması, hazırlanması ve yayımlanmasında her zaman dengeli, gerçeğe bağlı ve objektif davranılması şarttır.

a) Yayımlanan haberde suçlanan tarafın görüşüne yer verilir. İlgilinin yanıt vermemesi veya kendisine ulaşılammış olma hali aynı haberde belirtilir.

b) Yayımlanan alıntılarda kişinin anlaşılmaz ya da gülünç duruma düşmesine neden olacak özetleme ve değişiklik yapılamaz. Yayımlanan alıntılarda kaynak ve tarih açık olarak belirtilir.

c) Bütün kamuoyu araştırmaları, yapan kuruluşun adı;kimin talebi ve finansmanı ile yapıldığı, tarih ve görüşülen kişi sayısı ve araştırma metodu açık olarak belirtilerek yayımlanır.

17. şiddet ve zorbalığı özendirici veya kışkırtıcı; çocukları cinsel konularda olumsuz yönde etkileyici, bireyleri topluluklar ve uluslar arasında nefret ve düşmanlığı körükleyici yayın yapmaktan kaçınılır.

18. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların, bu nitelikleri tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

19. Yayın tarihi için konan zaman (ambargo) kaydına uyulur.

20. Yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı gösterilir, gereğı yapılır.

a) Doğan Medya Grubu basın organları, hatalarını düzeltme amacına yönelik, düzenli olarak devreye giren mekanizmalar oluştururlar.

21. "DMG basın organlarına dışarıdan katkıda bulunanların da DMG Yayın İlkeleri'ne uymaları beklenir."

Ek-V

Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri ²⁴⁹

İLKELER

Madde 1-

- a. İletişim (Basın) özgürlüğünü, insanca yaşamının ve saydam bir ortamda yönetilmenin temel koşulu sayarak yaşama geçirmek,
- b. Özgür ve sorumlu bir basını, yaşamımızın ayrılmaz bir parçası yapmak,
- c. Basının (medyanın) ve basın mensuplarının meslek uygulamalarını, özgür ve saygın bir basından beklenecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak,
- d. Gerek basın (medya) mensupları ile basın (medya) hakkında başkalarının, gerekse başkaları hakkında basın (medya) mensuplarının, Basın Konseyi'nin uğraş alanına giren şikayetleriyle ilgili karar almak amacıyla kurulan Basın Konseyi, aşağıdaki kurallara göre çalışır.

ORGANLAR

Madde 2- Basın Konseyi'nin en yüksek karar organı, Basın Konseyi Üyeler Kuruludur (BKÜK).

Madde 3- Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Basın Konseyi Sözleşmesinin belirlediği şekilde ve yetkilerle görev yapar.

Madde 4- Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nun yetkisi dışında kalan tüm konularda en yüksek karar organı Basın Konseyi Yüksek Kurulu'dur.

²⁴⁹ Basın Konseyi Yıllık Raporu (2009), ss.269-275.

GÖREVLER

Madde 5-

- a.** İletişim (Basın) özgürlüğünün, çağdaş ve gelişmiş demokrasilerdeki kurallar ve ölçütlerle gerçekleşmesi ve kalıcı hale gelmesi için çalışmak,
- b.** Bu görevin gerektirdiği çalışmaları yapmak, önlemleri almak,
- c.** Yasa koyucunun veya öteki kurum ve kişilerin, İletişim Özgürlüğünü kısıtlamalarına her zaman ve her yerde karşı çıkmak,
- d.** Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı'nın Anayasal ve yasal bir kurum olarak yaşama geçmesini sağlamak,
- e.** Gerçekleri bulmanın ve bulunan gerçekleri bozmadan, abartmadan kamuoyuna yansıtmanın gazeteciliğin temel ilkesi olduğu gerçeğini yaşama geçirmek,
- f.** Yukarıdaki hususları da içeren Basın Meslek İlkeleri'nin en geniş şekilde benimsenmesini ve uygulanmasını sağlamak Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görevidir.

Madde 6- Gazetecinin gerçeklere ulaşabilmesi için gerekli kolaylıklardan yararlanma; ulaştığı gerçeklerin kaynaklarını saklı tutma; bunlarla ilgili soruşturma ve yargılamalarda tanıklıktan kaçınma gibi hakları korumak, onun uğraşının ve işlevinin gereğidir. Basın Konseyi Yüksek Kurulu bunların gerçekleşmesine çalışır.

Madde 7- Basının (medyanın) gerçekleri kamuoyuna yansıtma hakkını engellemeyi ve gerçekleri özgürce yorumlama hakkını sınırlandırmayı amaçlayan dolaysız ve dolaylı her türlü müdahale, Basın Konseyi açısından “İletişim (basın) Özgürlüğünün haksız biçimde saldırıya uğraması” anlamına gelir.

İŞLEYİŞ

Madde 8- Basın Konseyi, İletişim (Basın) Özgürlüğü ile ilgili konularda kendiliğinden; Basın Meslek İlkeleri'nin, “meslek uygulamaları”na ilişkin maddeleri ile ilgili konularda ise aksi belirtilmedikçe, usulüne uygun biçimde başvuru yapıldıktan sonra harekete geçer.

Madde 9- Basın Konseyi'ne yapılan başvurularla ilgili olarak Konsey'e intikal eden belge ve bilgiler, akademik çalışma nedeniyle Yüksek Kurulun izin verdiği durumlar hariç, hiçbir yerde kullanılmaz, hiçbir yere verilmez.

Madde 10- Basın Konseyi Yüksek Kurulu,

- a. Türkiye'de yayınlanan yazılı, sözlü ve görüntülü tüm basın (medya) organları,
- b. İnternet yayıncılığı yoluyla hizmet veren tüm kitlesel iletişim organları,
- c. Bir kuruma bağlı olmaksızın gazetecilik yapanların yayınları,
- d. Gazetecilik yapanların meslek uygulamaları,
- e. Yukarıdaki kapsam içinde kalan gazeteci ve kitlesel iletişim organları tarafından, başkalarının (örneğin kamu kurumlarının veya yetkililerinin) gazeteciler ve basın (medya) organları ile ilgili uygulamaları ve suçlamalarına ilişkin başvuruları hakkında karar verir.

Madde 11- Başvurular en geç iki ayda karara bağlanır. Bu süre aşılsa konu başvuru sahibi tarafından Basın Konseyi Üyeler Kurulu'na getirilebilir.

Madde 12- Basın Konseyi Yüksek Kurulu, basın (medya) mensupları ve basın (medya) organları hakkındaki başvuruları, Basın Meslek İlkeleri'nin “mesleki uygulamalara” ilişkin maddeleri bağlamında değerlendirir. Basın (medya) mensuplarının basın dışındaki kişi ve kurumlara ilişkin başvuruları bu kayda tabi değildir.

Madde 13- Basın Konseyi'nin bir şikayeti ele alması için, herhangi bir kimsenin Türkiye'de yapılan herhangi bir yayın veya böyle bir yayında görev yapan herhangi bir gazetecinin meslek uygulaması hakkında, usulüne uygun şekilde başvuruda bulunması yeterlidir.

Madde 14- Basın Konseyi Genel Sekreteri'nin başvurularla ilgili temel görevi, başvuruyu ilgili konuyu barışçı bir sonuca ulaştırmaktır. Genel Sekreter bu amaçla tarafları uzlaştırmaya çalışır. Makul bir süre içinde sonuç alamazsa dosyayı, olayı anlatan ve kendi tavsiyesini de içeren bir raporla Basın Konseyi Yüksek Kuruluna sunar.

Madde 15- Şikayet edilen basın mensubu veya basın (medya) organının yetkilisi, o konuda kendisinin de dinlenilmesini ve kanıtlarının dikkate alınmasını isteyebilir. Taraflardan birinin bu nitelikteki talebinin kabulü, diğer taraf için de aynı hakkı doğurur.

Madde 16- Basın Konseyi Yüksek Kurulu en az 9 üye ile toplanır. Kararlar oy çokluğuyla alınır. Her üyenin bir oyu vardır. Oylar (varsa) temsil edilen kurumun değil, üyenin kendi kişisel kanaatini yansıtır. Çekimser oy kullanılamaz. Başkanın gerekli görmesi veya Yüksek Kurul üyelerinden birinin önerisinin kabul edilmesi halinde oylama "gizli oyla" yapılır.

Madde 17- Basın Konseyi'ne başvuran kişi, Yüksek Kurul'un alacağı kararın kamuoyuna duyurulmamasını isteyebilir. İsteğin kabul edilip edilmemesi Basın Konseyi Yüksek Kurulu'na aittir.

Madde 18- Şikayetçi veya hakkında şikayette bulunulan basın (medya) organı veya gazeteci, Basın Konseyi Yüksek Kurul üyelerinden en çok üçünü, BKYK'nun ilk toplantısından önce yazıyla reddetme hakkına sahiptir. Bu ret talebinin gerekçesi yoksa, istek dikkate alınmaz. Ret talebine hedef olan üye veya üyeler kendiliğinden çekilebilir. Aksi halde Yüksek Kurul, reddi istenen üye(ler)den o konuda bilgi aldıktan sonra, talebi kabul edip etmediğini, söz konusu üye veya üyelerin gıyabında karara bağlar.

Madde 19- Basın Konseyi Yüksek Kurul üyeleri, kendileriyle -geçici nitelikte bile olsa- iş veya dostluk yahut akrabalık ilişkisi olan kişi veya yayınlarla ilgili konuların incelenmesi, görüşülmesi ve karara bağlanması aşamalarına katılamazlar. Böyle bir durumu Yüksek Kurul üyesinin, peşin olarak açıklaması beklenir. Hangi iş ilişkisinin bu kapsamda sayılacağına, tereddüt halinde Basın Konseyi Yüksek Kurulu, mevcut diğer üyelerin oyu ile karar verir.

Madde 20- Basın Konseyi'ne başvuran kişinin şikayetin gerekçesini ve Basın Meslek İlkeleri'nden hangilerinin ihlal edildiğine ilişkin görüşünü yazıyla ve açık bir biçimde ifade etmiş olması, ayrıca şikayete sebep olan yayın yahut olayla ilgili belgeleri şikayet yazısına eklemesi şarttır.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu, başvuru dışında kalan konuları da Basın Meslek İlkeleri açısından ele alıp değerlendirebilir.

Madde 21- Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Genel Sekreter tarafından sunulan dosyanın, Basın Konseyi Sözleşmesi hükümlerine göre görüşülmeye müsait olup olmadığına ilişkin olumlu karar vermedikçe, o dosya üzerinde görüşme açılmaz.

Madde 22- Yüksek Kurul, dosyaları ” Basın Meslek İlkeleri'ne aykırılık olup olmadığı” yönünden inceler ve karar verir.

Yüksek Kurul, sağlıklı bir sonuca ulaşmak için zorunlu olmadıkça, dosyada sözü edilen olayın içeriğini araştırmak durumunda değildir.

Madde 23- Konseye yapılan başvuru, yayında adı geçen kişinin “kişilik haklarının ihlali” iddiasını taşımakta ise, Genel Sekreter:

a) Başvuru sahibinin gerçekten var olup olmadığını araştırmak,

b) Yayında adından söz edilen kişiyi - kendisine ulaşmak olanağı yoksa haklarını savunabilecek konumda olduğu kabul edilebilecek bir yakını-bularak Konseyin konuyla ilgili karar vermesi için iznini almak zorundadır.

Madde 24- Basın Konseyi Yüksek Kurulu kararları kesindir.

Ancak ilk incelemede maddi bir hata yapıldığı veya şikayetçi ile şikayet edilenin sunduğu bir kanıtın değerlendirilmediği gerekçesiyle, kararın ilanından itibaren 15 gün içinde, olağanüstü itiraz yoluna gidilebilir. Başkan, İkinci Başkan ve Genel Sekreterden oluşan bir Kurul, itirazla ilgili raporunu Yüksek Kurula sunar. İtiraz, toplantıya katılanların en az 2/3'ünün olumlu oyuyla kabul edilebilir.

Madde 25- Basın Konseyi Yüksek Kurulunda oyların eşit çıkması halinde, söz konusu dosyanın oylaması bir sonraki Yüksek Kurul toplantısına ertelenir.

Madde 26- Basın Konseyi Yüksek Kurulu, en çok iki görüşmede karar verilmesini mümkün kılacak şekilde hazırlanmış olan (tarafların görüşleri talep edilmiş -mümkünse alınmış-, gerekli kanıtlar toplanmış ve varsa tanıkların beyanları tespit edilmiş) dosyalar üzerinde görüşme yapar.

Madde 27- Yüksek Kurul üyesi, kendisinin çalıştığı basın (medya) organı veya o basın (medya) organının mensup olduğu basın (medya) grubu yahut buralarda çalışan gazetecilerle ilgili şikayete ilişkin işlemlere katılamaz ve oy kullanamaz. Ancak oy kullanacakların sayısı 9'dan az olacaksa karar en az 9 üyenin oy kullanabileceği ilk toplantıya ertelenir. Bu taktirde 2 aylık süre işlemez.

Madde 28- Basın Konseyi Yüksek Kurulu gerekli görürse ilgilileri dinler, tanık çağırır.

KARARLAR

Madde 29- Basın Konseyi Genel Sekreteri, Yüksek Kurulun kararlarını taslak halinde en kısa zamanda yazarak toplantıya katılan üyelere iletir ve metne itirazları varsa belli bir gün ve saate kadar bildirmelerini talep eder. Gelen itirazları -yerinde buluyorsa- dikkate alarak kesin metni oluşturur ve kamuoyuna duyurur.

Madde 30- Basın Konseyi Genel Sekreteri, Yüksek Kurul kararlarını KARAR SİCİLİ olarak kullanılan deftere yapıştırarak o toplantıya katılan üyelere imzalatır. Kararlara konu olan dosyaları Konsey arşivine alarak muhafaza eder.

Madde 31- Basın Konseyine üye olan gazeteciler Dernekleri (Cemiyetler) uğraş alanları (Parlamento muhabirleri ile ilgili dernek, parlamento ve dünyası ile ilgili yayınların, adliye polis muhabirleri ile ilgili dernek, bu konuların vb.) ile ilgili gazetecilerle veya yayınlarla; yöresinde tek olan dernekler, yöredeki tüm yayınlar ve gazetecilik uygulamaları ile ilgili başvuruları, burada yazılı kurallara uymak koşuluyla, Basın Konseyi adına kabul edebilirler.

Başvuru kabul yetkisine sahip derneğe (cemiyete) bu husus, Başkanın göndereceği yetki belgesiyle bildirilir.

Madde 32- Konsey adına başvuru kabul eden derneğin (cemiyetin) Başkanı veya Genel Sekreteri,

A. Başvuruyu, üzerinde herhangi bir işlem yapmadan doğrudan Basın Konseyi Genel Sekreterine aktarabilir veya,

B. Basın Konseyi Genel Sekreterinin yetkilerini kullanarak, önce taraflar arasında uzlaşma sağlamak suretiyle sorunu çözmeye çalışır. Bunun için taraflara yazıyla “uzlaşarak sorunu çözme” önerisinde bulunur. Makul sürede sonuç -veya yanıt- alamazsa konuyu Basın Meslek İlkeleri ışığında kendisi değerlendirir ve:

a. Başvuru hakkında “şikayetin yersiz bulunduğu”

b. İlgili gazeteci veya basın (medya) organı hakkında “uyarı” yahut,

c. Kınama kararı verilmesi talebiyle Basın Konseyi Genel Sekreterliğine iletir. Genel Sekreter, teknik eksik varsa tamamlatarak konuyu ilgili derneğin raporuyla Yüksek Kurula sunar.

Madde 33- Aynı yayınlı veya meslek uygulamasıyla ilgili olarak birden fazla başvuru yapılmış olması halinde, gerekli koşullara sahip ilk başvuru işleme konur.

Madde 34- Basın Konseyi’ne veya üye olan derneklere yapılan bir başvuru ile ilgili işlemlerin bitimine ve verilen kararın kamuoyuna açıklanmasına kadar olan tüm aşamalarda “gizlilik” esaslarına uyulur.

Yüksek Kurul üyeleri, görüşülen konular ve dosyalar hakkında kimseye bilgi vermeyeceklerine ve Yüksek Kurulun kararı dışında herhangi bir yayın yapmayacaklarına söz vermiş sayılırlar.

Gizliliği ihlal eden Yüksek Kurul üyesi, çekilmiş sayılır. Yüksek Kurul gerek bu konuda gerekse Yüksek Kurul üyesi olmayan kişi yahut dernek hakkında uygun gördüğü önlem veya kararı alır.

Madde 35- Basın Konseyi Yüksek Kurulu basın (medya) mensupları ve basın (medya) organları hakkında:

- a) Şikayeti yersiz bulma,
- b) Uyarı,
- c) Kınama kararı alabilir.

Basın (medya) mensuplarının ve basın (medya) organlarının başkaları hakkındaki şikayetlerine ilişkin kararlar bu sınırlamaya tabi değildir.

Madde 36- Basın Konseyi'nin karar ve açıklamaları kimse için borç doğurmaz, tazminat talebine dayanak olmaz, bir akdin feshi için gerekçe teşkil etmez.

Madde 37- Basın Konseyi Yüksek Kurul kararları Genel Sekreterliğin ulaşabildiği tüm basın (medya) organlarına iletilir. Konseyin yayın organı “ÖZGÜR BASIN”DA ve Basın Konseyi'nin www.basinkonseyi.org.tr adresindeki WEB sitesinde yayınlanır.

ONUR ÜYESİ

Madde 38- Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Konseye üstün düzeyde hizmet vermiş üyelerine, “ONUR ÜYESİ” sıfatı ve bu sığata layık görüldüğünü bildiren bir Gümüş Plaket verir.

Onur Üyesi sıfatı verilmesi gerekenleri Yüksek Kurula sadece Başkan önerebilir. Bununla ilgili karar Yüksek Kurul üyelerinin tam sayılarının en az yarısı kadar üyenin katıldığı oturumda alınır.

Madde 39- Daha önce kendilerine üstün hizmetleri nedeniyle Gümüş Plaket sunulmuş üyeler, bu kuralların yürürlüğe girdiği tarihten itibaren “Onur Üyesi” sıfatını kazanmış olurlar.

Madde 40- Onur Üyesi seçilenler Basın Konseyi’nin tüm sosyal ve kültürel aktivitelerinde Yüksek Kurul Üyesi imiş gibi muamele görürler.

BÜTÇE VE MALİ DURUM

Madde 41- Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Basın Konseyi’nin yıllık bütçesini ve Konseyin mali durumunu BASIN KONSEYİ DAYANIŞMA VE GELİŞME VAKFI Yönetim Kurulu ile yapılan ortak toplantıda görüşür.

BASIN KONSEYİ SÖZLEŞMESİ

Madde 42- Basın Konseyi’nin işleyişine ve görevlerine ilişkin diğer hususlar Konsey Sözleşmesindeki esaslara göre yürütülür.

YÜRÜRLÜK

Madde 43- Basın Konseyi Çalışma Kuralları’na ilişkin 26 Mart 1988 tarihli metin yürürlükten kaldırılmış, 19 Nisan 2001 tarihinden itibaren bu kurallar yürürlüğe konulmuştur.

Geçici Madde 1- 19 Nisan 2001 tarihinden beri yürürlükte bulunan Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri’nin 23’üncü maddesi yürürlükten kaldırılmış, bunu izleyen madde numaraları, yeni oluşan sıraya göre değiştirilmiştir.

Geçici Madde 2- 1 Ağustos 2003 tarihinde ve 15 Ağustos 2003 tarihinde yapılan değişikliklere göre madde numaraları değiştirilmiştir.

Geçici Madde 3- Bu kurallar 15 Ağustos 2003 tarihinden itibaren yürürlüğe konmuştur.

Geçici Madde 4- Bu kurallar 25 Eylül 2007 tarihinden itibaren yürürlüktedir.

Ek- VI

Basın Konseyi Sözleşmesi

Madde 1- Özgürlükçü bir demokratik sistemin temel taşı olan, “halkın gerçekleri öğrenme hakkı”nı savunmak; özgür ve sorumlu basın ve basın mensuplarının, meslek uygulamalarını, özgür ve saygın bir basından beklenecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak üzere, bu amaçları Basın Meslek İlkeleri şeklinde düzenleyip benimseyen gazetecilerin imzaladıkları bu sözleşmeyle bir Basın Konseyi kurulmuştur.

Madde 2- Basın Konseyi’nin organları:

- 1- Basın Konseyi Üyeler Kurulu (BKÜK),
- 2- Basın Konseyi Yüksek Kurulu’dur (BKYK).

Basın Konseyi’nin bir Genel Sekreteri ve Genel Sekretere bağlı, yeterli elemanlardan oluşan bir bürosu vardır.

BASIN KONSEYİ ÜYELER KURULU

Madde 3- Basın Konseyi Üyeler Kurulu:

1- Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi’ne Katılım Belgesi ’ni imzalamış olan:

A- Gazetecilerle,

B- Basın Meslek İlkelerine uymaya söz verdiğini kamuoyuna beyan etmiş sözlü, yazılı, görüntülü basın ve yayın organları ile sorumlusunu ve ulaşılabilir tebligat adresini göstererek internet gazeteciliği yapan sitelerin sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden,

C- Gazetecilik iş koluna mensup işçi veya işveren sendikalarının başkanlarından veya temsilcilerinden,

D- Gazetecileri temsil eden derneklerin veya bu nitelikte dernekler arasında kurulmuş birlik, federasyon ve konfederasyonların başkanlarından veya temsilcilerinden,

2- Katılım Belgesini imzalama koşuluna bağlı olmaksızın:

A- Basın Meslek İlkelerine uymaya söz verdiğini kamuoyuna kendiliğinden beyan etmiş sözlü, yazılı, görüntülü basın ve yayın organları ile internet gazeteciliği yapan sitelerin sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden,

B- Türkiye Barolar Birliği Başkanı veya Birlikçe gönderilen temsilciden,

C- En çok üyeye sahip işçi ve işveren sendikaları konfederasyonlarının başkan ve temsilcilerinden,

D- İletişim Fakültelerinin dekanları veya temsilcilerinden,

E- Okuyucu kesimini temsilen Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından üç yıl için seçilen 40 kişiden oluşur.

Yüksek kurul, boşalanın yerine, onun süresini dolduruncaya kadar görev yapacak isimleri belirler.

Madde 4- Basın dışından seçilen üyeler hariç, Basın Konseyi'nin üyesi olmayan hiçbir kişi, organ veya kuruluş, Basın Konseyi'nin herhangi bir organında temsil edilemez ve görev alamaz.

Madde 5- Basın Konseyi Üyeler Kurulu, kendi üyeleri arasından (2'si Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana dışında kalan yörelerdeki yazılı, sözlü ve görüntülü basın organlarının fiilen mahallinde çalışan mensupları içinden olmak üzere) 8 basın mensubu ile 12 basın dışı üyeyi, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'na seçer. Seçim gizli oyla yapılır.

Madde 6- Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Konsey Başkanı'nın başkanlığında toplanır.

Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nun olağan toplantıları yılda bir kere yapılır. Bu toplantıda Genel Sekreter, Basın Konseyi'nin çalışmaları hakkında Üyeler Kuruluna bilgi sunar.

Kurul, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görüşülmesine ihtiyaç duyduğu veya en az 10 üyenin önerisi üzerine gündeme alınmasına karar verilen konuları inceler ve görüşlerini kamuoyuna duyurur.

Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun "Basın Meslek İlkeleri'ne ilişkin işlemleri ve kararları" üzerinde görüşme yapamaz.

BASIN KONSEYİ YÜKSEK KURULU

Madde 7- Basın Konseyi Yüksek Kurulu şu üyelerden oluşur:

A- Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nca, 8'i basın mensubu, 12'si basın dışından olmak üzere, seçilmiş 20 üye,

B- Günlük net satış ortalaması 100 binin üstündeki basın organlarının sahipleri veya belirleyecekleri, faal gazetecilik yapan bir temsilci,

C- Günlük net satış ortalaması 100 binin üstünde olan yazılı basın organlarından en az beşine veya ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü veya görüntülü en az iki basın organına makul bir bedel karşılığında, kendi ürettiği yazılı, sesli veya görüntülü haberlerle servis yapan ajansların sahipleri veya belirleyecekleri, faal gazetecilik yapan bir temsilci,

D- Ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü ve/veya görüntülü basın organları ile günlük asgari izlenme sayısı Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından kabul edilen ölçütle belirlenen internet gazetelerinin Sahibi veya Genel Müdürü veya temsilcisi,

E- Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı'nın Başkanı,

F- Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ne katılan basın kuruluşlarından, en çok üyeye sahip 3 Gazeteciler Cemiyeti'nin Başkanı veya Yönetim Kurulunca seçilen temsilcisi,

G- En çok üyeye sahip Gazeteciler Sendikası'nın Başkanı veya Yönetim Kurulu'na seçilen temsilcisi,

H- Basın işverenlerini temsil eden dernek veya sendikalardan (yazılı, sözlü veya görüntülü basın organlarının sahiplerini temsil eden ayrı dernekler varsa her biri ayrı kategori sayılır) Basın Konseyi Yüksek Kurulu'na belirlenen kuruluşun Başkan veya temsilcisi,

I- İşbu maddenin (B), (C) ve (D) bentlerine göre BKYK'na üye gönderme hakkı, aynı yayın grubuna dahil basın organlarından yalnız biri tarafından kullanılır.

“Aynı yayın grubu”na ilişkin ölçütleri Basın Konseyi Yüksek Kurulu belirler. Kazanılmış haklar saklıdır.

Madde 8- Basın Konseyi Yüksek Kurulu üyeleri, kendi aralarında gizli oyla bir Başkan ve İkinci Başkan seçer. Basın Konseyi'ni Başkan temsil eder. Başkanın bulunmadığı zamanlarda İkinci Başkan, o da yoksa Genel Sekreter temsil eder.

Madde 9- BKYK bir gazeteciyi Şeref Başkanı seçebilir.

Madde 10- Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun seçimle gelen üyelerinin görev süresi üç yıldır. Süresi biten üye yeniden seçilebilir.

BKYK, üst üste üç toplantıya katılmadığı için ayrılmış sayılan veya bir başka sebeple süresi bitmeden boşalan üyeliklerin yerine, Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nun ilk olağan toplantısına kadar görev yapmak üzere Üyeler Kurulu Üyeleri arasından gizli oyla seçim yapar.

BASIN KONSEYİ YÜKSEK KURULUNUN GÖREVLERİ

Madde 11- Basın Konseyi Yüksek Kurulu’nun görevleri şunlardır:

A- İletişim (Basın) Özgürlüğünün genişlemesine ve gerçekleşmesine çalışmak,

B- Basının saygınlığını korumak,

C- Basın mesleğinin, ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edildiğine ilişkin olarak yazılı, sözlü, görüntülü veya internet gazeteciliği yapan basına topluca yöneltilen iddiaları başvuru beklemeden araştırmak,

D- BKYK üyelerinden birinin veya Genel Sekreterin “Basın Meslek İlkeleri’nin ihlali” niteliğinde görerek, ele alınmasını istediği konuları karara bağlamak,

E- Basın Meslek İlkeleri yönünden incelenmesi yahut Basın Konseyi’nin el koyması, basın (medya) yoluyla istenen ve Konseyin işleviyle uyumlu olan olayları ayrı bir başvuru beklemeden ele almak,

F- Gazetecilik görevini Basın Meslek İlkelerine aykırı şekilde yaptığı yolundaki bir suçlama nedeniyle durumun irdelenmesini isteyen gazetecilerin ve/veya basın organlarının başvurularını karara bağlamak,

G- Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı’na ve İletişim (Basın) Özgürlüğü’ne yönelik tehditleri izlemek, değerlendirmek ve gereğinde Üyeler Kurulu’nu toplantıya çağırarak,

H- Yayın öncesine ve yayına ilişkin meslek uygulamaları hakkındaki şikayetleri karara bağlamak,

I- Katılma Belgesi’ni bizzat imzalayan veya Sahibi yahut Genel Yayın Yönetmeni tarafından imzalanmış bir basın organında çalışanlardan;

a) Basın mesleğini ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edenlerin,

b) Basının saygınlığını zedeleyici nitelikteki yayınlarda ısrarı alışkanlık haline getirenlerin “varsa” Basın Konseyi ile ilişkilerini kesmek,

J- Üye basın kuruluşlarına, Basın Konseyi Genel Sekreteri ile yakın ilişki içinde çalışmak üzere, kurulu oldukları yörede Basın Konseyi'ni temsil yetkisi vermek ve bunların görev alanlarını belirlemek,

K- Basınla ilgili araştırmalar yapmak ve yayınlamak,

L- Bu sözleşmenin verdiği ve Yüksek Kurul'un oy birliğiyle uygun gördüğü diğer görevleri yerine getirmek,

Madde 12- BKYK, hakkında Basın Meslek İlkeleri'ne aykırı hareket ettiği iddiasıyla ve usulüne uygun şekilde Basın Konseyi'ne şikayette bulunulmuş olan gazeteciler ve (yazılı, sözlü, görüntülü) basın organlarının uygulamalarını değerlendirerek karara bağlar. Şikayetler en geç başvuru tarihinden önceki iki ayı kapsayabilir ve şikayet tarihinden itibaren en çok iki ayda karara bağlanır.

Şikayetler başvuru tarihinden itibaren en çok iki ayda karara bağlanır.

Madde 13- BKYK'nın Basın Meslek İlkeleri'nin ihlaliyle ilgili bir konuyu ele alabilmesi için, herhangi bir kişinin, şikayete değer bulduğu konu hakkında Basın Konseyi'ne, usulüne uygun bir şekilde başvurması şart ve yeterlidir.

Madde 14- Belli bir meslek yahut toplum kesimini temsil etme yetkisine sahip kuruluşların, o kesimle ilgili başvurusu da dikkate alınır.

Madde 15- Çalışma, dosyaları inceleme, görüşme yapma ve karara bağlama usullerini BKYK kendisi tespit eder.

Madde 16- BKYK en az 9 üyenin katılımıyla toplanır. Kararlar mevcudun çoğunluğuyla alınır. Her üyenin bir oy hakkı vardır. Oylar, sadece sahibinin kendi kanaatini yansıtır. Çekimser oy kullanılamaz.

Basın Konseyi Yüksek Kurul kararları kesindir. Ancak ilk incelemede maddi hata yapıldığı veya şikayetçi ile şikayet edilenin sunduğu bir kanıtın değerlendirilmediği gerekçesiyle, kararın ilanından başlayarak 15 gün içinde, olağanüstü itiraz yoluna gidilebilir.

Başkan, İkinci Başkan ve Genel Sekreterden oluşan bir Kurul, itirazla ilgili Raporunu Yüksek Kurula sunar.

İtirazla ilgili raporun görüşüldüğü Yüksek Kurul toplantısına ilgili taraflar davet edilir. Katılan taraf/lar dinlendikten sonra, Yüksek Kurul değerlendirmesini yapar.

Yüksek Kurul tarafından verilen ilk karar, toplantıya katılanların en az 2/3'ünün oyuyla değiştirilebilir.

Madde 17- BKYK görüşmeleri ve oylamalarla ilgili her husus, aksine karar verilmedikçe gizlidir. BKYK gerekli görür veya taraflardan talep gelirse, ilgilileri dinler, tanık çağırabilir.

Genel Sekreterin tarafları uzlaştıarak başvuruyu sonuçlandırması, BKYK'nun konuyu ele almasına engel değildir.

BKYK'nın uzlaşmayla sonuçlanan konuya ilişkin görüş ve kararı da öteki kararları gibi kamuoyuna duyurulabilir.

Madde 18- BKYK, yapılan başvurular nedeniyle, basın mensupları ve/veya basın organları hakkında “şikayeti yersiz bulma”, “uyarma” veya “kınama” kararı alabilir.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun başvuru beklemeden ele aldığı konularla gazeteciler tarafından kendi mesleki uygulamalarını savunmak amacıyla yapılan başvuruların değerlendirmesinde, yukarıdaki sınırlama dışına çıkılabilir.

Madde 19- BKYK kararları, Basın Konseyi üyesi tüm basın organlarıyla basın kuruluşlarına gönderilir.

Basın organlarının, kendileriyle ilgili kararları yayınlamaları, Basın Meslek İlkeleri'ne uyma yönündeki taahhütlerinin gereği sayılır.

SON HÜKÜMLER

Madde 20- Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ni imzalayan yazılı basın organları, “Bu (gazete, ajans, dergi vb.) Basın Meslek İlkeleri'ne uymaya söz vermiştir” şeklinde bir ibareyi (ve mümkünse Basın Konseyi amblemini) basın organının her sayısında ve kolayca görülebilecek bir yerde yayınlar.

Sözlü ve görüntülü basınla ilgili düzenlemeyi BKYK kararlaştırır.

Madde 21- Basın Konseyi, basınla ilgili herhangi bir konuda her yıl en az bir bilimsel araştırma yaptırır.

Madde 22- Basın Konseyi görevlilerinin nitelikleri, unvanları ve ücretleriyle, BKYK üyelerine yapılacak ödemelerin miktarını Genel Sekreterin önerisi üzerine Başkan tespit eder.

Görevlilerin işine son verme yetkisi başkanıdır.

Madde 23- Genel Sekreter BKYK üyeleri dışından, Başkanın önerisi üzerine BKYK tarafından tayin edilmiş, tam gün çalışan, ücretli ve tercihan en az 10 yıl fiilen gazetecilik yapmış bir gazetecidir.

Genel Sekreter, Başkanın önerisi üzerine BKYK tarafından görevden alınabilir.

Genel Sekreter, Basın Konseyi'nin ve BKYK'nın düzenli şekilde çalışmasından ve Konsey amaçlarının gerçekleşmesinden sorumludur.

Başkana ait olanlar dışındaki idari yetkilerin tamamını Genel Sekreter kullanır.

Madde 24- Konseyin gelirleri:

A) Katılma Payları:

1- Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ne katılan her basın organı, brüt fiyatının yıllık ortalamasının onda biri ile, yıllık net satış ortalamasının günlüğe düşen miktarının çarpımı tutarında yıllık Katılma Payı öder.

Yeni başvurularda Katılma Payı, yıl sonuna kadar, yukarıdaki ölçüt çerçevesinde aylık ortalama net satış rakamına dayalı avanslar şeklinde ödenir. Kesin hesaplama, katılma tarihinden yıl sonuna kadar olan dönem dikkate alınarak, yıl sonunda yapılır.

2- Haber ajanslarının yıllık Katılma Payları, 212 sayılı yasaya tabi kadrolu personel sayısı ile, bir önceki yıl sonunda uygulanan net asgari ücretin yüzde 25'inin çarpımı sonucu bulunacak miktarda Türk Lirasıdır.

3- Sesli ve görüntülü basın organlarının, internet gazetelerinin ve yayınevlerinin yıllık Katılma Payları, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nca objektif bir kritere göre belirlenir.

4- Üye gazeteciler derneklerinin ve sendikalarının yıllık Katılma Payları, bir önceki yıl sonunda uygulanan net asgari ücretin yüzde 10'undan fazla olmamak koşuluyla her yılın başında Yüksek Kurul'ca belirlenecek birim payın, dernek veya sendika üye sayısı ile çarpılması sonucu elde edilecek miktardır.

5- Bireysel üyelere sağlanacak katkılar.

B) Bağışlar,

C) Konseye gelir sağlamak amacıyla yapılacak faaliyet ve Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı gelirlerinden oluşur.

Madde 25- Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'nin değiştirilmesi amacıyla, Basın Konseyi Üyeler Kurulu,

A) BKYYK tarafından,

B) Bireysel üyelere en az 50'sinin aynı gündemle yapacakları müşterek başvuru üzerine toplantıya çağrılabilir.

Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'nin değiştirilmesi, Üyeler Kurulu'na katılan üyelerin üçte ikisinin kabul oyu ile mümkündür.

Geçici Madde 1- Bu Sözleşmenin (gelirlerle ilgili) 24. Maddesi hükümleri 1995 yılı başından itibaren geçerlidir.

Geçici Madde 2- Sözlü ve görüntülü basın organlarıyla ilgili yayın ilkelerini belirleyen 20 Nisan 1994 tarih ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları hakkında kanun hükümleri saklıdır.

Geçici Madde 3- Basın Konseyi'ne 1 Ocak 1992 tarihinden önce üye olan basın kuruluşlarından o tarihteki üye sayısı 100'ü aşanlar da 9'uncu maddedeki "En çok üyeye sahip gazeteciler cemiyeti" statüsünden yararlanırlar.

Geçici Madde 4- Beşinci madde gereğince 2 yeni "basın içi" üyenin seçimi ilk olağan Üyeler Kurulu toplantısında yapılır. Bu üyelerin görev süresi, daha önce seçimi yapılmış 6 basın içi üyeninkiyle birlikte sona erer.

Geçici Madde 5- Yüksek Kurul tarafından 25 Mart 2006 tarihli Üyeler Kurulu toplantısına davet edilmek üzere belirlenen Okuyucu Temsilcisi 40 kişinin görev süreleri o tarihten sonraki üçüncü yılın Üyeler Kurulu toplantısında sona erer.

Geçici Madde 6- Üçüncü ve 16'ncı maddelerdeki değişiklikler 24 Mart 2007 tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 26- Basın Konseyi Sözleşmesi'nin yukarıdaki metni, 12 Nisan 2003 tarihinde yapılan –ve bu metne işlenen- değişikliklerle birlikte, 12 Nisan 2003'ten itibaren yürürlüktedir.

Madde 27- Basın Konseyi Sözleşmesinin 5 ve 7'nci maddelerinde 25 Mart 2006 tarihli Üyeler Kurulu toplantısında yapılan değişiklikler, kabul edildiği andan itibaren yürürlüğe girer.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Hill Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ahmad, Feroz, Bedia T.: **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, Bilgi Yayınevi, y.y.,1976.
- Akarsu, Bedia: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 408, Ankara, 1975.
- Alemdar, Zeynep: **Oyunun Kuralı, Basında Özdenetim**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Arabacı, Caner: **Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine**, Ed. Zülfikar Damlapınar, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.
- Arslan, Mahmut: **İş ve Meslek Ahlakı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
- Atabek, Nejdett: **Okur Temsilciliği: Türk Basımında Okur Temsilcisi Köşeleri Üzerine Bir Araştırma**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No.1660, Eskişehir, 2005.
- Atılğan, Semra: **Basın İşletmeciliği**, Der Yayınları, İstanbul, 1998.
- Atılğan, Semra: **Gazetecilerin Korunması**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.
- Balkanlı, Remzi: **Kanunlarımız Bakımından Matbuat Hürriyeti ve Yeni Basın ve Matbaalar Kanunu**, Yeni Matbaa, Ankara, 1951.
- Bardakçı, İlhan: **Gazetecilik, Rejimleri, Tarihi, Tekniği**, Töyko Matbaası, Ankara, 1968.
- Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1992)**, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994)**, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1995.
- Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995)**, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1996.

Basın İlan Kurumu 1999 Yıllık Faaliyet Raporu, İstanbul, 2000.

Basın Konseyi Yıllık Raporu (2009), Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 2010.

Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1989- 6 Şubat 1990), Basın Konseyi Yayınları, C Yay. İstanbul, 1989.

Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları, No:2, Ankara, 1986.

Basın Kendini Sorguluyor, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1996.

Basın Sözlüğü, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 1998.

Belsey, Andrew,
Ruth, Chadwick:

Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar, Çev, Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

Bohère, G.:

Gazetecilik Mesleği – Gazetecilerin Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme, (Çeviren: N. Süral), Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları, Ankara, 1968.

Çölaşan, Emin:

Gazeteci Kimdir, Demokrasi Özgürlük ve Basın, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1997.

Demir, Vedat:

Medyada Otokontrol, X.Yerel Medya Eğitim Seminerleri, Kayseri, BYEGM, Ankara, t.y.

Demir, Vedat:

Türkiye’de Medya ve Özdenetim, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi ve IV. Genel Kurulu Bildiriler Kitabı, Ed. Tamer Atabarut, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1999.

Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl (1946-1986), Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, No:24, İstanbul, Eylül 1987.

Giddens, Anthony:

Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.

Girgin, Atilla:

Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, Ekim, 2000.

- Girgin, Atilla: **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2008.
- Göze, Ayferi: **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1987.
- Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi**, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Hatemi, Hüseyin: **Basın Ahlakı**, Çığır Yayınları, İstanbul, 1976.
- İnceoğlu, Yasemin G: **Uluslararası Medya, Medya Eleştirileri**, Der Yay., İstanbul, 2004.
- İçel, Kayıhan, Ünver, Y.: **Kitle Haberleşme Hukuku, Basın, Radyo-Televizyon, Sinema – Video İnternet**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2009.
- İçel, Kayıhan: **Kitle Haberleşme Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2001.
- İnuğur, Nuri: **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.
- İskit, Server: **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, y.y.,1943.
- İskit, Server: **Türkiye’de Neşriyat hareketlerine Bir Bakış**, İst. Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- Jeanneney, Jean-Noël: **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kaya, Raşit: **Kitle İletişim Sistemleri**, Teori Yayınları, Ankara, 1985.
- Keane, John: **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Jeanneney, Jean-Noel: **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Çev. Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2006.
- Kabacalı, Alpay: **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

- Koçak, Cemil: **Türkiye Tarihi, 1908–1980**, Cem Yayınevi, Cilt. 4, İstanbul, Nisan 2000.
- Koloğlu, Orhan: **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Kongar, Emre: **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Mart 2006.
- McQuail, Denis: **Kitle İletişim Kuramı**. Çev. A. Haluk Yüksel, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994.
- McQuail, Denis, Windhal, Sven: **Kitle İletişim Modelleri**, Çev. Konca Yumlu, İmge Yayınevi, Ankara, 1997.
- Oral, Fuat Süreyya: **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923–1973**, Sanayii Nefise Matbaası, Ankara, 1973.
- Özerkan, Şengül: **Medya Dil ve İletişim**, Martı Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Özgen, Murat: **Gazetecinin Etik Kimliği**, Set-systems Tercümanlık Reklamcılık Yayıncılık Ltd., İstanbul, 2006.
- Özgen, Murat: **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları İstanbul, 2004.
- Özgen, Mahmut İhsan: **Basın Ahlakı Kuralları ve Yasaları**, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1988.
- Özgen, Mahmut İhsan: **İnsanlık ve Sosyal Boyutlarıyla Basın Meslek Ahlakı ve Yasalar**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Oskay, Ünsal: **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- Pieper, Annemarie: **Etige Giriş**, Çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Rigel, Nurdoğan: **Medya Ninnileri**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Sağnak, Mehmet: **Medya - Politik**, Eti Kitapları, İstanbul, 1993.
- Siebert, Fred S., Peterson, Theodore, Schramm, Wilbur: **Four Theories of The Press**, University of Illinois Press, Urbana & Chicago, 1963.
- Tokgöz, Oya: **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1994.

- Topuz, Hıfzı: **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Topuz, Hıfzı: **100 Soruda Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Türk Basının 5 Sorunu**, Basın Konseyi Yayınları, No: 2, İstanbul, 1989.

Makaleler:

- Akar, Rıdvan: “Gazeteciler Meclisi: Tam Zamanı Şimdi”, **Birgün Gazetesi**, 18 Kasım 2008.
- Akar, Rıdvan: “Basında Taban Hareketi Gazeteciler Meclisi ve Geleceği” **Birikim**, Sayı:117, Ocak 1999, s.45.
- Arvas, İbrahim Sena: “Naylon Gazeteler ve Besleme Basının Yerel Basına Etkileri”, **Türkiye’de Yerel Basın**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.360.
- Aydoğan, Filiz: “Basının Otokontrolünde Basın Konseylerinin İşlevi”, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı.3, Temmuz 1993, s.107.
- Banar, Seçil : “Türkiye’de Haber Verme İşlevinin Kişilik Hakları ve Etik Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi.”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.15, Ağustos 2006, s.134.
- Belovacıklı, Mete: “Yerel Medya ve Demokrasi”, Seminer Konuşmaları **CNN Türk**, (Çevrimiçi) http://www.byegm.gov.tr/seminerler/tunceli_ix/tunceli_8.htm, 12 Ekim 2005.
- Çakır, Ahmet: “İkinci Baskı Yapmak Yasak”, **Radikal**, 26 Temmuz 2001.
- Çölaşan, Emin: “Basın Özgürlüğü”, **Demokrasi Özgürlük ve Basın (Ödül Alan Yazılar)**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, Mayıs 1997, s.75.
- Dalbudak, Şulecan: “Türkiye’de Basın İşletmeleri” (Çevrimiçi) <http://www.dorduncukuvvetmedya.net/arsiv/sule.html>, 13 Ocak 2010.

- Demir, Vedat: “Medya ve Etik”, **Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Seminerleri**, Adıyaman, (Çevrimiçi), http://www.byegm.gov.tr/SEMINERLER/adiyamanxi/adiyaman_7.htm, 10 Aralık 2009.
- Demiray, Murat “Basında Konuşulan Basın”, **Yeni Türkiye, Medya Özel Sayısı I**, Sayı.11, Ankara, Ekim 1996, s.243.
- Dönmezer, Sulhi: “Basında Otokontrol”, **İ.H.F.M**, Cilt:34, Sayı:1-4, 1969, s.7.
- Dönmezer, Sulhi: “Basın Suçlarında Ceza ve Sorumluluğu”, **Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar Semineri**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983, s.346.
- “Gazeteciler Meclisi Girişimi Bildirgesi” **Ekonomi Dergisi**, EMD Yayın Organı, Sayı:9, Ankara, Nisan-Haziran 1998, s.49.
- Ekşi, Oktay: “Basın Konseyi Nedir, Ne Değildir”, **Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi**, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1996, s.59.
- Ekşi, Oktay: “Basın Özgürlüğü Diye Bir Kavram Yoktur”, **Yeni Türkiye, Medya Özel Sayısı I**, Sayı.11, Ankara, Ekim 1996, ss.251-252.
- Eryılmaz, Tuğrul: “Gazeteci Kendine de Sormalı”, **Birikim**, Sayı: 117, Ocak 1999, ss.21-25.
- Gezgin, Suat: “Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basının Kısa Tarihsel Perspektifi”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2004, Sayı: 20., s.10.
- Gezgin, Suat: “Cumhuriyetten Günümüze Basının Gelişimi ve Fotoğrafçılık” **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2003, Sayı: XVII, ss.13-14.
- İnceoğlu, Yasemin G.: “ABD’de Basın Özgürlüğü ve Otokontrol”, **Yeni Forum**, Sayı: 282, Kasım 1992, s.45.
- İnceoğlu, Yasemin G.: “Yurttaş Gazeteciliği Şart”, **Radikal**, 15 Haziran 2004, s.9.
- Göral, Mehmet: “Spor Basın Ahlakı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 8, Haziran 2003, s.366.

- Gülerce, Hüseyin: “Medya Bindiği Dalı Kesme”, **Zaman Gazetesi**, 6 Ocak 1997.
- Gürel, Nail: “Basında Sorumluluğun Çeşitli Boyutları”, **Yeni Türkiye, Medya Özel Sayısı I**, Sayı.11, Ankara, Ekim 1996, s.253.
- Mora, Necla: “Medya, Toplum ve Haber Kaynağı Olarak Sembolik Seçkinler”, **Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2008, s.10.
- Özgen, Murat: “Basının Kendi Kendini Denetimi (Basında Otokontrol)” **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:6, İstanbul, 1997, ss.65-66.
- Özgen, Murat: “Basın Özgürlüğü Kuramı” **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:7, İstanbul, 1997.
- Özgen, Murat: “Türk Fikir Gazeteciliğine Tarihsel Bir Bakış ve Basın Meslek Ahlakı”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, İ. Ü. İletişim Fakültesi Yay., Sayı:8,1998. s.61.
- Rigel, Nurdoğan: “Kamu Gazeteciliği ve 2000’li Yıllarda Basın”, **İletim Gazetesi**, (Çevrimiçi), <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/68/haberler/nurdogan.htm>, 12 Kasım 2009.
- Sazak, Derya: “Denetçinin 10 İlkesi”, **Milliyet Gazetesi**, 29 Mayıs 2007.
- Tikveş, Özkan: “Basında Kendi Kendini Kontrol Sistemi Hukuki Yönü” , **İ.H.F.M**, Cilt:34, Sayı:1-4, 1969, s.186.

Tezler:

- Arvas, İbrahim Sena: “II. Meşrutiyet’ten Bugüne Merkez Sağ Partileri Merkez Sağ Gazeteleri ve Yeni Şafak Örneği” Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul, 2006.
- Oktay, Mahmut: “Kitle İletişim Araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlak Kuralları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enst. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü, 1990.

Gazeteler:

Hürriyet Gazetesi, 1 Aralık 1999.

Milliyet Gazetesi, 29 Mayıs 2007.

Zaman Gazetesi, 6 Ocak 1997.

İnternet Sayfaları:

Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Ayın Tarihi Nisan 1990**, <http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=239&Yil=1990&Ay=4>, 21 Ocak 2010.

BBC Yayın İlkeleri Kılavuzu

<http://www.bbc.co.uk/turkish/ilkeler>, 22 Kasım 2009.

<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection=journals&handle=hein.journals/nylsintcom4&div=9&id=&page=> 13 Kasım 2009.

<http://www.newsombudsmen.org/prez.htm>, 21 Kasım 2009.

<http://www.spj.org/ethicscode.asp>, 15 Ekim 2009.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü

<http://www.tgc.org.tr/tgctuzuk.html>, 11 Ekim 2009.

<http://www.umag.org.tr>, 15 Kasım 2009.

http://www.wapconline.org/lang_eng/aboutWAPC.asp, 22 Ocak 2010.

Görüşme:

Oktay Ekşi: 22 Şubat 2010.

ÖZGEÇMİŞ

10 Aralık 1981 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldim. Liseyi İstek Vakfı Acıbadem Koleji'nde tamamladım. 1999 yılında girdiğim Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden 2004 yılında bölüm birinciliği derecesi ile mezun oldum. 1998 – 2001 yılları arasında İhlas Haber Ajansı'nda fahri muhabir olarak görev yaptıktan sonra, 2002 – 2004 yılları arasında İstanbul Anadolu Yakası'nda yayım yapan Turkuaz isimli yerel gazetede, 2005 yılında ise yine aynı bölgede yer alan İstanbul Anadolu Gazetesi'nde Genel Yayın Yönetmenliği görevini yürüttüm.

2004 yılında başladığım Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim dalı Genel Gazetecilik Bilim dalındaki öğrenimimi, 2006 yılında “II. Meşrutiyet'ten Bugüne Merkez Sağ Partileri, Merkez Sağ Gazeteleri: Yeni Şafak İncelemesi” başlıklı tezimle tamamladım.

15 Ekim 2007 ve 15 Ekim 2008 tarihleri arasında TÜBİTAK tarafından desteklenen 107K209 kod numaraları bilimsel araştırma projesi olan, Orkun Projesi'nde (Bilgisayar Destekli Türkçe Tabanlı Medya İçerik Çözümleme Sistemi) asistan bursiyer olarak çalıştım.

Yine 2007 – 2008 yıllarında Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde asistan bursiyer olarak görev yaptım.

2006 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim dalında doktora programına kabul edildim, halen bu öğrenimimi sürdürmekteyim.